

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

MODERNLEŞME SÜRECİNDE
TÜRK KADINININ SİYASAL YAŞAMA KATILIMI

Buse BİNİCİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Tijen DÜNDAR SEZER

İZMİR-2022

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Modernleşme Döneminde Türk Kadınının Siyasal Yaşama Katılımı
Buse BİNİCİ

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı
Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı

Kadınların siyasal yaşama katılımları erkeklere oranla oldukça düşüktür. Tarihsel olarak kadın ve erkeğin farklı rollerinin olduğu fikri, kadın temsilinin siyasette daha az olmasına neden olmuştur. Kadınlar, avcı-toplayıcı dönemde yaşam alanlarında kalarak çocukların ve evin bakımını üstlenmiştir. Bununla birlikte eşinin olmadığı durumlarda ailesini ve yaşam alanını koruyabilmek için mücadele etmiştir. Bu durum, Türk toplumlarında da var olmakla birlikte, özellikle güç kavramının erkek veya kadına atfedilmediği, iki cinsin de her alanda eşit kabul edildiği görülmektedir. Konar-göçer bir yaşam şekline sahip olan Türk toplumlarında kadınlar; erkeklerle birlikte devlet yönetimine katılmışlar, elçilik gibi önemli işlerde de görev almışlardır. Fakat zamanla İslamiyet'i seçen Türklerde Arap kültüründen etkilenme meydana gelmiş, böylece kadınlar hayatın her alanında daha pasif konuma getirilmiştir. Cumhuriyet Rejimi sonrasında bu durum değiştirilmeye çalışılmış, kadınlara toplumun her alanında haklar ve özgürlükler verilmiştir. Fakat toplumsal temelde yer alan cinsiyet rolleri, kadınların özellikle siyasal yaşamda istenilen şekilde temsil edilmelerine engel olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Modernizm, Toplumsal Cinsiyet, Kadın, Kadın Temsili

ABSTRACT
Master's Thesis
Participation of Turkish Women in Political Life in the Modernization Period
Buse BİNİCİ

Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Department of Women's Studies
Women's Studies Program

The participation of women in political life is quite low compared to men. Considering the reasons for this, there is the idea that historically women and men have different roles. During the hunter-gatherer period, women remained in their living quarters and took care of the children and the house. However, he struggled to protect his family and living space in the absence of his wife. This situation is also seen in Turkish communities, and it is seen that the concept of power is not attributed to men or women, and both genders are considered equal. In Turkish communities, which have a nomadic lifestyle, women participated in the state administration together with men and took part in important jobs such as embassies. However, in time, the Turks who converted to Islam were influenced by the Arab culture, so women were made more passive in all areas of life. After the republican regime, this situation was tried to be changed, women were given rights and freedoms in all areas of society, but the gender roles on the basis of them prevented women from being represented in the desired way, especially in political life.

Keywords: Politics, Modernism, Gender, Women, Female Representation

MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KADINININ SİYASAL YAŞAMA KATILIMI

İÇİNDEKİLER

TEZ/PROJE ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET VE MODERNİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. SİYASET NEDİR?	3
1.1.1. Yurttaşlık Kavramı	9
1.1.1.1. Antik Yunan ve Roma’da Yurttaşlık Kavramı	10
1.1.1.2. Fransız Devrimi ve Yurttaşlığın Dönüşümü	13
1.1.1.3. Fransız Devrimi ve Kadın Yurttaşlığı	16
1.1.1.4. Düşünürlerin Yurttaşlık Üzerine Fikirleri	18
1.1.2. Demokrasi Kavramı	22
1.1.2.1. Demokrasi Türleri	25
1.2. MODERNLEŞME NEDİR?	30
1.2.1. Türk Modernleşmesinin Tarihi	35
1.2.1.1. Osmanlı Modernleşmesi	37
1.2.1.1.1. Tanzimat Dönemi	44
1.2.1.1.2. Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemi	50
1.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Modernleşme	56

İKİNCİ BÖLÜM
OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADININ SİYASETE
KATILIMI

2.1. İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KADIN	66
2.1.1. Bacıyan-ı Rum Teşkilatı	69
2.2. OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADININ SİYASETE KATILIM MÜCADELESİ	72
2.2.1. Tanzimat ve Islahat Dönemlerinde Kadın Hakları	73
2.2.2. Meşrutiyet Dönemi ve Kadın Hakları	77
2.2.3. Osmanlı Kadınlarının Basınla Tanışması ve İlk Dergi Denemeleri	84
2.3. CUMHURİYET DEVRİMİ SÜRECİNDE KADININ VAR OLMA MÜCADELESİ VE SİYASAL YAŞAMA KATILIMI (1918-1950)	90
2.3.1. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını	91
2.3.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Kadın Hakları	94
2.3.2.1. Eğitim Hakları	96
2.3.2.2. Kişisel ve Sosyal Haklar	98
2.3.2.3. Siyasal Haklar	102
2.3.3. İlk Kadın Milletvekillerinin Özellikleri	108
2.4. 1950-1980 ARASI DÖNEMDE TÜRK KADININ SİYASETE KATILIMI	111
2.4.1. 1957-1980 Arası Dönemde Kadın Milletvekilleri	117
2.4.2. Bakanlık Düzeyinde Kadın Temsili	121
2.4.3. Yerel Yönetim Düzeyinde Kadın Temsili	123
2.4.4. Sendika ve Dernekler Düzeyinde Kadın Temsili	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KADINLARIN SİYASAL YAŞAMA KATILIMINI SINIRLANDIRAN
NEDENLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. TÜRK KADINININ SİYASAL YAŞAMA KATILIMINI SINIRLANDIRAN NEDENLER	131
3.1.1. Siyasi Engeller	139

3.1.2. Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Engeller	146
3.2. TÜRK KADINININ SİYASETE KATILIMINI SAĞLAYACAK UYGULAMALAR	151
3.2.1. Pozitif Ayrımcılık	155
3.2.1.1. Kota Uygulamaları	160
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	171

GİRİŞ

Bir arada yaşamaya başlayan insanlar aralarındaki anlaşmazlıkları ve sorunları çözebilmek adına egemenlik alanlarını sınırlandırarak yeni bir güç ortaya çıkarmışlardır. Kurulan yeni düzende, yöneten ve yönetilen ayrımına gidilerek sorunların çözümü amaçlanmıştır. Bu doğrultuda siyaset, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. ‘Seyis’ yani ‘at bakıcısı’ kavramıyla aynı kökten türeyen siyaset kelimesi, ‘yönetmek’ anlamına gelmektedir¹.

Tarihsel açıdan bakıldığında siyasetin erkek egemen bir alana işaret ettiği görülmektedir. Yöneten; erkek, yönetilen ise kadın ve diğerleri (köleler, engelliler, çocuklar vs.) şeklinde sınıflandırılmıştır. Özel alan ve kamusal alan ayrımının yapıldığı Antik Yunan’da kadınların özel, erkeklerin kamusal alana ait oldukları düşünülmüştür. Ortaya konan bu fikir çağlar boyunca devam etmiş, düşünürler tarafından da desteklenmiştir. Jean-Jacques Rousseau, Aristoteles, Platon gibi felsefenin önemli düşünürleri de kadınların erkeklere göre eksik yaratıldıklarını bu nedenle de siyaset gibi önemli işlerde erkeklerin yer alması gerektiğini savunmuşlardır.

Temelinin kadın erkek ayrımı üzerine kurulu olduğu siyasal yaşamda, kadınların temsili tarihsel ve coğrafi açıdan farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Avrupa ve Amerika Kıtası’na bakıldığında kadın temsili, kadınların mücadeleleri sonucunda kendini göstermeye başlamıştır. İslamiyet öncesi Türk toplumlarında ise kadınların erkeklerle eşit statüye sahip oldukları bilinirken, Arap kültürüyle etkileşimleri sonucunda sosyal ve siyasal alanda daha pasif hale getirildikleri görülmektedir. Cumhuriyet Rejimi’nin ardından kadının statüsü erkeklerle eşitlenmeye çalışılmış, özellikle siyasal alanda kadın temsiline yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fakat toplumsal cinsiyet rolleri başta olmak üzere pek çok unsurun kadınların siyasal yaşama girmelerine engel olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, kadınların siyasal yaşama katılımına engel olan unsurların nedenleri, literatür taraması yöntemiyle tarihsel süreç içerisinde ele alınmaktadır. İlk Türk topluluklarından itibaren, siyasal anlamda Postmodern dönem olarak bilinen 1980’li yıllara kadar olan süreç değerlendirilerek, kadınların temsil durumları analiz

¹Davut Dursun, “Siyaset ve Siyaset Bilimi”, **Siyaset Bilimi**, (Ed. Mustafa Altunoğlu, Davut Dursun), Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2016, s. 20.

edilmektedir. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde; tartışılan kavramların açıklamalarına, bununla birlikte kadınlara yönelik bakış açısının tarih boyunca nasıl bir değişim gösterdiğine ve kadınların siyasal yaşama katılımı konusunda düşünürlerin tartışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca çalışmanın konusunu oluşturan ‘modernizm’ ve ‘siyaset’ kavramlarının Türk tarihi açısından değişimi ve kadınlar üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına kadar geçen süreçte ve Cumhuriyet’in ilanından sonraki dönemlerde kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hakları irdelenmiştir. Özellikle siyasal yaşama aktif olarak katılmaya başlayan Türk kadınının parlamentoda temsilinin, yalnızca sayısal veriler olarak mı yer aldığı yoksa niteliksel açıdan verimli bir siyasal çalışma mı yürüttükleri bu bölümde tartışılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise kadınların siyasal yaşama katılımlarını engelleyen sosyal, ekonomik ve siyasal unsurların neler olduğu, bu engellerin ortadan kaldırılarak kadın temsilinin artışına yönelik çalışmaların neler olabileceği konusu tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASET VE MODERNİZMİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ ve TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1.SİYASET NEDİR?

Siyaset, kelime anlamı olarak Türk Dil Kurumu tarafından “devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış” olarak tanımlanmıştır². Arapça kökenli siyaset kavramı, Osmanlıca-Türkçe sözlükte “diplomatluk, idam cezası, memleketi idare etme işleri” anlamlarında da kullanılmıştır³.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü, siyaseti “Toplumun yaşamını sürdürmesi ve kendini geliştirebilmesi için toplumsal çapta yürütülmesi gereken işlerin tümü, yönetki. Belli bir alanda gerçekleştirilebilecek işlerle ilgili olarak devletin belirlediği hedef ve bunu gerçekleştirmek için benimsediği yollar, yönelti.” olarak açıklamıştır⁴.

Sosyal Bilimler Sözlüğü’nün siyaset tanımı ise şöyledir:

*Siyasal iktidarın oluşturulduğu, biçimlendirildiği ve bölüştürüldüğünü inceleyen bilim dalı; Devlet ve siyasal kurumların kuruluşu, gelişimi, amaçları, işleyişleri ve bunlar arasındaki ilişkilerin yanı sıra, siyasal katılım, siyasal değişim, siyasal önderlik ve siyasal kararların analizini de içine alan çalışma alanı.*⁵

Siyasetin etimolojik kökenine bakılacak olursa; Türkçe’ ye Arapçadan ‘siyasa’ olarak geçmiş ve eğitmek anlamlarında kullanılmıştır. Siyaset kavramı, dil bilimciler tarafından İbranice *Kitab-ı Mukaddes*’te ‘at’ anlamına gelen ‘sûs’ kelimesine dayandırılmaktadır. Kelimenin kökeni ‘at, seyis, eğitmek’ gibi anlamlara gelmekle birlikte ilk göçebe toplumlarda özellikle deve ve at gibi binek hayvanların ehlileştirilmelerinde kullanılmıştır. Siyasetin bir nevi, toplumu ve şehirleri yönetme

²TDK, “Siyaset”, **Güncel Türkçe Sözlük**, 26.09.2006, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d8df5c3e9b337.78472109, (27.09.2019)

³Luggat, “Siyaset”, **Osmanlıca Türkçe Sözlük**, <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>, (04.10.2019)

⁴TÜBA, “Siyaset”, **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, (04.10.2019)

⁵Ömer Demir, “Siyaset”, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>, (04.10.2019)

sanatı olarak görülmesinin nedeni de budur. Politika kavramı da siyasetin Batı dillerindeki karşılığı olarak kullanılmaktadır. Politika; devlet yapısı, egemenlik hakları gibi devlet yönetimine ilişkin şeylerin isimlendirilmesinde kullanılan ‘Politica’ kelimesinden gelmektedir. Politikanın etimolojik kökenine bakıldığında ise Eski Yunan Devletleri’nde ‘şehir’ anlamına gelen ‘polis’ten türemiştir. Batı literatürüne 13. yüzyılda giren bu kelime farklı anlamlara gelmektedir. Örneğin siyaset, hem toplumu düzenleme hem de toplumda iktidar mücadeleleri nedeniyle kargaşa yaratma olarak tanımlanabilmektedir. Çünkü siyaseti ortaya koyacak olan nüfuzlu kişilerin bir kısmı iktidarı elinde tutmaya çalışacak bir kısmı ise bu gücü ellerinden almak isteyecektir. Böylece her türlü değer paylaşımında otorite kullanma olarak tanımlayabileceğimiz siyaset, farklı anlamlarda kullanılmaktadır⁶.

Polis, Eski Yunan’da yalnızca şehir değil, yurttaşların üyesi olmaktan onur duydukları; her şeyin başı ve sonu olan şehirlerdir. Politikanın Batılı söyleminin kökeni buyken, Doğu kültürlerinde kelimenin kökeni daha farklı sözcüklerden türemiştir. Mısır kültüründe özellikle eski kabartmalarda tanrı firavunlar bir ellerinde kamçı diğer ellerinde dizginle resmedilmişlerdir. Türklerde ise siyaset kelimesi özellikle yöneticilerin kendilerine karşı işlenen suçlarda verdikleri ölüm cezalarının isimlendirilmesinde kullanılmıştır. Fakat politikanın tanımlanmasında ortak bir fikir ortaya konulamamıştır. Bundan dolayı politikanın ne için yapıldığı konusunda da fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Politika, toplum adına yapılarak toplumun idare edilmesi midir? Yoksa Devletin yönetilmesi midir? Bu soruların sorulmasının ardından yurttaşlık ve demokrasi sorunları da gündeme gelmektedir. Çünkü politikanın devlet için yani yöneticilerin çıkarına olan bir şey mi yoksa yurttaşların çıkarına olan bir şey mi olup olmadığı tartışmaya açılmaktadır. Gücün ve kaynakların yönetimi olarak politika ele alınacak olursa, bu tanımlama çok geniş olabilmektedir. Bu sebeple politika kavramı; yalnızca devletleri ve yöneticileri değil, liberal sistemdeki şirketler ve aile içinde güç elde etmeye çalışan erkekler gibi pek çok alanı kapsamaktadır. Farklı anlamlara gelen politikanın en yaygın kullanımı ise ‘hükümet etme’dir. Bu tanım, kamusal ve özel alan ayrımlarını beraberinde getirmekle birlikte siyasetin yalnızca kamusal alana ait olduğunun altını çizmektedir. Hükümet etme anlamında da kullanılan politika; başka bir deyişle ‘iktidarı ele

⁶ Dursun, s. 3-6.

geçirme, var olan iktidarı koruma ve iktidarı etkileme faaliyetleri’ olarak tanımlanabilir. Politika değer yargılarını içerir; bunun nedeni ise yurttaşların kendilerini yönetecek kişilerin iyi, ahlaklı ve kendilerini koruyabilecek kişiler olmasını istemeleridir. Fakat devlet, aynı zamanda bu değer yargılarının dağıtıcısıdır. Böylece politika hem iktidarı ele geçirme mücadelesinden dolayı çatışmaya yol açacak hem de toplumsal düzeni sağlayacaktır⁷.

Politikanın kelime anlamı dışında ne anlam ifade ettiği eski çağlardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmalardan en genel olanı iki zıt yönlü fikir olan; ‘çatışma’ ve bunun tam tersi, ‘ortak iyilik’ tir. Bu düşüncelerden ilkinde göre insanlar yaşadıkları hayat şekilleri, bulundukları konumlar ve sahip oldukları özelliklere göre farklı fikir ve isteklere sahiptirler. Bu farklılık beraberinde çatışmayı getirir. Politika da tam bu noktada ortaya çıkar ve toplumun çatışmasından beslenir. Yani politikanın var olmasına neden olan şey toplumdaki bireylerin farklılıkları ve bu farklılıkların ortaya çıkardığı çatışma ortamıdır. Toplumda farklılıkları bulunan bireyler, çıkarlarını maksimize etmek adına güç yarışı, yani iktidar mücadelesine girerler böylece gücü elde etmenin sağlamış olduğu yararları paylaşmayı amaçlarlar. Bu fikre karşıt olan ortak iyilik düşüncesine göre politika, çatışmadan ziyade toplumun düzenini sağlamaya çalışmaktadır. Buna göre politika bireylerin kişisel çıkarlarından çok ortak çıkarı maksimize etmeye çalışan bir olgudur. Siyaset evrenseldir, çünkü eski çağlardan günümüze kadar olan süreçteki tüm toplumlar ‘yöneten’ ve ‘yönetilen’ olmak üzere ayrılmışlardır. Bu nedenle siyaset, geçmişten bugüne var olmuş böylece evrensel bir yapıya bürünmüştür. İnsanlar arasındaki farklılık ve çıkar çatışmaları da her zaman var olacaktır; bu nedenle siyaset her yerde ve her zaman varlığını sürdürecektir. İnsanlar arasında çatışma yokmuş gibi davranmak farklı fikirlerin ortadan kaldırılması anlamına gelir, böylece politika da açıklık özelliğini kaybeder. Bu sebeple politika, özgürlüğü ifade eden bir anlam da içermektedir. Fakat çatışmaya sınır çizilmesi gerekmektedir. Eğer buna bir sınır konmazsa çatışma savaşa dönüşür ve politika ortadan kalkar. Siyaset, çatışma olduğu kadar aynı zamanda ‘uzlaşma’ dır. Farklılıklardan doğan çatışmanın sonuca ulaşabilmesi ve

⁷Dilan Mızrak, Özgür Temiz, “ Hukuk ve Politika, Türkiye’de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi”, **Ankara Barosu**, <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/AnkaraBarosuDergisi/2009-2.pdf>, (27.09.2019), s. 79-81.

herkesin talep ettiği kendi çıkar ve isteklerinin yerine getirilmesi adına uzlaşmaya gidilir. Bu her ne kadar bir tarafın baskınlığıyla son bulsa da savaş ortamını ortadan kaldıran bir durumu ifade eder. Bu nedenle savaş önlemesi ve farklı çıkarların uyumlaştırılmasını sağlamasıyla politika, uzlaşmacı bir özellik gösterir. Toplumdaki bireylerin oluşturduğu baskı, uzlaşmanın ne yönde sonuçlanacağına etki eden bir faktördür. Bu özelliğiyle de politika ‘katılım’ı ifade etmektedir. Yalnızca yöneten ve yönetilen değil aynı zamanda yönetilenlerin yönetime etki ettikleri bir katılımdan bahsedilebilir⁸.

İnsanlar sosyal oldukları kadar politik varlıklardır; bunun nedeni ise politikanın insan doğasında bulunması, yani insanlık tarihinin en başından beri var olmasıdır. Politikayı insanlar şekillendirdiği gibi politika da insanların yaşamına yön vermektedir. İnsanların nerede, nasıl, hangi kurallarla, nerede ölüp nereye gömüleceği bile politikanın konusunu oluşturmaktadır. Ayrıca politika kavramı bünyesinde; otoriteyi kullanma, manipölasyon, kolektif karar alma, kıt kaynakların idaresi gibi unsurları barındırmaktadır. Bununla birlikte politikanın en önemli görevi fikir temelli ayrışan toplumun fiziksel anlamda ayrışıp çatışma yaşamalarının önüne geçmektir⁹.

Her ne kadar insanlık tarihinin başından beri var olsa da bu tezin konusunu oluşturan siyaset, devletlerin yani toplumların bir arada yaşamasıyla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle pek çok düşünür siyasetin ortaya çıkışı konusunda farklı fikirler ortaya atmışlar; devlet ve siyasetin nasıl işlemesi gerektiği konusunda tartışmışlardır. Thomas Hobbes gibi ünlü düşünürler ‘toplum sözleşmesi’ fikri ile siyaset ve devletin ortaya çıkışını açıklamaya çalışmışlardır.

Hobbes, toplum sözleşmesinin temelini “Homo Homini Lupus¹⁰” yani insan insanın kurdudur şeklinde açıklamaktadır. Bu, insanların sözleşme öncesi ‘doğa durumu’nu ifade eder. Bu evrede insanlar doğanın kendilerine verdiği zihinsel ve fiziksel özellikleri bakımından eşittirler. Bir kişi diğerinden daha zeki veya daha sağlıklı olduğunu gösterse bile bu fark görülemeyecek kadar azdır. Doğanın vermiş

⁸ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.17-21.

⁹ Seçkin Aköz, Politika Kavramının Siyaset Kavramı Yerine Kullanılması ve Bilimsel Tartışmaları Bağlamında Devlet Olgusuyla İlişkisi”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:5, 2018, s. 164-165.

¹⁰ Özgür İldeş, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Şipsevdi Romanında Thomas Hobbes’un Leviathan Adlı Eserinin Etkileri”, **Türk Edebiyatı Araştırmaları**, Cilt: 3, Sayı: 5, 2011, s. 103.

olduğu bu ortak özellikler ve eşitliklerden dolayı bireylerin erişmek istedikleri hedefler de ortak olur. Bu da güvensizliği meydana getirir. Aynı istekleri hedefleyen bireyler, ona ulaşmak için ya birbirlerini yok etmeye çalışacaklar ya da biri, diğerini egemenlik altına almak isteyecektir. Devlet olmadığında çatışma durumu süreklilik gösterir. Toplumdaki tüm bireyleri koruyan ve çıkarlarını ortak hedefte birleştiren, büyük ve genel bir güç olan devlet sayesinde çatışma en aza indirilir. Devletin olmadığı yerde eşitlikten kaynaklanan güvensizlik ortaya çıkacak bu da herkesin herkese olan savaşını başlatacaktır¹¹.

Hobbes'a göre devletin ortaya çıkışı korkudur ve insanlar eşitlikten kaynaklanan güvensizlik ortamından korkup devleti ortaya çıkarmışlardır.¹² Toplumdaki bireyler kendi yetkilerini isteyerek daha büyük ve güçlü bir yapı olan devlete teslim etmişlerdir. Hobbes, bu teslimiyete 'toplum sözleşmesi'; devlete ise 'Leviathan' adını vermiştir. Leviathan kavramı anlamını, İncil ve Tevrat'taki kötü deniz canavarından almıştır. Bu canavar ölümlü bir tanrıdır. Ölümlüdür çünkü onu insanlar yaratmıştır; tanrıdır çünkü egemenliği sorgulanamaz¹³. Sonuç olarak daha önce bahsedilen politikanın çatışmaya dayanan özelliğini, Hobbes doğa durumundaki insanların eşitliğiyle açıklamaya çalışmıştır.

J.J.Rousseau ise doğa durumunu Hobbes'un 'insan doğası kötüdür' savunmasına eleştiri olarak yöneltmiştir. Hobbes'un bahsettiği doğa durumundaki korku hali Rousseau'ya göre doğru değildir. Bireyler doğa halinde özgürdürler ve korku içinde değillerdir. Bireyler doğa halindeyken, kendi varlıklarını sürdürebilmek adına başkalarının varlıklarına özen gösterirler. Bu da doğa durumunun daha güvenli ve özgür olmasına neden olur. Doğa durumundaki vahşi insan; doğası gereği kötü değil, kötülüğü bilmemesinden dolayı vahşidir. İnsan yaşamını belirleyen iki unsur vardır ve bu unsurlar akıldan önce gelir. Bunlardan ilki 'varlığımızı sürdürme isteği', diğeri ise hemcinslerimizin başlarına gelen olaylardan ve varlıklarını sürdürememelerinden 'rahatsız olma', yani 'acıma' duygusudur. Aklımızın birleşimi olan bu iki unsur, doğal kanunların da ortaya çıkışı olarak açıklanabilir. İnsan doğa

¹¹ Thomas Hobbes, "Leviathan", çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 92-94.

¹² Yavuz Kılıç, "Hobbes, Locke ve Rousseau' da "Doğa Durumu" Düşüncesi", **Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı:2, 2015, s. 105.

¹³Mahfi Eğilmez, "Leviathan", Kendime Yazılar, 26.01.2017, <http://www.mahfiegilmez.com/2017/01/leviathan.html>, (06.10.2019).

durumunda varlığını içgüdüleriyle, toplum sözleşmesinden sonraki dönemde yaşadığı toplum durumunda ise, ihtiyacı olan her şeye işlenmiş akılla sahip olabilir¹⁴.

Rousseau' ya göre siyasal toplumların başlangıcı, yani ilki ve doğal olanı ailedir. Çocukların doğa durumunda varlığını sürdürebilmeleri babaya bağlıdır. Bu bağıllık sona erdiğinde çocuklar bağımlılıktan, baba ise sorumluluklardan özgürlüğe kavuşur. Bundan sonrası için eğer bağımlılık devam ederse doğal bir bağ olmaktan çıkar ve gönüllülük esasına dayanır. Tıpkı toplum sözleşmesinde olduğu gibi, aile için de bağıllık bittikten sonra ancak anlaşmayla varlığını sürdürebilir. Nitekim toplumdaki bireyler de birbirlerine bağımlılıkları olmadan, yani özgür bir ortamda kendi varlıklarını sürdürebilmek için anlaşma yapmışlar; böylece toplum sözleşmesi ortaya çıkmıştır. Aileyi siyasal toplumun ilk modeli olarak ele alan Rousseau'ya göre; yöneticiler yani hükümdar baba, halk ise çocuklar tarafından temsil edilmektedir. Her iki durumda da halk ve çocuklar kendi çıkarları ve varlıklarının devamı adına yetkilerini daha güçlü bir yapıya devretmektedir. Bunlar arasındaki fark ise çocuklar aile içinde babalarına sevgi; devlette ise hükümdar egemenliğin hazzı ile toplumuna bağlıdır¹⁵.

Rousseau'ya göre aile içerisinde kararları baba almaktadır. Kadını bu şekilde ikincil konumda görmesinin nedeni ise kadınların belirli dönemlerde etkinlik gösteremediğinin düşüncesidir. Kadın adına bahsettiği dönemler özellikle çocuk doğurmak ve büyüttürmek¹⁶. Bu nedenle kadınlar erkeklerle bağımlıdır; erkekler kadınlar olmadan da yaşamlarına devam edebilirken kadınlar, erkekler olmadan yaşayamamaktadırlar.¹⁷

Rousseau'ya göre kadınların yapması gereken tek şey, kendilerini erkeklerle beğendirmektir. Bunun için kadınların el işi, müzik, dans gibi eğitim almaları gerekmektedir. Kadınlar; güzelliği ve çekiciliğini erkekleri memnun etmek için kullanmalı ve kadınların tek amacı bu olmalıdır¹⁸.

¹⁴ J.J. Rousseau, “**İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**”, çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 84-117-119.

¹⁵ J.J. Rousseau, “**Toplum Sözleşmesi**”, çev. Işık Ergüden, Koridor yayıncılık, İstanbul, 2018, s.16, 17, 24.

¹⁶ Seyran Gürsoy Çuhadar, “Aydınlanma, Eşitlik Ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://emekarastirma.org/uploads/dergi/2929.pdf>, (23.08.2021), s. 150.

¹⁷ J. J. Rousseau, **Emile**, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı. İstanbul, 2011, s. 522'den aktaran Çuhadar, s. 151.

¹⁸ Zeynep Baktemur, “Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhauer, Kant ve Rousseau Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:18, 2019, s.10.

Rousseau gibi pek çok aydınlanma düşünürü, kadınların akıl olarak erkeklerden daha aşağıda olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu dönem düşünürleri erkeklere bağımlı bir hayata sahip olduğu ve akıl yönünden zayıf olduğu düşünülen kadınların erkeklerle eşit olamayacakları, bu nedenle de erkeğin kamusal alanda yer alması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle Rousseau'nun toplum sözleşmesinde bahsettiği yurttaşlar erkektir. Bu düşünceye göre erkekler, doğa durumunda varlıklarını tehdit eden unsurlarla karşı karşıya kaldıklarında, bu tehditlerin üstesinden tek başlarına gelememektedirler. Böylece doğa durumu sürdürülemez olmakta ve değişime ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi halde insan soyunun devamlılığı sağlanamamaktadır. Bu nedenle insanlar yeni bir güç ortaya çıkaramayacakları için, zayıf olan bireysel güçleri birleştirerek büyük ve toplu bir güç elde etmeye çalışacaklardır¹⁹.

Rousseau; kadınları güçsüz ve toplumda pasif bireyler olarak görmüş, bu nedenle de güçlü erkeklerden oluşan toplumu idealize etmiştir. Rousseau'ya göre erkekler doğaları gereği güçlüdür. Bundan dolayı da temel hak ve özgürlükler erkeklere bahşedilmiş; kadınlar bu haklardan men edilmişlerdir. Eşitlik ve özgürlük gibi kavramlar, erkekler arasında bahsedilen ve kadınların dâhil edilmedikleri konular olmuştur²⁰.

Genel olarak siyaset kavramının, insanların bir arada yaşamaya başladıkları dönemden itibaren var olduğu ve her toplumda farklı anlamlara gelecek şekilde yorumlandığı görülmüştür. Düşünürlerin de açıklamaya çalıştıkları siyaset, zamanla beraberinde başka kavramları ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri olan yurttaşlık siyasetin anlaşılabilmesi açısından önem taşımaktadır.

1.1.1.Yurttaşlık Kavramı

Yurttaşlık, kelime anlamı olarak her kurum ve düşünür tarafından farklı bir şekilde yorumlanmış ve tanımlanmıştır. Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde yurttaşlık "Anne babanın uyruğuna, üzerinde dünyaya geline ülkeye veya yasaların gerektirdiği şartları taşıyıp taşımamaya bağlı olarak belirlenen ve kişilerin hangi

¹⁹ Rousseau, (Toplum) s. 17, 24.

²⁰ Baktemur, s. 10

devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimlik”²¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu tarafından “Yurtları veya yurt duyguları bir olanlardan her biri, vatandaş”²²; Türkiye Bilimler Akademisi tarafından da “Bir Cumhuriyete yasal bir bağ ile bağlı olan ve bundan kaynaklanan hak ve ödevleri bulunan gerçek kişi, halk egemenliğini paylaşan bireylerden her biri”²³ şeklinde ifade edilmiştir. Tüm bu tanımlamalar yurttaşlığın zaman içinde geçirdiği dönüşümün son şeklini almasıyla ortaya çıkmıştır. Mehmet Güngör’ün söylemiyle yurttaşlık, kişilerin alt kimliklerini devre dışı bırakan ve ulus devlete bu kişileri bağlayan bir üst kimlik olarak tanımlanmaktadır²⁴. Genel tanımlamalar yurttaşlığın farklı alanlardaki tanımlamalarını içerse de kavramın ortaya çıkışı Antik Yunan tarihine dayanmaktadır.

1.1.1.1. Antik Yunan ve Roma’da Yurttaşlık Kavramı

‘Yurttaşlık’ eş anlam olarak ‘vatandaşlık’, ilk kez Atinalı Solon Kanunları’yla ortaya çıkmıştır. Solon Kanunları’nın çıkışındaki amaç; aile, grup ve klanlar arasındaki çatışmayı sona erdirerek toplumsal huzuru sağlamaktır. Solon Kanunları’nda kamusal alana katılacak kişilerin tanımı geniş bir çerçevede yapılırken günümüz yurttaşlığının ilk temelleri atılmıştır. Yurttaşlık aile, grup gibi belli bir kesime ait olmaktan kurtulup üst kimlik haline gelmiştir. Kadınlara, tüccarlara, zanaatkârlara ve kölelere vatandaşlık vermeyen bu sistem, yurttaş sayılan kesimin kendi çıkarlarını geliştirme fırsatı vermiştir²⁵.

Yurttaşlığın çıkış noktası kabul edilen Antik Yunan’da demokrasinin merkezi Atina kabul edilmektedir. Ancak Atina’dan farklı olarak Sparta’da yurttaşlık daha etkili olmuştur. Burada yalnızca erkekler sıkı bir eğitim sonrasında ‘hoplit’ (ağır silahlı piyade) olarak yurttaş kabul edilmişlerdir. Hoplitlerin her biri toprak sahibidir fakat toprakları köleler işlemiştir. ‘Helot’ adı verilen bu köle sınıfı, genellikle savaşlar sırasında esir alınan insanlardan oluşturulmuş; bu nedenle

²¹ Ömer Demir, “Yurttaş”, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>, (28.10.2019).

²² TDK, “Yurttaş”, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>, (28.10.2019).

²³ TÜBA, “Yurttaş”, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü*, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, (28.10.2019)

²⁴ Mehmet Güngör, “Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus-Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü”, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:2, 2017, s. 442.

²⁵ Derek Heater, *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, London & New York, 1990, s. 3’ten Aktaran Alev Özkazanç, “Toplumsal Vatandaşlık Ve Neo-Liberalizm Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 1, 2009, s. 249-250.

Sparta'da yurttaşlık toprak sahipliğine dayandırılmıştır. Hoplitler yurttaş olarak devletin iç ve dış tehlikelerini önlemeye her an hazır bulunmuşlardır. Atinalı yurttaşların ise siyasal yaşama katılımları için farklı imkânları mevcut olmuştur: Kent meclisi üyesi, majistra ya da jüri üyesi olabilmek gibi durumlar örnek gösterilebilir. Tüm bunlar Atina'da yurttaşlığın Sparta'dan daha genele yayılan bir durumu olduğunu kanıtlar niteliktedir²⁶. Atina'da yurttaşlık aktif katılımı; Sparta'da ise sadakat ölçütüyle belirlenmiştir. Sparta yurttaşı kendini ülkesine savaşçı olarak adayıp kahramanlık gösterdiği ölçüde yurttaş olarak görülmüştür²⁷.

Buna karşılık yurttaşlığın çıkışında Atina şehir devletlerinin yeri oldukça önemlidir. Atina çağdaş olduğu Pers imparatorluğu ve Sparta'nın aksine demokrasinin görüldüğü bir şehir devletidir. Burada toplum üç katmandan oluşmuştur. Köleler, Atina'da yaşayan yabancılar (Metekler) ve Atinalı yurttaşlar.²⁸ Yurttaşlar kölelere sert davranma haklarına sahiptir. Kölelerin hayvanlardan farkı olmadığı gibi; efendisi tarafından alınıp satılıp, öldürülebilmektedir. Köleler Aristoteles'in tanımladığı 'zoon politikon' (siyasal-sosyal hayvan) değil yalnızca zoon (hayvan)'dur. Özgürlük politik alana aitken zorunluluk hane içine aittir; bu nedenle köleler özgür olamadıkları için hem şiddeti hak ettikleri düşünülmüş hem de yurttaşlık haklarından mahrum bırakılmışlardır²⁹.

Sitedeki diğer sınıf ise Atina'da yaşayan yabancılar yani 'Metekler'dir. Atina gibi büyük sitelerde ticaretle uğraşan yabancılar, zamanla bulundukları yerlere yerleşmişlerdir. Metekler hukuki uyrukluk alamadıkları gibi yurttaşlar sınıfına da dâhil olamamışlardır; böylece ne köle sınıfının ne de yurttaşlar sınıfının özelliklerine sahip olabilmişlerdir. Yabancılar ise siyasi haklar dışında pek çok hakka da sahip olmuşlardır. Siyasal haklara sahip oldukları için yurttaşlar, sitede en önemli sınıfı oluşturmaktadır. Yurttaş olabilmenin şartı, yurttaş bir babadan olup cinsiyetinin de erkek olmasıdır. Köleler ve Metekler politikada karar alamazken; yurttaşların siyasal

²⁶ Giray Gerim, "Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar Ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi", **Sosyoloji Konferansları Kitabı- İstanbul Journal of Sociological Studies**, 2017, s.160-161.

²⁷ Güngör, s. 443.

²⁸ Sabine George, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Türk Siyasi ilimler Derneği Yayınları, Cilt: 1, s.2'den Aktaran Melih Bakır, **Aristoteles'in Politika Felsefesinde Yurttaşlık Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s.10.

²⁹ Bakır, s.11.

haklara sahip olması bu sınıfın özgür olmasıyla ilişkilendirilebilir.³⁰ Pratikte ise Atinalıların sınıfsal ayrımı dört grupta görülmektedir. Toplum Beş Yüz Kileliler, işçiler, atlılar ve çiftçilerden oluşmuştur³¹.

Beş Yüz Kileliler en üst, işçiler en alt sınıfı oluşturmuşlardır. Ayrıca Beş Yüz Kileliler mahkemelerde karar verici olurken işçiler bu mahkemelere yalnızca izleyici olarak katılabilmişlerdir. Atina'da yurttaşlık yalnızca ekonomik statüye dayanmamış, kişinin anne ve babasının da yurttaş olup kendisinin de erkek olma şartı aranmıştır. Roma'da ise Antik Yunan'dan farklı olarak mülkiyet yurttaşlığı belirleyen asıl unsur haline gelmiştir. Atina'da toplum daha homojen hale getirilmek istenmişken Roma'da kazanılan savaşlarla topraklar genişlemiştir. Bu nedenle Atina'daki toplum yapısı Roma'da görülmemiştir³².

Roma döneminde Atina'dan farklı olarak yönetim hakkı, cumhuriyet zamanında konsüller ve mecliste, imparatorluk dönemindeyse hükümdarların himayesinde bulunmaktadır fakat yine de Roma İmparatorluğu vatandaşlarının haklarını yasal bir güvenceye dayandırmıştır. *Civis Romanus Sum*(ben bir Roma Yurttaşım) sözü bu dönemde yurttaşların duydukları güven ve gurur duygusunun göstergesidir. Buna örnek Aziz Pavlus olayıdır. M.S. 58 yılında tutuklanan Aziz Pavlus, Kilikya vatandaşı olduğunu söylediğinde ceza alacakken Roma yurttaşı olduğunu ve oranın kanunlarına göre yargılanmak istediğini beyan etmiştir. Bunun üzerine, Roma'ya gönderilmesine karar verilmiştir. Bu olay dönemin yurttaşlık anlayışına verilen önemi göstermektedir³³.

İlk dönemlerine bakıldığında, yurttaşlığın Eski Roma'dan Fransız ihtilaline kadar olan süreçte günümüzde olduğu gibi herkese tanınan bir hak değil; belirli kişilere ve gruplara ayrıcalık olarak verildiği bilinmektedir. Yurttaşlık, kanunla belirlenmiş olup bu hakkı kazanan kişilerin diğerlerine karşı sorumlulukları başlamıştır. Kurulan bu sistemin sürekli olması için gerekli olan şey ise yönetime katılmaktır. Karar almada yer almak, herkese verilen bir hak olmadığı için sağlıklı ve

³⁰ Bakır, s. 13.

³¹ Aristoteles, **Atinalıların Devleti**, (çev. S.Y. Baydur), Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 20-219'dan Aktaran Hasan Demir, **Yurttaşlık Düşüncesi Bağlamında Ulus Devlet Ve Sorunları**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, (Sorunları), s. 18.

³² H. Demir, Sorunları s. 18.

³³ J. G. A. Pocock "The Ideal Of Citizenship Since Classical Times" **Theorizing citizenship** (Ed. Ronald Beiner), State University of New York Press, Albany, 1995, s. 36'dan aktaran Gerim, s. 162,163.

Atinalı olmayanlar, yurttaşlık haklarını elde edememişlerdir. Bunun yanında kadınlar, çocuklar, köleler ve yabancılar da yurttaş olarak kabul edilmemişlerdir³⁴.

Roma'da yurttaşlığın gelişiminde yabancılara vermiş olduğu hakların da etkisi büyüktür. Yalnızca yurttaşları kapsayan *Ius Civile*(*yurttaş hukuku*)'in yanında yabancılar için oluşturulmuş kurum ve hukuk yer almaya başlamıştır. Bu hukuk ve kurumlara 'Ius Commercii' adı verilmiştir. *Ius Civile*, böylece zamanla genişlemiş ve 'Ius Gentium' adı verilen tüm yurttaşları kapsayan hukuk kuralları uygulanmaya başlamıştır. Roma ve Grek tarihine bakıldığında, aralarındaki toplumsal yapı farkı görülmektedir. Grek'te kişiler eğer yurttaş statüsünde değilse nesiller boyu bulunduğu sınıf içinde statüsü devam ederken; Roma'da azatlılar en çok iki kuşak sonra doğuştan özgür (İngenuus) ve tam haklara sahip yurttaşlar (Cives optimo iure)olarak sınıf değiştirebilmişlerdir³⁵. Böylece Roma bugünkü yurttaşlığın temelini atmada önemli bir rol oynamıştır.

Ortaçağ kent devletleri de, modern yurttaşlığın gelişiminde etkili olmuştur. Kent devletlerinin özerk olma mücadeleleri, bireylerin kentlilik bilinçlerinin gelişmesini ve yönetime katılımlarını sağlamıştır. Böylece cumhuriyetçi yönetim tarzı kentlerde yerleşmeye başlamış; bunun karşılığında da bireyler devletin güvenlik şemsiyesi altında yer almışlardır. Bu süreç yurttaşlığın, hak ve sorumluluk özelliğinin gelişimine katkı sağlamıştır. Ticaretin gelişmeye başladığı şehirlerde zenginleşme de artış göstermiş; böylece özerkleşme hız kazanmıştır. Yurttaşlığı bir statü olarak tanımlayan Orta Çağ Kent Devletleri, yurttaşlığın katılım boyutunu öne çıkarmıştır. Böylece günümüz modern yurttaşlığın temelini de bu Orta Çağ Kent Devletleri atmıştır³⁶.

1.1.1.2. Fransız Devrimi ve Yurttaşlığın Dönüşümü

Yurttaşlığın gelişiminde Fransız Devrimi önemli bir adım olmuştur. Fransa'da, Fransız olma fikri 13. Yüzyıldan beri vardır. Bu fikrin gelişmesinde etkili olan nedenler; bağımsızlık, süreklilik ve Fransız adını kullanan kralların otoritelerinin zamanla artmasıdır. 9. yüzyılda Karolenj İmparatorluğu yıkılmış; Batı

³⁴ H. Demir, (Sorunları), s. 12-14.

³⁵ Luigi Capolrossi Colognes, **Roma Egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik**, çev. Özcan Çelebican, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:43, Sayı: 1, 1993, s. 300-301, 310.

³⁶ Güngör, s. 444.

Franklarla Doğu Franklar arasında ‘Francia’ adını almak için mücadeleler yaşanmıştır. Bu mücadeleleri Batı Franklar kazanmış böylece Fransız kimliği oluşmaya başlamıştır. Yeni oluşan teritoryal birliğin ismi *rex francorum* değil *rex franciae*’dır³⁷. Francia adının resmi olarak benimsenmesi 18. Yüzyılda ulusal bilincin doğmasında etkili olmuştur. Francia Frank soyundan gelen kişilerin yaşadığı yer anlamında kullanılmıştır. Fakat 11. yüzyılda ortaya çıkan Fransız krallığıdır, böylece 11. yüzyılda bağlılığın gösterildiği şey ulus sevgisi değil kralın kendisidir. Bu nedenle Fransız yurttaşlığının başlangıcı Fransız Devrimi olarak alınmaktadır³⁸. Fransız ulusu; uzmanlaşmış memurların, aristokratların yerini almasıyla sistemden dışlanan aristokrat çocuklarından oluşmaktadır. Bu dışlanan aristokrat çocukları, eski statülerini elde etmek istemişler bunun için de kendi kimliklerine gereksinim duymuşlardır. Ellerindeki tüm statüleri alınan ve halk düzeyine indirilen aristokratlar, eski durumlarına geri dönebilmek için farklı yollar denemişlerdir. Halkı onursal bir obje olarak kullanmak ya da halktan ayrılarak bağlarını koparmak, amaçlarına ulaşmada kullanmayı düşündükleri yollardan bazılarıdır. Çünkü egemenliğin kaynağı olarak kendilerini, yani aristokratları görmüşlerdir³⁹.

Fransız devriminin önemli bir unsuru olan ‘sans culottes’ yani ‘baldırı çıplaklar’ı Lefebvre, *ancien regime*’i yıkmak için devrimci burjuvaziye gerekli olan manevra topluluğu şeklinde tanımlamıştır⁴⁰. Baldırı çıplaklar, net bir tanımlamanın mümkün olmadığı farklı sınıflardan ve mesleklerden insanların bir araya gelmesiyle oluşmuş halk kitlesidir. Aristokrasiye karşı olmaları, heterojen yapılarına rağmen birlik olmalarının en önemli nedendir. Devrim sonrasında mücadelenin ardından baldırı çıplakların bir kısmı devlet kademelerinde ilerlerken bir kısmı motivasyonunu kaybetmiştir. Fransa’da diğer bir sınıf ise köylülerdir. Fransız toplumunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan köylüler, en çok ezilen ve vergi alınan gruptur. Köylüler bu vergileri kiliseye, derebeylerine ve devlete ödemek zorunda kalmışlar; derebeylerin baskılarından dolayı duydukları nefreti şikâyet defterleri olan ‘etats generauxlara’

³⁷Liah Greenfeld, **Nationalism: Five Road to Modernity**, Harvard University Press, Cambridge,1992, s.92’den Aktaran Funda Günsoy Kaya, “Ulus, Devlet Ve Yurttaşlık: Fransa Modeli”, **U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:13, Sayı:23, 2012, (Fransa), s. 302.

³⁸ F. Kaya, s. 302- 303.

³⁹ Liah Greenfeld, **Nationalism: Five Road to Modernity**, Harvard University Press, Cambridge, 1992, s.154’den Aktaran F. Kaya, s. 307.

⁴⁰ Georges Lefebvre, **Fransız Devrimi**, çev. Heval Bucak, İstanbul: Hil Yayın,2015, s. 315’ten Aktaran H. Demir, (Sorunları), s. 59.

yazmışlardır⁴¹. Köylüler homojen özellik göstermemiştir. Köylü sınıfında, nispeten büyük toprak sahipleri ve kendi ihtiyacını karşıladıktan sonra fazlasını satabilenler de bulunmaktadır. Mülkiyetle ilişkileri en baştan beri iyi olmayan köylü sınıfının devrimdeki yeri tartışılabilir.⁴²

Devrimden sonra eski düzene geçilmesinden ve vergilerin geri getirilmesinden korkan köylüler, politik olmasa da bulundukları duruma tepki vermişlerdir. On buğdaydan birini alan kilisenin tekrar aynı düzeni geri getireceği korkusu, köylülerin saldırgan tavırlarına neden olmuştur. Örneğin Barbezieux yakınlarındaki Saint-Michel-Lepaunou'daki yirmi kadar köylü, bahçedeki çiçek ve tahılların vergiyi çağrıştırmamasından dolayı kiliseye saldırmıştır. Bunun gibi bazı kiliselerde bulunan, balta ve nilüfer çiçeklerinin olduğu resimlerin feodalizmi çağrıştırdığı gerekçesiyle saldırıların düzenlenmesi, köylülerin derebeylere ve soylulara olan nefretlerinin yansıması olarak okunabilir. Köylülerin siyasetle ilişkisi, örneklerde görüleceği gibi yerel düzeyde kalmıştır. Fakat zamanla kasabalar ve köyler arasında ilişkiler gelişmiş, köylerdeki profesyonel memurluklar ve köylülerin elde ettiği topraklar artmış; böylece köylülerin siyasete ilgi ve katılımları da artış göstermiştir⁴³.

Fransa'da devrim öncesi toplum üç katmandan oluşmaktadır. Bunlar: soylular, din adamları ve üçüncü sınıftır (tiers etat)⁴⁴. Soylular ve din adamlarının dışında kalan topluluğun fikirlerini harekete geçirecek olan tabaka da, işte bu üçüncü sınıftır. Tiers etatı, yani üçüncü sınıfa tanımlamada zorluk çekilmektedir, çünkü homojen bir yapıya sahip olmayıp ticaretle uğraşan farklı sınıflardan oluşmaktadır. Birbirinden değişik meslek gruplarına ayrılmış olan bu tabakanın nüfusu Fransa'da 2 milyona yakındır⁴⁵.

Bu tabaka aynı zamanda devrimde kilit rol oynayacak olan sans culotteları da barındırmaktadır. Sans culottelar devrimde önemli bir rol oynamalarının yanı sıra

⁴¹ Eriç Hazan, **Fransız Devrimi Tarihi**, çev. Nazlı Ceylan Sümter, Ankara: Say Yayınları, 2016, s.23'ten Aktaran H. Demir, (Sorunları), s.60.

⁴² H. Demir, (Sorunları), s. 61.

⁴³ H. Demir, (Sorunları) s. 62-63.

⁴⁴ Yavuz Yıldırım, "Fransız Devrimi'nde Yurttaşlık Ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme", **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Ek Sayı, 2019, s. 255.

⁴⁵ Peter. M. Jones, **Reform and Revolution in France- Political Transition 1774-1791**, Cambridge University Press, 1995, s.53'den Aktaran Yıldırım, s. 256.

burjuva sınıfının da temellerini atmışlardır⁴⁶. Fransız devriminin önemli düşünürlerinden olan Emmanuel Joseph Sieyes; Tiers Etat'ın yani üçüncü sınıfın ulusun kendisi olduğunu, ulus olmak için gerekli tüm koşulların üçüncü sınıfta olduğunu söylemiştir. Sieyes'e göre üçüncü sınıf, bir kolu zincirlenmiş güçlü bir adamdır. Tiers etat her şeydir, fakat toplumda ezilen de yine odur. Ayrıcalıklı sınıf kaldırılırsa millet daha çok anlam kazanacak ve gerçek bir millet olacaktır. Asil sınıf bu yönleriyle imperium in imperio'dur (devlet içinde devlet).Hürriyet ayrıcalıklarla değil herkese eşit verilen haklarla sağlanır. Bunun için de tiers etatın özgür olması gerekir çünkü eğer bu üçüncü sınıf hür olmazsa toplumda hiç kimse hür olamaz. Joseph'e göre millet, ortak bir kanuna tabi olan ve ortak temsilci tarafından temsil edilen kuruldur⁴⁷.

1.1.1.3. Fransız Devrimi ve Kadın Yurttaşlığı

Fransız devriminde etkili olan diğer bir kitle ise kadınlardır. Fakat devrimle birlikte gelen eşitlik, adalet ve yurttaşlık söylemi kadınlara uygulanmamıştır. Yurttaş olarak yalnızca erkekler görülmüştür⁴⁸. Oysa Fransız İhtilali'nin ardından yayınlanan *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi*, bireysel özgürlüklerle eşit yurttaşlığa vurgu yapmaktadır. Bildirinin birinci maddesinde insanların haklar bakımından eşit ve özgür doğduklarını, üçüncü maddesinde egemenliğin kaynağının ulus olduğunu ve hiçbir kurumun kaynağını ulustan almadığı bir gücü kullanamayacağını, altıncı maddesinde anayasanın, genel istencin bir yansıması olduğunu, bütün yurttaşların kendileri veya temsilcileri vasıtasıyla yasaların oluşturulmasında haklarının olduğunu ve bu yasaların önünde tüm yurttaşların ayırım gözetmeden eşit yargılandığı ve temsil edildiği beyan edilmiştir⁴⁹. Bildiriye göre insanlar sadece insan olmalarından

⁴⁶ Lynn Hunt, **Politics, Culture and Class in the French Revolution**, University of California Press, 1984, s. 213'ten Aktaran Yıldırım, s. 256.

⁴⁷ Emmanuel Sieyes, Tiers Etat Nedir?, <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0001118&lng=1>, (16.11.2020), s. 151-153.

⁴⁸ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 21'den Aktaran Aslı Yapar Gönenç, "Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 27, 2006, s. 66

⁴⁹ Jale Civelek, "1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi", **Milletlerarası hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt:9, Sayı:1, 1989, s. 6,7.

kaynaklı doğuştan haklara sahiptirler⁵⁰. Yurttaşlıkla ilgili madde 6' da şu ifadelere yer verilmiştir:

Yasa, genel iradenin ifadesidir. Tüm yurttaşların, bizzat ya da temsilcileri aracılığı ile yasanın yapılmasına katılma hakları vardır. Yasa ister koruyucu, ister cezalandırıcı olsun herkes için aynıdır. Tüm yurttaşlar yasa önünde eşit olduklarından, yeteneklerine göre her türlü kamu görevi, rütbe ve mevkiine eşit olarak kabul edilirler, bu konuda yurttaşlar arasında erdem ve yeteneklerinden başka bir ayırım gözetilmez⁵¹.

Her ne kadar kişiler arası ayırım olmayacağı belirtilmiş olsa da kadınlar devrimden sonra bile tam bir yurttaş olarak görülmemiştir. Kadınların yurttaşlıklarının sayılmaması üzerine birçok kadın düşünür bu duruma tepki göstermiş; hatta bu sebeple giyotinle idam edilmişlerdir. Buna en iyi örnek ise Olympe De Gouges'dur. Olympe De Gouges yayınladığı bildirinin girişinde şu açıklamayı yapmıştır:

Biz, anneler, kız çocukları, kız kardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis'e alınmayı talep ediyoruz. Toplumun sefaletinin ve siyasal iktidarların ahlaki bozulmuşluğunun başlıca nedenlerinin, kadınların haklarının tanınmaması, unutulması ya da göz ardı edilmesi olduğunu göz önüne alarak, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarını bir bildirgeyle ilân etmeye karar verdik. Böylelikle istiyoruz ki, bu bildirge toplumun bütün üyelerinin gözü önünde dursun, herkese hak ve yükümlülüklerini hatırlatsın; kadınların ve aynı şekilde erkeklerin iktidarı kullanmaları siyasal kurumlar açısından karşılaştırılabilir ve buna daha çok saygı gösterilsin; kadın yurttaşların basit ve dokunulmaz esaslara dayanan şikâyetleri daima, anayasanın ve iyi geleneklerin korunması ve herkesin esenliği için etkili olabilsin. Güzelliği ile olduğu kadar anneliği üstlenme cesaretiyle birlikte düşünülen kadın cinsi olarak bugün, Tanrının da yardımıyla, kadının ve kadın yurttaşlar haklarını bu bildirgeyle tanıyor ve ilan ediyoruz⁵².

Yayınladığı Bildiri sonrasında giyotinle idam edilen Olympe De Gouges, bildirinin 10. maddesinde kimsenin fikirlerinden dolayı yargılanamayacağını ve

⁵⁰Gönenç, s. 68.

⁵¹ Ansiklopedim, **Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**, <http://www.ansiklopedim.info/?p=3122>, (10.11.2019)

⁵² Olympe De Gouges, "Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf>, (25.11.2019)

kadınların idam edilme haklarının olduğu gibi siyasette görev almalarının ve yurttaşlıklarının olduğunu savunmuştur⁵³.

Fransız kadınları, yurttaşlık haklarının yalnızca örgütlenme ile elde edeceklerinin bilincine varmıştır. Fransız İhtilali'nin getirdiği eşitlik düşüncesi; kadınların evlilikte erkeklerle eşit olmalarını, eğitim haklarını ve siyasal haklarının gündeme gelmesini sağlamıştır⁵⁴.

Kadınların siyasal alanda erkeklerle eşit olmayı talep ettikleri haklar, Fransız Devrimi ve sonrasında erkekler tarafından önem arz etmemiştir. Bunun nedenlerine bakıldığında, kadınların erkeklerden hemen her alanda daha zayıf görülmesidir. Özellikle yurttaşlık haklarıyla ilgili dönemin önemli düşünürleri, bahsettikleri siyasal düzende kadını özne olarak ele almamış, erkeği siyasal yaşamın merkezinde konumlandırmışlardır.

1.1.1.4. Düşünürlerin Yurttaşlık Üzerine Fikirleri

Antik Yunan'da kadın, yurttaş statüsünü elde edememiş, kamusal alanda erkekler tarafından temsil edilmiştir. Kadının koruması; kadının babası, eşi ya da erkek kardeşi gibi akrabalık bağı olan kişiler tarafından üstlenilmiştir. Yasal hakları olmayan, oy kullanamayan Antik Yunan kadını, o dönemin düşünürleri tarafından da vatandaş olarak görülmemiş ve eleştirilmişlerdir⁵⁵.

Dönemin önemli düşünürlerinden olan Herakleitos'a göre kadın ve erkek, ölüm ve yaşam gibi birbirlerine bağlı iki cinstir. Ona göre ikisinin de var olabilmesi birbirine bağlıdır. Bu düşüncelerin yanı sıra kadınlar, tarih boyunca düşünürlerin hayatlarında farklı rollerle yer almış ve onların fikirlerinin şekillenmesinde etkili olmuşlardır. Örneğin, tarihteki ilk kadın filozof olan Krotonlu Theano, Pythagoras'ın eşi ve öğrencisidir. Bir diğer örneğe Sokrates'in doğurtma yöntemi ve siyasal konuşma sanatı olan 'Sokratik diyalog'un ortaya çıkışıdır. Sokrates, 'doğurtma yöntemi' adı verilen tartışma yöntemini, ebe olan annesinden esinlenerek ortaya

⁵³ Olympe De Gouges, "Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf>, (29.09.2020)

⁵⁴ Gönenç, s. 67.

⁵⁵ Hilal Çolakoğlu, "Antik Yunan ve Platon'da Cinsiyet Sorunu", *Atatürk İletişim Dergisi*, 2015, Sayı:9, s. 224.

çıkarmıştır. Sokratik diyalogu ise Sokrates'in hocası olduğu düşünölen Aspasia'dan örendiği bilinmektedir⁵⁶.

Antik Yunan'da görölen 'oikos' ve 'koinion' ayrımında hane içini temsil eden oikos, aynı zamanda gizliliğın de yaşadığı bölümü temsil etmektedir. Yunanlılar ise gizlilik içerisinde geçirilen yaşamı idiotik bulmaktadırlar. Onlara göre yalnızca oikosta yer alan bireyler, en insani ve yüksek yeteneklerden mahrum olmakta ve hayvan türlerinin yer aldığı kategoride yer almaktadırlar. Oikosa hapsedilen kadının aptal olduğu; bu nedenle de yurttaş ve insan sayılmayacağı, erkeklerin sahip oldukları yeteneklerden mahrum oldukları düşünölmüştür. Bu konuyla ilgili Aristoteles de kamusal alana dâhil olmayan kadınları 'aneu logou' yani akılsız, kendi başına var olamayan ve hareketlerinin sorumluluğunu alamayan kişi olarak tanımlamaktadır⁵⁷.

Antik Yunan düşünürlerinin aksine Platon, kadının oikosta hapsedilmesine karşı çıkmıştır. Dönemin genel düşünce yapısının aksine Platon; ideal devlet için kadınların da erkekler gibi eğitim almalarını, devlet kadrolarında erkeklerle eşit roller üstlenmeleri gerektiğini savunmuştur. Fakat her ne kadar kadınlar erkeklerle aynı işleri yapsalar da; kadın yaratılış olarak zayıftır şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Platon'un, kadınların toplumdaki konumundan rahatsızlık duyma nedeni; kadınların ideal devlete ulaşmada engel oluşturmalarıdır. Bunun dışında kadınlar ona göre, erkeklerden daha akılsız ve bilgisiz insanlardır. Bu nedenle varlık hiyerarşisinde kadını hayvan ve köle arasındaki bir konuma yerleştirmiştir⁵⁸.

Platon kadınları erkeklerden aşağıda görmüş olsa da dönemin genel anlayışına ters düşen fikirlere de sahiptir. Örneğın, erkekler gibi yetenekli kadınların da var olduğundan bahseder. Bu kadınlar silah kullanma, jimnastik ve ata binme gibi erkeklerin yaptığı pek çok işi yerine getirebilmektedir. Ona göre ideal devlet için bu yetenekli kadınlar erkeklerle birlikte eğitim almalıdır⁵⁹.

Yurttaşlık düşüncesiyle ilgili Aristoteles'in fikirleri de önemlidir. Ona göre herkese eşit hakların verildiğı aşırı demokrasileri her devlet kaldıramaz ve bu

⁵⁶ Çolakoğlu, s. 225.

⁵⁷ Hannah Arendt, **İnsanlık Durumu**, s.62'den aktaran Zafer Yılmaz, "Özel Alan Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri 'Antik Yunan'", **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, 2005, s. 362, 368.

⁵⁸ Derya Karaaslan, "Antik Yunan'da Kadın Olmak", **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, s. 167.

⁵⁹ Çolakoğlu, s.226.

devletin kendi sonunu getirir. Yöneticiler, kendini desteklemeleri için herkese yurttaş statüsü verirse anayasanın bozulmasına neden olurlar⁶⁰. Aristo'nun bir diğer düşüncesi ise Platon'la benzerlik gösteren ideal devletteki oikos ve koinion ayrımıdır. Oikos her bireyin efendisi olduğu hane içini tarif eder⁶¹. Burada kadın, soyun devamını getirme görevini üstlenirken erkek hanenin beslenmesinden sorumludur. Oikosta yer alan kişiler, görevlerini yerine getirebilmek adına diğer bireyler üzerinde hâkimiyet kurma hakkına sahiptir. Fakat bu hak yalnızca aile reisi olarak görülen erkeğe verilmiştir. Bu nedenle erkek; hane içinde yaşayan kadınların, çocukların ve kölelerin sahibi olarak görülmüştür bu da yalnızca erkeklerin toplumda yurttaş statüsüne sahip olmalarına yol açmıştır⁶².

Yurttaşlık kavramı Fransız Devrimi sonrası değişime uğramış, modern devletlerin çıkışıyla da eşitlik temelinde ele alınmıştır. Modern devlet, baskıyı ve gücü elinde bulunduran kişiler üstü özellik gösteren ve bireylerle eşit yurttaşlık temelinde ilişki kuran yapılar olarak adlandırılabilir. Bireyler yurttaşlıklarını mülk, din, cinsiyet temelli unsurlardan; modern devletin sınırlarında yaşayan eşit yurttaşlar statüsüne yükseltmişlerdir. Güneş Kral'ın (14. Louis) “devlet benim” söyleminden, egemenliğin halka ait olduğu bir döneme geçiş yapılmıştır. Yurttaşlığın eşit temellere dayanmasını sağlayan unsurlardan biri de budur⁶³.

‘Devlet benim’den ‘devlet biziz’e geçiş, yurttaşların devlete olan bağlılığını arttıran en önemli etkidir. Kuramsal düzeyde, kral devlet anlayışından ulus devlet anlayışına geçişi sağlayan düşünür J.J.Rousseau’dur⁶⁴. Rousseau toplum sözleşmesinde, her bir bireyin kendi kişiliğini ve gücünü genel iradeye devrettiğini, her bir üyenin de bütünün bölünmez bir parçası haline geldiğini söylemiştir. Ona göre toplum sözleşmesi bireyler arasında eşitliği sağlamaktadır; böylece toplumdaki tüm yurttaşlar hem aynı sorumlulukları alırlar hem de aynı haklardan yararlanırlar. Yasa koymanın yalnızca millete ait olduğu görüşünü savunan Rousseau’ya göre; egemen olanların özel konularda verdikleri kararların yasa olmayacağını, çünkü

⁶⁰ Aristoteles, “Politika”, <https://docplayer.biz.tr/145893659-Aristoteles-politika-ceviren-mete-tuncay-kutuphaneci-remzi-kitabevi-ankara-caddesi-93-istanbul.html>, (09.11.2020), s. 185.

⁶¹ M. Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, İmge Yayınları, 2004, s. 18-20’den Aktaran Ahmet Özalp, “Homo Politicus Versus Homo Economicus: Yurttaş/Birey İkiliğini Aşmak”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s. 25.

⁶² Z. Yılmaz, s. 361.

⁶³ H. Demir, (Sorunları), s. 71,72.

⁶⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010, s. 355.

yasaların evrensel iradelerin evrensel konularından oluşacağını ileri sürmüştür. Ona göre yasalar sivil iş birliklerinin bir sonucudur⁶⁵.

Rousseau'nun toplum sözleşmesinde bahsettiği özgür ve eşit yurttaşlar erkeklerdir ve ona göre kadınlar ikincil konumdadır. Örneğin, kadınların eşlerine daha iyi hizmet edebilmeleri için eğitim almaları gerektiğini savunmuştur.⁶⁶ Ona göre kadın erkeğe itaat etmesi ve memnun etmesi için; erkekse kendi özgürlüğü için eğitim almalıdır.⁶⁷ Kadınların eğitimiyle ilgili olarak Rousseau görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Bir kadının eğitiminin tümü erkekle bağlantılı olmalıdır. Erkekleri memnun etmek, erkeklere yararlı olmak, onların sevgisini ve saygısını kazanmak, gençken onları büyütmek ve yaşlandıklarında onlara bakmak, onlara öğüt vermek, onları teselli etmek, yaşamlarını keyifli ve hoş kılmak: Bunlar her yaşta kadının göreviydi ve çocukluktan itibaren öğretilmeliydi”⁶⁸.

Rousseau'nun görüşlerine karşı çıkan Marry Wollstonecraft'a göre kadınların erkeklerle aynı yurttaşlık statüsüne sahip olamamalarının nedeni, eşit verilmeyen eğitimidir. Wallstonecraft, kız çocuklarına kaliteli eğitimin verilmesiyle erkeklerin yapabildiği tüm işleri yapabileceklerini savunmuştur⁶⁹.

An Historical and Moral View of the French Revolution adlı Fransız Devrimi'nin ilk tarihçelerinden olan eseri kaleme alan Wallstonecraft, yurttaşlığın erdem ve kadın eğitiminden geçtiğini ileri sürmüştür. Yazmış olduğu kadın haklarının gerekçelendirilmesi eserinde, kadınların erkeklerini alçakgönüllülük üzerine eğitmeleri gerektiği, saygınlık kazanmanın tek yolunun bu olduğunu söylemiştir. Ona göre tüm yurttaşlar ahlaki değerlerini yükseltmelidir. Çocukların yurtseverlik anlayışıyla büyümesinin tek yolu annelerinin eğitilmesi ve kadınların yurttaş haklarını elde etmesiyle mümkün olacağını fakat bu duruma, kadının sosyal yaşamdaki konumunun engel olduğunu ileri sürmüştür⁷⁰.

⁶⁵ Rousseau, (Toplum) s. 28-29, 47, 54.

⁶⁶ Çuhadar, s. 146.

⁶⁷ Yıldız Silier, **Özgürlük Yanılsaması, Marx ve Rousseau**, Yordam Kitap, 3. Baskı, İstanbul, 2010, s. 84'ten aktaran Çuhadar, s. 152.

⁶⁸ J. J. Rousseau, **Emile**, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011, s. 522'den aktaran Çuhadar, s. 154.

⁶⁹ SheilaRowbotham, **Kadının Gizlenmiş Tarihi**, çev. Nilgün Şarman, Payel Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 45-48; Andree Michel, **Feminizm**, çev. Şirin Tekeli, Kadın Çevresi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 111'den aktaran Çuhadar, s. 154.

⁷⁰ Marry Wallstonecraft, **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Çev. Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 2-4.

Genel anlamda bakıldığında Antik Yunan'dan itibaren kadınların yurttaşlıkları sorgulanmaktadır. Tartışmalara neden olan bu konu, kadınların erkeklerden her alanda daha geride olduğu düşüncesinden ileri gelmektedir. Kadınların hem fiziksel hem de zihinsel anlamda erkeklerden kötü olduğu düşüncesi, dönemin önemli düşünürleri tarafından da desteklenmiştir. Örneğin Arthur Schopenhauer kadınların hem akıl hem beden olarak eksik yaratıldıklarını; bunu anlamak için de dış görünüşlerine bakmanın yeterli olacağını söylemiştir⁷¹. Schopenhauer gibi önemli düşünürlerin savundukları bu fikirler kadınların uzun yıllar yurttaşlık statüsünü elde etmelerini engellemiş; demokrasinin de fiili anlamda işlerliğine zarar vermiştir. Bu noktada demokrasi kavramının incelenmesi, kadın yurttaşlığını anlamak açısından önem taşımaktadır.

1.1.2. Demokrasi Kavramı

Demokrasi, kelime anlamı olarak halkın egemenliğidir. Kökeni Yunancadan gelen demokrasi kavramı; 'demos' ve 'kratein' sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Demos halk; kratein ise iktidar anlamına gelmektedir⁷². "Demokrasi, dünyadaki tüm vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir tür yönetim biçimidir"⁷³. "Siyasal denetimin doğrudan doğruya halkın ya da düzenli aralıklarla halkın özgürce seçtiği temsilcilerin elinde bulunduğu, toplumsal ve ekonomik durumu ne olursa olsun tüm yurttaşların eşit sayıldığı yönetim biçimidir"⁷⁴. Bu tanımlamalara karşılık Sartori ise, halk kavramının net olmaması ve kimlerin yurttaş sayılıp sayılmayacağının değişiklik göstermesinden

⁷¹ Arthur Schopenhauer, **Aşka ve Kadınlara Dair**, çev. Ahmet Aydoğan, Say Yayınları, İstanbul, 2006, s. 8'den aktaran Çolakoğlu, s. 224.

⁷² Manfred Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 13'ten Aktaran Şadiye Deniz, **Türkiye'de Kadın ve Siyaset**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019, (Siyaset), s. 5.

⁷³ Vikipedi, "Demokrasi", <https://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi>, (19.11.2020)

⁷⁴Google Sözlük, Demokrasi, https://www.google.com/search?rlz=1C1SQJL_trTR854TR854&sxsrf=ALeKk02Idjyf0NDqWIKBI_Yc_6H_ElQfJQ%3A1605891371490&ei=K_W3X5S4Hcj9kwWQs7ygCA&q=demokrasi+nedir&oq=demokrasi+nedir&gs_lcp=CgZwc3ktYWIQAziECCMQJzIECCMQJzIECCMQJzIECAAQQzICCC4_yBwgAELEDEEMyAggAMgIIADIFCAAQsQMMyAgguOgcIIxDqAhAnOggIABCxAXCDAVDGLFj_AS2DnTGcBcAF4AYABIAqIAaQmkgEPMC4yLjEuMi4yLjEuMS4xmAEAoAEBqgEHZ3dzLXdpe_rABCsABAQ&sclient=psy-ab&ved=0ahUKEwjU-frFy5HtAhXI_qQKHZA4D4QQ4dUDCA0&uact=5, (20.11.2020)

dolayı; demokrasinin halk egemenliği olarak tanımlanmasını doğru bulmamıştır⁷⁵. Ona göre demokrasi kavramı ortaya çıktığında, bahsedilen halk, Yunan polisindeki demos'tur⁷⁶. Sartori, 'demos'un anlamını, bugünkü halktan uzak bir kavramı karşıladığı için demokrasiye 'kitle yönetimi' ismini vermektedir. Bunun nedeni ise günümüz halklarının artık homojen bir topluluğu değil; kitleyi temsil ettiğini düşünmesidir⁷⁷. Ona göre seçimlerde çoğunluğu kazananlar bile iktidarı kullanmamakta, halkın iradesi olarak adlandırılan şey de yalnızca onay ve rıza anlamına gelmektedir⁷⁸.

Platon'un ise demokrasi ile ilgili düşünceleri günümüzde hala tartışılmaktadır. 'Platon Paradoksu' olarak bilinen bu fikre göre oligarşiden zorbalığa, zorbalıktan demokrasiye geçiş olduğu gibi; zaman içinde süreç tersine dönecektir. Böylece demokratik toplumda haklar gittikçe genişlemeye başlayacak ve beraberinde zorbalığı getirecek ve süreç oligarşiyle sonlanacaktır⁷⁹. Platon 'a göre tiranlığa yol açarak onu iktidara getiren şey demokrasidir. Çünkü özgürlüklerin en ileri seviyede olduğu bir yerde kölelik de fazladır⁸⁰.

Platon'a göre 'demokratia'ya geçiş, oligarşinin tıpkı bir insan gibi hastalanıp ölmesiyle gerçekleşir. Demokrasi eşitlikçi kurumlarıyla yerleşmeye başlar. Zengin ve fakir arasındaki sınıf ayrımı değişmez fakat fakirler yönetimi demokratik yönetimde iktidarı ele geçirdiklerinde zenginlerin ellerinden mallarını alırlar⁸¹.

Yani özetle, Platon Paradoksu ya da diğer bir isimle demokrasi paradoksu, demokratik yollarla demokrasinin yok edileceği anlamına gelmektedir. Platon'un savunduğu bu fikrin birtakım örnekleri olsa da Karl Popper'a göre demokrasiye müdahale etmek daha kötü sonuçlara yol açmaktadır. Ona göre demokrasilerde

⁷⁵ Giovanni Sartori, **Demokrasi Kuramı**, Çev. Deniz Baykal, Ankara Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları, Ankara, s.11'den Aktaran Deniz, Siyaset, s. 5.

⁷⁶ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T Karaosmanoğlu ve M. Turhan, 1993, s. 27'den Aktaran Deniz, Siyaset, s. 5.

⁷⁷ Hasan Demir, **Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi Ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori ve Carl Schmitt**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, (Carl), s. 88,89.

⁷⁸ H. Demir, (Carl) s. 91.

⁷⁹ Platon, **Devlet**, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018, s. 291.

⁸⁰ Platon, s. 294.

⁸¹ Malcolm SCHOFIELD, **Founders Of Modern Political And Social Thought; Plato**, (ed. Mark Philp), Oxford University Press, New York, 2006, s. 105.

egemenlik halkın elindeyse iktidarı denetleme ve sınırlama hakkı da yine halkta olmalıdır. Her ne kadar uyulmasa da; denetleme aracı seçim olmalıdır⁸².

Ernest Barker'a göre demokrasi Platon'un düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Ona göre demokrasi anarşizmle ortak yönlere sahiptir. Her ikisinde de kişiler özgür, eşit, sınıfsız fakat birbirlerine karşı da saygısızlardır. Birbirlerine karşı üstünlüklerinin olmaması anarşizmi doğurur⁸³.

Şadiye Deniz demokrasiyi, yalnızca çoğunluğun karar verdiği bir yönetim değil; herkesin eşit katılımının olduğu, azınlığı oluşturan grupların da iktidara gelme şanslarının olduğu, baskı ve zorbalığın olmadığı bir yönetim biçimi olarak tanımlamıştır⁸⁴. Alain Touraine için demokrasi; bireyleri devlet karşısında özne haline getiren ve bu bireylerin ekonomik, kültürel, siyasal ve hukuki alanda haklarının korunmasını sağlayan unsurdur. Demokrasi tüm bu hakları eşit şekilde yurttaşlara sunduğu için toplum içindeki hiyerarşiyi de en aza indirmektedir⁸⁵.

Demokrasinin tarihsel kökeni ele alındığında Solon, kurduğu kurumlarla demokrasinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Onun meydana getirdiği meclisler demokrasinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu meclisler *ekklesia*, *heliaia*, *areopagos*, *boule*'dur⁸⁶. Demokrasinin inşasında önemli diğer bir isim ise Kleisthenes'dir. Kleisthenes, aristokrasiyi yıkarak yerine halkın yönetime katıldığı demokrasinin temellerini atmıştır⁸⁷.

Kleisthenes'ten sonra ise Perikles, demokrasinin gelişimini sağlamıştır. Herkesin halk meclislerine katılması için reformlar gerçekleştirmiştir. Tüm bu süreç içerisinde gerçekleştirilen reformlarla birlikte Atina'da aristokrasi ortadan kalkmış, demokrasi yerleşmeye başlamıştır. Bu dönem Atina'da metoikoslar (Ticaret yapan yabancı uyruklular) hariç egemen olanlar demoslardır. Bunun yanında toplum soya

⁸² Karl Popper, **Açık Toplum ve Düşmanları**, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 124'ten Aktaran Ali Taşkın, "Platon'un Demokrasi Paradoksu, Popper'in Yorumları ve Türkiye'de Demokrasi Tartışmaları", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı: 16, 2011, s. 66, 67.

⁸³ Ernest BARKER, **Greek Political Theory; Plato And His Prodecessors**, New York: University Paperbacks, 1960, s. 296'dan aktaran Çiğdem Yıldızdöken, "Platon'da Demokratia Kavramı", **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı:25, 2015, s. 70.

⁸⁴ Deniz, Siyaset, s. 7

⁸⁵ Deniz, Siyaset, s. 8

⁸⁶ Yıldızdöken, s. 62-63.

⁸⁷ Yıldızdöken, s. 63.

göre değil; mal varlıklarına göre ayrılmaya başlamış, halk meclislerinin yetkileri arttırılmıştır⁸⁸.

Fransız Devrim’inden itibaren yükselişe geçen halk egemenliği, modern devletlerde, tüm bireyleri içine alacak şekilde genişlemiştir. Fakat bu da toplumda var olan hiyerarşiyi beslemiştir⁸⁹.

Bryan Magee’ye göre demokratik bir toplum yaratılacaksa bunun için gerekli olan şey, iktidarı elinde bulunduranların belirli aralıklarla şiddete başvurmada el değiştirmesi ve yeni politikaları olan kişilerin seçilmesidir⁹⁰. Demokrasinin bir diğer gereği ise çoğunluğun baskısı olmadan yasa ve anayasaların değiştirilmesidir. Çünkü özellikle anayasalar uzlaşma metinleridir bu nedenle toplumun büyük çoğunluğu baskıya maruz kalmadan onay vermelidir, çoğunluğun baskısı ve zorlaması olmamalıdır⁹¹.

Demokrasilerde halk, yöneten iktidarı temsil eder. Yönetenlerin bu sistemde karar alabilmeleri için çoğunluğun kararı gerekir, fakat bunu yaparken azınlığın hakları ve talepleri göz ardı edilmemelidir. Azınlıkların haklarının da korunması demokrasinin en temel koşullarından biridir. Örneğin; dini inançlar, kültürlerini yaşatma, düşüncelerini ifade etmek gibi özgürlükler, demokratik yönetimlerin sağlaması gereken koşullardır. Bu haklar uluslararası hukukla da güvence altına alınmalıdır⁹². Bu nedenle demokrasilerde gerekli olan koşullar; şeffaflık, katılımcılık ve çoğulculuktur⁹³.

1.1.2.1. Demokrasi Türleri

Demokrasinin türleri incelendiğinde farklı pek çok çeşidinin olduğu görülmektedir. Fakat bu çalışmada ele alınan demokrasi türleri doğrudan, yarı doğrudan, temsili ve katılımcı demokrasidir. Doğrudan demokrasi, Atina polislerinde görülen demokrasi türüdür. Günümüz iktidarı tarafından kullanılmamaktadır;

⁸⁸ Yıldızdöken, s.64.

⁸⁹ Deniz, Siyaset, s. 6

⁹⁰ Bryan Magee, **Karl Popper’in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı**, çev. Mete Tunçay, İstanbul, 1990, s. 71’den aktaran A. Taşkın, s. 68.

⁹¹ A. Taşkın, s. 69.

⁹² Murat Aktaş, “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2015, s. 90.

⁹³ Vehbi Bayhan, “Demokrasi Ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj Ve Nepotizm”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2002, s. 2.

nedeni ise bu temsil yönteminde, halkın kendisiyle ilgili alacak olduğu kararları ‘forum’ veya ‘agora’ adı verilen alanlarda toplanarak gerçekleştirmeleridir. Doğrudan demokrasilerde halkın hiçbir temsilcisi yoktur. Günümüzde doğrudan demokrasi modelini kullanan bölgelere örnek olarak İsviçre’nin Glaris Kanto’nu ve Appenzell Innerholden verilebilmektedir. Bugün tüm halkın belli bir alanda toplanarak oylama yapmasının imkânsız olması, temsili demokrasilerin tercih edilmesine neden olmuştur⁹⁴.

Milattan önce 4. ve 5. yüzyıl Eski Yunan şehir devletlerinde uygulandığı bilinen doğrudan demokrasi, halkın direkt olarak katıldığı ve kendilerini ilgilendiren kuralları kendilerinin koyduğu bir yönetim biçimidir. Fakat insan nüfusunun artmasıyla halkın bir araya gelerek karar alması zorlaşmıştır. Bundan dolayı halk kendilerini temsil edecek kişiler seçmiş ve kuralları bu temsilciler aracılığıyla belirlemişlerdir. Kalabalık halkın bir araya gelerek karar vermesinin zorlaşmasıyla doğrudan demokrasi şekil değiştirmek zorunda kalmıştır; böylece temsili demokrasi ortaya çıkmıştır. Halk isteklerini ve iktidarını aradaki temsilciler yoluyla kullanmaya başlamıştır. Fakat temsili demokrasinin ortaya çıkışı 2000 yıl gibi bir süre almıştır⁹⁵.

Yarı doğrudan demokrasi hem doğrudan hem temsili demokrasinin arasında bir yönetim şekli olarak görülebilmektedir. Bu demokrasi şeklinde halk, temsilciler aracılığıyla yönetime katılırken aynı zamanda referandum gibi uygulamalarla zaman zaman doğrudan katılım sağlamaktadır. Yarı doğrudan demokrasilerde kullanılan halk vetosu ve referandum gibi uygulamalar, kimi demokrasi teorisyenleri tarafından modern dönemin doğrudan demokrasiye uygulanmış yöntemleri şeklinde ifade edilmiştir⁹⁶.

Halkın düzenli aralıklarla temsilci seçerek kararlarını uygulatması, egemenlik hakkından tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Çünkü doğrudan ya da dolaylı yolları kullanarak alınan kararlarda halk, hak sahibi olmakta ve yönetime

⁹⁴ Kemal Gözler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2013, s. 103-104’ten Aktaran Murat Aktaş, “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2015, s. 92.

⁹⁵ Mehmet Saray, **Türk Devletlerinde Meclis (Parlamento), Demokratik Düşünce ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 1’den aktaran Osman Nacak, “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, 2014, s. 196.

⁹⁶ Aktaş, s. 92-93.

katılmaktadır⁹⁷. Bununla birlikte yönetimlerde, azınlıkların çıkarları ve hakları gözetildiğinde demokrasi çoğunlukçudan ziyade çoğulcu hale gelmektedir⁹⁸.

Temsili demokrasinin sorunlarından biri, halkın yalnızca seçim dönemlerinde siyasal kararlar almasıdır. Böylece halk zamanla temsili demokrasiden ve politika oluşturmaktan uzaklaşmaktadır⁹⁹.

Temsili demokrasinin ortaya çıkarmış olduğu sorunlardan bir diğeri ise temsilcilerin parlamentoda uzun süre yer alarak bu statüyü meslek haline getirmeleridir. ‘Yasama kariyerciliği’ olarak bilinen ve temsili demokrasinin yapısına aykırı olan bu durum, birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar: seçimlerin katılım ve rekabetten uzak olması, temsilcilerin halktan uzaklaşması ve toplumun çözülmesi gereken sorunlarının parlamentoda işlenmemesidir¹⁰⁰.

Bir diğer demokrasi türü olarak katılımcı demokrasi, seçimlere katılma ve oy kullanma gibi uygulamaların dışında karar almada yer almak, kamuoyu oluşturmak gibi seçim zamanının dışında da yönetimde yer alma gibi uygulamaları içermektedir¹⁰¹. Başka bir deyişle katılımcı demokrasi; temsili demokrasiyi ve onun araçlarını kabul ederek doğrudan demokrasiyi amaçlayan, bunun için de demokratik tüm yapı ve kurumları katılımcı bir modele yaklaştırmaya çalışan yönetim biçimidir. Katılımcı demokrasi, temellerini klasik demokrasiden alarak halkın yönetime her şekilde dâhil olmasını ve kendisini ilgilendiren konularda, halkın karar alarak başat aktör olmasını amaçlamaktadır¹⁰². Sonuç olarak katılımcı demokrasinin amacı, kişilerin siyasal gruplar içerisinde aktif rol oynayarak daha çok bireyin iktidarı

⁹⁷ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 400-4001; Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma Ve Yerel Demokrasi Küreselleşme Sürecinde Yurttaş, Yönetim, Siyaset**, Konya Çizgi Kitabevi, 2002, s. 18; Abdullah Çelik, “Yerel Temsil Açısından Yerel Seçilmişler Üzerine Bir Araştırma: Bingöl İl Örneği”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, 2008, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 6; Zafer Üskül, “Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 1993, Cilt: 10, s. 33’ten aktaran Nacak, s. 196.

⁹⁸ Anthony Arblaster, **Demokrasi**, çev. Nilüfer Yılmaz, Doruk Yayınları, 1999, Ankara, s. 106’dan aktaran Ömer Taylan ve Hamza Bahadır Eser, “Doğrudan ve Temsili Demokrasi Modelleri Üzerine Bir Eleştiri Denemesi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt:13, Sayı:16, 2016, s. 292.

⁹⁹ Zafer Üskül, “Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, 1993, Cilt: 10, s. 33’ten aktaran Nacak, s. 197-198.

¹⁰⁰ Şaban Sitembölükbaşı, “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2005, s. 146.

¹⁰¹ Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çeviren: M. Emin Köktaş, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s. 165’ten Aktaran Aslı Topukcu, **Kuramsal ve Hukuksal Açından Doğrudan Demokrasi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 13.

¹⁰² Fatih Turan Yaman, “Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2017, s. 136-137.

kullanmasını sağlamaktır. Burada amaç herkesi yönetime katmak değildir; çünkü artan nüfusla birlikte tüm bireylerin siyasete katılımı olanaksızdır. Bu nedenle asıl amaç herkesi yönetime dâhil etmek değil, iktidarı kullanmak isteyen bireylere bu hakkın verilmesidir¹⁰³. Daha önce de belirtildiği gibi demokrasinin türleri çeşitli olmakla birlikte pek çok düşünür ve teorisyen kendi sınıflandırmalarını yapmışlardır. Örneğin Sartori katılımcı, seçimli, yarışmacı ve referandumlu demokrasi şeklinde bir sınıflandırmaya gitmiştir¹⁰⁴.

Amerikalı siyaset bilimci Robert A. Dahl, ideal demokrasi için gerekli beş unsur olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar sırasıyla; etkin katılım, oy kullanma, bilinçli anlayış (tüm yetişkinlerin alınan kararlar hakkında bilgi edinmeleri için eşit şartlara sahip olması), gündemin kontrolü (alınacak kararlarda etkin rol oynamak), erişkinlerin tümünün bu sürece dâhil edilmesidir¹⁰⁵.

Kemal Gözler demokrasilerde gerekli olan nitelikleri; siyasal makamların seçimle işbaşına gelmesi, seçimlerin belli periyotlarda yapılması, seçimlerin özgür olması, yarışan parti sayısının fazla olması, muhalefet partilerinin iktidarı kazanmaları, seçimlerle ilgili kamusal bütün hakların sağlanmış ve güvende olması şeklinde sıralamıştır¹⁰⁶.

Bilgi edinme, demokrasileri benimsemiş devletlerde görülmesi gereken haklardan biridir. Çünkü halk seçimlerini yapacağında yeterli bilgiye ulaşamazsa doğru kararlar veremez, bu nedenle bilgi alışverişi demokrasi için önem arz etmektedir. Katılım haklarının herkese eşit dağıtılması da bu noktada önemlidir. Oy kullanmak için gerekli görülen şartların başında, o ülkenin vatandaşı olma gelmektedir ve herkese ayırım gözetmeden bir oy hakkı verilir. Hiç kimse sahip olduğu farklılıklardan kaynaklı oy hakkı kazanıp kaybedemez; yani herkes egemenlik hakkını kullanabilmek adına bilgi alışverişinde bulunup güvence altında oy kullanmalıdır¹⁰⁷.

¹⁰³ Nacak, s. 204,205.

¹⁰⁴ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 15'ten Aktaran H. Demir, (Carl) s. 89.

¹⁰⁵ Robert A. Dahl, **Demokrasi Üstüne**, Çev. Betül Kadioğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2001, s. 39-40'tan Aktaran Deniz, Siyaset, s.6-7.

¹⁰⁶ Kemal Gözler, **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2019, s. 86,87.

¹⁰⁷ Pınar Erkal Coşan ve Asena Altın Gülova, "Örgütsel Demokrasi", **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2014, s. 234,235.

Ortak görüşte yer alan hukuk devleti, demokrasinin sahip olması gereken özelliklerinden biridir. Çünkü iktidarın kaynağını aldığı güç, hukuksal çerçevede olmalıdır. Yalnızca halk değil, yönetenler da koyulan hukuk kurallarına uymakla yükümlüdür. İktidarı sınırlandıran bir hukuksal sınır bulunmalıdır. Siyasal temsil ise insan hakları çerçevesinde toplumun tüm bireylerinin temsil edilme ve temsilci olma haklarının anayasal güvence altında olmasını ifade eder. Siyasal temsil seçimler aracılığıyla gerçekleşir ve her yurttaş eşit oy hakkına sahip olmalıdır ¹⁰⁸. Yapılan seçimlerin demokratik olması için hukuksal güvencelerin ve özgürlüklerin sağlanmış olması gerekir. Bu özgürlüklerin içinde konuşma, toplantı-gösteri yapma ve düşünce özgürlüğü yer almaktadır¹⁰⁹.

Sartori düşünce özgürlüğünün demokrasi için ne denli önemli olduğunu savunmuş; bununla ilgili özgür düşünce ve kanaatin olmadığı seçimlerin demokratik olmayacağını, başkaları tarafından oluşturulmuş düşünceleri destekleyen egemenin yalnızca onaylayıcı bir güç olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu tip egemen, yalnızca evet efendimci bir egemendir¹¹⁰.

Sonuç olarak demokrasi, Atina polisinde ortaya çıkmış, zamanla anlamını değiştirerek ilerlemiş ve günümüz temsili demokrasisine dönüşmüştür. Pek çok düşünür demokrasi ve daha iyi devlet yönetimi üzerine fikir ortaya koymuştur. Temsili demokrasi her ne kadar bugünkü anlamı farklı olsa da halkın kendisini ilgilendiren konularda kendi kararlarını vermesi ve bunu yaparken yetki verdiği iktidarı kontrol etmesi olarak tanımlanabilir. Halkın bu iktidarı kullanabilmesi için gerekli şartların sağlanması gerekir. Bunlar; iktidardakilerin seçimle işbaşına gelmesi, şeffaflık, yetişkinlerin katılımı, denetlenebilirlik, bilgi edinebilme, eşit oy hakkı, özgür düşüncenin olmasıdır. Bunun dışında modernleşmiş toplumlarda görülen demokrasilerin tam olarak işlenebilmesi için kadınların da siyasal haklarını erkekler kadar kullanabilmeleri gerekmektedir. Her yurttaş, farklılıkları gözetilmeksizin yönetime katılmalıdır. Kadınların siyasal yaşamda daha fazla yer alması, hem kadınların problemlerinin daha çok gündeme getirilmesini hem de bu problemlere çözüm üretilmesini sağlayacaktır. Toplumun yarısını oluşturan

¹⁰⁸ Eren, s. 400.

¹⁰⁹ Nesrin Demir, Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 2010, s. 603.

¹¹⁰ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 15'ten Aktaran H. Demir, (Carl) s. 92,93.

kadınların, kendi problemlerine çözüm üretebilmeleri demokratik sistemde mümkün olmaktadır. Zamanla gerçekleşen modernleşme ile birlikte kadın temsili ve demokraside farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu açıdan modernleşmenin ne olduğunun ve nasıl bir süreçten geçtiğinin incelenmesi, konunun özümsemesi bakımından önemlidir.

1.2. Modernleşme Nedir?

Kelime anlamı olarak ‘çağdaşlaşmaya’¹¹¹ karşılık gelen modernizmin tanımı, farklı düşünürler tarafından çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Örneğin Alain Touraine tarafından modernizm:

“Modernlik, salt değişim ya da olaylar silsilesi de değildir; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılmasıdır. İşte bu nedenle modernlik toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşmasını içerir. Bu bölümler ise, siyaset, ekonomi, aile yaşamı, din ve özellikle de sanattır.” şeklinde tanımlamıştır¹¹².

Emel Cihan, modernleşmeyi Batı coğrafyasında ortaya çıkan aydınlanma felsefesiyle insanların hayatlarını yorumlama noktasında akli referans almaları şeklinde tanımlamaktadır¹¹³.

Başka bir ifadeye göre modernleşme, kendiliğinden veya dış baskılar/etkiler yoluyla oluşan toplumsal değişimdir¹¹⁴. Çağdaşlaşma anlamında da kullanılan kavram günümüzde en yeni olan, eskiden uzaklaşmış, yakın zamanın eş anlamlısıdır¹¹⁵. Latince kökeni ‘modo’ olan bu kavram 5. Yüzyılda Roma’nın resmi

¹¹¹ TDK, “Modernizm”, <https://sozluk.gov.tr/>, (09.12.2020)

¹¹² Alain Touraine, **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 23

¹¹³ Emel Zeliha Cihan, “Modernleşme ve Kadın”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, 2018, s. 271.

¹¹⁴ Murat Baran, “Avrupa’da Gelişen Modernlik Ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açıdan Bir Bakış” **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt: 8, Sayı:11, 2013,s. 58.

¹¹⁵ Sezgin Kızılçelik, **Postmodernizm Dedikleri**, Saray Kitabevleri, İzmir, 1996, s. 9’dan aktaran Fatma Ayparçası ve Harun Kırılmaz, “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”, **İnsan ve İnsan Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 8, 2016, s. 33.

kabul edilen dini Hristiyanlığı ve paganlığını ayırmak için kullanılmıştır¹¹⁶. Latince ‘Modernus’ kelimesinden türeyen modern kelimesi 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır¹¹⁷.

Modernizmin ortaya çıkışında etkili olan Aydınlanma dönemi,18. Yüzyılda meydana gelmiş ve İngiltere’de ortaya çıkan devrimle başlamış; Fransız İhtilali ile son bulmuştur¹¹⁸. Aydınlanma düşüncesi, dinin koyduğu kuralları yıkarak akli kullanıp insanın kendisini ve evreni anlamaya çalışmasıdır¹¹⁹. Bu dönemde var olan mutlakiyetçi rejimlere, kilisenin baskısına, hiyerarşik ve feodal toplum yapısına karşı gelen özgürlükçü burjuvazi, modernizmin temellerini oluşturan sınıf haline gelmiştir¹²⁰.

Bireylerin kiliseye karşı şüpheci yaklaşımları da reformun gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Kilise ve dinin farklı görüş ve uygulamalarının sonucunda Martin Luther King, mevcut düzene karşı çıkmıştır. King, 31 Ekim 1517’de Wittenburg Kilisesine astığı bildiriyle akla dayalı bir din anlayışı geliştirmiştir¹²¹. Laikleşme ile birlikte bilimsel devrim hız kazanmıştır; fakat laikleşme fikri King’den önce de ortaya konmuştur. Örneğin Galileo, Düşes Kristina için kaleme aldığı mektupta “İncil fizik kitabı değildir” diyerek dünyevi işlerin rasyonel yollardan çözülmesi ve araştırılmasını, dinin bilimde kullanılamayacak bir araç olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Bir başka örneğe Dante’dir. Dante Divina Commedia’sında Papa’nın siyasete ve dünyevi işlere karışmaması gerektiğini dile getirmiştir¹²².

Tüm bu düşünürler bilimin öncülüğünde insanın dini olgulara bağlı kalıp çaresizleşmesini engellemek ve onu yüceltmek için uğraşmışlardır. Onlara göre insan, bilimin ışığında doğayı ve kendisini tanıyarak elde ettiği bilgiyi kendi mutluluğu ve yararı için kullanacaktır¹²³.

¹¹⁶ Sezgin Kızılcıkelik, Postmodernizm: “Modernlik projesine’ bir başkaldırı” **Türkiye Günlüğü Dergisi**, Cilt: 30, 1994, s. 87’den aktaran Mustafa Hatipler, Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2019, s. 413.

¹¹⁷ Enis Batur, Modernizmin serüveni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 64’ten aktaran Hatipler, s. 413.

¹¹⁸ Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 13’ten aktaran Gamze Aslan Yaşar, “Ortaçağ’dan Günümüze ”Modernite”: Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 2011, s. 16.

¹¹⁹ Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 105’ten aktaran Yaşar, s. 16.

¹²⁰ Seyfettin Aslan ve Abdullah Can Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 2, 95.

¹²¹ Ayparçası ve Kırılmaz, s. 38.

¹²² Erdal İnönü, “Bilimsel Devrim ve Türkiye, ”**Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı: 2, 2004, s. 107.

¹²³ Yaşar, s. 18.

Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Fransız Devrimi modernizmin gelişmesinde etkili olan olayların başında gelmektedir. Fakat bunların arasında en etkili olan olay Rönesans'tır; çünkü bu dönemin aydınları modernizm kelimesini batı toplumuyla özdeşleştirmişlerdir. Bu düşünceye göre modern olan Batı'dır; bunun dışında kalanlar barbarları oluşturmaktadır. Bunun yanında Rönesans ile birlikte kişiler, dini hayatlarının merkezinden çıkararak kendi akıllarını koymuşlardır. Bu nedenle modernizm dinsellikten bilime, şehirleşmeye, demokratikleşmeye ve ekonominin yaşama egemen olmasına giden süreç olarak ifade edilebilmektedir. Rönesans ve reform modernizmin sekülerleşme, pozitivizm, hümanizm gibi konularda değişimini; Aydınlanma Çağı rasyonalizm, akıl, bilim, birey gibi konularda değişimini sağlamıştır¹²⁴. Modernleşmenin gelişimini etkileyen en önemli etken ise Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi'ne götüren süreçse, üç aşamada gerçekleşmiş olup bunlar: bilimsel, siyasal ve kültürel devrimlerdir. Bilimsel devrim Newton'un yerçekimi yasasını bulmasıyla, siyasal devrim İngiltere, Fransa ve Amerika'da ortaya çıkan demokrasilerle ve son olarak kültürel devrim, toplumsal alanların tamamında rasyonelleşme ve laikleşme ile gerçekleşmiştir¹²⁵. Modernleşme sürecinin politik ayağını oluşturan Fransız Devrimiyle birlikte ulus devletler ortaya çıkmıştır. Ticaret bu devletlerarasında hız kazanmış ve daha çok kazanma hırsları artmış, burjuva sınıfının kazanımları değişmiştir¹²⁶.

Sanayi devrimi ise James Watt'ın buharlı makineyi bulmasıyla başlamış olup; teknolojinin de zamanla gelişimiyle devam etmiştir. Sanayi devrimi sonrasında teknoloji gelişmiş, üretim artmış, sanayileşme ve şehirleşmede artış görülmüştür. Tüm bunların sonucunda toplumun yaşayışları, gelenekleri, inançları değişmiş; yaşamın içinde belirleyici olan din etkisi azalmış, yerine akıl ve bilimsellik yerleşmiştir¹²⁷.

Sanayi devrimini dört aşamada incelemek, gelişmenin seyrini anlamak açısından önemlidir. İlk Sanayi Devrimi; 18. Yüzyılda İngiltere'de buharlı makinenin bulunmasıyla, ikinci Sanayi Devrimi ise Amerika'da 19.Yüzyılda ortaya çıkmıştır.

¹²⁴ Hatipler, s. 413.

¹²⁵ Hatipler, s. 414.

¹²⁶ Ayparçası ve Kırılmaz, s. 39.

¹²⁷ Hasan Çoban, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997, s.5-6'dan aktaran Can Aktan ve Mehtap Tunç, "Bilgi Toplumu ve Türkiye", https://www.researchgate.net/publication/318672963_BILGI_TOPLUMU_VE_TURKIYE, (12.12.2020), s. 3.

Bu dönemde ‘Taylorizm’ adı verilen seri üretime geçilmiştir. Üçüncü aşama ise bilgi toplumunun yaratılmasıdır. Bilgi toplumunun yaratılması; toplumda siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda değişmelere neden olmuş modernizmin, güncel haline bürünmesinde tetikleyici olmuştur. Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı yeni düzenin son aşaması ise teknoloji devrimidir. Bu devrim (İletişim Devrimi) 1980’li yıllarda mikro çipin, optik kablunun ve bilgisayarın ortaya çıkıp gelişmesiyle meydana gelmiştir¹²⁸. Modernizmin geçirmiş olduğu aşamalar, düşünürler ve araştırmacılar tarafından da ele alınmıştır. Örneğin Hegel için Modern Çağ, Reform ve Rönesans’la başlamıştır. Ona göre tarih Antik, Orta ve Modern çağ olarak üçe ayrılmaktadır. Modern çağ, başlangıcını geçmişte bulmuş olup geleceğe yavaş ilerleyerek taşınmış bir süreç şeklinde ifade etmiştir¹²⁹.

Mehmet Küçük de modernizmin Avrupa’da doğuşunu dört önemli devrimle başladığını ifade etmektedir. Bunlar bilimsel, siyasal, kültürel ve sanayi devrimleridir¹³⁰. Modernizmin fikrîsel alt yapısını etkileyen ve gelişimini sağlayan Aydınlanma Çağı yani Rönesans ve Reform’dur; ekonomik altyapısını oluşturan Sanayi Devrimi, siyasal anlamda etkileyen olay ise Fransız Devrimi’dir¹³¹.

Bununla birlikte modernizme yönelik eleştirilerin başında, Batı medeniyetinin merkez alınması yer almaktadır. Modernizm Batı ile bir tutulmakta, onun dışında kalan medeniyetler barbar olarak görülmektedir. Doğu ve Batı, ‘modern ve geleneksel’, ‘ötekiler ve biz’ modernizmin ortaya çıkardığı ve eleştirildiği konulardan bazılarıdır¹³². Örneğin Lerner modernleşmeyi Batılılaşma ile bir tutmaktadır çünkü ona göre Batı’da gerçekleşen aydınlanma sonucunda insanlar arasında okuryazarlık artmış, okuryazarlığın artmasıyla kitle iletişim araçları ve medya önem kazanmıştır. Şehirleşme ve toplumsal yaşamda entelektüellik gelişme göstermiş, tüm bunların sonucunda da toplumsal katılım ve faaliyetler artmıştır¹³³.

¹²⁸ Baskın Oran, “1980-1990 Batı bloku ekseninde Türkiye -2” **Türk Dış Politika Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 10.

¹²⁹ Ahmet Özkiraz, **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1993, s. 10,11.

¹³⁰ Mehmet Küçük, **Modernite Versus Postmodernite**, Vadi Yayınları, Ankara, 1994, s. 17-22’den aktaran Yaşar, s. 12,13.

¹³¹ Yaşar, s. 13.

¹³² Ayparçası ve Kırılmaz, s. 40.

¹³³ Özkiraz, s. 35.

Modernizmi Weber de Batı üzerinden değerlendirmektedir. ‘Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu’ adlı eserinde, modernizmi ortaya çıkaracak olan tüm koşulların, başka toplumlarda görülmesine rağmen ilk çıkış noktasının Batı olduğunu ifade etmektedir. Weber’e göre hukuk, sanat, mimari, memurluk, bilim gibi hemen hemen her alanın başlangıcı ve ilerleticisi Batı’dır. Örneğin ussal kimya yalnızca Batı’da görülmüştür. Müzik ilk olarak başka coğrafyalarda ortaya çıkmış olsa da piyano, org, keman gibi büyük çalgı aletlerinin yalnızca Batı’ya aittir¹³⁴.

Modernizmin ortaya çıkardığı ve kendisinin de var olmasını sağlayan rasyonellik, Weber için tüm toplumlarda görülen bir süreçtir. Fakat bu süreç diğer kültürlerde, Batı’nın kendine özgü oluşturduğu rasyonellik şeklinde seyretmemiştir. Batı dışındaki diğer kültürlerin rasyonelleşmesi, dünyaya ayak uydurmak anlamına gelmektedir. Weber bu sürece ‘kültürel rasyonelleşme’ adını vermektedir¹³⁵.

Tourain’e göre modernizm, toplumda hâkim olan inancın yerine bilimi koyar fakat inancı tamamen ortadan kaldırmaz; onu yalnızca özel alan dâhiline almaktadır. Modernizmden söz edebilmek için sadece teknolojik gelişmelerin olması yeterli değildir. Entelektüelliğin siyasal baskılardan korunması, torpil, adam kayırmanın olmaması, iktidarın herhangi bir grubun çıkarları için hareket etmemesi, şeffaflığın sağlanması, özel ve kamu yaşamlarının birbirinden ayrılması gerekmektedir¹³⁶.

Modernizm tüm bu yorumlar ve eleştiriler dâhilinde dönüşümünü tamamlamaya devam etmektedir. Toplamların yaşayış biçimleri, değişen dünya koşulları ve her ülkenin yaşadığı ekonomik, siyasal ve sosyal olayların farklılık göstermesi, modernizmin her toplumda farklı hızda seyretmesine neden olmaktadır. Fakat her koşulda modernizm değişmiş, zamanla farklı anlam ve durumları ifade etmede kullanılmıştır¹³⁷.

Zaman içerisinde değişime uğrayan modern toplum kavramı, belirli bir insan yapısını meydana getirmiştir. İnsanların diğer insanlarla, doğayla ve ekonomiyle olan ilişkileri üzerine kurulu siyasal bir yapı olan modernizm¹³⁸, modern insanı ortaya çıkarmıştır. Bahsedilen modern insan yeniliklere açık, bencil olmayan, çevresindeki

¹³⁴ Max Weber, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999, s. 13-15.

¹³⁵ Özkiraz, s. 14.

¹³⁶ Touraine, s. 24.

¹³⁷ Ayparçası ve Kırılmaz, s. 41.

¹³⁸ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.40-41’den aktaran Ayparçası ve Kırılmaz, s. 36.

sorunlarla da ilgilenen, geleceği planlayan ve rasyonellikle hem geleceği hem de dünyayı yorumlayıp tahmin edebilen kişidir¹³⁹.

Modern toplumda görülen çağdaş değişimler hızlı, sürekli, önceden belirlenmemiş, etkili ve yoğun bir süreci ifade etmektedir. Toplumun her düzeyinde görülmektedir ve farklı kültürlerde hızları ve kapsamı farklılık gösterir. Değişme teknolojik, ekonomik olduğu kadar entelektüel ve politiktir de. Kişiler yalnızca kendilerinde değil diğer insanlarla ve yakın çevresiyle de bu değişimi yaşar. Bu, her nesilde farklılık gösterir. Eğitim, gelenek ve görenekler, inançlar da bu değişime dâhildir. Eğitimde, iletişimde, hukukta, günlük yaşam rutinlerinde, sanatta, üretim ve tüketim alışkanlıklarında, aile yaşamında, kıyafet seçiminde yani hemen her alanda meydana gelen çağdaşlaşma hareketleri nesilden nesile artarak devam etmektedir¹⁴⁰.

Bu aktarım sırasında kadınlar, özellikle siyasal yaşam başta olmak üzere kendilerine erkeklerin yanında yer aramışlardır. Tarihsel süreç içerisinde erkeklerle eşit görülmeeyen kadınlar, modernleşmenin de etkisiyle talep ettikleri hakları elde etmeye çalışmışlardır. Modernleşme süreci ise dünyanın her yerinde aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Türk modernleşmesi aydınlanmanın ve modernleşmenin geç görüldüğü toplumlardan biriyken özellikle Osmanlı döneminde modernleşme adına çalışmalar da yürütülmüştür.

1.2.1. Türk Modernleşmesinin Tarihi

Fransa'dan örnek alınan Türk modernleşmesi, demokratikleşme sürecidir¹⁴¹. Bunun nedeni ise modernleşme geleneksel toplum yapılarında değil, modern toplumsal yapılarda işlevseldir. Çünkü demokrasinin ortaya çıkıp gelişebilmesi için ekonomik ve sosyal şartların da uygun olması gerekmektedir¹⁴².

Türk modernleşme süreci, tarih değiştirme ve yeni bir toplum yaratma amacını gütmektedir. Gerçekleştirilmek istenen bu projeyi hayata koyacak olanlar;

¹³⁹ Şeyhmus Demir, Mutlu Sesli ve Veysel Yılmaz, "Türk Modernleşmesi: Eleştirel Bir Bakış", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 2, 2008, s. 79.

¹⁴⁰ Anthony Smith, **Toplumsal Değişme Anlayışı İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi**, Çev. Ülgen Oskay, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988, s. 65.

¹⁴¹ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s.82.

¹⁴² Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm Ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 33.

bürokratlar, askerler ve liderlerdir¹⁴³. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde bu sınıf ön plana çıkmaktadır.

Türk modernleşmesinde ortak olan başka bir unsur ise öncelik verilen kesimdir. Hem Osmanlı'da hem de Cumhuriyet döneminde, devlet toplum ilişkisinde öncelik devlet olmuştur. Her iki dönemde için de modernleşme süreci, Osmanlı'da görülen Patrimonyalizme özgü olan, itaat ve sadakat üzerinden oluşturulmaya çalışılmıştır. Modernleşmenin iki önemli ayağı olan rasyonelleşme ve özneleşme, Türk modernleşmesinde sağlam bir zemine oturtulamamıştır. Yalnızca rasyonelleşme dikkate alınmış; böylece farklı rasyonelleşmelere imkân verilmemiştir. Bunun sonucunda da özneleşme gerçekleşmemiştir. Türk modernleşmesinde diğer modernleşme süreçlerinde görülen refah seviyesi yüksek ve kalkınmış toplum görülmemiştir. Bunun nedeni Türk modernleşmesinin, modernleşmeyi krize çevirmesidir. Modernleşme için alt yapı gerekir fakat Türk modernleşmesinde aktörler, çatışmalar ve değerler olmayıp; bunların yapay elde edilmeye çalışılması krizin nedenini oluşturmaktadır¹⁴⁴.

Osmanlı dönemi modernleşmesinde halka rağmen, halk için reform düşüncesi benimsenmiş; cumhuriyet döneminde de aynı görüş miras alınmıştır. Her ne kadar Osmanlı döneminde bürokratların ıslahat çalışmaları devletin çöküşünü geciktirse de tepeden inme modernleşme çalışmaları, halk ile seçkinler arasında var olan sınıf farkının belirginleşmesine neden olmuştur¹⁴⁵.

Örneğin Osmanlı modernleşmesi, aydınlar tarafından halk adına gerçekleştirilmiştir fakat bu süreçte devlet modernleşmenin itici gücü olamamıştır. Tam tersi durum ise Cumhuriyet modernleşmesinde söz konusudur. Cumhuriyet döneminde modernleşmeyi gerçekleştirecek olan devlet kadrosu, Osmanlı imparatorluğunda görev alan aydınlardır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde planlanan modernleşme çabaları, devlet tarafından halk için uygulanmaya çalışılmıştır¹⁴⁶.

¹⁴³ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 85.

¹⁴⁴ Halis Çetin, "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 25, 2003-2004, s.27'ten aktaran Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 86-87.

¹⁴⁵ İsmail Mardinli, "Tanzimat'tan Günümüze Türk Modernleşme Sürecinde Bürokratik Elitlerin Rolü", **Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 6, 2020, s. 2.

¹⁴⁶ Halis Çetin, "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", **Doğu Batı Dergisi**, Sayı: 25, 2003-2004, s.27'ten aktaran Şeyhmus Demir ve diğerleri, s.85.

1.2.1.1. Osmanlı Modernleşmesi

Osmanlı döneminde İslamiyet'in etkileri hemen her alanda görülmüştür. Bu durum aile içrisine de yansımıştır. Dinin etkisiyle erkeğin ve kadının ayrı mekânlarda oturmaları gerektiği düşünülerek 'ocak' denilen ortak yaşam alanları terk edilmiştir. Bunun yerine Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren kadınların yer aldığı 'harem' ve erkeklerin yer aldığı 'selamlık' şeklinde ayırım yapılmıştır. Bu döneme kadar kadınlar kara çarşaf da giymemişler, bu tarihten sonra kullanmaya başlamışlardır¹⁴⁷.

Bunun dışında kadınların evlilik gibi konularda da söz hakkı bulunmamaktadır. Erkekler istedikleri zaman boşanma hakkına sahipken, bunu mahkeme yoluyla değil sözle bile gerçekleştirebilmişlerdir. Aynı zamanda çok eşlilik, devlet tarafından da kabul edilmiştir. Erkeklerin birkaç kadınla aynı anda evli olmasının nedeni, onları fahişelerden uzak tutma; kadınların bu tarz evlilikleri yapmalarının nedeni ise sahipsiz kalmama düşüncesidir¹⁴⁸.

Buna karşılık Osmanlı-İslam hukukunda, erkekler kadar olmasa bile kadınların hukuk karşısında hakları savunulmuştur. Örneğin kadınlar, eşlerinin izni olmadan ekonomik alanda yatırım yapabilmektedir¹⁴⁹. Her ne kadar teoride gayrimenkul üzerinde sınırlamanın olmadığı görülse de uygulamada, kadınların bu alanda erkeklere göre daha az mal sahibi oldukları bilinmektedir¹⁵⁰.

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi kadını baskılayan düzenlemeler modernleşme ile birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Bu noktada Osmanlı

¹⁴⁷ Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara s.19 ve Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara, s.97'den aktaran Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı: 20, 2010, s. 193.

¹⁴⁸ A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, İstanbul, s.60, Fanny Davis, **Osmanlı Hanımı**, çev. Bahar Tırnakçı, Yapı Kredi Yayınları, Ağustos-2009, İstanbul, s.137'den aktaran A. Yılmaz, s. 194.

¹⁴⁹ Gül Akyılmaz, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Göksu Ofset-Matbaa-Mücellithane, Konya, 2000, s. 57-60; Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 45; Halil Cin, Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Sayram Yayınları, Konya, 2016, s. 289; Akman, s 84'ten aktaran Berna Yürüt, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri", <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1728>, (24.09.2021), s. 373.

¹⁵⁰ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Mülkiyet Hakları Ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü", https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-devleti%E2%80%99nde-mulkiyet-haklari-ve-mulkiyet-iliskileri-cercevesinde-kadinin-hukuki-statusu_gul-akyilmaz.pdf, (24.09.2021), s. 229.

modernleşmesini ortaya çıkaran durumlara bakmak önemlidir. Osmanlı modernleşme sürecine neden olan birden fazla unsur bulunmaktadır. Fakat öncelik, devletin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması olarak görülmüştür. Bunun için de ilerleme fikri ortaya çıkmış ve modern bilimin imparatorluğu istenilen seviyeye getireceğine inanılmıştır. Böylece Osmanlı modernleşme sürecine girilmiştir¹⁵¹.

Osmanlı modernleşmesi tarihsel açıdan incelendiğinde, ilk Modernleşme fikrinin kaybedilen savaşların ardından imzalanan 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarından sonra yerleşmeye başladığı görülmektedir. İlk girişimler 17. Yüzyıl olsa da çağdaşlaşma hareketinin başlangıcını 18. Yüzyıl olarak ele alınabilmektedir¹⁵².

18. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa devletleriyle arasındaki fark açılmaya başlamış, reformların gerçekleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Fakat bu noktada gerçekleşen tartışmalardan biri de yapılacak değişikliklerin eskiye mi yoksa yeniye yönelik mi olacağıdır. Eskişinin daha görkemli olmasından dolayı, ilk yapılmasına karar verilen geçmişi örnek almak olsa da Batı referans alınarak çalışmalar yürütülmüştür. Yaklaşık olarak yüzyıl sürecek olan Osmanlı modernleşmesi Rusya ile yapılan savaşların kaybedilmesi, Viyana bozgunu, Fransız Devrimi'nin sonuçları, Balkanlarda başlayan milliyetçilik akımının yayılması gibi faktörlerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹⁵³.

Osmanlı Devleti 17. Yüzyılda Viyana bozgunuyla başlayan duraklama sürecinin etkilerini 1826-1877 yılları arasında toparlamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti 17. Yüzyıldan başlamak üzere, sonraki dönemlerde de Avrupa karşısında büyük yenilgiler almıştır. Yenilmez gözüyle bakılan Osmanlı'nın, Avrupa'nın gerisinde kaldığı kabul edilmiş ve bu yönde çareler aranmıştır. Bunun dışında yeni yüzyılın getirdiği ilerleme ve gelişme, siyasi ve iktisadi gelişmeler Osmanlı'nın modernleşme çabalarının başlamasına neden olmuştur. Bu çabalar devletin yıkılış

¹⁵¹ Berrak Burçak, 2008, "Modernization, Science and Engineering in the Early Nineteenth Century Ottoman Empire", http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/49483/Modernization_science_and_engineering_in_the_early_nineteenth_century_Ottoman_Empire.pdf;jsessionid=F83BFB1E58AE9AC5D5C0B4C2B1D9F84?sequence=1, (16.01.2021), s. 69.

¹⁵² Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 40.

¹⁵³ Murat Belge, "Muhafazakârlık Üzerine", **Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Muhafazakârlık**, Cilt: 5, (Der. Ahmet Çiğdem), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 93'ten aktaran Hüseyin Şeyhanlioğlu, "Modernleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasal Sistemi Ve Gelişen Siyasal Düşünce Akımları", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:42, 2014, s. 292.

sürecini uzatmıştır. Böylece Osmanlı askeriyesinin silahları ve teknolojisinin geliştirilmesi ve eğitimin iyileştirilmesinin gerekliliği konusunda fikirler ortaya atılmıştır¹⁵⁴.

Bu amaçla yapılan çalışmalar yalnızca askeri alanla sınırlı kalmamıştır. 3. Ahmet döneminde mülteci olan İbrahim Mütüferrika, Osmanlı devletine basın sanatını getirmiştir. Aynı dönemde Nişli Mehmet Ağa, Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi gibi devlet adamları yurt dışına gönderilerek Avrupa'nın durumunu analiz etmeleri istenmiştir¹⁵⁵.

Avrupalı devletlerin 17. Yüzyılda yaşamaya başladıkları modernleşme sürecini, Osmanlı Devleti Avrupalı devletler üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesiyle dikkate almıştır. Bu nedenle modernleşmeye aynı zamanda batılılaşma ismi de verilmektedir. 3. Selim ve 2. Mahmud'la başlayan reform hareketleri cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde batılılaşma hareketlerinin ilk örneklerine rastlanılmaktadır. Reform hareketleri Tanzimat Dönemi'ne kadar yalnızca askeri alanda yapılmış, diğer konulardaki ıslahat çalışmaları ikincil konumda görülmüştür. 3. Selim döneminde ise özellikle askeri anlamda modern okullar açılmaya başlanmış, yabancı hocalar getirilerek modern eğitim vermeye çalışılmıştır. Sistemli reformları başlatan padişah 2. Mahmud'la birlikte, batının teknik alandaki üstünlüğü kabul edilmiş, kılık kıyafet de dâhil olmak üzere; askeriye ve diğer alanlarda batı örnek alınarak ıslahat çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Örneğin askerlerin kıyafetleri batılı ordular örnek alınarak hazırlanmış, benzer bir kıyafet uygulaması sivil memurlar içinde düzenlemiştir. Yurt dışına öğrenciler gönderilerek batının eğitim kültürünün anlaşılması amaçlanmıştır¹⁵⁶.

Osmanlının modernleşme ile ilk buluşması askeri alanda olmuştur. Bunun nedeni ise devlet için toprak genişlemesinin ve savaşların en önemli konu olmasıdır¹⁵⁷. Yapılan yeniliklere rağmen ordunun savaşlarda yenilmeye devam etmesiyle reformcular, yalnızca askeri alanda yapılan yeniliklerin yetersiz olduğunu

¹⁵⁴ Gökmen Kantar, "Modernleşme Kuramı Ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 3, 2019, s. 370,371.

¹⁵⁵ Mardinli, s. 12.

¹⁵⁶ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 80.

¹⁵⁷ Serdal Fidan ve diğerleri, "Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi**, Sayı:23, 2011, s. 118.

düşünmüşler ve diğer alanlarda da reformların yapılması gerektiğini savunmuşlardır. Böylece Batı gelenekleri uygulanmaya çalışılmıştır¹⁵⁸.

Fakat modernleşme yolunda Batı'nın örnek alınmasıyla ilgili tartışmalar da yaşanmıştır. Batıdan nelerin alınacağına dair yapılan tartışmalar modernleşmenin gecikmesinde rol oynamıştır. Üzerinde durulan fikir, Batı'nın yalnızca tekniğinin alınması ve kültürün bu sürece dâhil edilmemesidir. Bu durum modernleşmeyi gerçekleştirecek kesimde ikilik yaratmıştır¹⁵⁹. Bu konuyla ilgili Ahmet Mithat Efendi “Köklü değişiklik ve ıslahatların yapılmasına ihtiyaç vardır. Ancak alınacak şeyler ahlâkî faziletimizi, sosyal hayatımızı ve dinimizi muhafaza etmesi şartıyla uygulanmalıdır. Batıdan, sadece teknik almak gerek. Takip edilecek yol, yeniyi iyiliğinden, hususiyle lüzumundan dolayı almak, eskiyi de fenalığı sabit olduğu için atmaktır” şeklinde fikrini ortaya koymuştur¹⁶⁰.

Tartışmalar devam ederken modernleşme gecikmiştir. Bunun sebeplerinden biri de devletin ve toplumun yapısıdır. Osmanlı devleti, kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar olan süreçte, İslam ve geleneksellik üzerine kurulu olmuştur¹⁶¹. Gelenekçilik, sosyal ekonomik yapılanmalarda kendini gösteren bir unsur olarak yer almıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nde aydınlanmacı görüşte yer alan ilerleme ve gelişme görülmemiştir¹⁶².

Osmanlı hukuk sisteminde etkili olan unsur dindir, bu da modernleşmenin önündeki engellerden birini oluşturmaktadır. Hukuk sisteminde şeriatın yanında örfi hukuk da kullanılmıştır. Şeriatın belirleyici olduğu toplumda mezhep olarak Hanefilik ön plana çıkmıştır. Fıkıh uzmanlarına göre Hanefilik, İslamiyet'in en gevşek kurallara sahip; fakat yeniliğe de en kapalı olan mezhebidir. Bu durum ıslahatların gerçekleştirilmesinde engeller ortaya çıkarmıştır. Şeriatın etkili olduğu imparatorlukta şeyhülislam devlete bağlı memur statüsündedir. Ulema sınıfı devlet memurlarının arasında en saygın grup olduğu için şeyhülislamın da diğer

¹⁵⁸ Halil İnalcık, **The Nature of Traditional Society: Turkey Political Modernization in Japan and Turkey**, çev. Mehmet Özden ve Fahri Unan, Princeton University Press, 1964, s. 34'ten aktaran Kantar, s. 372.

¹⁵⁹ Özlem Aydoğmuş, “Modernite Kültürü Ve Türk Modernleşmesi”, **Sosyoloji Notları**, Cilt:2, Sayı:2, 2018, s. 216.

¹⁶⁰ Şeyhanlıoğlu, s. 292.

¹⁶¹ Kantar, s.369.

¹⁶² Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergâh Yayını, İstanbul, 1994, s. 126-2-127'den aktaran Mustafa Ökmen ve Abdullah Can Yılmaz, “Klasik Dönemden Tanzimat'a Osmanlı Kenti ve Yerel Yönetimler”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 23, 2009, s. 95.

memurlardan farklı bir konumu vardır. Bunda hem ulema sınıfının başı olması hem de dinden sorumlu olması etkili olmuştur. Padişahın emriyle görevden alınan şeyhülislam olduğu gibi, şeyhülislamın da bazı kurumları arkasına alarak padişahı tahttan indirdiği görülmüştür¹⁶³.

Geleneksellik ve dine bağlılık yalnızca bu alanlarda değil, sanayi ve ticaretle de kendini göstermiştir. Osmanlı devletinde loncalar iş hayatını etkileyen örgütlerdir. Sanayi ve ticaret dallarının her birinin loncası bulunmaktadır. Esnaf veya ticaretle uğraşan kişiler, kendilerini temsil eden bu loncalara girmek mecburiyetindeydiler. Loncalarda tüccar ve esnaflar, meslekleriyle ilgili görüşmeler yapıp, mesleklerinin menfaatleriyle ilgili padişaha ve hükümete bilgi vermişlerdir. Bununla birlikte loncalar; haklarını savundukları, çırakların ve kalfaların yükselme kararlarını verdikleri, anlaşmazlıkları çözdükleri bir alandır. İşçiler ustalarla birlikte çalışmak zorunda olup onların istedikleri şekilde üretim yapmak zorunda kalmışlardır. Ustalar işlerin sırrını kalfaya kolay kolay vermemiş; bu da ilerleme ve gelişmeyi engellemiştir. Bunun dışında gedik uygulaması da sanayi ve ticaretin gelişmesine engel olmuştur. Ustanın tezgâhı yalnızca ölüm halinde oğluna, eğer oğlu yoksa kalfasına kalmaktadır. Bu nedenle kalfaların kendi iş yerlerini açıp kendi zanaatlarını göstermeleri, ustalarının ölümüne bağlı olduğu için yaşları ilerlediğinde gerçekleştirebilmişlerdir. Gedik sahibi olmayanlar iş yeri açamamışlardır. Bu durumun sakıncaları 3. Selim döneminde fark edilmiş fakat Abdülmecit döneminde kaldırılmıştır¹⁶⁴. Geçen bu süreçte Batı Avrupa'da toplumsal yapıyı belirleyen burjuva sınıfyken Osmanlı devletinde bu Ahi Teşkilatı olmuştur¹⁶⁵.

Osmanlı ve Batı'nın arasında ticaretten ayrı pek çok alanda önemli farklar bulunmaktaydı. Örneğin, bilginin kaynağı Batı'da rasyonalizme dayanırken, Osmanlıda 'ilahi güç' ve 'Sultan'a dayandırılmıştır. Bu nedenle Batı'da meşruiyetin kaynağı demokratik temellere dayandırılmaya başlanmış, fakat Osmanlı'da padişah olarak görülmüştür. Diğer fark ise Batı'da Sanayi Devrimi'nin ardından sanayileşme

¹⁶³ Ömer Lütfi Barkan, **Osmanlı Devleti'nin Sosyal Ve Ekonomik tarihi: Osmanlı Devlet Arşivleri Üzerinde Tetkikler-Makaleler**, (der. Hüseyin Özdeğer) İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayını, İstanbul, 2000, s. 3,'den aktaran Demet Ulusoy, "Cumhuriyet Öncesi Türk Modernleşmesi", **Sosyoloji Konferansları**, Sayı:52, 2015, s. 527

¹⁶⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri** 6.Cilt, (7. Baskı) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 238-239.

¹⁶⁵ Ökmen ve Yılmaz, s. 95.

gelişmesi iken Osmanlı'da tarıma dayalı sanayinin bulunmasıdır¹⁶⁶. Tüm bunlar modernleşme ve batılılaşmanın önündeki engelleri oluşturmaktadır.

Osmanlı devletinin çöküşüyle birlikte ortaya konmaya çalışılan çağdaşlaşma hareketi, toplumsal gerilimlere yol açmıştır. Bunun nedeni ise seçkinlerin reformları tepeden inmece bir yöntemle uygulamaya çalışmasıdır. Seçkin zümre kendi çağdaşlığını kabul ettirmeye çabalayarak Anadolu insanının kültürel, geleneksel kodlarını unutturmaya çalışmıştır. Böylece yeni insan, yeni yurttaş, yeni toplum yaratılması hedeflenmiştir¹⁶⁷. Bu doğrultuda bireyden çok toplumun değiştirilmesi amaçlanmıştır.

Bireyci yaklaşımın üzerinde, Fransız kuramı olan Le Pays'tan etkilenen Prens Sabahattin durmak istese de Türk modernleşmesinde yer edinememiştir. Bunun nedeni ise önceliğin devletin devamlılığı ve kurtarılmasıdır. Batı'nın yaşamış olduğu birey merkezli modernleşme, Türk modernleşmesinde görülen bir durum değildir. Amaç milli amaçlar doğrultusunda halkı bir araya getirmektir¹⁶⁸. Bu amaçları gerçekleştirmek adına ıslahat çalışmaları yapan önemli padişahlardan biri de 3. Selim'dir.

2. Selim dönemi ıslahatları askeri ve ekonomik anlamda gelişmeyi sağlamayı amaç edinmiştir böylece yeni düzen anlamına gelen Nizam-ı Cedit dönemi başlamıştır¹⁶⁹. Her ne kadar yeniliklerden yana tavır sergilemiş olsa da, modernleşme bu dönemde de erkekler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Örneğin kadınların renkli ve ince ferace giymeleri, kaymakçı dükkânlarına girmeleri, çamaşırcı kadınların dükkân açmaları ve erkeklerle yan yana sokakta yürümeleri yasaklanmıştır¹⁷⁰.

Özellikle 18 ve 19. Yüzyılda görülen kadınlar arasındaki farklılık üç gruptan oluşmaktadır. Bunlardan ilki; Anadolu'da eşine ziraat işlerinde yardım eden ve

¹⁶⁶ Arif Aytekin, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları", **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2013, s. 317.

¹⁶⁷ Ferhat Kentel "Tepeden İnmece "Çağdaşlığın" Teyakkuz Hali (07.10.2007), <https://www.dunyabulteni.net/tepeden-inmece-cagdasligin-teyakkuz-hali-makale,2511.html>, 28.12.2020.

¹⁶⁸ Aydoğmuş, s. 217.

¹⁶⁹ Şeyhanlıoğlu, s. 292.

¹⁷⁰ Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s. 107-109, Tezer Taşkıran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara s.20, A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, İstanbul, s. 63, Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923**, Ötügen Yayınları, 2011, İstanbul, s.70'den aktaran A. Yılmaz, s. 195.

ücretsiz emek işçisi olmasından dolayı eğitim ve kültürel aktivitelerden mahrum bırakılan kadınlar; bir diğeri sarayda güçlü, sözü geçen ve haklara sahip olan, vakıflar kurabilen valide sultanlar; bir diğer grup ise eski Türk geleneklerini yaşatan ve kadınla erkeği eşit gören anlayışta yaşayan göçebe kadınlardır¹⁷¹.

Osmanlı toplumunda kadınların hakları, modernleşme sürecinde de değişime uğramamıştır. Toplumdaki kadınların sosyal alandaki hakları kısıtlanırken saraydaki kadınların söz hakları bu kadınlara göre daha fazladır. ‘Valide sultan’ olarak adlandırılan kadınlar siyasette önemli kararların alınmasında etkili olmuşlardır bununla birlikte; özgür bir hayata sahiptirler. Bu durum 3. Selim döneminde de devam etmiştir¹⁷².

Batı’yı örnek alarak modernleşme yönünde ıslahatlar yapmasından dolayı halk arasında “gâvur” olarak bilinen 3. Selim katledilmiş, ardından Rumeli ayanı Alemdar Mustafa Paşa’nın desteğini alan 2. Mahmut tahta geçmiştir. Bu dönemde ıslahatlara hız kesmeden devam edilmiştir¹⁷³.

1826’da (2. Mahmut Dönemi) meydana gelen ve tarihe Vaka-i Hayriye Olayı olarak geçen yeniçeri ocağının kaldırılması, modernleşme yolunda atılan en önemli adımlardan biridir. Kaldırılma sebebi ise askerlerin; askerlikten kaçmaları, ölen askerlerin maaş karnelerini alıp satmaları, savaşlarda başarısızlık göstermeleridir¹⁷⁴.

Yeniçeri ocağının kaldırılmasının sonuçlarından en önemlisi Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulmasıdır. Bu ordu Batı tarzıyla oluşturulmuş ilk ordudur. Bunun yanında yabancı ülkelere öğrenci gönderilmiştir. Oluşturulmaya çalışılan yeni nesil ile Batı’nın aydınlanmacı düşünce ve teknolojisini öğrenmiş, felsefi tartışmaları araştırmış, yönetici grubu oluşturulmaya çalışılmıştır. Jön Türkler, Yeni Osmanlılar ve İttihat ve Terakki gibi örgütlerin temelini atıldığı dönem olarak görülebilmektedir¹⁷⁵.

Yeni bir neslin yetişmesi adına 11 Şubat 1839 tarihinde 2. Mahmud rüştiyelerin ilk örneği olan Mekteb-i Maârif-i Adliye okullarının açılmasıyla ilgili

¹⁷¹ Aytunç Altındal, **Türkiye’de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s. 114,116’dan aktaran A. Yılmaz, s. 196.

¹⁷² Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, (çev: Bahar Tırnakçı) , Yapı Kredi Yayınları, Ağustos-2009, İstanbul, s.24,26, A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, İstanbul, s.85’ten aktaran A. Yılmaz, s. 195.

¹⁷³ Şeyhanlioğlu, s. 292.

¹⁷⁴ Şeyhanlioğlu, s. 292.

¹⁷⁵ Demet Ulusoy, “Cumhuriyet Öncesi Türk Modernleşmesi”, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 52, 2015, s. 529.

kanunu, baskı altında kalmadan kendi iradesiyle yayınlamıştır. Böylece Batılı tarzda laik okulların hızla açılması sağlanmıştır. Bu tarz okulların ilk basamağını sıbyan mektepleri, ikinci basamağını rüştiyeler son basamağını ise darülfünunlar oluşturmuştur. İstanbul'da 1847 yılında beş yeni rüştiye açılmıştır¹⁷⁶.

1839'da vefat eden 2. Mahmut'un ardından oğlu Abdülmecid tahta çıkmıştır. Bu dönemde ise Mustafa Reşit Paşa'nın da destekleriyle Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, böylece modernleşme yönünde kurumsallaşma gerçekleşmiştir¹⁷⁷.

1.2.1.1.1. Tanzimat Dönemi

Tanzimat kelimesinin anlamı 'düzenlemeler'dir. Osmanlı'da uygulanmaya çalışılan siyasi ve sosyal düzenlemelerin yer aldığı dönem için kullanılmaktadır¹⁷⁸.

Sultan 3. Selimden sonra tahta geçerek reformların devamını getiren padişah 2. Mahmud'tur. Bu dönemde yeniçeri ocağı yıkılmıştır. Böylelikle Tanzimat adı verilen dönem başlamış ve yarım yüzyıl yenilenme dönemi olarak tarihe geçmiştir. Bu dönemde reformların daha hızlı gerçekleşmesi için padişaha baskı yapanlar, Osmanlı bürokrasisinde uzun zamandır görülmeyen yetenekli; fakat sayıları az kişilerden oluşan bir gruptur. Özellikle reformların başlaması ve yürütülmesinde önem arz eden isimler vardır. Bunlardan ilki Reşit Paşa'dır. *Gül Odası'nın Reçetesi* adıyla tarihe geçen reform bildirgesini yayınlarak, Müslüman olmayanlara eşit hakların verilmesini 1839 yılında ortaya atan ilk kişi olmuştur¹⁷⁹. 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa'nın gayretleriyle gerçekleştirilmiş olan ve diğer ismiyle 'Gülhane Hattı Hümayun' olarak bilinen Tanzimat Fermanı, yarı anayasal bir form olarak yürürlüğe girmiştir¹⁸⁰.

18. yüzyılda Avrupa'da krallıklarla yönetilen ülkelerde bile halkın eğitiminin sağlanması gerektiği ve bu eğitimin yönetimin yararına olduğu düşünülmüştür. Bunun dışında halkın mülkiyetinin güvence altına alınması da aynı düşüncenin bir

¹⁷⁶ Muammer Demirel "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", **Türkler Dergisi**, Cilt:15, Ankara, 2002, s. 46, 51'den aktaran Ulusoy s. 530.

¹⁷⁷ Şeyhanlıoğlu, s. 293.

¹⁷⁸ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 9'dan aktaran Kemalettin Taş, "Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, 2002, s. 89.

¹⁷⁹ Kantar, s. 372.

¹⁸⁰ Taş, s. 89.

ürünüdür. Bu yolla Avrupa devletleri milli bütünlüğü sağlamayı ve feodalizmden kalan imtiyazları temizlemeye çalışmıştır. Buna 'Aydın Despotizmi' adı verilmektedir. Diğer bir ismi ile 'kameralizm'dir. Tanzimat fermanı da bu kameralizmden etkilenmiş ve aydınların tepeden inmece yaptırımlarıyla gerçekleşmiştir¹⁸¹.

İlk temel hak ve özgürlükler bildirisi olan Tanzimat Fermanı, modernleşmenin gereklerinden olan demokrasinin yerleşmesinde öncülük etmiştir. Ferman, halkın can ve mal güvenliğini teminat altına almıştır. Böylelikle Müslüman ve gayri müslimler arasında eşitliğin sağlanması garanti altına alınarak ve bunların yanında düzenli vergi sistemi ve din ayrımı gözetmeksizin askerlik sisteminin işlenmesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁸².

Tanzimat Fermanı'nın getirmesi beklenen modernleşmeden beklentisi olan iki grup bulunmaktadır. Bunlar, Avrupalı devletler ve Tanzimat reformcuları olarak ikiye ayrılmaktadır. Avrupalı devletler bu fermanla Osmanlı'nın daha çok açık pazar haline gelmesinin, ticaret ve sömürülerinin artmasını beklerken; Osmanlı seçkinleri halkın temsil edilmesiyle dış baskılardan kurtulmayı ve devletin yıkılmasını önlemeyi hedeflemişlerdir¹⁸³.

Bunun dışında Ferman'ın ilanıla Osmanlı seçkinleri, keyfi cezaların verilmesinin önüne geçmeyi hedeflemiş ve adil ceza sistemini getirmeye çalışmışlardır. Yasaların dışında ceza verilmemesi ve verilecek olan cezaların yalnızca hâkimler tarafından verilmesini amaçlamışlardır¹⁸⁴. Bu dönemde Osmanlı'nın İslami geleneğinin yanında Batı'nın laik sistemleri de entegre edilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi'nde Batı'yla olan ticaretin gelişmesiyle birlikte yaşanabilecek anlaşmazlıkları engellemek için karma ticaret mahkemeleri kurulmuştur¹⁸⁵.

¹⁸¹ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi: Bütün Eserleri 6, Makaleler 4**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 14.

¹⁸² Attila Aytekin, Peasant Protest in the Late Ottoman Empire: Moral Economy, Revolt, and the Tanzimat Reforms, <http://www.jstor.org/stable/26394516>, s. 196'dan aktaran Kantar, s. 373.

¹⁸³ Kantar, 373.

¹⁸⁴ Cengiz Becermen, **Osmanlı-Türk Modernleşme Serüveni ve Bugünkü Durumun Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2000, s. 48.

¹⁸⁵ Şefik Gökalp Yavuz, **Türkiye'de Modernleşme Sürecinde Devlet Geleneğinin Etkisi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, s. 79.

Tanzimat Fermanı ile Babıali bürokratları yönetimde egemen olmaya başlamışlardır. Bu durum her ne kadar padişahın yetkilerini önemli ölçüde sınırlandırmamış olsa da değişen güç dengelerini anlama açısından önemlidir. Weber, Osmanlı devleti gibi egemenliğin sultanın keyfi baskılarına dayandığı sistemlere ‘Patrimonyalizm’ ismini vermiştir. Patrimonyalizm ile yönetilen Osmanlı’da, keyfiliğe son vermek ve rasyonelliği temel almak isteyen bürokratlar, modern devletin kuruluşunun temellerini atmışlardır. Tanzimat Dönemi’nin getirdiği yenilikler yalnızca bürokratik anlamda değil; toplumsal ve kültürel konularda da yer almıştır. Örneğin; vatandaşlık kavramı, bu dönem reformistlerinin gündemine girmiş, sultana her koşulda bağlılığı ifade eden reayadan hiçbir ayırım gözetmeyen ve kişilerin can ve mal güvenliğini sağlayan halk kavramına geçiş süreci başlamıştır. Müslüman ve gayri-Müslim arasındaki farkın kaldırılmaya çalışılması, köleliğin engellenmesi, bu yönde atılan önemli adımlardır. Bunların yanında modern devlet için gerekli olan hukuk devletinin temellerinin atılması ve padişahın da ‘hukuk-u millete’ tabi olması bu açıdan önem arz etmektedir¹⁸⁶.

Osmanlıda toplum Müslüman ve gayrimüslim şeklinde ayrılmıştır. Gayrimüslimler korunan grup oldukları için cizye vergisi ödeyerek askerlikten muaf tutulmuşlardır. Müslümanlar ise inançlarına bakılmaksızın devletin asli yurttaşları olarak görülmüş; bu nedenle askerlik vazifesini tüm Müslüman erkekler yerine getirmiştir. Bu durum Tanzimat Dönemi’ne kadar devam etmiştir, bu tarihten sonra din esasına dayalı değil yurttaşlığa dayalı bir sistem getirilmeye çalışılmıştır¹⁸⁷.

Tanzimat Dönemi’nin içerisinde toplumsal yapıyı, modernleşme adına değiştirmeye çalışan bürokratlar, Islahat Fermanı’nı ilan etmişlerdir. 1856 yılında Tanzimat Fermanı’nın daha detaylı ele alınarak; güvence altına alınmasını sağlayan Islahat Fermanı, Reşid Paşa himayesinde Ali ve Fuat Paşa tarafından oluşturulmuştur. Batı’nın eğitimini alan bu iki kişi, merkezi yönetimi güçlendirmiş ve Bab-ı Ali iktidarının başlamasını sağlamışlardır¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Seçil Dağtaş, “Tanzimat’ın Türk Modernleşmesindeki Yeri”, <http://kirpi.fisek.com.tr/index.php?metinno=tarih/20041219221512.txt>, (18.01.2021).

¹⁸⁷ Şeyhanlıoğlu, s. 291.

¹⁸⁸ Âdem Kahrıman, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Seçkinler Yapısı Ve Seçkin Dönüşüm**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 48.

Islahat Fermanı o döneme kadar toplumda hâkim olan Müslümanlarla gayri-müslimler arasında hukuksal eşitlik sağlamıştır. Müslümanların sahip olduğu ayrıcalıklı durumu ellerinden alıp herkese yayarak üst bir kimlik olan Osmanlı vatandaşlığını meydana getirmiştir. Fakat zamanla gayri Müslim haklarının, Batı bürokrasisinin de desteğiyle Müslümanların haklarından daha geniş olduğu görülmeye başlanmıştır¹⁸⁹. İngiltere Trabzon konsolosu olan Palgrave bu durumla ilgili hazırlamış olduğu raporda, Müslümanların Hristiyanlara göre daha çalışkan ve ahlaklı olmalarına rağmen sistemin ezici gücü altında fakirleştiklerini; yabancı nüfusun ise zamanla zenginleşerek yeni haklar elde ettiğini yazmıştır¹⁹⁰.

Islahat Fermanı'nın yayınlandığı Abdülmecit döneminde ayrıca modernleşme anlamında 'Mecelle' isimli ilk medeni kanun hazırlanmış ve Batı'lı tarzda hukuk geliştirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılış döneminde yapılan ıslahat hareketleri zamanla Batı'dan yalnızca fen ve teknoloji olmaktan çıkıp hayranlık şeklinde seyretmiştir. Bunun sonucunda Batı'dan alınan örnekler zamanla artmıştır¹⁹¹. Fakat Batı'da toplumsal değişimler çabuk gerçekleşmiş ve Osmanlı toplumunda bu değişimlerin neresinde olduğuna dair tartışmalar yürütülmüştür. Böylece Osmanlı'da kadın hakları 19. Yüzyıla ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Şemsettin Sami gibi aydınlar kadınların toplumdan dışlanmalarını ve erkeklerden daha aşağıda görülmelerini eleştirmiş, kadınların topluma kazandırılmalarını savunmuşlardır¹⁹².

Ayrıca bu dönemde kadınlara yönelik yenilikler de gerçekleştirilmiştir fakat bu yenilikler kökten olmamış; yalnızca toplumsal alanda değişim meydana gelmiştir. Örneğin, kadınların sokakta erkeklerle beraber yürümeleri ya da kılık kıyafetleri konusunda baskıcı durum hafıflemiş; fakat erkeklerle beraber seyahat etmeleri yasaklanmıştır. Bu dönemde Mecelle'nin hazırlanışı sırasında kadınlara verilecek olan hakların, Batı'nın modernizmine mi yoksa şeriat hükümlerine göre mi uygulanacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştır¹⁹³. Her ne kadar yasal düzlemde

¹⁸⁹ Mardin, s. 16.

¹⁹⁰ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri**, çev. Şinasi Orel, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 14-15.

¹⁹¹ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 81.

¹⁹² Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s. 123; Şemsettin Sami, **Kadınlar**, (Haz: İsmail Doğan), Ankara, 1996, s.5'ten aktaran A. Yılmaz, s. 200.

¹⁹³ Aytunç Altındal, **Türkiye'de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s.124, Tezer Taşkiran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50.

değişimler yaşansa da geleneksel evlilik tipi olan ve kadını ömrünün sonuna kadar evlendiği erkeğe bağlayacak olan görücü usulü evlilik ve ‘mehr uygulaması’ devam etmiştir. Mehr uygulaması, erkeğin kadın üzerindeki ekonomik kontrolünün bir göstergesidir¹⁹⁴. Her ne kadar Tanzimat Fermanı kadınlara büyük haklar getirmese de bahsedilen değişimlerin yaşanmasına yol açmış ve kadınların özel alandan çıkarak kamusal alana dâhil olmalarının başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Mecelle ile kadınlara; kadı hükmünde evlenme, orta ve yükseköğrenimde eğitim alma, erkek çocuklarıyla eşit olacak şekilde kız çocuklarına mirastan pay alma hakkı verilmiş ve kadınların köle olarak alınıp satılmaları yasaklanmıştır¹⁹⁵.

Osmanlı’nın ilk dönemlerinde bürokrasi ‘kul sistemi’ne oturtulmuştur. Bu sisteme göre bürokratlar ‘padişaha bağlı kullar’ olarak görülmüştür. Fakat Tanzimat’la birlikte konumları devlete hizmet eden görevlilere dönüşmüştür. Bürokratlar devletin yıkılışını önlemek amacıyla modernleşmeyi savunmuşlardır¹⁹⁶.

Tanzimat’la birlikte bürokratlar güç elde ederken, ayrı nüfuzlu bir sınıf oluşmuştur. Gördükleri eğitim bu sınıfı ayırt edici hale getirmiştir, ancak bu durum bürokratlar arasında ikili bir ayrımın oluşmasına neden olmuştur. Bunlar geleneksel ve modernleştirici kanatlardır. Görüşleri ne kadar farklı olsa da ortak amaçları topluma hâkim olmaktadır¹⁹⁷.

Modernleştirici kanat, Batılı reformlarla devleti ayakta tutmaya çalışırken geleneksel kanat da kendi yöntemleriyle toplumda egemenlik kurmaya çalışmıştır.

Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara s. 29, Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara, s. 116-117 ve A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, İstanbul, s. 99’dan aktaran A. Yılmaz, s. 196.

¹⁹⁴ A. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1982, İstanbul, s. 59-60; Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, (çev: Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi yay., Ağustos-2009, İstanbul, s. 75; Leslie P. Peirce, “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, ss.178-179’dan aktaran A. Yılmaz, s. 197.

¹⁹⁵ Sibel Dulum, **Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı (1839-1918)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006, s. 18.

¹⁹⁶ Mardinli, s. 6.

¹⁹⁷ Şenol Durgun, “Türk kamu yönetiminde bürokratik siyaset”, **Türkiye’de kamu yönetimi**, (Ed. B. Aykaç, Ş. Durgun ve H. Yayman), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2003, s. 208’den aktaran Mardinli, s. 7

Fakat dönemin baskın grubu modernleştiriciler olmuş, pek çok engele rağmen ıslahatları uygulayabilmişlerdir¹⁹⁸.

Osmanlı'ya matbaa, icadından 300 yıl sonra gelmiş bu durum da aydın muhalefetin basını etkili bir araç olarak kullanmasının önüne geçmiştir. Aydın muhalefetin basını kullanması 1800'lü yılların ortasını bulmuştur. İlk Türkçe gazete *Takvim-i Vekayi*'dir. Bu gazete Avrupa'da yayınlanan ilk süreli yayından 200, matbaanın Osmanlı basınıyla tanışmasından 103 sene sonra yayınlanmıştır. Basın Osmanlı'da, diğer toplumlardaki işlevinden farklı olarak ele alınmıştır. Toplumsal, ekonomik, siyasi ve askeri eleştirilerin yapıldığı ve fikirlerin savunulduğu bir yapıdan ziyade, padişahın koyduğu kuralları halka iletme aracı olarak kullanılmıştır. *Takvim-i Vekayi* 1840 yılına kadar tek başına basın hayatında yer alırken bu tarihten sonra *Ceride-i Havadis* yayınlanmıştır. Her iki gazete de devlet kontrolünde çıkarılmıştır. 1860 yılına gelindiğinde ise devlet kontrolünde olmayan, amacının yalnızca padişahın emirlerini duyurmak değil; bağımsız düşünce ve tartışma ortamı yaratmak olduğunu savunan *Tercüman-ı Ahval* yayın hayatına girmiştir. Bu gazeteyi çıkaran Agâh Efendi, hem Osmanlı'da gazetecilik mesleğinin hem de genç Osmanlılar teşkilatının temellerini oluşturmuştur¹⁹⁹.

Batı düşüncesinin derinliklerini anlayabilen, analiz eden ve laikliği kavrayan ilk Osmanlı düşünürü Şinasi'dir. Şinasi kişilere bağlı olarak yazılan eserleri eleştirmiş, okuryazar olan topluma karşı gerekçeli açıklama yapma gereği duymuştur. Bu özellikleri taşıyan Şinasi'nin kurduğu *Tasviri Efkar* gazetesi aydınlara yönelik çıkarılan eser olmuştur²⁰⁰.

Eğitim ve yazın hayatındaki gelişmeler erkekler tarafından gerçekleştirilmiş ve yine erkeklere yönelik çalışmalar şeklinde devam etmiştir. Örneğin kadınların dergi gazete gibi eserler ortaya koymaları yasaklanmıştır. Eğitim hakkı bulunmayan Türk kadını, Tanzimat'a kadar yalnızca sıbyan mekteplerine gidebilmiş, burada da sadece dinsel eğitim alabilmiştir. Tanzimat döneminden sonra ise ilk kez 1843 yılında Tıbbiye'de ebelik dersleri almaya başlamışlardır, fakat burada okuma yazma şartı da aranmamıştır. Bu durumun nedenleri arasında toplumsal cinsiyet rolleri ve

¹⁹⁸ Yusuf Pustu, "Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı: 2, 2007, s. 202.

¹⁹⁹ Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 29, Sayı: 1, 2012, s. 110-112.

²⁰⁰ Mardin, s. 85,86.

dini gerekçeler yer almaktadır. Ebelik kadın mesleği olarak görülmüş; bununla birlikte doğum yapan kadınların erkekler tarafından görülmesinin dinen doğru olmadığı düşünülmüştür. Eğitimler sırasında kadın ve erkek yan yana bulunamamışlardır²⁰¹.

Kadınlar eğitim haklarını talep ederken erkeklerin yer aldığı ve kendilerine yasak olan kamusal alana dâhil olabilmenin tek yolu olarak, eğitimi görmüşlerdir. Haklarını talep ederken erkeklerin karşı çıkmamaları adına, daha iyi anne ve eş olmayı gerekçe göstermişlerdir²⁰².

Bunun dışında Mithat Paşa tarafından 1864 yılında ‘Kız Sanat Okulu’ açılmış, burada kız çocukları özellikle orduya kılık kıyafet dikimi için eğitim almışlardır. 1869 yılında yine Mithat Paşa tarafından ‘Kız Sanayi Mektebi’ açılmış ve kız çocuklarına dikiş dersleri verilmeye devam etmiştir. Aynı yıl yürürlüğe giren ‘Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ ile ortaokulların devlete mi yoksa Şeyhülislama mı bağlı olacağını düzenleyen kanun yürürlüğe girmiş; fakat yine kız çocukları eğitime dâhil edilmemiştir²⁰³.

Osmanlı bürokratlarının imparatorluğun yıkılmaması adına gerçekleştirdikleri modernleşme çalışmaları, toplumsal düzlemde birtakım sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bununla birlikte modernleşme çabaları, toplumsal ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle çağın gereklerine geç uyum sağlayan Osmanlı İmparatorluğu farklı çözüm arayışlarına girmiş böylece anayasal çalışmalar ortaya konmuştur.

1.2.1.1.2. Birinci ve İkinci Meşrutiyet Dönemi

“Birinci Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nda 23 Aralık 1876'da II. Abdülhamid tarafından ilan edilen, anayasal monarşi rejiminin ilk dönemidir. Bu

²⁰¹ Aytunç Altındal, **Türkiye’de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s. 124; Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923**, Ötügen Yayınları, Şubat-2011, İstanbul, s.47’den aktaran A. Yılmaz, s. 198.

²⁰² Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 65-66.

²⁰³ Aytunç Altındal, **Türkiye’de Kadın**, Havass Yayınları, 1977, İstanbul, s. 124; Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara, s.105-107’den aktaran A. Yılmaz, s. 198,199.

dönemin anayasası Kanun-ı Esasi, yürütme organı padişah II. Abdülhamit ve Heyet-i Vükela, yasama organı ise Meclis-i Umumi'dir"²⁰⁴.

Kanuni Esasi padişah tarafından oluşturulan bir komisyonla hazırlanmıştır. Bu komisyonda Namık Kemal, Ziya Paşa, Süleyman Paşa ve Mithat Paşa yer almaktadır. Padişah tarafından oluşturulan bir komisyon olduğu için halk oylaması yoktur, bu nedenle demokratik yollardan oluşturulmuş bir anayasa değildir²⁰⁵.

2. Abdülhamid'in Meşrutiyet'i ilan etmesinde Genç Osmanlılar gibi iç nedenlerden ayrı olarak dış etkenler de olmuştur. Bu dış etkenler Bosna Hersek ayaklanmasıyla başlamış; ardından da Bulgar halkının ayaklanmasıyla devam etmiştir. Bu karışıklıklardan yararlanan Avrupalı devletler, kendilerine ve çıkarlarına uygun bir hukuk sisteminin kurulmasını istemişlerdir²⁰⁶.

1876-1909 döneminde 2. Abdülhamit'in yönetiminde yer aldığı ve batılılaşmanın en çok anlaşıldığı dönem olmuştur. 1878 yılında anayasa askıya alınsa da 1908 yılında tekrar yürürlüğe girmiştir²⁰⁷. Padişah Batı'yı bir model olarak almıştır. Böylece bu dönemde yeni kurulan okullarda okuyan ve yabancı dil bilenlerin sayılarında artış görülmüştür. 2. Abdülhamit batıcılığı Batı'nın tekniğini, idari ve askeri teşkilatının örnek alınması şeklinde görmüş; aynı zamanda Müslümanlığın da halk arasında yayılması ve güçlenmesi için çaba harcamıştır. Bu amaçla Askeri Tıbbiye, Mülkiye ve Harbiye'nin eğitim koşulları güçlendirilmiş, kaliteli eğitim görmüş bir nesil yetiştirilmeye çalışılmıştır²⁰⁸.

Bununla birlikte modern anlamdaki ilk eğitim rüşdiyelerdir. 1847 yılında İstanbul'da açılan bu okulların ardından harp okullarına öğrenci yetiştirmek için askeri rüşdiyeler açılmıştır. Ortaöğretim ve liselere öğrenci yetiştiren rüşdiyelerden çıkan öğrenciler ilkinin İstanbul'da açıldığı idadilerde öğrenim hayatlarına devam etmişlerdir.²⁰⁹

²⁰⁴ Vikipedi, "Birinci Meşrutiyet", https://tr.wikipedia.org/wiki/Birinci_Me%C5%9Frutiyet, (19.01.2021)

²⁰⁵ Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde 1. Meşrutiyet Dönemi", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s. 153.

²⁰⁶ Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı:1, 1970, s. 20.

²⁰⁷ Vikipedi, "II. Meşrutiyet", https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kinci_Me%C5%9Frutiyet, (19.12.2021)

²⁰⁸ Mardin, s. 17-18.

²⁰⁹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (5. Baskı), çev. Metin Kırıatlı, Atatürk, Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 180.

1859 yılında kurulan ve devlet memuru yetiştirmeyi amaçlayan Mülkiye Mektebi'nin müfredatında modern konuları içerecek şekilde yenileme yapılmıştır. Bunların yanında yatılı öğrenciler için de düzen kurulmaya çalışılmıştır²¹⁰. Yüksekokullar arasında ilk sivil ve modern olan Mülkiye Mektebi, istibdat döneminde bile entelektüel öğrenciler yetiştiren bir merkez haline gelmiştir²¹¹. Tüm bunların ardından modernleşme adına büyük bir adım atılarak, Müslüman dünyasında kurulan ilk modern ve yerli üniversite özelliğini taşıyan ve sonrasında İstanbul Üniversitesi'ne dönüşecek olan Darülfünun kurulmuştur.²¹²

Bu dönemde gerçekleştirilen diğer bir reform alanı ise hukuktur. Tanzimat döneminde başlayan süreç tamamlanmaya çalışılmıştır ve büyük oranda da başarılı olunmuştur. 1879 yılında yayınlanan fermanla, Adliye Nazırlığı kurulmuş, ticaret mahkemelerinin üzerinde bu nazırlığa birtakım yetkiler verilmiştir. Fermanla birlikte nizamiye mahkemeleri de düzenlenmiştir²¹³.

Adliye nezareti çalışmalarına devam ederken Abdullah Cevdet gibi dönemin önemli isimleri, ticari davaların rasyonel hukuk yöntemleriyle çözülmesi için çalışmalar yürütmüşlerdir. Padişahın baskıcı rejiminden etkilenen ilk alan da hukuk olmuş; dönemin aydınlarının ümitleri de kırılmıştır. Yalnızca hukuk alanında çalışanlar değil sultanın okullarında okuyan gençlerin de kızgınlığını arttırmıştır²¹⁴.

'Jön Türkler' adı verilen gençler 2. Abdülhamit'in baskı rejimini sonlandırmak ve reformların hızlanması için örgütlenmeye başlamışlardır. Bu örgütün ismi 'İttihat ve Terakkidir'. İttihatçılar, baskıcı yönetimden kurtulmak istemişler fakat Meşrutiyetin İlanı'ndan sonra imparatorluğun durumu hakkında fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu fikir ayrılıklarının ortadan kaldırılması ve ortak bir yol bulunması için 4 Şubat 1902 tarihinde Jön Türkler Paris'te toplantı düzenlemişler fakat istenilen sonuç elde edilememiştir. Bu kongre sonucunda Jön Türkler ikiye ayrılmışlardır. Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza Bey bu iki farklı grubun liderliklerini yapmışlardır²¹⁵.

²¹⁰ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, (5.Cilt), İstanbul, 1939-1943, s. 516'dan aktaran Lewis, s. 179.

²¹¹ Lewis, s. 179.

²¹² Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, (5.Cilt), İstanbul, 1939-1943, s. 516'dan aktaran Lewis, s. 180.

²¹³ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V-VII. Ankara, 1947-56, s. 167'den aktaran Lewis, s. 181.

²¹⁴ Lewis, s. 182.

²¹⁵ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, (4. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 400.

Askerlerin ayaklanması ve diplomatik alanda da yaşanan sorunlar Jön Türklerin istediği anayasal düzene geçişin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. 1908 yılında İttihat ve Terakki'nin kurucularından olan Niyazi Bey, anayasal düzene geçilmesi için bildiri yayınlamıştır²¹⁶. Niyazi Bey kendine bağlı birliklerle 3 temmuzda dağa çıkmış ve Jön Türk Hareketi'ni başlatmıştır²¹⁷. Baskılar ve Jön Türk Hareketi'nin üzerine padişah İkinci Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kalmıştır.

Meşrutiyetin İlanı ile ilgili olarak Çalen:

*Meşrutiyet ikinci defa 23 Temmuz 1908 (Rumî 10 Temmuz 1908) tarihinde; Kolağası Niyazi Bey'in Resne'de, Enver Bey'in Tikveş'te, Eyüb Sabri Bey Ohri'de, Selahattin ve Hasan Tosun Beyler'in Arnavutluk'ta "Hürriyet Taburları" kurarak dağa çıkmaları ve cemiyetin Kanun-i Esasî'nin yürürlüğe konulması yönünde saraya telgraflar çekmesi üzerine ilân edilmiştir*²¹⁸ ifadelerini kullanmıştır.

Dış etkenler Çalen'nin bahsettiği Osmanlı aydınlarının reform taleplerinde etkili olmuştur. Örneğin, 1905 yılında Rusya'nın Japonya'ya yenilmesiyle Osmanlı aydınları heyecanlanmışlardır; bunun nedeni ise Japonya'nın meşruti monarşiyle yönetilmesi ve rakip olan Rusya'nın bu devlete yenilmesidir²¹⁹.

19 Kasım 1908 tarihinde -meşrutiyetin ilanından sonra- seçimler yapılmaya başlanmıştır. Bunun yanında 17 Aralık 1908 tarihinde Meclis-i Mebusan açılmış; böylece Osmanlı Devleti meşruti monarşiye geçiş yapmıştır. Bu meclisteki kişiler farklı ırk, millet, din ve dilden oluşmuştur. İttihat ve Terakki'nin laik metotlarını eleştiren muhafazakâr kesimler, muhalefet oluşturmaya başlamışlardır. Bunun yanında cemiyetin baskıcı ve şiddet yanlısı politikası muhalefetin artmasına neden olmuştur²²⁰.

Örneğin, Kör Ali olarak bilinen din adamı ve çevresindekiler, padişahın şariat hükümlerini tekrar uygulamaya koymasını talep etmişlerdir. Tüm bu süreçlerin

²¹⁶ Uçarol, s. 402.

²¹⁷ Kantar, s.378.

²¹⁸ Kaan Çalen, **II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Çalışmaları (1908-1912)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008, s. 23.

²¹⁹ İbrahim Yılmazçelik, "Çöküş", **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, (Ed. Tufan Gündüz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.568, 569'dan aktaran Kantar, s. 379.

²²⁰ Bayram Kodaman, "İttihat Terakki ve Almanya" Yeni Türkiye, **TTK**, sayı: 44, 2002, s. 350, 352'den aktaran Kantar, s. 378,379.

sonunda 31 Mart Olayı meydana gelmiştir. İstanbul'daki 1. Ordu'ya bağlı olan askerler anti-ittihatçı düşüncelerle subaylara karşı ayaklanmışlardır²²¹. Bu ayaklanma kısa süre içinde yayılmış, modernleşme ile devleti kurtarmaya çalışırken; yıkılma döneminin hızlanmasına neden olmuştur²²². Meşrutiyetle birlikte aslında Batı ile aradaki tek farkın bilim ve teknik olmadığı, aslında sorunun kökeninde zihniyet farkının yattığı fark edilmiştir²²³.

2. Meşrutiyet Dönemi'nde kadın hakları daha çok gündeme gelmiştir; nedeni ise Tanzimat'la birlikte kadınlara kısmi de olsa verilen eğitim hakkıdır. Bilinçlenmeye başlayan Türk kadını, zamanla daha çok haklarını savunmaya başlamıştır. Kadınlar adına Batı'daki gibi bir örgütlenme, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşmeye başlamıştır. Kadınlar gazete ve dergiler aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Özellikle 1908-1935 yılları arasında çıkarılan dergi ve gazetelere bakıldığında kadınların anayasal düzenden beklentilerinin fazla olduğu görülmektedir; fakat bu beklentiler tam olarak karşılanamamıştır²²⁴. Özellikle oy kullanma hakkı Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyet'in ilanına kadar erkeklere de verilmemiştir. Bunun nedeni yönetimin temsil sistemiyle idare edilmemesidir. 1876 Kanun-i Esasi'nin kabulüyle birlikte elli bin erkeğe bir mebus seçme hakkı verilmiş, fakat kadınlar bu hakka dâhil edilmemişlerdir²²⁵. 20. yüzyılda kadınlar oy hakkı talebinde bulunurken; Türk kadını da dünyada meydana gelen değişiklikleri yakından takip etmiştir²²⁶.

Meşrutiyet öncesinde kadın konusu konuşulmazken bu dönemden sonra özellikle Jön Türklerin çabalarıyla ülkenin ekonomik ve sosyal sorunu olarak ele alınmıştır. Bu dönemde gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarda, kadın sorunu ön

²²¹ İbrahim Yılmazçelik, "Çöküş", **Osmanlı Tarihi El Kitabı**, (Ed. Tufan Gündüz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.561'den aktaran Kantar, s. 377.

²²² Kantar, s. 379.

²²³ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 81, 82.

²²⁴ Nevin Yurdsever Ateş, "Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925- 1927)", **Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.Yıl Özel Yayını**, 2009, s. 24; Harun Aydın, Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Kadın", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/49985>, (15.03.2021), s. 87.

²²⁵ Belkıs Konan, "Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci", **AÜHFD**, Cilt: 60, Sayı: 1, 2011, s. 163; Gül Akyılmaz, Osmanlı Devleti'nde Eşitlik Kavramının Gelişimi, Yayınlanmamış Profesörlük Eseri, Konya, 2000, s. 142'den aktaran Yürüt, s. 392.

²²⁶ Yürüt, s. 392.

plana çıkarılmış ve kadınların toplumda daha fazla yer almaları için çaba harcanmıştır²²⁷.

Kadınlar çalışma yaşamında daha fazla yer almaya başlamışlar; özellikle ticaret alanında eğitim görmüşlerdir. Tarlada çalışma fetvası da aynı dönemde yayınlanmıştır. Kadınlar İkinci Meşrutiyet' le birlikte yalnızca dikiş nakış değil, ziraat, ticaret, maden ve çamaşırcılık gibi alanlarda da yer almaya başlamışlardır²²⁸. Birinci Dünya Savaşı ve Balkan savaşlarında yaralanan askerlerin bakımlarını yapabilmeleri için kadınlara hastabakıcılık eğitimi de bu dönemde verilmiştir²²⁹.

Aynı zamanda 1917 yılında Hukuk-u Aile Kararnamesi yayınlanmış, kadınlara da böylece birtakım haklar verilmiştir. Bu haklar, genel anlamda evliliğin üzerine konumlandırılmıştır. Örneğin erkeklerin ikinci eşle evlenmeleri ilk eşin rızasına bırakılmış, kız çocuklarının evlenme yaşı 17 olarak belirlenmiş, kadınlara da belirli durumlarda boşanmalarına izin verilmiştir. Kadınların boşanmaları için sağlamaları gereken şartlar ise; erkeğin deli olması, özellikle bulaşıcı hastalıklardan birini taşıması, evi terk etmesi veya ev geçimiyle ilgilenmemesi şeklinde sıralanabilmektedir²³⁰.

İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde kadınların haklarıyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Bu konuda toplum; Türkçüler, Batıcılar ve İslamcılar grubu olmak üzere üçe ayrılmıştır. Türkçü olduklarını savunanlar, kadının sosyal yaşamda yer alması gerektiğini; Batıcılar, kadının dini unsurlar nedeniyle geri kaldığını; İslamcı grup ise kadınların çalışmaması ve sosyal yaşamda erkeklerle yan yana olmamaları gerektiğini savunmuşlardır²³¹.

Tüm bu tartışmaların ve gerçekleştirilen ıslahatların sonuçlarına bakıldığında, kadın haklarının Osmanlı İmparatorluğunda önemli konulardan biri olmadığı görülmektedir. Özellikle kaybedilen savaşların ardından imparatorluğu ayakta tutma çabaları modernleşme hareketlerini beraberinde getirmiş fakat modernleşme

²²⁷ Ahmet Özkiraz, "Nazan Arslanel, İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 2011, Cilt:3, Sayı: 1, s. 3.

²²⁸ Gürcü Kaya, **Kadın Derneklerinin Kadın Siyasal Yaşama Etkisi**, KA-DER Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 13

²²⁹ Muzaffer Tepekaya ve Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 10, 2003, s. 164.

²³⁰ Dulum, s. 21.

²³¹ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını** çev. E. Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1982, s. 79vd'den aktaran Dulum, s. 20.

çalışmalarında kadın özne olarak kullanılmamıştır. Gerçekleştirilen ıslahatlar kişi haklarını gözetmesinden ziyade, kitlesel tepkileri önlemek amacıyla yapılmıştır. Bunun da nedeni, devletin dış politikada kaybettiği topraklarla birlikte daha fazla güç kaybetmemesi adına iç işlerinde karışıklığın yaşanmasını önlemektir. Osmanlı aydınlarının yapmak istedikleri reformlar, çağın gereklerine ayak uydurmadan ziyade devletin yıkılışını önleme amacı taşıdığı için kadın sorunu gündeme gelmemiştir. Kadınların siyaset başta olmak üzere toplumun her alanında yurttaş statüsünü kazanarak hak elde etmeleri Cumhuriyet Dönemi modernleşmesi ile mümkün olmuştur.

1.2.1.2. Cumhuriyet Dönemi'nde Modernleşme

Osmanlı İmparatorluğu'nda çok uluslu yapı ile birlikte İslam kültürünün etkileri yer almaktadır. Cumhuriyet rejimine geçiş bu açıdan kolay olmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve çalışma arkadaşları, cumhuriyetin siyasal bir rejim olarak toplumda kabul görmesi için; aynı zamanda cumhuriyet kültürünü yerleştirmek için çabalamışlardır²³².

Atatürk'ün hedeflerinden en önemlisi, bağımsızlığın sağlanmasının ardından yeni kurulan devletin uygarlık yarışında medeni devletlerle yarışır hale gelip; onların önüne geçmesidir. Bu yönde atılan en önemli adım Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920'de açılmasıdır. Halkın yönetime katılmasıyla birlikte tarih boyunca devam eden Türk geleneğinde köklü değişim meydana gelmiş; böylece Türk kültüründe de radikal değişimler gerçekleşmiştir²³³.

Mustafa Kemal Atatürk Batılılaşma konusunda kültürü de ele almıştır. Ona göre Batı'nın yalnızca teknolojisi değil, Batı kültürünün Türk kültürüne uyan taraflarının da alınmasıdır. Onun batılılaşma konusundaki düşüncelerinin şekillenmesinde Ziya Gökalp önemlidir. *Yeni Gün Gazetesi*'ndeki makalesinde Gökalp, Batı ile ilgili şunları söylemiştir:

Kabul etmediğimiz takdirde Garp devletlerinin esiri olacağız. Garp Medeniyetine hâkim olmak yahut garp devletlerine mahkûm olmak, bu iki şıktan

²³² Mithat Atabay, "Cumhuriyet Kültürü", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt:11, sayı: 43, 2009, s. 456.

²³³ Atabay, s. 457.

*birini kabul mecburiyetindeyiz. Bugün artık şu hakikat anlaşılmıştı: Avrupa'ya karşı hürriyetimizi ve istiklalimizi müdafaa edebilmek için Avrupa Medeniyetini iğtinam etmemiz lazımdır. Avrupa medeniyeti müspet ilimlerden ve sınai tekniklerden, içtimai teşkilatlardan ibarettir*²³⁴.

Atatürk de Batı'dan bahsederken yalnızca coğrafya olarak düşünmemiştir. Uygarlık onun için, insan aklının kullanılarak yüzyıllar boyu süren çalışmalarının ardından ortaya konan teknoloji ve bu teknoloji sayesinde yaşamın anlamlandırılmasıdır²³⁵. Fakat modernleşme yolunda benimsediği Batılılaşma taklit değildir. Yabancı bir gazeteye verdiği demeçte “Batılıların nelerini milletiniz için almak istersiniz?” sorusuna verdiği cevap buna güzel bir örnektir: “Biz garp medeniyetini taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz” ifadelerini kullanmıştır²³⁶.

Atatürk'ün amaçladığı devrim, Kant'ın felsefesine dayanan ve ilkesi ‘Sapere Aude’ (bilmeye cesaret et) olan aydınlanmadır. Bunun için gerekli olan unsur laikliktir. Çünkü laik düzende kişi bilmeye cesaret edebilir ve aklını kullanan yurttaşlar yetişir²³⁷. Kant, akli kullanmadan bahsederken bunu yalnızca erkeklerin yapabileceğini; kadınların duygu ve sezgiler konusunda güçlü olduklarını ileri sürmüştür. Ona göre bilgelik ve akıl yürütme erkeğin yeteneklerindendir ve kadına bahsedilmemiştir. Kadınlar yalnızca güzellikleriyle ön plana çıkması gereken ve yalnızca görüntü için yaratılmışlardır. Bilim, felsefe, sanat gibi alanlarda etkinlik göstermeleri mümkün değildir²³⁸. Ünlü düşünürlerin fikirlerinden etkilenecek oluşturulan Türk devrimi ise kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması adına önemli adımların atılmasını sağlamıştır.

Atatürk'ün modernleşme stratejisini etkileyen diğer bir unsur ise pozitivist bakış açısıdır. Fransız pozitivismi 1950'li yıllara kadar Türkiye'de hemen her alanda

²³⁴ Mesut Erşan, “Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, s. 41.

²³⁵ Erşan, s. 42.

²³⁶ Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara, 1969, s. 183'ten aktaran Erşan, s. 43.

²³⁷ Ayşe Gamze Öngen, “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, 2015, Cilt 8, Sayı 15, s. 9, 10.

²³⁸ Baktemur, s. 6, 8.

görülmüştür²³⁹. Atatürk; 1925, 1928, 1931, 1932, 1934 yıllarında yapmış olduğu devrimlerle Türk halkını çağdaşlaşma yolunda değiştirmiştir²⁴⁰.

Batılılaşma ve modernleşmenin en büyük adımı olarak görülebilecek devletin rejim değişikliği, 20 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen ‘Teşkilatı Esasiye Kanunu’yla gerçekleşmiştir. Bu anayasada egemenlik millete verilmiş hemen arkasından saltanat kaldırılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir²⁴¹. Bu dönemde Batı ülkelerinin birçoğunda cumhuriyet rejimi görülmemektedir. Her devrimin ardından cumhuriyet rejimi kurulamamıştır²⁴². Cumhuriyet dönemiyle birlikte günler yirmi dört eş eşit parçaya bölünmüş ve saat uygulaması Batı’ya göre ayarlanmıştır. Bunun yanında zamanla daha fazla görülmeye başlanan tek eşlilik yaygınlaşmış, kıyafet seçimlerinde geleneksel fes, şalvar, sarık bırakılmış, batı tarzı kıyafetler tercih edilmiştir²⁴³.

Millî Mücadele’nin kazanılması ve Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasının ardından çağdaşlaşma hareketleri başlamıştır. Çağdaşlaşma ideolojisinin topluma yerleştirilmesi için eskimiş ve geleneksel özellikler gösteren kurumlar kaldırılmıştır. İdealize edilen cumhuriyeti gerçekleştirmek ve istenilen kaliteli yurttaşı yetiştirmek amacıyla saltanat kaldırılmış; ekonomik, sosyal, hukuksal başta olmak üzere pek çok radikal devrim gerçekleştirilmiştir. Örneğin, Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, Tevhidi Tedrisat Kanunu yayınlanmış, Soyadı Kanunu kabul edilmiş, kadınlara birtakım haklar sağlanmış (sosyal alanda), uluslararası takvime geçilmiştir²⁴⁴.

Devrimler gerçekleştirilirken Osmanlı Devleti’nden ciddi kopuşlar gerçekleşmiştir. Örneğin, Tevhidi Tedrisat Kanunu’yla eğitim öğretim birleştirilmiş kız çocukları da oğlan çocuklarıyla birlikte eğitim alma hakkını kazanmıştır²⁴⁵. Fakat verilen eğitim, geleneksel bakış açısının devam ettirilmesine neden olmuştur. Örneğin Kız Enstitüleri’nde kadınlara verilen eğitim daha çok kadınlara özgü olduğu

²³⁹ Doğan Özlem, “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık**, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002 s.460’tan aktaran Erşan, s. 44.

²⁴⁰ Atabay, s. 461.

²⁴¹ Volkan Marttin, “Cumhuriyetin İlk Beş Yılında Sosyal Hayat”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:2, s. 77.

²⁴² Berkes, s. 509.

²⁴³ İlbeyi Özer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sosyal Yaşam”, **Türkler**, Cilt 14, Ed. Salim Koca vd., Semih Ofset, Ankara,2002, s. 153’ten aktaran Marttin, s. 73.

²⁴⁴ Erşan, s. 44.

²⁴⁵ Hüseyin Tosun, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.108’den aktaran A. Yılmaz, s. 205.

düşünülen dikiş, nakış, biçki, çocuk bakımı ve ev idaresi gibi derslerdir. Burada başarılı olan kız çocukları ilerleyen dönemde eğitim aldıkları bu okullarda idareci olarak görev alabilmişlerdir²⁴⁶.

Bu devrimlerin gerçekleştirilmesi sırasında birtakım zorluklar yaşanmıştır. Bunun nedenlerinden biri; imparatorluktan cumhuriyet rejimine geçişte, ticaretle uğraşan Hristiyan nüfus ülke dışına çıkarıldığı için burjuva sınıfının bulunmamasıdır. Bu sınıfı yaratmak, devletin sorumluluğu haline gelmiş böylece bürokratik kesimin gücü ve yetkileri de artmıştır²⁴⁷. Radikal dönüşümü sağlayacak olan sanayileşme ve sosyal alt yapının olmamasından dolayı da toplumsal alanda yapılacak olan köklü değişiklikler hemen gerçekleşmemiştir²⁴⁸. Bundan dolayı da modernleşmeyi gerçekleştirecek olan unsur devlettir. Örneğin, 1924 tarihinde Köy Kanunu çıkarılmış bu kanunla amaçlanan köy ve köylü yapısı anlatılmaya çalışılmıştır²⁴⁹.

Batı’da süreç kendiliğinden gelişirken; Türk modernleşmesinde devlet ön plana çıkmıştır. Devlet modern bir kimlik inşa ederken toplumu da bu yönde değiştirmeye çalışmıştır. Modernleşme süreci Batı’da özellikle ekonomide kendiliğinden bir sürece girerken; Türk modernleşmesinde bunun tam tersi bir uygulama gerçekleşmiştir. Süreç kendiliğinden olmadığı için her şeyin belirleyicisi ve yaratıcısı devlet olmuştur²⁵⁰.

Bu yeni devleti oluşturan kadro asker ağırlıklıdır ve Osmanlı Devleti’nde görev almışlardır. Bu nedenle cumhuriyetin bürokrasisi aslında Osmanlı bürokrasisinin kendisidir²⁵¹. Cumhuriyet bürokrasisi, devrimci ayrı bir grup değil Osmanlı İmparatorluğu’nda görev yapmış askerlerden oluşmaktadır. Rejim her ne kadar farklı olsa da bürokrasi Osmanlı bürokrasisinin devamı şeklinde değerlendirilebilir²⁵².

Bu nedenle modernleşme, Osmanlı’dan miras olarak devralınmıştır. Devletin modernleşmeyi gerçekleştirmek için ortaya koyduğu meşruiyet, bu mirasın bir

²⁴⁶ A. Afetinan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul, s.155-159’dan aktaran A. Yılmaz, s. 206.

²⁴⁷ Gönül İçli, “Türk Modernleşme Sürecinin Günümüzdeki Yönelimi”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 2 2002, s. 247.

²⁴⁸ Marttin, s. 73.

²⁴⁹ Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi’nde Halka Yönelik Propaganda İnkılâp ve İstiklâl Konferansları”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 17, Mayıs 1995, s. 52’den aktaran Marttin, s. 76.

²⁵⁰ Nilgün Toker, “Modern Devletin İcrası Olarak Modernleşme”, <https://birikimdergisi.com/guncel/99/modern-devletin-icrasi-olarak-modernlesme>, (30.01.2021).

²⁵¹ Kadir Cangızbay, **Hiç Kimsenin Cumhuriyeti**, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2000, s. 14-15.

²⁵² Cangızbay, s. 14,15.

parçasıdır. Osmanlı'da meşruiyeti sağlamak için anayasal düzenin ve padişahın gerekli olduğu düşünülmüş, zamanla İttihatçılar yine anayasal düzeni istemişler fakat padişahı değil halkın rızasını savunmuşlardır. Cumhuriyetçiler için, devletin korunması ve devamlılığı aynı zamanda modernleşmenin de kendisidir. Her iki dönemde de modernleşme devlet eliyle ve sıkı tedbirlerle gerçekleştirilmiştir. Osmanlı'da ve cumhuriyet döneminde ortak olan bir diğer modernleşme özelliği ise, süreçte askeri ve bürokrasinin etkin çabalarıdır²⁵³.

İlber Ortaylı bu konuyla ilgili “Cumhuriyet devrimcileri bir orta çağ toplumuyla değil; son asrını modernleşme sancıları ile geçiren imparatorluğun kalıntısı bir toplumla yola çıktılar. Cumhuriyetin radikalizmini kamçılayan öğelerden biri de yeterince radikal olamayan Osmanlı modernleşmesidir” şeklinde ifade etmiştir²⁵⁴.

Cumhuriyet dönemi Türk modernleşmesinin ana unsurları ise kalkınma, batılılaşma ve yeni bir kültür yaratmadır. Tüm bunların yanında aynı zamanda toplumu modernleştirmek adına değiştirme projesidir. Süreçte kullanılan araçlar ise din, mitoloji, dil, ekonomi ve kültürdür²⁵⁵. 20 Nisan 1924 tarihinde yürürlüğe giren 1924 Anayasası, Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde önemli adımlardan birini oluşturmaktadır.

Geçmişinde görkemli bir devlete sahip olan tebaa, Cumhuriyet'le birlikte yurttaş evrilmiş, böylece sosyal yaşam başta olmak üzere pek çok alanda değişimler yaşanmıştır. Devrimler ne kadar köklü olursa olsun; değerler ve kültürler korunmaya çalışılmış, önceki ve sonraki unsurların homojenik bir şekilde bir araya getirilmelerine gayret gösterilmiştir²⁵⁶.

Homojen olarak bir araya getirilmeye çalışılan Türk toplumunda, kadınlar da artık görünür hale gelmeye başlamıştır. Fakat hakların talep edilmesi konusunda özellikle kadınlar başta olmak üzere tabandan böyle bir talep gelmemiştir. Bu nedenle Türk kadınının zamanla kazandığı haklar devlet tarafından verilmiştir. ‘Devlet feminizmi’ olarak isimlendirilen bu süreç, kadınlarla ilgili yapılacak

²⁵³ Halis Çetin, “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, **Doğu Batı Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 25, 2003, s. 23 ve Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 177’den aktaran Şeyhmus Demir ve diğerleri, “Türk Modernleşmesi: Eleştirel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2008, s. 84.

²⁵⁴ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 32.

²⁵⁵ Şeyhmus Demir ve diğerleri, s. 85.

²⁵⁶ Marttin, s. 73.

değişikliklerin ve yeniliklerin devlet tarafından kararlaştırılmasını ifade etmektedir²⁵⁷. Osmanlı'da Müslüman bireyler yetiştirmekle görevlendirilen kadınlar, bu dönemde ulusal değerleri taşıyan bireyleri yetiştirmekle görevlendirilmiştir²⁵⁸. Bu süreçte özellikle Atatürk, toplum için kadının önemini kavramış ve yenilikleri bu düşünceyle gerçekleştirmiştir. Ona göre kadın, doğası gereği yüksek mevkidedir, bunun nedeni ise insanlığın bugün yarattığı medeniyet ve zenginliğin kurucusu ve taşıyıcısıdır²⁵⁹.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasal, sosyal ve kültürel anlamda yenileşme hareketine başlanmış; Cumhuriyet sonrasında da sosyal reformlar üzerinde çalışılmıştır. Batılılaşma düşüncesi artık Osmanlı'da olduğu gibi devleti kurtarmak için değil toplumun her anlamda yapısını değiştirmek amacıyla desteklenmiştir. Böylece aile hayatı, erkek kadın ilişkileri, eğlence ve sosyalleşme anlayışı değişmiştir²⁶⁰.

Modernleşme modeli, değişen bu sosyal hayatta erkek üzerinde başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra, erkeğin kılık kıyafeti batı tarzı olmaya başlamış, oluşturulmaya çalışılan modelde sakal ve bıyık tercih edilmemiş, kadınlarla ortak yaşamı benimsemiş olması beklenmiştir²⁶¹. Buna örnek olarak; Cumhuriyet tarihinde yapılan ilk balo, 29 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da düzenlenmiştir. Cumhurbaşkanı Atatürk başta olmak üzere Ankara'da görev yapan üst düzey bürokrat ve basın mensupları da gecede bulunmuşlardır. Erkeklerin baloya giderken giydikleri kıyafet batı tarzını yansıtan frak ve smokindir²⁶².

Kılık kıyafet devrimi, modernleşme yolunda atılmış önemli adımlardan bir tanesidir ve bu yönde şapka devrimi gerçekleştirilmiştir. 2. Mahmut döneminde çıkarılan Fes Kanunu'nda olduğu gibi tartışmalar yaşansa da sonuç olarak Şapka Kanunu çıkarılmış ve fes yasaklanmıştır. Şapka giyilmesi topluma yavaş bir şekilde yerleşmeye başlamıştır. İlk olarak takke sonra bere ve kasket giyenler görülmüştür.

²⁵⁷ Leyla Kırkpınar, **Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın**, Zeus kitabevi, 2010, İzmir, s.121; Nur Bilge Criss, "Türk Kadınının Gündemi", çev. Kadriye Göksel, **AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 51, Sayı: 1, s.115'ten aktaran A. Yılmaz, s. 202.

²⁵⁸ A. Yılmaz, s. 202.

²⁵⁹ Türkan Arıkan, "Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet", **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Türk Tarih Kurumu basımevi, 1984, Ankara, ss.22-23.

²⁶⁰, A. G. Öngen, s. 6.

²⁶¹ İlbeyi Özer, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yaşam Ve Moda**, 4. Baskı, Truva Yayınları, 2009, s. 379'dan aktaran Öngen, s. 6.

²⁶² Öngen, s. 7.

Tartışmadaki taraflardan bazıları İbrahim Paşa'nın dediği gibi "Başa giyileni değil başın içindekini değiştirmek gerek" demişlerdir. Fakat Cumhuriyet bürokratları hem kafanın içindekini hem de bu yolda kılık kıyafetin değiştirilmesi gerektiğine inanmış böylece de 25 Kasım 1925'te şapka kanunu yürürlüğe girmiştir²⁶³.

Kültür devrimini gerçekleştirmek ve bu yolla modernleşebilmek için hem halifelik kaldırılmış hem de eğitimin birleştirilmesi olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. 30 Kasım 1925 tarihinde de tekke ve zaviyeler kapatılmıştır²⁶⁴. Yapılan tüm devrimlerin amacı; laik bir düzen sağlayarak asırlardır süren dini çizgide yürütülen tüm işlerin, rasyonel temellere oturtulmasını sağlamaktır. Özellikle rejimin ilk yıllarında yapılan tüm devrimlerin dolaylı ya da doğrudan laiklikle alakalı olduğu görülmektedir²⁶⁵. Ayrıca bu laik düzenin oluşturulması için Osmanlı hanedan üyeleri yurt dışına çıkarılmış, Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kapatılmış, medrese ve şer'i mahkemeler gibi çağa ayak uyduramayan kurumlar kapatılmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, yapılan devrimlere karşı çıkanlar da olmuştur. Halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkan kişiler, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katılmışlardır. Partideki fikir çatışmaları halk arasında da gruplaşmalara neden olmuştur. 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanı'nın da bu gruplaşma etkili olmuş daha da ileri giderek 1926 yılında Mustafa Kemal'e suikast girişimine neden olmuştur. Tüm bu isyanların bastırılması için 1925 yılında Takriri Sükûn Kanunu yayınlanmış ve devrimlerin önünde engel olacak her türlü gerici hareketin önüne geçilmeye çalışılmıştır²⁶⁶. 1928 yılında 'devletin dini İslam'dır' ifadesinin anayasadan çıkarılmasıyla devletin laikleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bu laikleşme hareketiyle ülkede var olan din ve inanç çatışmasına son vermiştir. Aynı yıl yeni harflerin de kabul edildiği tarih olmuştur. Yeni alfabenin kabul edilmesi yalnızca devrim değil, Türk yazısı için millileştirme hamlesini de oluşturmuştur. Kabul edilen bu yeni alfabe, modernleşmede örnek alınan Avrupa milletlerinin kullandığı Latin harfleridir²⁶⁷.

Latin harflerine geçiş de modernleşme aracı olarak görülmüştür. Arap alfabesinin Türkçeyi tam olarak karşılamamasından dolayı alfabe değişikliğine

²⁶³ Berkes, s. 547.

²⁶⁴ Mustafa Öner, "Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 17, s. 76.

²⁶⁵ İlbeyi Özer, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda**, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 108'den aktaran Marttin, s. 78.

²⁶⁶ Marttin, s. 78-79.

²⁶⁷ Öner, s. 76.

gidilmiştir. Dil sorunu Meşrutiyet Dönemi'nden beri tartışmalara neden olmuştur. Bu dönemde alfabenin değişikliği konusunda üç farklı görüş ortaya atılmış fakat sonuç alınamamıştır. Bunlardan ilki Arap alfabesinin Türkçeye uygun hale getirilmesi, ikincisi Latin harflerinin kabulü, üçüncüsü ise eski Türk alfabelerinin kabulüdür. Zamanla gelişen tartışmaların ardından Cumhuriyet Dönemi'nde başta Şükrü Saraçoğlu olmak üzere pek çok eğitimcinin fikri Latin harflerine geçmekti ²⁶⁸. Yapılan çalışmalar sonucunda 3 Kasım 1928'de Harf Devrimi yapılmış, 1 Aralık 1928 tarihinde de Latin harfleri Türkçeye uyarlanmış ve yeni alfabe kabul edilmiştir²⁶⁹.

Gerçekleştirilen bu kültür devrimlerinde önemli isimlerden biri Hasan Ali Yücel'dir. Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı'na getirilmesiyle hümanist kültür devrimi başlamıştır²⁷⁰. Aynı tarihte düzenlenen Türk Neşriyat Kongresi'nde dünya klasiklerinin çevrilmesi kararı verilmiştir²⁷¹.

Hümanizma ruhunu aşılama için yapılan çalışmalardan bir tanesi de halk evleridir. Halk evleri 1932 yılında açılmaya başlanmıştır²⁷². 31 Ekim 1939 tarihinde açılan İlk Devlet Resim ve Heykel Sergisi de gerçekleştirilen diğer çalışmalardandır. 1941 yılında İnönü Ansiklopedisi çıkarılmış ve kaynaklara ulaşımın sağlanabilmesi için, okuma salonlarının sayısı çoğaltılmıştır²⁷³. 1940 yılında açılan Köy Enstitüleri de hızla gelişim göstermiştir. 1944 yılında 20 tane olan köy enstitülerinde öğrencilerin her açıdan çağdaş eğitim alması amaçlanmıştır. Enstitülerin açılmaya başlamasının ardından halkın okuma oranı da artmıştır. 1927 yılında okuma yazma bilenlerin oranı %8,2 iken yeni alfabenin kabul edilmesinden 1938 yılına kadar geçen sürede ilkokul mezunlarının sayısı 262.000'e yükselmiştir. 1950 yılında okuma yazma bilenlerin oranı ise %34'tür ²⁷⁴.

Eğitim devrimiyle ilgili olarak Kuçuradi:

²⁶⁸ Dündar Soyer, Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar... 2. Basım, Buke Yayınları, İstanbul 2001, s. 36

²⁶⁹ İlbeyi Özer, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 125'ten aktaran Marttin, s. 83.

²⁷⁰ Atabay, s. 458.

²⁷¹ Atabay, s. 459.

²⁷² Hasan Ali Yücel, **Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Ankara 1993, s.299'dan aktaran Atabay, s. 462.

²⁷³ Atabay, s. 459.

²⁷⁴ Hasan Ali Yücel, **Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler**, Ankara 1993, s.299'dan aktaran Atabay, s. 462.

Atatürk problemi görmüştü: 1923'te İzmir'de yaptığı konuşmada, ilk kez açıkça eğitimi "birleştirme" gerekliliğinden söz eder: "Bizde en ziyade göze çarpan bir nokta vardır ki, herkesin bu gibi mesele temastan içtinabıdır. Medreseler ne olacak? Evkaf ne olacak? Dediğimiz zaman derhal bir mukavemete maruz kalıyorsunuz... Milletimizin, memleketimizin darülfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evlâdı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır" diyerek bu konuya dikkati çeker²⁷⁵.

Bu devrimlerden ayrı olarak batının kültürünü alabilmek için sanat ve edebiyat alanında da çalışmalar yapılmıştır. Musiki muallim mektebinin açılması, Topkapı sarayının müzeye çevrilmesi, resim ve heykel müzelerinin açılması, dünya edebiyatından klasiklerin Türkçeye tercüme edilmesi bu alanda yapılmış çalışmalardan bazılarıdır²⁷⁶.

Laik düzene geçebilmek adına yapılan devrimlerden biri de Medeni Kanun'un kabulüdür. Türk toplumunun çağdaşlaşmasında büyük bir öneme sahip olan bu kanunla kadın haklarında da büyük gelişmeler yaşanmıştır. Medeni Kanun, toplumu sosyal ve ekonomik alanda geliştirmiş özellikle kadınların evlilik ve miras gibi haklarını koruma altına almıştır. Özellikle evlilikte erkeklerin keyfi boşanmalarının önüne geçilmiş; kadına da boşanma hakkı tanınmıştır. Bunun dışında miras paylaşımında kadınlar da erkekler gibi pay sahibi olabilmıştır. Çağ dışı olan başlık parası uygulaması da yine bu kanunla kaldırılmış, kadının alınıp satılmasının önüne geçilmiştir²⁷⁷.

Tüm bu önlemlerin yanında rejimin temelini sağlamlaştırmak için kadınlara haklar verilmiş, erkeklerle eşit konuma getirilmeye çalışılmıştır. Aynı eğitimi görmeleri, iş yaşamına katılmaları gibi pek çok alanda yenilikler gerçekleştirilmiştir. Aydın kişi olarak tanımlanan çağdaş Türk kadını, toplumun değerlerini benimsemiş ve bilgilenmiş böylece rejimin devamını sağlayacak alt yapıyı da oluşturması beklenmiştir²⁷⁸. Bir görüşe göre de kadınlara hakların verilmesi, erkeklerle eşit

²⁷⁵ Kuçuradi, s. 9.

²⁷⁶ Erşan, s. 45.

²⁷⁷ H. Aydın, s. 93.

²⁷⁸ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul, s.60'tan aktaran A. Yılmaz, s. 203.

koşullara getirilerek eğitim almaları gibi pek çok alanda yapılan yeniliklerin nedeni, daha iyi anne olmalarını sağlamaktır²⁷⁹.

Bir diğer neden ise 19. Yüzyılda başlayan ve özellikle erkek nüfusunda azalmaya sebep olan uzun süreli savaşlardır. Erkeklerin bıraktıkları iş yerlerinin çalışmaya devam ederek geçimin sağlanması ve ülkenin kalkınabilmesi için kadınların çalışma yaşamına dâhil olması gerekmiştir. Bunun içinde kadınlara hakların verilmesi zorunlu hale gelmiştir. Özellikle Kurtuluş Savaşı Dönemi'nde kadınlar, özel alan olarak adlandırılan evlerinden dışarı çıkmış, Osmanlı Dönemi'nde hâkim olan düşüncenin aksine, erkeklerle birlikte milli mücadelede yer almışlardır²⁸⁰. Ortaya konan özverili çalışma; Kemalist eğilimin de kadın ve erkeğin her koşulda eşit olması gerektiğinin savunulmasına yol açmıştır. Böylece kadınların hak kazanım süreci de başlamıştır²⁸¹.

Sonuç olarak tarih boyunca kadınların yurttaşlık statüleri sorgulanmış; erkeklerin sahip oldukları hakları, kadınların elde edip etmeyecekleri tartışmalara neden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde ortaya konan modernizm düşüncesi, kadın haklarının da gündeme gelmesinde etkili olmuştur. Özellikle Avrupa'da meydana gelen ekonomik ve siyasal gelişmeler kadın haklarını bu coğrafyada gelişmesini sağlamıştır. Türk tarihine bakıldığında ise kadınların ilk olarak yaşamın her alanında erkeklerle eşit olduğu; fakat sonrasında Arap kültürünün etkisiyle özel alana hapsediği görülmektedir. Her ne kadar modernleşme isteğiyle kadının statüsü değiştirilmeye çalışılsa da uzun yıllar boyunca kültürel kodlara işlenen alışkınları terk etmek kolay olmamıştır. Bu durum hem devlet politikalarında hem de toplumsal alanda kadın sorununun göz ardı edilmesine yol açmıştır.

²⁷⁹ Semiha Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak", **Fe Dergi-Feminist Eleştiri**, Cilt:1, Sayı:1, 2009, s.21

²⁸⁰ Ülker Gürkan, "Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 1, 1978, s. 382

²⁸¹ A. Yılmaz, s. 204.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI-TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADININ SİYASETE KATILIMI

2.1. İlk Türk Devletlerinde Kadın

Türk kadını Orta Asya'daki göçebe yaşamlarından, İslamiyet'in kabul edilmesine kadar geçen sürede, çağdaşlarından çok daha fazla haklara sahip olmuştur. Toplumsal açıdan erkekle eşit konumda olan Türk kadını, aile içinde de saygı görmüştür. Özellikle Hun İmparatorluğu'nda kadınlar, erkeklerle aynı eğitime tabi tutulmuş ve ülke savunmasında birlikte görev almışlardır²⁸². Bunların dışında kadının dava açma, tanıklık etme ve ticaretle uğraşma gibi hakları olmuştur. Evlilik konusunda da tek eşlilik benimsenmiş, eş seçiminde kadın da söz sahibi olmuştur²⁸³.

İskitlerde ise kadınlar kızıoğlankız oldukları sürece ok ve yay kullanmış, savaşa girmiş, at üstünde kargı kullanmışlardır²⁸⁴. Öyle ki İskit kadınları, Karadeniz'de Yunan Kolonistlerle girdikleri mücadelelerde büyük zaferler elde etmişler ve böylece Antik Çağ'ın tarih ve mitolojisinde savaşçılıklarıyla ön plana çıkmışlardır²⁸⁵. Üç düşman öldürmeden evlenmeyen İskitli kadınlar, kız çocuklarını da küçük yaştan itibaren bu şekilde eğitmişlerdir. Sağ kollarının güçlenmesi ve silah kullanabilmesi adına sol memeleri kızgın kesici aletlerle kesilen bu kadınlar, evlendikten sonra ata binmeyi bırakmışlardır²⁸⁶. İskitlerin meşhur hükümdarı

²⁸² Emel Doğramacı, **Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1993, s. 15'ten aktaran Leyla Çakıcı Gerçek, "Türkiye'de Kadın Haklarının Gelişimine Kısa Bir Bakış", **Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Kongre Bildirileri – III. Cilt**, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, 05-07.03.2009, Sakarya, s. 95.

²⁸³ Zehra Odyakmaz ve Bayram Keskin, "Tarihimizde Ve Günümüzde Türk Kadının İnsan Hakları", **TED Ankara Kolejliler Tarih Dergisi**, Sayı:128, 2017, s.5

²⁸⁴ İlhami Durmuş, **İskitler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993, s. 31'den aktaran Ayhan Balaban, **İskit, Hun Ve Göktürklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 4.

²⁸⁵ M. Taner Tarhan, "Ön Asya Dünyasında İlk Türkler Kimmerler ve İskitler", **Türkler Ansiklopedisi** (1. Cilt), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 605'ten aktaran Balaban, s. 5.

²⁸⁶ İlhami Durmuş, **İskitler**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1993, s. 151'den aktaran Balaban, s. 5.

‘Tomris Han’ dönemin önemli kadın isimlerinden olup ‘ilk Türk kadın hükümdar’ olma özelliğini de taşımaktadır²⁸⁷. Tomris Han’la ilgili Türkçe kaynaklar yazısız dönemde hüküm sürmelerinden dolayı azdır. Cesareti ve savaşçılığı ile tanınan Tomris Han, oğlunun öldürülmesi üzerine Pers İmparatorluğu ile savaşa girmiş ve kazanmıştır. Savaş sırasında yaşananlarla ilgili Herodotos *Tarih* adlı eserinde şöyle anlatmıştır:

Tomris, elinde kan dolu bir tulum, ölüler arasında Kyros'u arıyordu; onu buldu ve kafasını tulumun içine daldırdı. Ölünün her yanını kana bularken şunları söylüyordu: “Canım sağ ve savaştan zaferle çıktım, ama sen beni öldürdün, hileyle oğlumu yakaladın; ama işte sen de sana önceden söylediğim gibi, benim elimle kana doyuyorsun!” Kyros'un ömrünün nasıl sona erdiği üzerine çok hikâye vardır; ben doğruya en çok benzeyenini anlattım²⁸⁸.

İslamiyet Öncesi Türk devletlerinde, Hakan’ın eşi veya annesinin devlet idaresinde önemli görevleri olmuştur. Protokolde önemli işleri bulunan kadınların kimi, Mete’nin eşinde olduğu gibi devletin siyasetini belirlemiş, kimi naibelik yapmış kimi de devlet başkanlığını üstlenmiştir. Oğuzlar, Göktürkler, Uygurlar bu topluluklara örnek verilebilmektedir. Emirnameler hakan ve eşinin ortak imzasına dayanmış olup; savaş sırasında ülkede bulunmayan hakanın yerine eşi davalara bakmış ve cezalandırmaları gerçekleştirmiştir. Bunun dışında başka bir önemli görev ise gelen yabancı elçilerin kabul edilmesidir²⁸⁹. Orhun Kitabeleri’nde, hükümdarla birlikte kadının da halkın başına tanrı tarafından gönderildiği yazılmaktadır²⁹⁰.

Orhun Abideleri’nden Kültigin Abidesi’nde, ‘Türk milleti yok olmasın diye Tanrı’nın yarattığı ve bu millete gönderdiği’ şeklinde düşünülen kişilerden biri de 2. Göktürk Devleti’nin yöneticilerinden olan İlbilge Hatun’dur²⁹¹. Dönemin eserleri incelendiğinde toplumsal yapı hakkında fikir elde edilebilmektedir. İslamiyet öncesinde kadının toplumda önemli olduğu; hatta anaerkil sistemin yer aldığı

²⁸⁷ Faruk Çolak, “Türklerde Lider Kadın Tipolojisi Ve Gülnar Hatun Efsanesi”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2016, s. 59.

²⁸⁸ Herodotos, **Tarih**, 8. Basım, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 114.

²⁸⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Millî Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s. 269-270

²⁹⁰ Belkıs Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 60, Sayı:1, s. 161.

²⁹¹ Hasan Acar, “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, **İnsan ve İnsan Dergisi**, Cilt:6, Sayı:21, 2019, s. 396.

görülmektedir. Buna örnek olarak mitler ve efsaneler verilebilir. Mitolojide görülen ‘Umay Ana’ tanrıça olarak görülmüştür bu da dönemin anaerkilliği hakkında bilgi vermektedir.²⁹².

Destan örneklerinden bir diğeri ise Karakırgızların Manas Destanı’dır. Burada kadın ailenin koruyucusu rolündedir. Kahramanlar zor durumda kaldıklarında kurtarıcıları kadınlar olmuştur. Kadınların sözünü dinlemeyen kahramanların sonu genellikle ölümdür²⁹³. Benzer şekilde Altay Destanı’nda geçen Oçı-Bala döneminde yurtseverliği, cesareti ve liyakatiyle bilinen ünlü hükümdar kadınlardandır²⁹⁴.

Devlette önemli görevler üstlenen kadınlara örnek olarak Avrupa Hun İmparatoru Bleda’nın eşi verilebilir. Bleda’nın ölümünden sonra toprakların idaresi ona kalmıştır. Bunun dışında Atilla’nın yabancı elçilerini eşinin karşıladığı ve gelen elçilerin Atilla’nın yanında eşine de hediyeler getirdiği bilinmektedir²⁹⁵. Sabirler döneminde hükümdar Balak’ın ölümünün ardından eşi Boğarık hükümdar olmuştur. Yöneticiliğinin yanı sıra yüz bin kişilik Sabir ordusunu komuta eden Boğarık, dönemin Bizans İmparatoru I. Justinianos’la girdiği mücadeleden zaferle çıkmıştır²⁹⁶. 2. Göktürk Devletinde ‘de Bilge Kağan’ın ölümünün üzerine oğlunun yaşı tutmadığı için eşi ‘Po-fu Hatun’ ülke yönetimini ele almıştır. Po-fu Hatun aynı zamanda Vezir Tonyukuk’un da kızıdır. Halk arasında da kadınların ata binip ok kullandıkları, savaflara katıldıkları ve güreş sporuyla ilgilendikleri bilinmektedir²⁹⁷.

Türkler İslamiyet’i 7 ve 11. Yüzyıllar arasını kapsayan dönemde benimsemişlerdir²⁹⁸. İslamiyet’in kabul edilmesinin ardından Sultan’ın eşine verilen ‘Terken’ unvanı kullanılmaya devam edilmiştir. Örneğin Abbasi Devleti döneminde Ümmül Muktedir ve Hanım Sultan siyasette önemli rol oynamışlardır²⁹⁹. Harzemşahlar ve Selçuklular döneminde de Terkenlerin siyasi ve askeri alandaki güçleri devam etmiştir. Bazı hatunlar, sultanların yanında eğitim alırken kimisi de başka yerlerde idareci ve ordu komutanı olarak görev almışlardır. Terkenler Sultan’la

²⁹² Faruk Çolak, s. 59.

²⁹³ Acar, s. 398.

²⁹⁴ Mustafa Gökçe, Türk Devlet Anlayışının Mitolojik Kökenleri, https://www.academia.edu/32062000/T%C3%BCrk_Devlet_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Mitolojik_K%C3%B6kenleri, (20.02.2021), s. 249.

²⁹⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK Yayınları, Ankara 2001, s. 151.

²⁹⁶ Kafesoğlu, s. 159.

²⁹⁷ Arzu Terzi, “Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2012, s. 18.

²⁹⁸ Konan, s. 162.

²⁹⁹ Terzi, s. 19.

birlikte de yaşasa; kendi özel ordusu, vezirleri, hazinesi bulunmaktadır. Örneğin Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun, Tuğrul Bey'in esir düşmesinin haberini aldığı anda kendi emrindeki ordusuyla eşinin yardımına gittiği bilinmektedir³⁰⁰. Kadınlar yalnızca hükümdar olmamış farklı mesleklerle de ilgilenmişlerdir. Örneğin, İslamiyet'e geçişi kabul eden ilk büyük Türk devleti olan Karahanlılar'da Fatıma Bindi Muhammed adında kadın hukukçu yetiştirilmiştir³⁰¹. Fakat ataerkil fikir İslamiyet'le birlikte yerleşmeye başlamıştır. Bu durum özellikle kadınlarının erkeklerle girdikleri mücadelelerde kendini göstermiştir. Girilen mücadeleler dönemin eserlerinde kendini göstermiştir. Örneğin Nizamülmülk *Siyasetname* adlı eserinde; kadınların yönetme ve askerlik gibi uğraşlardan uzak durmaları gerektiğini, kadınların yalnızca düzgün nesiller yetiştiren annelik görevini yerine getirmeleri gerektiğini söylemiştir. Nizamülmülk'e göre padişahın eşleri, sultan gibi dışarıda olan biten her şeyi göremez bu nedenle verdiği emirleri çevresindeki görevli kişilerin görüşleri doğrultusunda uygularlar. Böylece kadınların yönetimde olması toplumun ve devletin düzenini bozacaktır³⁰². Bu düşüncelerinin nedeni ise Melikşah'ın eşi olan Türkan Hatunla girdiği mücadelelerdir³⁰³.

Anadolu Selçuklu Devleti'nde ise 1. Kılıçarslan'ın eşi Ayşe Hatun, 2. Kılıçarslan'ın kızı Gevher Nesibe ve 2. Gıyasettin Keyhüsrev'in eşi Gürcü Hatun önemli isimlerdir. Örneğin Bizans İmparatoru olan Manuel Komnenos, Konya ilini kuşattığında Sultan Mesud seferde olduğu için şehrini ve Kalesini savunma görevini eşine bırakmıştır³⁰⁴. Yalnızca saray kadınları değil halk kadınları da siyasi ve ekonomik anlamda çalışmalar yürütmüşlerdir. Osmanlı Devleti'ne geçiş aşamasında kurulan Bacıyan-ı Rum, kadın örgütlenmesine verilebilecek örneklerdendir.

2.1.1. Bacıyan-ı Rum Teşkilatı

³⁰⁰ Erdoğan Merçil, *Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 246'dan aktaran Terzi, s. 19.

³⁰¹ Erdoğan Merçil, *"İslam'dan Sonra Türklerde Kadın"*, Kadın Ansiklopedisi, İstanbul 1984, Tercüman Gazetesi Yayını, Cilt: 2, s.428, 469'dan aktaran Odyakmaz ve Keskin, s.6

³⁰² Nizamü'l-mülk, *Siyasetname*, 5. Basım, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 255.

³⁰³ Terzi, s. 19.

³⁰⁴ Terzi, s. 21.

13. Yüzyıl'da Ahi Evran'ın eşi olan Fatma Bacı önderliğinde oluşturulan bu teşkilat, Osmanlı'nın kuruluşundan hemen önce kurulmuştur. Anadolu'da kurulan bu örgütten ilk bahseden Aşıkpaşazade'dir. Anadolu'da kadınların kurduğu Bacıyan-ı Rum Teşkilatı'ndan ayrı gazilerin, abdalların ve ahilerin de teşkilatları bulunmaktadır. Bacıyan-ı Rum Ahilik teşkilatının bir kolunu oluşturmaktadır. Teşkilatta kadınların hem dokumacılık yaptığı hem de silah kullanarak askeri faaliyetlerde bulundukları bilinmektedir³⁰⁵.

13. yüzyılda Ahi Evran tarafından Kayseri'de kurulmuş olan, sanayi sitesindeki deri fabrikasında işlenen derilerin artık yünlerini dönüştürerek değerlendirme amacıyla toplanan kadınlar, ekonomi başta olmak üzere pek çok konuda eğitim görmüşlerdir³⁰⁶.

Gültepe'ye göre Anadolu bacıları kökleri çok eskilere dayanan (Amazon Kadınlarına) bir örgüttür³⁰⁷. Ona göre bu kadınlar, Amazon kadınlarının sonraki dönemlerdeki örnekleridir. Bu dönemde İslamiyet kabul edilmiş olmasına rağmen Osmanlı'daki gibi kadın erkek ayrımı yoktur. Bu konuyla ilgili Gülmez çalışmasında, Bacıyan-ı Rum'un kurucusu Fatma Bacı'nın Babası olan Şeyh Kirmani'nin bir olayını şu şekilde aktarmıştır: "Böyle kadın erkek bir arada oturup kalkmalarının günlük hayatlarında hiçbir ayrım göstermelerinin (haremlik selamlık gibi) cemaatlerine ve kendine zarar vereceğini hatırlatması üzerine; o da: 'Ben insanla oturup kalkıyorum, kadın ve erkek ayrımı sizin seçiminiz, kadınlarla bir arada olduğum aklımdan bile geçmiyor.'"³⁰⁸.

Kadın ve erkelerin eşit oldukları bu örgütte kadınlar, şehrin istila edilmemesi ve kuşatılmaması adına büyük çaba göstermişlerdir. Seçkin kadınlardan oluşan Anadolu bacıları hem silah kullanarak şehri korumuşlar hem askerlere kıyafet dikerek geri hizmette bulunmuşlardır³⁰⁹. Örneğin Osmanlı Devleti'ndeki piyadelerin ilk dönemdeki kıyafetlerini bu kadınlar dikmişlerdir. Yeniçerilerin 'bükme elif tac'

³⁰⁵ Terzi, s. 21.

³⁰⁶ Derman Gülmez, *Orta Çağ'da Kadın Örgütleri Anadolu ve Avrupa Örneği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 51.

³⁰⁷ Necati Gültepe, *Türk Kadın Tarihine Giriş "Amazonlardan Bâcıyân-ı Rûm'a, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2008, s. 341'den aktaran Gülmez, s. 52.*

³⁰⁸ Gülmez, s. 60.

³⁰⁹ Gülmez, s. 65-66.

adını verdikleri kıyafetlerini de yine Anadolu bacıları dikmişlerdir³¹⁰. Moğol istilasının ardından dağılan teşkilat Anadolu'nun farklı yerlerinde kadınların çabalarıyla devam etmiştir. Bu açıdan ekonomik kalkınmanın devam etmesi ve el sanatlarının Anadolu kadınlarına öğretilerek günümüze kadar aktarılmasında önemli etkilere sahiptir. Kadınlara öğrettikleri dokuma işiyle dönemin güçlü yetenekli kadınlarını meydana getirmişlerdir³¹¹. Her ne kadar kadınlar ekonomik ve askeri anlamda örgütlenmeye gitseler de Osman Devleti'nin Arap kültürüyle etkileşimi sonrasında kadınlar eve kapatılmış, erkeklerle yan yana bir yaşam sürememişlerdir. Zamanla savaşların kaybedilmesiyle modernleşme yoluna giden Osmanlı'da kadınlar, özellikle siyasal yaşama katılabilmek adına çalışmalarda bulunmuşlardır.

Osmanlı Devleti'ne gelindiğinde ise kadının toplumsal ve siyasal anlamda önceki dönemlere göre daha geri planda olduğu görülmektedir. Bu dönemde kadın kamusal alandan ziyade eve çekilmiştir. İslami kuralların uygulanması sonucunda daha kapalı ve muhafazakâr hale gelen Türk kadını önceki dönem siyasal haklarının hiçbirini kullanamamıştır. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de kadınların haklara sahip olduğu bilinmektedir. Örneğin İbn-i Batuta geldiğinde Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun ağırlamıştır. Bu durum karşısında şaşırان İbn-i Batuta, erkeklerin kadınlara gösterdiği aşırı saygıyı dile getirmiş ve bu memlekette kadınlar erkeklerden daha üst düzey görülüyor şeklinde düşünceleri ifade etmiştir³¹². Bu açıdan bakıldığında Osmanlı Devleti'nde kadınlar kuruluşundan 16. yüzyıla kadar eski Türk Devletlerindeki geleneği yaşatmışlar ve kadın önemli bir konumda yer almıştır³¹³.

Zamanla Arap kültüründen etkilenen Osmanlı'da Türk kadını, yalnızca siyasal alanda değil toplumsal anlamda da yasaklara maruz kalmıştır. Kadınların 1603 yılında erkeklerle birlikte kaymak satan dükkânlara girip alışveriş

³¹⁰ Mikail Bayram, **Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)** Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 84-86'dan aktaran Veli Sırım, "Osmanlı Kadınının Ekonomik Hayata Etkin Katılımı: Bacıyân-ı Rum Örneği", **Hak İş UluslararasıEmek ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, 2015, s. 124.

³¹¹ Sırım, s. 125.

³¹² Konan, s. 162.

³¹³ Âfet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Üçüncü Basılış, İstanbul, 1975, s.5-28'den aktaran Zehra Odyakmaz ve Bayram Keskin, "Tarihimizde Ve Günümüzde Türk Kadının İnsan Hakları", **TED Ankara Kolejliler Tarih Dergisi**, Sayı:128, 2017, s. 7.

yapmaları,1610 yılına kadar erkeklerle beraber sandalda seyahat etmeleri yasaklanmıştır³¹⁴.

Kadının bu şekilde mahrem sayılması ise Kanuni dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde kadınların erkeklerle ilişkisi, nerde nasıl giyinmesi gerektiği gibi konularda fermanlar yayınlanmıştır. Çamaşırcı kadınlara dükkân açma yetkisi verilmiş fakat kurallara uygun kıyafet dikmediği takdirde dükkânının kapatılacağı belirtilmiştir³¹⁵. Sonrasındaki dönemlerde de kadının statüsü değişmemiştir. Örneğin; 3. Osman dışarı çıktığında kadınların sokağa çıkmaları yasaklanmıştır, 3.Selim döneminde ise ince ferace diken terziler idam edilmiş, evlerin perdeleri kalınlaştırılmış ve yeni yapılan evlerin pencereleri dışarıdan görünmeyecek şekilde örülmüş, boğazdan geçen kayıkçıların evleri görmemesi için yalıların bahçe duvarları yükseltilmiştir³¹⁶. Zamanla eski gücünü kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, dönemin gerektirdiği modernleşmeyi devletin kurtuluşu olarak görmüştür. Böylece modernleşme amacıyla kadınlara getirilen bu yasaklamalara da birtakım serbestlikler getirilmiştir. Kadınlar, özellikle siyasal yaşam başta olmak üzere hak talebinde bulunmuşlardır.

2.2. Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kadının Siyasete Katılım Mücadelesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk kadınının siyasetle birlikte anılması Tanzimat Dönemi'yle başlamıştır. Bu döneme kadar kadınlar siyasal anlamda hiçbir hakka sahip olmamıştır. Tanzimat Dönemi'nde daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Avrupa'nın gerisinde kalınmış; bu durumu düzeltmek adına ıslahat çalışmaları yapılmıştır. Böylece kadınlar da bu dönemde hem siyasal hem sosyal anlamda, kamusal alana dâhil olmaya başlamışlardır³¹⁷. Bu bölümde Türk kadının

³¹⁴ Afet İnan, **Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968, s. 80 ve Perihan Onay, **Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1968, s. 25'ten aktaran Konan, s. 162.

³¹⁵ Acar, s. 404.

³¹⁶ Necdet Sevinç, **Türklerde Kadın ve Aile**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2007, s. 50-51'den aktaran Acar, s. 404.

³¹⁷ Emre Ünür, **Geçmişin Görünmez Kadınları: Geleneksel Kadınların Siyasallaşma Süreci** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018, s. 9.

siyasal yaşama katılmada adım attığı ilk dönem olan Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet Dönemi ile kadınların, dergi ve gazete gibi medya aracılığıyla kamusal alanlara katılımı ele alınacaktır.

2.2.1. Tanzimat ve Islahat Dönemlerinde Kadın Hakları

Tanzimat öncesi dönemde hukuksal anlamda kadınların hakları şeriatı göre şekillenmiştir. Tanzimat Fermanı'yla birlikte geniş bir alanı kapsamasa da eğitim ve çalışma yaşamı konusunda gelişmeler yaşanmıştır³¹⁸. Fermanda açıkça kadınlara özel haklar verilmese de kadınları da kapsayan en önemli hak; eşitlik hakkıdır. Buna göre tüm yurttaşlar din farkı olmaksızın kanun önünde eşittir³¹⁹. Ferman, getirdiği dünya görüşü ve hazırladığı ortamla, ileride kadınların hak kazanımlarında etkili olmuştur³²⁰.

Tanzimat Fermanı'nın yayınlandığı dönemde, Avrupa ile aynı seviyeye gelebilmek adına toplumda değişiklikler yapılmaya çalışılmış; buna kadınların hakları da dâhil edilmiştir. Bu dönemde özellikle eğitim alanında kadınlar için çalışmalar yapılmıştır³²¹. Dünya üzerinde ses getirmeye başlayan kadın hakları söylemleri, Osmanlı'da da etkilerini göstermiş; fakat dünyada olduğu gibi siyasal haklar düzleminde değil; eğitim alanında başlamıştır³²². Bunun dışında kadınlara, sosyal haklar verilmeye başlanmıştır. Örneğin, 1841 yılında kadınlara 'kadın önünde evlenme hakkı' verilmiştir. Kadınların köle olarak alınıp satılmaları bu dönemde yasaklanmış; aynı zamanda kadınlar mirastan yararlanma hakkını elde etmişlerdir³²³.

Tanzimat Dönemi'nde dikkat çeken değişikliklerden biri de kadın dergilerinin yayınlanmasıdır. Bu dönemde *Şükufezar*, *Kadınlar Dünyası*, *Hanımlara Mahsus*

³¹⁸ Mehtap Hamzaoglu, "Tanzimat'tan Erken Cumhuriyet Dönemine Türk Toplumsal Ve Siyasal Yaşamında Öne Çıkan Kadınlar", <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lectio/issue/34436/360636>, (08.03.2021), s. 77.

³¹⁹ Ali Kuyaksil, "Türk Anayasalarında Kadın Hakları Ve Gelişimi", <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19558/208495>, (08.03.2021), s. 336.

³²⁰ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20255/215073>, (08.03.2021) s. 143.

³²¹ Neslihan Kılıç, "Osmanlı Kadın Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 3, 2015, s. 746.

³²² Hatice Kübra Şahin, *Türk Kadının Siyasete ve İktisadi Hayata Girişi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 5-6.

³²³ Şirin Tekeli, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme." *75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler İçinde* (Ed. Ayşe Berkay Hacımiraoglu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 340'dan aktaran Ünür, s. 10.

Gazete gibi dergiler yayınlanmıştır³²⁴. Bu dergilerde geçen isimlerin ‘örtülü’, ‘çiçek’, ‘iffetli’ gibi olması dönemin koşullarına uyum sağlama amacını göstermektedir. Kadınların bu terimleri kullanma nedeni, erkek himayesinde olan kamusal alana dahil olabilmektir. Ayrıca erkeklerin desteğini almak bu dönem içinde gerekli görülmüştür³²⁵. Dergiler aracılığıyla seslerini duyurmaya çalışan kadınların girişimlerinden biri de özellikle Fatma Aliye Hanım’ın öncülüğünde kurulan *Cemiyet-i İmdadiye*, *Teali-i Nisvan Cemiyeti*, *Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti* gibi pek çok cemiyet kurulmuş ve kadın hakları üzerine çalışmalar yapılmıştır³²⁶. Bununla birlikte içinde bulundukları dönemden memnun olmayan Türk kadınları, gayrimüslim kadınlardan gördükleri şekilde dernekler kurmuş ve teşkilatlanmışlardır³²⁷. Fatma Aliye’nin kardeşi olan Emine Semiye, *Şevkat-i Nisvan* ve *Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyeti-i Hayriyesi* gibi dernekleri kurmuş ve buralarda kadın haklarının savunulmasını sağlamıştır³²⁸.

Kadınlar ıslahat hareketlerinin getirdiği haklarla birlikte kıyafet konusunda da baskıya karşı gelmeye çalışmışlardır³²⁹. Padişahın fermanlarına karşı kadınlar, modanın yön verdiği şekilde giyinmeye çalışmışlardır. Bu dönemde kadınlar toplumsal ve siyasal anlamda haklar elde etmeye çalışmışlardır. Günümüz kadın hakları temelinde olmasa da o dönem için önemli sayılabilecek adımlar atılmıştır³³⁰.

Tanzimat Dönemi’nin kadınlar açısından bir diğer önemli olma nedeni ise; çalışma yaşamına girmeye başlamaları olmuştur. Kadınlara toplu mesleki eğitimler verilmiş; böylece kamusal alana dâhil olma süreci de başlamıştır³³¹. Bu yönde

³²⁴ Şirin Tekeli, “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme.” **75 Yılda Kadınlar Ve Erkekler İçinde** (Ed. Ayşe Berkay Hacımırzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 340’dan aktaran Ünür, s. 10.

³²⁵ Özlem Köse, “Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Kadınların Var Olma Mücadelesi”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:13, Sayı:71, 2020, s. 259.

³²⁶ Deniz Kandiyoti, “End of Empire: Islam, Nationalism and Women in Turkey.” **Women, Islam and the State**, (Ed. Deniz Kandiyoti), Macmillan Yayınları, Houndmills, Basingstone, Hampshire ve Londra, 1991, s. 29’dan aktaran Ünür, s. 11.

³²⁷ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 37.

³²⁸ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 43’ten aktaran Atıl Cem Çiçek ve diğerleri, “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:9, 2015, s. 281.

³²⁹ H. Şahin, s. 6.

³³⁰ Vahap Sağ, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, s. 15-16.

³³¹ H. Şahin, s. 6.

yapılan çalışmalardan biri de ebelik okulunun 1842 yılında açılmasıdır³³². ‘Mekteb-i Tıbbiye’ olarak bilinen bu ebelik okulu, kadınların eğitim alanında haklarının genişlemesinin ilk adımı olmuştur. Ardından 1858’de inas rüştiyeleri (ortaöğretim), 1864’te de ilk kız sanat okulu açılmıştır. 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile 6-11 yaş aralığındaki kız çocuklarının zorunlu sıbyan eğitimi almasına karar verilmiştir³³³. 1870 yılında kadın öğretmen yetiştirilmek üzere darülmuallimat okulu açılmıştır. Kadın ve erkeğin birlikte okumaması gerektiği düşüncesine karşın, kadınların öğretmen olmaları dönem için büyük bir adımdır³³⁴. Eğitim konularında öncelik sağlanmasının nedeni ise Osmanlı aydınının muhafazakâr fıkirden ayrılamaması ve ıslahatları gerçekleştirirken devletin bu bakış açısını korumasıdır. Bir diğer sebep ise kadınların eğitiminin, kadınlar için değil, toplum için yararlı olacağı düşüncesidir. Çünkü eğitilmiş kadın düzgün nesiller yetiştirmekte, eşine ve ailesine karşı sorumluluk sahibi olmaktadır³³⁵.

Bu dönemde kadınların büyük çoğunluğu tarımda çalışmış, eğitimi genel olarak büyük şehirlerde yaşayan nüfuzlu ailelerin kız çocukları almıştır. İşçi kadınlar ise çok düşük ücretlere çalışmışlardır. Belirli bir kesimden oluşan ve kadın haklarını savunan kadınlarsa Avrupa’da görülen örneklerle benzememiş, çözümleri devletten beklemişlerdir. Hiçbir hakka sahip olmayan Türk kadını, Tanzimat sonrasında zamanla hak talep etmeye başlamıştır. Özellikle aydın çevrenin ve edebiyatçıların eleştirel tutumları bu değişimin en önemli sebebi olmuştur³³⁶.

Bu dönemde kadınlara tanınan diğer haklar; cariyeliğin yasaklanması, evlenen kadınlardan alınan verginin kaldırılması, babanın mirasından kız çocuklarının da yararlanabilmesi için arazi kanunnamesinin çıkarılmasıdır³³⁷. Esirlerin alınıp satılmasının yasaklandığı kanun yani ‘İrade-i Seniyye’ çıkarılmasına rağmen hemen uygulanmamış; özellikle Kafkasyalı kızların alınıp satılmaları uzun

³³² Şefika Kurnaz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi, http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm, (05.03.2021), (Eğitim), s. 26.

³³³ Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti’nde Tazminat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ Ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114056>, (08.03.2021)

³³⁴ Filiz Gülsevin Ersöz, “Tanzimat Ve Meşrutiyet Döneminde Kadın Haklarına İlişkin Basın Odaklı Genel Değerlendirme”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1290347>, (08.03.2021), s. 230.

³³⁵ Yasemin Avcı, “Osmanlı Devleti’nde Tazminat Döneminde ‘Otoriter Modernleşme’ Ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114056>, (08.03.2021)

³³⁶ İlhan Aksoy, “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1115392>, (09.03.2021), s. 17.

³³⁷ Çiçek ve diğerleri, s. 279.

süre devam etmiştir. Bunun dışında kadınların lehine sayılabilecek ve erkeklerin evlilikle ilgili keyfî kararlarına sınır koyabilecek olan ‘Sicill-İ Nüfus Nizâmnâmesi’ yayınlanmıştır. Bu nizamname ile daha önce evliliğe karışmayan devlet, nikâhı resmiyete dökmüş böylece kadınların evlilik konusunda hakları korunmaya çalışılmıştır³³⁸. Devletin evlilikle ilgili planlamalarını yürüten kadın derneği ise, *Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyyesi*’dir. Cemiyet, bünyesinde çalışanlara zorunlu evlilik şartı getirmiştir³³⁹.

Sonuç olarak, Tanzimat Fermanı’nda kadının hakları direkt olarak belirtilmese de tüm halka sunulan haklardan kadınlar da yararlanmışlardır. Bu durum aynı zamanda gelecekte kadın haklarının genişletilmesine zemin hazırlamıştır. Tanzimat Dönemi içerisinde yapılan modernleşme hamlelerinden biri de Islahat Fermanı’nın yayınlanmasıdır. Özellikle Avrupa’nın örnek alınmasından dolayı; 1853 Kırım Savaşı’nın ardından yapılacak olan Paris Barış Konferansı öncesinde, Avrupalı Devletlerin Osmanlı’ya karşı bakış açısını değiştirmek için 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Bunun sonucunda yurttaşlar arasındaki dil, din, ırk, cinsiyete dayalı ayrıcalıklar kaldırılmıştır³⁴⁰. Cinsiyet ve mezhep ayrımı yapılmadan kişiler memur olma hakkını elde etmişlerdir³⁴¹.

Bu konuyla ilgili Odyakmaz ve Keskin eserlerinde “28 Şubat 1856 tarihinde ilân edilen Islahat Fermanı’nı, “Türk tarihinde ilk defa bir belgede ‘cinsiyet’ bakımından bir sınıfın başka bir sınıftan aşağı tutulmasını gerektiren bütün tabirleri, sözleri ve ayrımları resmî yazışmalardan ılelebet kaldırmaktadır” şeklinde ifade etmişlerdir³⁴².

Islahat Fermanı’yla birlikte; açıkça cinsiyet ayrımcılığının yapılmayacağı belirtilmiş ve bunun yanında Tanzimat Dönemi yeniliklerine de devam edilmiştir. Örneğin, Kız Özel Okulları açılmaya başlanmış ve eğitim alanına yatırım yapılmaya devam edilmiştir. Bu dönemde Kız Öğretmen Okullarına ilk defa ‘kadın müdür’ ataması yapılmıştır. Kadının alınıp satılması bu dönemde de yasaklanmış; miras

³³⁸ Kodaman, s. 143.

³³⁹ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 101’den aktaran H. Aydın, s. 88.

³⁴⁰ Kuyaksil, s. 338

³⁴¹ Gazi Erdem, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582458>, (08.03.2021), s. 331.

³⁴² Odyakmaz ve Keskin, s. 9.

konusunda kazandığı haklar devam ettirilmiştir. Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak bu dönemde kadının ilk kez erkeklerle toplumsal hayatın her alanında eşit olması için adımlar atılmaya başlanmıştır. Bunun için de ilk kez söylemler değişmiş, Islahat Fermanı'nda kadınların açıkça cinsiyetlerinden dolayı aşağılayıcı tutumlara maruz kalmaması vurgulanmıştır³⁴³. Bu açıdan Islahat Fermanı, Osmanlı kadınlarının toplum içindeki cinsiyetçi ayrımcılıklara maruz kalmalarının önüne geçmek için atılan ilk ve önemli adım olarak değerlendirilmektedir³⁴⁴.

Sonuç olarak, Osmanlı toplumunda kadınların hak elde etmeye başlamaları Tanzimat'la gerçekleşmiştir. Bu dönemde açıkça kadın haklarından bahsedilmese de genel haklara kadınlar da dâhil edilmiştir. Cinsiyetin direkt olarak ele alınması ve kadın haklarının gündeme gelmesi ise Islahat Fermanı'yla gerçekleşmiştir. Her ne kadar aynı dönemde Avrupa'da gerçekleşen kadın hareketleri gibi olmasa da dönemin ve toplumun yapısına göre önemli adımlar atılmıştır. Her iki ferman kendinden sonraki kadın hakları taleplerinin temelini oluşturmuştur.

2.2.2. Meşrutiyet Dönemi ve Kadın Hakları

Meşrutiyet Dönemi ele alındığında kadınlara siyasal hakların bu dönemde de verilmediği görülmektedir. 1909 değişikliği ile Parlamenter sisteme ilk kez bu dönemde geçilmiş ve her elli bin erkek bir mebus seçmiştir; böylece oy hakkı yalnızca erkeklere verilmiştir³⁴⁵.

Yapılan ilk anayasaya göre Osmanlılar, din ve mezhep konuları dışında hak ve sorumluluklar bakımından eşittir. Böylelikle cinsiyete bağlı olmadan kadın ve erkek de haklar bakımından eşit görülmektedir, fakat kadınlar bu dönemde hala medeni haklar açısından şeri hukuka bağlıdırlar. 1876 Anayasası'nın kadınlar açısından önemi, kadınlara da eğitim hakkının verilerek Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ilköğretimin anayasal düzeyde mecburi hale getirilmesidir³⁴⁶.

Birinci Meşrutiyet döneminde kadın dergileri, oluşan özgürlük ortamından faydalanmak istemişlerdir. Bununla birlikte öncü olan kadın dergileri, diğer

³⁴³ Odyakmaz ve Keskin, s. 9-10.

³⁴⁴ H. Şahin, s. 9.

³⁴⁵ Konan, s. 163.

³⁴⁶ Odyakmaz ve Keskin, s. 10.

dergilerin oluşturulmasında ortam hazırlamıştır³⁴⁷. Her ne kadar ileride kadınların hakları konusunda önemli bir yere sahip olsa da kadınların seçimlerde oy kullanmasını sağlayamamıştır. Birinci Meşrutiyet döneminde yapılan seçimlere yalnızca erkekler katılmış olup, kadınlara seçme hakkı verilmemiştir³⁴⁸.

Bu dönemde edebiyat alanında da kadınların değişimi konu edilmiştir. Örneğin Halide Edip Adıvar'ın 1912 yılında kaleme aldığı *Handan* adlı eserinde, kadının toplumsal normlar ve kendi istekleri arasındaki mücadelesi anlatılmıştır. Eser kadınların toplumsal normlara karşı çıkması ve başkaldırması açısından önemli bir eserdir³⁴⁹.

*Handan, romanda sadece Cemal Bey'in kızı, Hüsnü Paşa'nın karısı, Nazım'ın öğrencisi ya da Neriman'ın yeğeni olarak nitelenmez. O, hem kadın kimliğiyle hem de düşünen, seçim yapan ve seçimlerini uygulayan özgür bir "birey" olarak karşımıza çıkar. Hatta Handan çoğu zaman babası Cemal Bey'in arkadaşlarıyla, Hocası Nazım'la veya Refik Cemal ile konuşurken kadınlığından tamamen sıyrılarak onların gözünde "cinsiyetsiz" bir kimlik hâline gelmektedir*³⁵⁰.

Edebiyat dışında da kadınlar hak arayışlarını sürdürmüşlerdir. Uluslararası boyutta örgütlenmeye başlayan kadınlar 1900 ve 1904 yılları başta olmak üzere farklı platformlarda yer almışlardır. Selma Rıza, 1900 yılında Paris'teki kadın kongresinde; Hayriye bin Ayad ise 1904 yılında düzenlenen Berlin Uluslararası Kadın Konseyi'nde konuşma yapmışlardır. Her ikisi de konuşmalarında İslam Hukuku'nun kadınlara hak vermediğini, bunda da erkekler ve devletin sorumlu olduğunu ifade etmişlerdir³⁵¹. Selma Rıza konuşmasında hükümeti eleştirmiştir:

"Halkı cehalet ve fanatizm içinde tutan bugünkü hükümet, halkı daha iyi sömürebilmek için, kadının özgürleşmesinin dine aykırı olduğu inancını yaymıştır. Ve ilerlemeye tutkun olan Müslüman kadınının tüm çabaları İslam'ın

³⁴⁷ Elmas Şahin, "Geçmişten Günümüzde Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", **Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:16, 2018, s. 94.

³⁴⁸ Seydi Vakkas Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri Ve Parlamentosu", **Sosyoloji Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:26, 2013, s. 183.

³⁴⁹ Veysel Şahin, "Aynadaki Ben/lik "Handan"ın İmgesel Halleri ve Varoluş Süreci", http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/veysel_sahin_aynadaki_benlik.pdf, (11.03.2021)

³⁵⁰ Müzeyyen Sağlam, "Meşrutiyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşme Serüveni: Handan", https://www.academia.edu/25148274/Mesrutiyet_Donemi_Turk_Kadininin_Modernlesme_Seruvni_Handan?auto=download, (11.03.2021), s. 3.

³⁵¹ Yürüt, s. 383.

kendisine verdiği hakları tekrar elde etmeye yöneliktir. Kur'an yasalarını uygulamak zorunda olan Osmanlı hükümeti, bu hakları görmezden gelirse, İslam'ın temel ilkesini yadsımış olur.” Hayriye Hanım ise daha sert bir üslupla hükümeti eleştirmektedir: “Gerçek manasıyla İslam kadınlara en talepkâr Avrupalı kadını bile tatmin edebilecek haklar ve ayrıcalıklar sunar. Fakat hükümet, kadının erkek üzerinde ilerlemeci manada rahatsız edici bir etki ortaya koyabileceğine dair korkusu gibi aslında basit bir sebepten dolayı, ahmakça bir cehaletle ürettiği zorbaca koşullarda kadını körelmeye zorlar³⁵².

Kadınların hak arayışlarının etkili olduğu bir diğer dönem ise İkinci Meşrutiyet'tir. İkinci Meşrutiyet, “Osmanlı Anayasası'nın 23 Temmuz 1908'de (29 yıl askıda kaldıktan sonra) yeniden ilan edilmesiyle başlayan ve Mebuslar Meclisi'nin Sultan Vahdettin tarafından 11 Nisan 1920'de tasfiyesi ile sona eren dönemdir”³⁵³. Dönemin iktidarını elinde bulunduran İttihat ve Terakki, değişen toplumda kadınların haklarını da savunmuş; fakat örgütün üyeleri fikir birliğine gidememişlerdir³⁵⁴.

İttihat ve Terakki bu dönem politikalarında kadınların da erkekler gibi toplumsal hayata karışmalarını, çalışma yaşamında yer almalarını savunmuştur. Böylece kendi partilerinin bünyesinde kadın kollarını oluşturmuşlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, kadın kolları konferanslar düzenlemiş, derneklerin kurulmasına destek vermiştir. *Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti*, *İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi* ve *Teal-i Vatan Osmanlı Hanımlar Cemiyeti* bu cemiyetlerden bazılarıdır³⁵⁵. Dönemin ilk cemiyeti ise Fatma Aliye tarafından 1908 yılında kurulan *Cemiyet-i İmdadiye*'dir. Bir sonraki yıl Halide Edip tarafından *Teal-i Nisvan Cemiyeti* kurulmuş, kadınlara iş alanlarının açılması ve onların bilgi birikimlerinin yükseltilmesi amaçlanmıştır³⁵⁶.

Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, *Kadınlar Dünyası Dergisi*'yle görüşlerini dile getirmiştir. Cemiyet, kadın erkek eşitsizliğini dile getirerek toplumsal

³⁵² Adil Baktıaya, *Bir Osmanlı Kadınının Feminizm Macerası ve Hamidiye Modernleşmesi*, H2O Kitap, İstanbul, 2016, s. 125-137'den aktaran Yürüt, s. 383.

³⁵³ Vikipedi, İkinci Meşrutiyet, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kinci_Me%C5%9Frutiyet, (14.03.2021)

³⁵⁴ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, (Cumhuriyet) http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/792_1.pdf, (15.03.2021), s. 47.

³⁵⁵ Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 52'den aktaran Özkiraz ve Arslanel, s. 5.

³⁵⁶ Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 37-39'dan aktaran Özkiraz ve Arslanel, s. 7.

alandaki eşitliği sağlamaya yönelik inkılâpların gerçekleştirilmesini savunmuştur³⁵⁷. Bunun dışında derneğin önemli iki başarısı vardır; bunlardan birincisi Belkıs Şevket'in pilot eğitmeni Fethi Bey'le uçağa binmesidir. Bunun üzerine dernek havayolu şirketine uçak bağışlamak istemiş fakat talepleri reddedilmiştir³⁵⁸. İkincisi ve daha da önemlisi ise yedi kadına memurluğa giriş hakkının verilmesidir. 1912 yılında Dâhiliye Nezareti'ne kadınların memur olup olamayacakları sorulmuş ve olumlu yanıt alınmıştır. Bunun üzerine başvuru yapan yedi kadın ilk kez Osmanlı Dersaadet Anonim Telefon Şirketi'nde işe başlamışlardır. İki yüz kadının başvurduğu memuriyete Fransızca ve Rumca bilen kadınlar alınmıştır. Bu süreçte derneğin katkıları ve çabaları büyüktür³⁵⁹. Bu nedenle özellikle cemiyetlerin aktif faaliyetleriyle İkinci Meşrutiyet, kadınların siyasal yaşama katılmalarının başlangıcı sayılabilmektedir³⁶⁰.

*İkinci Meşrutiyet döneminde kurulan başlıca kadın dernekleri şunlardır: Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Hizmet-i Nisvan, İnas Darülfünunu Mezunlar Cemiyeti, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, Kırmızı-Beyaz, Mamulât-ı Dâhiliye İstihlâk Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Müdafaa-i Milliye Hanımlar Cemiyeti, Nisvan-ı Osmaniye Cemiyet-i İmdadiyesi, Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Osmanlı Hilal-i Ahmer Kadınlar Cemiyeti, Osmanlı İttihad-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Osmanlı Türk Kadınları Esirgeme Cemiyeti, Sulhperver Türk Kadınları Cemiyeti, Teali-i Nisvan Cemiyeti, Teali-i Vatan-ı Osmanî Hanımlar Cemiyeti*³⁶¹.

³⁵⁷ Yürüt, s. 385.

³⁵⁸ Meral Altındal, **Osmanlıda Kadın**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 196, Şefika Kurnaz, **Yenileşme Sürecinde Türk Kadını 1839-1923**, Ötüken Neşriyat, Ankara, 2015, s. 166, Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016 s. 110'dan aktaran Yürüt, s. 386.

³⁵⁹ Gül Akyılmaz, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Göksu Ofset-Matbaa Mücellithane, Konya, 2000, (Kadın), s. 89, Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016 s. 109, Tiğınçe Oktar, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 60-61'den aktaran Yürüt, s. 386.

³⁶⁰ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 52'den aktaran Özkiraz ve Arslanel, s. 5.

³⁶¹ İhsan Şerif Kaymaz, Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye'de Kadının Toplumsal Konumu, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20516>, (15.03.2021), s. 339.

Kurulan derneklerin birçoğu yardım amaçlı kurulmuştur. İkinci Meşrutiyet'in ardından derneklerin amaçları da değişime uğramıştır. Kadınların eğitim ve çalışma yaşamları, derneklerin gündemine alınmıştır. Kadınların kamusal alana girdiklerinde erkeklerden geri kalmamaları adına kadınların kültürünü geliştirmeyi amaçlayan, siyasal fikirler ortaya koyan, feminist dernekler de kurulmuştur³⁶². Feminist amaçla kurulan derneklerden bazıları şöyledir: *İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi*, *Osmanlı Kadınları Terakkiperver Derneği*, *Kadınları Esirgeme Derneği*³⁶³. Bu dönem cemiyetlerin amaçlarını Özkiraz ve Arslanel çalışmalarında şöyle ifade etmişlerdir:

*Meşrutiyet döneminde kadın dernekleşmelerinin dikkat çeken dört özelliği vardır. Birincisi, kurucuları kadın olan ve kadın haklarını elde etme amacına yönelik Müdaafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti gibi dernekler. İkincisi, yine kadınların kurdukları toplumsal yardımı amaç edinen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti gibi dernekler. Üçüncüsü, zaten mevcut olan cemiyetlerin kadın kolu veya hanımlar heyeti adlarıyla oluşturulan Osmanlı Hilal-i Ahmer Hanımlar Heyeti gibi dernekler. Dördüncü olarak da çeşitli amaçların gerçekleştirilmesine yönelik kurulmuş cemiyetlere üye olmak yoluyla cemiyet hayatına dâhil oldukları Türk Ocakları gibi derneklerdir*³⁶⁴.

Kadınlar, 2. Meşrutiyet'le birlikte özellikle dernekler bağlamında tepkilerini ortaya koymuşlardır. Hak arayış mücadelelerini dergi, konferans, bildiri gibi yollardan aramaya başlayan kadınlar; statülerinin değişmesi talebinde bulunmuşlardır³⁶⁵. Örneğin, bir grup kadın 1908 parlamentosuna dinleyici olarak katılmak istemişlerdir³⁶⁶. Benzer şekilde 2. Meşrutiyet'in ilanından sonra, hemen hemen 10 kere toplandığı düşünülen 'Beyaz Konferanslar' bu yönde atılan önemli adımlardan biridir. Bu konferansların isminin beyaz olma nedeni; duvarların ve kadınların başörtülerinin beyaz olmasıdır. Konferanslar paşa kızı olduğu tahmin edilen fakat kimliği açıkça belirtilmemiş P.B'nin yalısında yapılmış ve toplantılar *Kadın* dergisinde yayınlanmıştır³⁶⁷.

³⁶² Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 50-78'den aktaran Çiçek ve diğerleri, s. 281.

³⁶³ Nilüfer Özcan Demir, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597233>, (15.03.2021), s. 110.

³⁶⁴ Mehmet Alkan, Ahmet Yücekök ve İlter Turan, **Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar**, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 111'den aktaran Özkiraz ve Arslanel, s. 7.

³⁶⁵ Yürüt, s. 377.

³⁶⁶ Kurnaz, (Eğitim), s. 47.

³⁶⁷ Yürüt, s. 382.

İkinci Meşrutiyet’le birlikte cemaatten topluma, mekanikten organik dayanışmaya geçilmiş ve böylece Osmanlı yeni yurttaşını yaratmaya çalışmıştır. Yurttaşlığın içinde ayırım yapılmamasından kaynaklı, kadınlar da dâhil edilmiştir³⁶⁸. Böylece kadınlar 2. Meşrutiyet döneminde daha çok kamusal alanda görülmeye başlamış ve daha çok hak talebinde bulunmuşlardır. Bu süreçte kadın haklarını, kadınların siyasal yaşamda var olmalarını savunan sivil toplum kuruluşları, kadın örgütleri kurulmuştur; fakat kadınlar hak talebinde bulunurken erkeklerle eşit olmak için değil, daha iyi anne ve iyi eş olabilmek adına istemişlerdir³⁶⁹. Devletin de kadınların çalışmalarına yönelik planlamaları olmuştur. Örneğin, kadınların ticaret yaşamına girerek başarılı olmaları adına ‘Ticaret Mekteb-i Alisi’ ismiyle İnas Darülfünun’da bölüm açılarak kadınlara eğitim verilmiştir³⁷⁰. 2. Meşrutiyet Dönemi’nde kadınların eğitim haklarıyla ilgili Kodaman çalışmasında şu ifadelerle yer vermiştir:

Kısaca ifade etmek gerekir ki, İkinci Meşrutiyet’e kadar kadın hakları ile ilgili olarak savunulan fikirlerin temelinde kadını eğitmek, kadınlara erkeğin eşitliğini sağlamak kadının iyi bir eş, anne ve insan olmasına çalışmak gibi zamanımıza göre oldukça muhafazakâr düşünceler bulunmaktadır. Kadının siyasî haklarından pek söz edilmemiş, İktisadî alanda ise birkaç teklifin dışına çıkılamamıştır³⁷¹.

İkinci Abdülhamid Dönemi’nde de eğitim çalışmaları yapılmıştır; fakat bu dönemin Tanzimat’tan farkı, okullaşmanın taşrada da görülmesidir. Kız Rüştîyeleri her sancakta görülmeye başlanmış böylece Müslüman kız çocukları da eğitimden yararlanmaya başlamışlardır³⁷². 1913 yılında ilk kız lisesi olan İstanbul Kız Lisesi açılmıştır. Zamanla eğitim alanında değişimler olmuş; kadınlar yükseköğrenim için yurtdışına gönderilmiştir. 1914 yılında Darülfünun’da kadınlar da eğitim görmeye başlamışlar ve aynı yıl diğer bir İnas Darülfünunu faaliyete geçmiştir. 1915’te İstanbul Darülfünunu’nda haftada dört gün kadınlara konferans verilmiş, İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde kadınlar erkeklerle birlikte yükseköğrenim almaya

³⁶⁸ Füsun Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde İkinci Meşrutiyetten Günümüze Vatandaşlık Eğitimi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 27.

³⁶⁹ Çiçek ve diğerleri, s. 282.

³⁷⁰ H. Aydın, s. 87.

³⁷¹ Kodaman, s. 161.

³⁷² Kodaman, s. 149.

başlamışlardır³⁷³. Her ne kadar nüfuzlu ailelerin kızları olsa da dönemin koşullarında büyük bir adım olarak görülmektedir. Örneğin Kutsizade Rabia ve Safiye Hanım Fransa’da lise eğitimi almış, Belkıs Bekir Hanım da Paris’te dişçilik öğrenimi görmüştür³⁷⁴.

Feminizmin bu dönemde daha belirgin olmasının nedeni ise; Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları’nda erkeklerin silah altına alınması ve onların bıraktıkları iş yaşamındaki boşlukları, kadınların doldurmasıdır³⁷⁵. Devlet dairelerinde de erkeklerin yerlerini almaya başlayan kadınlar, ilk olarak Maliye Nezareti’nde işe başlamışlardır. Savaşın bitmesiyle geri dönen erkekler, yerlerini kadınlardan geri almışlardır fakat basında kadınların erkeklerden daha iyi çalıştığı, bu nedenle kadınların sürekli çalışmaları gerektiği yazılmıştır³⁷⁶. Kadınlar, *Kadınlar Dünyası Dergisi*’nde çalışma yaşamıyla ilgili görüşlerini paylaşmışlardır:

Biz Osmanlı kadınları bugüne kadar atalet içinde yaşıyor, daima erkeklerimizin mesaisi (çalışması) ile geçiniyor, erkeksiz kaldığımız anda da sefalet ve zarureten gariban oluyor idik. Çünkü cahil idik, çünkü atıl idik, çünkü iş bilmiyor, kendimizi kendi mesaimizle yaşatmıyor idik. Artık aklımızı başımıza alalım, birbirimize el vererek bir teavün-ü umumi (umumi bir yardımlaşma) ile işçilik hayatını ihya ederek (yeniden canlandırarak), maarif hayatını ihya ederek hem tenevvür (aydınlanalım) hem de bizi daima tehdit etmekte olan sefalet ve zarureten kurtulalım. “ “Mutlaka kadın da çalışmalıdır... Bir aileyi yalnız erkek beslerse ayıptır. Böyle ailelerde saadet payidar (sürekli) olamaz. Mademki kadın erkeğin refik-i hayatıdır (hayat arkadaşıdır), o halde refik-i mesaisi (çalışma arkadaşı) de olması lazım gelmez mi?”³⁷⁷

2. Meşrutiyet sonrasında kadınlar çalışma yaşamında daha çok görülürken, *Tanin Gazetesi* 10 Eylül 1917 tarihindeki makalesinde, 1000 kadının kamuda ve özel sektörde çalışmaya başladığını yazmıştır³⁷⁸. Sonuç olarak Türk kadınının kamusal alana katılımı ve hak kazanımı Tanzimat’la birlikte başlasa da İkinci Meşrutiyet

³⁷³ Özkiraz ve Arslanel, s. 4.

³⁷⁴ Ruşen Zeki, **Bizde Hareket-i Nisvan**, Nevsal-i Milli, İstanbul, 1330, s. 351’den aktaran Kodaman s. 173.

³⁷⁵ N. Demir, s. 111.

³⁷⁶ Nimet Günaydın, “İlk Kadın Memurlar”, **Hayat Tarih Mecmuası**, 1967, Cilt:1, Sayı: 4, s.66-67’den aktaran Dulum, s. 71.

³⁷⁷ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 279’dan aktaran Dulum, s. 60.

³⁷⁸ Dulum, s. 67.

Dönemi'nde belirgin hale gelmiştir. Kadınların özel alandan çıkıp kamusal alana dâhil olma, örgütlenerek hak arama, çalışma ve iş yaşamına katılma mücadelesi İkinci Meşrutiyet'in özgürlük ortamında gerçekleşmiş; bu da gelecek dönemlerde kadınların siyasal yaşama katılımına zemin hazırlamıştır.

2.2.3. Osmanlı Kadınlarının Basınla Tanışması ve İlk Dergi Denemeleri

Basın, fikirlerin yayılmasında en etkili araçlardan biridir. Örgütlenme ve dayanışmanın gerçekleşmesinde önem arz eden dergi ve gazetelerin yayınlanması, Osmanlı Devleti'ndeki kadınların hak arayışlarında da görülmektedir.

Osmanlı'nın son döneminde kadınlar seslerini duyurabilmek için gazete ve dergiler yayınlamış, fikirlerini basın aracılığıyla yaymaya çalışmışlardır³⁷⁹. Dergilerde yazı yazmak, Türk kadının sosyal, ekonomik ve siyasal isteklerini iletmede ve ilerleyen dönemlerde hak talep etmelerinde önemli bir yere sahiptir³⁸⁰. Gazete ve dergilerin ikisi Tanzimat Dönemi'nde olmak üzere, diğer on tanesi Meşrutiyet Dönemi'nde çıkarılmıştır. Bunlardan ilki *Terakki Gazetesi*'dir. 1868 tarihinde ise aynı gazetenin bir uzantısı olan *Muhedderat* yayınlanmaya başlamıştır. Bu tarihlerde *Şükufezar* ve *Parça Bohçası* adında çıkarılan iki gazete kadınlar tarafından yayınlanmıştır. *Şükufezar* Arife Hanım, *Parça Bohçası* ise Semiha Rabia Kamile tarafından çıkarılmıştır. Basın hayatında yer edinmeye çalışan ve seslerini bu yolla duyurmaya çalışan kadınların çıkardıkları gazete ve dergilerin ömürleri uzun olmamıştır. Örneğin, 1868-1893 yılları arasında çoğu dergi ve gazetenin basımı durdurulmuştur. Bunların içinde en uzun ömürlü olanı ise; 15 yıl yayın yapabilen *Hanımlara Mahsus Gazete*'dir. Feminist bakış açısına sahip bu gazete ve dergiler genellikle kadın haklarının savunulması, kadınların eğitilmesi gibi konular üzerinde durmuştur. Fakat bahsedilen kadın hakları dönem içerisindeki yönetim ve toplum anlayışından dolayı günümüzde bahsedilenden farklıdır. Bu nedenle kadınlar dergilerin kapatılmaması adına yönetimle ters düşmeyecek şekilde ılımlı yazılar paylaşmışlar, daha çok eğitime aracı olarak kullanmışlardır.³⁸¹

³⁷⁹ Kurnaz (Cumhuriyet), s. 28-29.

³⁸⁰ Çiçek ve diğerleri, s. 279.

³⁸¹ Kurnaz (Cumhuriyet), s. 43.

Tanzimat Dönemi'yle başlayan basın hayatı, Meşrutiyet Dönemi'nde artış göstermiştir. Fakat daha önce de bahsedildiği gibi pek çoğu uzun ömürlü olamamıştır. Bunun nedenlerinin arasında gazetelerin yaşadıkları maddi sıkıntılar, okur-yazarlığın özellikle kadınlar arasında az olması ve kadınların ilgisizliği vardır³⁸². Bunun dışında dergiler zamanla toplumu değiştirmeye başlamış ve bu durum toplumsal bilinci ortaya çıkarmıştır. Örneğin, 1908 yılında Selanik'te çıkarılan kadın dergisi olan *Mefharet*, Meşrutiyet'in ilanını coşkuyla karşılamış ve başlıklarına “Yaşasın Tük Milleti” sözlerini taşımıştır. Aynı zamanda ilk defa Meclis-i Mebusan yerine ‘Millet Meclisi’ terimini kullanmıştır³⁸³. Osmanlı'da kadınların çıkarmış oldukları gazete ve dergilerin incelenmesi konunun özümsemesi açısından önem taşımaktadır.

Terakki Gazetesi: 1868 yılında haftalık olarak çıkarılan gazete, kadın hakları ve kadınların seçim hakkından söz eden ilk kadın gazetesidir. Gazete içeriklerinde, özellikle kadın eğitimi üzerine durulmuştur³⁸⁴. Tek kadınla evlenmenin önemi, kadın erkek eşitliği gibi konular işlenmiştir. Erkekler tarafından da desteklenen gazetede, kadınların mektuplarına yer verilmiştir³⁸⁵.

Terakki Muhedderat: İlk kadın dergisidir. *Terakki Gazetesi*'nin eki olarak satılmıştır. Kelime anlamı ‘kapalı, namuslu kadındır’³⁸⁶. Batı dünyasında meydana gelen kadın hareketlerine yer vermiş, tek eşliliği savunmuş, özellikle kız çocuklarının eğitimi üzerine durmuştur. Dergide ne erkeklerin kadınlara köle ne de kadınların

³⁸² Sabiha Doğan, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadınlar; Şair ve Yazarlar (1850-1950)**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012, s. 75.

³⁸³ A. Afet inan, **Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.88; Tezer Taşkiran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları, 1973, s.37'den aktaran Cemile ve Mustafa Şahin, “Osmanlı Son Dönemi İle Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasî ve Askerî Faaliyetler”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184895>, (25.03.2021), s. 55.

³⁸⁴ Tezer Taşkiran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 29'dan aktaran Kurnaz (Cumhuriyet), s. 40.

³⁸⁵ Kurnaz(Cumhuriyet), s. 40.

³⁸⁶ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 24'ten aktaran Selda Malkoç ve Duygu Vefikuluçay Yılmaz, “Osmanlı Dönemi Kadın Dergileri”, https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt12/sayi63_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/malkoc_selda_duyguvefikulucayyilmaz.pdf, (22.03.2021), s. 655.

erkeklerle cariyeye olduğu yazılmıştır³⁸⁷. Bu yönleriyle ilk kez kadın haklarından ve kadınların seçim hakkından bahseden dergi olma özelliğini göstermektedir³⁸⁸.

İnsaniyet: 1883 yılında Mahmud Celalettin tarafından yayınlanan dergi, aylık çıkarılmıştır. Kadınların kültürlenmesine önem veren dergi ansiklopedik bilgiler içermektedir; bunun yanında takvim ve yıldız sistemleri de bulunmaktadır. Dergiye kadınların da mektup gönderdiği bilinmektedir³⁸⁹.

Şükufezar: Kadın yazarlardan oluşan ilk dergidir. Kelime anlamı ‘çiçek bahçesi’dir. 1886 yılında çıkarılmıştır. Kütüphanelerde ilk beş sayısı daha çok yer almaktadır³⁹⁰. İmtiyaz sahibi Arife Hanım’dır ve 15 günde bir yayımlanmıştır³⁹¹. Derginin ilk baskısında da şu satırlara yer verilmiştir: “Biz ki saçı uzun akli kısa diye erkeklerin alayına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı erkekliğe tercih etmeyerek çalışma ve gayret yolunda olacağız”³⁹².

Mürüvvet: 28 Şubat – 23 Nisan 1888 tarihleri arasında yayın hayatında kalan *Mürüvvet Dergisi*, yine aynı ismi taşıyan *Mürüvvet Gazetesi*’nin yan yayınıdır. Bu derginin en önemli özelliği ise; işlenecek olan konuların başlıklar altında incelenmiş olmasıdır. 2. Abdülhamit’in desteğini alan gazetede, Fitnat Hanım, Leyla Saz ve Nigar Bint-i Osman gibi edebiyat dünyasından isimler yazılarını paylaşmışlardır³⁹³.

Hanımlara Mahsus Gazete: Dönemin en etkili gazetesidir³⁹⁴. 1 Ağustos 1895 tarihinde yayına başlamıştır. Ayrıca; başyazarı dâhil, yayın kadrosunun hemen hemen hepsi kadındır. Gazetenin en önemli özelliği ise; 13 yıl yayın yapmasıdır. Bu sürede 604 basım gerçekleştiren gazete, ilk sayısında ‘Nesil Yetiştiriciliği’ görevinin olduğunu; bu nedenle kadın eğitiminin gerekliliğini vurgulamıştır³⁹⁵. Gazetenin

³⁸⁷ Tezer Taşkiran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 34’ten aktaran Kurnaz (Cumhuriyet), s. 40.

³⁸⁸ Kurnaz, (Eğitim), s. 39.

³⁸⁹ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25’ten aktaran Malkoç ve Yılmaz, s. 656

³⁹⁰ Demirdirek, s. 15.

³⁹¹ Aynur İlyasoğlu ve Deniz İnel, “Kadın Dergilerinin Evrimi”, **Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler**, İstanbul, 1984, s.164’ten aktaran Kurnaz (Cumhuriyet), s. 41.

³⁹² Tezer Taşkiran, **Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 33’ten aktaran Kurnaz (Cumhuriyet), s. 41.

³⁹³ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 27’den aktaran Malkoç ve Yılmaz, s. 656.

³⁹⁴ Köse, s. 259.

³⁹⁵ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 27’den aktaran Malkoç ve Yılmaz, s. 656.

çıkmasında ilk teşebbüsü bulunan kişi, *Tarık Gazetesi* başyazarı Mehmet Tahir'dir. Dâhiliye Nezareti'ne bu konuyla ilgili yurt dışında kadınlar için dergi ve gazetelerin olduğu; fakat memlekette Türk kadınları için gazete olmadığını söylemiş, kadınların gelişimi için gazete çıkarmanın gerekli olduğunu savunmuştur³⁹⁶. Dergide ilk Türk kadın roman yazarı olan Fatma Aliye de yer almıştır³⁹⁷. Kadınların çalışmalarıyla ilgili Aliye; "Nihayet kadına bir çamaşırcılık bir de dikişçilik hizmetinden başka bir şey bırakılmamış idi. Çamaşırcılıktan alacağı beş on kuruş ve üç dört gün sarfıyla dikebileceği bir pamuklu hırka veya bir entariden alacağı beş kuruşla temin-i maişet mümkün değil" görüşüne yer vermiştir³⁹⁸.

Türkiye'de feminizm alanında yaşanan gelişmelerin öncüsü olan ve düşünsel temeli oluşturan kişi Fatma Aliye'dir. Bu nedenle dergi, feminizm adına öncü bir kadının düşüncelerini ifade edebilmesinden dolayı önemlidir. Fakat 2. Abdülhamit Dönemi'nde basına uygulanan sansür, gazete ve dergilerin çıkarılmasını zorlaştırmıştır. Fatma Aliye ve Emine Semiye kardeşler, Abdülhamit'e yakın bir isim olan Abdullah Cevdet'in kızlarıdır ve bu avantaj, dergide özgür bir şekilde yazmalarını sağlamıştır. Fakat dergi, yalnızca tek bir siyasal çizgide değildir ve belli bir zümreye bu olanağı sağlamamıştır. Örneğin, Namık Kemal hayranı olan Nakiye Hanım, ihtilalci bir görüş benimsemiş ve dergide yazılar kaleme almıştır. Bu da dergideki farklı siyasal çizgideki kadınların, kadın hakları söz konusu olduğunda bir arada nasıl mücadele verdiklerini göstermektedir³⁹⁹.

Âlem-i Nisvan: 1906 Yılında Kırım'da çıkarılmıştır. *Tercüman Gazetesi*'nin ekidir. Gazetenin sahibi Türkçü düşünür olan İsmail Gaspıralı'dır. Kendisinin de yaşadığı coğrafya olan Kafkasya'daki kadınlar için çıkarılan dergide, kadınların içinde bulundukları kötü yaşam şartları eleştirilmiş ve bunlara bir çözüm yolu aranmıştır⁴⁰⁰.

Kadın (Selanik): 26 Ekim 1908 ve 7 Haziran 1909 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Dergi, kadın haklarını savunmuş; bu amaçla da mevzuatlar

³⁹⁶ Kurnaz (Cumhuriyet), s. 41-42.

³⁹⁷ Çiçek ve diğerleri, s. 279.

³⁹⁸ Şahika Karaca, "Fatma Aliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları", <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/286582/makaleler/1/31/arastirmax-fatma-aliye-hanimin-turk-kadin-haklarinin-dusunsel-temellerine-katkilari.pdf>, (26.03.2021), s. 106.

³⁹⁹ Yaprak Zihnioglu, **Kadınsız İnkılap (Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası. Kadın Birliği)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 44, 50.

⁴⁰⁰ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 32'den aktaran Malkoç ve Yılmaz, s. 656.

yayınlanmıştır. Dergide kadınların eğitimi üzerine durulmuş, kız çocuklarının lise eğitimini almaları gerektiği vurgulanmıştır. Bunun dışında kadın öğretmenlerin yetersizlikleri, kadın cinayetleri, kadın erkek eşitsizliği, evlilikler, örf ve adetlerin kadınlara verdiği zararlar, çocuk ve ev bakımı, kadınların çalışması, kadın dernekleri, kadınlara karşı yapılan saygısızlıklar gibi çeşitli konular işlenmiştir⁴⁰¹.

Demet: İlk resimli ve renkli dergi olan Demet, 2. Meşrutiyet sonrası (1908-1908) yayınlanan ilk kadın dergisidir. Annelik ve ev hanımlığı üzerine konular işlense de siyasetle ilgili konulara da yer verilmiştir⁴⁰².

Kadın (İstanbul):1911 yılında İstanbul’da yayınlanan dergide şiirler, tarihten kadınlar, kadınları ilgilendiren haberler, hikâyeler, ‘beyaz konferans’ adı verilen bölümler yayınlanmıştır⁴⁰³.

Kadınlar Dünyası: Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti’nin yayın organıdır. 17 Nisan 1913-21 Mayıs 1921 yılları arasında çıkarılan dergi, Osmanlı’nın ilk feminist kadınlarından olan Ulviye Mevlan tarafından yayınlanmıştır. Günlük olarak toplam yüz sayı çıkarılmıştır. Bu yönüyle, 2. Meşrutiyet döneminde yayınına günlük devam eden tek dergi olmuştur. Kadınların kendilerine ait bir yaşamlarının olduğunu, kendilerinin istediği, yeni hayatların olabileceğini anlatmaya çalışmış ve bu yönde kadınların fikirlerini açıkça dile getirmelerini teşvik etmiştir. Böylece dergiye pek çok kadın mektup yazarak hayatlarında memnun olmadıkları durumları paylaşmışlardır. Kadın ve erkeğin, zekâ ve yetenek bakımından eşit olduklarını, kadının erkekten geri kalmasının nedeninin toplumsal yaşayış kuralları olduğunu savunmuşlardır. Kadınların, başka bir yaşamlarının olabileceğini veya haklarının olduğunu bile bilmediklerini; bu nedenle kamusal alana katılarak çalışma yaşamında yer almaları gerektiğini yazmışlardır⁴⁰⁴. Fransa’daki benzeri olan *La Voix des Femmes (Kadınların Sesi)* dergisi gibi kadınları provoke etmiştir⁴⁰⁵. Derginin

⁴⁰¹ Asiye Latifoğlu, Kadınlar Dünyası Gazetesinde Eğitim ve Öğretim (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara **Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 1999, s. 7’den aktaran Malkoç ve Yılmaz, s. 657.

⁴⁰² Hatice Özen, **Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868 – 1990)**, Kendi Yayını, İstanbul, s. 25’ten aktaran Nermin Mutlu, **Popüler Kadın Dergilerinde Kadın Temsili** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 33.

⁴⁰³ Demirdirek, s. 47.

⁴⁰⁴ Selin Lafçı, “Osmanlı Basın Hayatında Kadın”, https://www.academia.edu/20106962/Osmanli%C4%B1_Bas%C4%B1n_Hayat%C4%B1nda_Kad%C4%B1n, (23.03.2021), s. 4.

⁴⁰⁵ N. Mutlu, s. 30

sayılarında farklı konular işlenmiştir; örneğin, mukaddime başlıklı yazısında erkeklerin kadınlara yönelik bakış açısı şu sözlerle ifade edilmiştir:

“(...) Biz Osmanlı kadınları kendimize mahsus inceliğimiz, kendimize mahsus âdet ve âdabımız vardır. Onu erkek muharrirler bir kadının anlayabileceği ruhla anlayamazlar, lütfen bizi kendimize bıraksınlar, hayallerine baziçe buyurmasınlar! Biz kadınlar hukukumuzu kendimiz bizzat kendi içtihatımızla müdafaa edebiliriz... Biz zavallı kadınlar, erkekler nazarında daima bir meyve, bir meta halindeyiz. Amelimiz, hakk-ı hayatımız tehdit edilmiştir. Hem de hiçbir zaman tam manasıyla erkeklere enis-i can, refik-i ömr, şerik-i hayat olamadık...”⁴⁰⁶”

Ele alınan başka bir konu ise görücü usulü evlilik ve boşanma hakkının erkekte olmasıdır. Görücü usulü evliliği Mükerrrem Belkıs ele almış; kısa süre içinde de kadınlar dergiye mektuplar göndererek bu durumdan ne kadar rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir⁴⁰⁷. Kadınların çalışma yaşamına girmeleri gerektiğini ve erkekler tarafından ezilmelerinin nedenini ekonomik bağımlılıkla ilgili olduğu yazılmıştır. Bu konuyla ilgili Aziz Haydar; “Artık seni ayaklarımızın altına alıyoruz. Bizi ezemeyeceksin hain atalet. Evet, şimdiye kadar ezildik, ezildik, ezildik ve bu ezildiğimiz başlıca sebebi de maişetimizin yalnız erkekler tarafından temin olunmasıdır. Eğer biz de çalışmış olsak eğer biz de kazansak o zaman bu kadar aciz olmayız” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir⁴⁰⁸.

Hanımlar Âlemi:1913 yılında çıkarılan dergi kendini “kadınlara özel resimli gazete” olarak tanımlamıştır. 30 sayı çıkan dergide, Fransız kadınlarının gösterişli kıyafetleri yayınlanmıştır. Bu nedenle dergiye, Türk kadını üzerinde olumsuz etki ettiği yönünde eleştiriler yöneltmiştir⁴⁰⁹. Kadınlar Âlemi, Osmanlı Kadınlar Âlemi gibi farklı isimlerle de anılmaktadır. Derginin başyazarı ise Fariha Kamran Hanım’dır⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ Hülya Osmanağaoğlu, **Feminizm Kitabı Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Seçme Metinler**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015, s. 59’dan aktaran Yürüt, s. 381.

⁴⁰⁷ Çakır Serpil, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 272-274’ten aktaran Yürüt, s. 389.

⁴⁰⁸ Demirdirek, s. 112.

⁴⁰⁹ Kurnaz (Cumhuriyet), s. 89.

⁴¹⁰ Lafçı, s. 3.

Genç Kadın:1918-1919 yıllarında Fatma Fuat Hanım tarafından çıkarılan dergi sansüre karşı tepki gösteren ilk dergidir. Bunu yaparken sansüre uğrayan başlıkların yerlerini boş bırakmışlardır⁴¹¹.

Kadınlar Oyuncak Değildir: İlk kadın mizah dergisidir. 1919 yılında çıkarılan dergi, *Diken Dergisi*'nin ek sayısı olarak yayınlanmıştır⁴¹².

İnci: Sedat Simavi tarafından 1919 yılında yayımlanan dergi, kadınları anne ve eş olarak ele almıştır. Dergi, kadınların aile hayatında kendilerini geliştirmeleri gerektiğini savunmuştur. Bu nedenle güzellik, moda, ev işleri, çocuk bakımı, yabancı kadınların yaşam tarzı gibi konular işlenmiştir⁴¹³.

Aile, Takvim-i Nisa, Vakit Yahut Mürebbi-i Muhadderat, Ayine, Hanım, Siyanet, Seyale, Musavver Kadın, Kadın, Kadın Bahçesi, Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Hanımlar Dergisi, Parça Bohçası, Mehasin dönemin diğer önemli dergileridir⁴¹⁴.

Özetle, Osmanlı Devleti'nde kadınlar basın yoluyla seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Kadınların ortaya koydukları bu mücadele, cumhuriyet rejimini benimseyen kadınlara da yol göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından demokrasinin de yerleştirilmeye çalışılması, Türk kadının hak arayışını hızlandırmıştır. Özellikle Millî Mücadele Dönemi'nde ve sonrasında kadınlar basını kullanarak hem ülke savunmasında hem de kadın hakları konusunda aktif olarak yer almışlardır.

2.3. Cumhuriyet Devrimi Sürecinde Kadının Var Olma Mücadelesi Ve Siyasal Yaşama Katılımı (1918-1950)

Cumhuriyet rejimiyle birlikte kadının toplumdaki statüsü değişmeye başlamıştır. Savaş döneminde büyük özveriler gösteren Türk kadını, rejimin de değiştiricisi olmuştur. Yeniden yaratılmaya çalışılan devlette ve toplumda, yeni bir kadın modeli oluşturulmaya çalışılmış; bunun için de Osmanlı motifleri kaldırılıp yerine modern Kemalist kadın modeli oturtulmuştur. Kadınların dans etmeleri,

⁴¹¹ Hatice Özen, **Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868 – 1990)**, Kendi Yayını, İstanbul, s. 25'ten aktaran N. Mutlu, s. 35.

⁴¹² N. Mutlu, s. 35.

⁴¹³ Malkoç ve Yılmaz, s. 657.

⁴¹⁴ Malkoç ve Yılmaz, s. 655-658; Kurnaz (Cumhuriyet), s. 42,43; H. Aydın, s. 87.

piyano çalmaları ve peçelerden kurtulmaları, Kemalist görüşün yaratmaya çalıştığı ideal kadının oluşturulmasında uygulanmıştır⁴¹⁵. Bu bölümde kadınların muharebe yıllarından Cumhuriyet ve sonrasına, toplum içinde ve devlet nezdindeki haklarının, konumunun değişimi ele alınacaktır. Kadınların hak elde etme süreçlerinin daha iyi anlaşılabilmesi adına, savaş dönemindeki çalışmalarına değinmek bu açıdan elzemdir. Sosyal haklarının elde edilmesinin ardından siyasal haklarını almaya çalışan Türk kadının, bu dönemdeki çalışmaları ve toplumun bakış açısı ele alınacaktır.

2.3.1. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını

Türk kadını, milli mücadele döneminde hem cephede hem de cephe gerisinde önemli görevleri yerine getirmiştir. Bu dönemde kadınlar, Meşrutiyet Dönemi'nde olduğu gibi cemiyetler aracılığıyla etkili olmaya çalışmışlardır. 'Hilali Ahmer Kadın Kolları' ve mitingi düzenleyen 'Asri Kadınlar Cemiyeti' savaş sırasında ordunun kıyafet ve sağlığı konusunda çalışmalar yapmış iki cemiyettir⁴¹⁶. 'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti' ve 'Kadınlar Cemiyeti' muharebe döneminde kadınların siyasal anlamda yaptıkları önemli girişimlerden⁴¹⁷. Cemiyetlerde kadınlar, özellikle protestolarla içinde bulundukları durumu eleştirmişlerdir. Örneğin 20 Kasım 1918 yılında Yavuz Savaş Gemisi'nin esir alınmasının ardından meclis adına açıklama yapan Rıza Tevfik hakkında, gazetede eleştiri yazıları yazmışlardır. Rıza Tevfik'in 'Yenildik, galip istediğini yapar' sözlerine karşılık kadınlar, 'Haklarımızı ve namusumuzu koruyacak devlet ya da erkek yoksa biz kadınlar kendi haklarımızı koruruz' şeklinde cevap vermişlerdir⁴¹⁸.

'Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti' de milli mücadelenin önemli cemiyetlerindendir. 5 Kasım 1919 yılında Atatürk'ün *Mayıs Bildirisi* doğrultusunda

⁴¹⁵ Eser Ergönül ve Bayram Koca, "Erken Cumhuriyet Dönemi Resimlerinde Kadın İmgesi: Modernleşme Ve Milliyetçilik", **Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, Cilt:10, Sayı:20, 2017, s. 767-768.

⁴¹⁶ Kurnaz (Cumhuriyet), s. 164.

⁴¹⁷ Emine Önhan, İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 1990, s. 59-60'dan aktaran Cemile ve Mustafa Şahin, s. 62.

⁴¹⁸ Alev Coşkun, **Samsun'dan Önce Bilinmeyen Altı Ay: İşgal, Hüzün, Hazırlık**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2008, s. 115'ten aktaran Ayşenur Bilge Zafer, "Cumhuriyet İle Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı Ve Kadının Durumu", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272236>, (09.04.2021), s. 126.

kurulmuştur. Cemiyetteki kadınlar; *Misakımilli*'yi uygulamayı, vatan savunmasında görev almayı, işgalleri durdurmayı, bu amaçlara ulaşmak için de erkeklerle yan yana mücadele etmeyi ve davalarını dünya kamuoyuna duyurmayı hedeflemişlerdir⁴¹⁹.

Milli mücadele döneminde kadınlar, haklılıklarını duyurabilmek ve halkı motive etmek amacıyla mitingler düzenlemişlerdir. Özellikle İstanbul'un işgalinden sonra gerçekleşen mitinglerde kadınlar konuşma yapmış, milli mücadelenin ruhunu cephe gerisinde yaşatmaya çalışmışlardır. Savaş başladıktan sonra da cephede bilfiil görev almışlardır⁴²⁰.

Örneğin Asri Kadınlar Cemiyeti ve İnas Darülfünununca, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı tarih olan 19 Mayıs 1919'da, Fatih'te büyük bir miting düzenlenmiştir. Burada Halide Edip Adıvar, çoğunluğunu kadınların oluşturduğu topluluğa konuşma yaparak mücadele yemini ettirmiştir. Halide Edip'le birlikte Şükufe Nihal, Münevver Saime, Nakiye Elgün de yer almıştır. Aynı zamanda bu miting İstanbul'da yapılan ilk mitingdir. Meşrutiyet Dönemi'nde açılan okullarda yetişen bu aydın kadınlar, milli mücadele ruhunun halk arasında yayılmasını sağlamışlardır⁴²¹.

Bu dönemde düzenlenen diğer büyük miting Kadıköy'de yapılmıştır. 20.000 kişinin yağmur altında katıldığı bu mitinge Halide Edip, Asker Saime, Hayriye Melek gibi isimler katılmıştır. Asker Saime, mitingin hemen ardından tutuklanmasına rağmen kaçarak Anadolu'daki mücadeleye katılmıştır⁴²². 23 Mayıs 1919 tarihinde gerçekleştirilen Sultanahmet mitingi Cumhuriyet tarihinin en büyük mitingi olmuş, 200.000 kişi katılmıştır. Halide Edip bu mitingde etkileyici bir konuşma gerçekleştirmiştir. Onunla beraber Şair Mehmet Emin Yurdakul, Selim Sırrı Tarcan da konuşmacı olarak görev almışlardır. Kadınların mitinglerle seslerini duyurma mücadelesi, bir sene sonra 1920 yılında Konya'da da devam etmiştir. 3000

⁴¹⁹ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, MEB Yayınları, 1964'ten aktaran Hale Şıvgın, "Atatürk Ve Türk Kadın Hakları", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687498>, (12.04.2021), s. 251.

⁴²⁰ Nermin Abadan Unat, **Türk Toplumunda Kadın**, (Araştırma, Eğitim) Ekin Yayınları, İstanbul 1982, s.378'den aktaran Cemile ve Mustafa Şahin, s. 61.

⁴²¹ Semra Gökçimen, "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121313>, (04.04.2021), s. 17.

⁴²² İnci Enginün ve diğeri, **Milli Mücadele'de Türk Kadını**, Cumhuriyet'in 60. Yıldönümü Yayınları, Ankara, 1983, s. 22-23'ten aktaran Gülay Sarıçoban, "Milli Mücadele'de Anadolu Kadını", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:21, Sayı: 4, 2017, s. 1334.

Konyalı kadın, Şerafettin Camii'nde toplanarak Paris Barış Konferansı'na gönderilmek üzere kararlar almışlardır⁴²³.

Kadınlar yalnızca cephe gerisinde protestolarla tepki göstermemiş, aynı zamanda bilfiil savaşa katılmışlardır. Bunların arasında Süreyya Sülün Hanım, Halide Edip, Kara Fatma, Gördesli Makbule, Tayyar Rahmiye, Kılavuz Hatice, Asker Saime, Nezahat Onbaşı, Ayşe Çavuş gibi cephede önemli görevler üstlenmiş kadınlar da yer almıştır⁴²⁴. Örneğin Kara Fatma kadınlardan oluşan ordusuyla İzmit ve Bursa'nın kurtarılmasını sağlamıştır. Bu ordunun kurulmasını bizzat Mustafa Kemal Paşa istemiştir. Üsteğmenlik rütbesine kadar çıkan Kara Fatma, Başkumandanlık ve Sakarya muharebelerindeki üstün başarılarından dolayı İstiklal Madalyası'nı da almıştır⁴²⁵. Güney cephesinde yer alan Tayyar Rahmiye ise savaş esnasında orduda duraksamayı görerek “Ben kadın olduğum halde ayakta durup mücadele ediyorum siz erkek olarak neden yerlerde sürünüyorsunuz” diyerek askerlere moral vermiştir fakat başarıyı göremeden şehit düşmüştür. Kadınlar yalnızca silahlı mücadele etmemiştir. Kılavuz Hatice bunun en iyi örneğidir. Adana'da Fransızlara karşı verilen mücadelede, Fransızlara yardım ediyor gibi davranıp hem onlardan bilgiler almış hem de Pozantı Taarruzu'nda yolu yanlış göstererek Fransız ordusunun esir alınmasında büyük başarı elde etmiştir⁴²⁶. Savaşa katılmakta kararlı olan kadınların başında gelen Kara Fatma, cephede yer alabilmek için Mustafa Kemal'e ulaşmaya çalışmış; o günlerde yaşanan olayı ise şu şekilde anlatmıştır:

“Atatürk'ün Sivas'ta faaliyete geçtiğini haber aldığım dakikadan itibaren duyduğum sevinci tariften acizim ve ilk işim kısa bir hazırlıktan sonra Sivas'a müteveccihen hareket etmeyi kararlaştırdım; hemen yola çıktım ve Gülcemal Vapuru ile Samsun'a oradan da Sivas'a vardım. Mustafa Kemal'in huzuruna çıkabilmek için muhtelif kıyafete girerek üç günlük bir mücadeleden sonra, devamlı bir takibin neticesi olarak, Sivas'ta öğle yemeğine davetli bulunduğu bir yere giderken yolda yakaladım. Üzerimde çarşaf vardı, yüzüm de peçe ile kapalıydı. Kendisi ile bir mesele hakkında görüşmek istediğimi

⁴²³ Sarıçoban, s. 1334, 1336.

⁴²⁴ Cemile ve Mustafa Şahin, s. 66-69.

⁴²⁵ Fevziye Abdullah Tansel, **İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, ss.25-39'dan aktaran Cemile ve Mustafa Şahin, s. 66.

⁴²⁶ İnci Enginün ve diğerleri, **Milli Mücadele'de Türk Kadını**, Türk Ticaret Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s. 47-48'den aktaran Cemile ve Mustafa Şahin, s. 67.

söyleyince, ilk defa sert bir lisan kullanarak, Ne görüşeceksin? Mukabelesinde bulundular. Kalbimdeki bu vatan aşkı bu sert muameleye galip gelerek derhal peçemi kaldırdım ve İstanbul'dan buraya kadar kendisiyle görüşmek için geldiğimi, maruzatımın bir dakika için dinlenmesini rica ettim. Bunun üzerine pek yakında bir lokantaya beni kabul ettiler”⁴²⁷.

Milli Mücadele döneminde bahsedilen kadınlardan hariç, üstün başarılar gösteren ve madalya alan on iki kadın vardır. Bu kadınlar: Mustafa Kızı Fatma, Hacı Osman Kızı Fatma, Besime Kızı Şükriye, Mehmet Kızı Ümmühan, Ali Kızı Ayşe, Musa Kızı Ayşe, Molla Hasan Kızı Fatma, Mehmet Ali Kızı Hafize, Molla İbrahim Kızı Fatma, Ali Kızı Âlime, Hacı Kaar Bektaş Kızı Fatma, Veli Onbaşı Kızı Ayşe'dir⁴²⁸. Kadınların vermiş oldukları bu mücadeleler, Cumhuriyet'in kurucuları ve bürokratları tarafından takdirle karşılanmış; rejimin değişmesinden sonra kadınlara erkeklerle eşit hakların verilmesini sağlamıştır.

2.3.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Kadın Hakları

Bazı araştırmacılar erken Cumhuriyet döneminde kadınların Avrupa'daki hemcinsleri gibi mücadele etmediğini, rejime uygun kadın tipinin oluşturulması için devlet destekli feminizmin ortaya çıkarıldığını savunmuşlardır⁴²⁹. Tepeden inmece verilen hakların olduğunu savunan araştırmacılara göre, Türk kadını elde ettiği hakları uzun mücadeleler sonucunda elde etmemiştir. Bununla birlikte aydın, eğitilmiş kadınların mücadele etmelerine rağmen sayılarının oldukça az olduğunu ileri sürmüşlerdir⁴³⁰.

Bu konuda Binnaz Toprak'a göre kadınlara verilen haklar, Kemalist rejimin gerçekleştirilmesinde araç olarak kullanılmıştır. Toprak'a göre meşruiyet aracı haline getirilen kadın hakları, özünde kadınları serbestleştirmiş fakat özgürleştirmemiştir. Buna benzer bir görüşü Şirin Tekeli de savunmuştur. Tekeli'ye göre kadınlara verilen siyasal haklar, Batı'nın Atatürk'e yönelttiği diktatörlük yakıştırmasını

⁴²⁷ Hülya Yalçın, *Cumhuriyet Dönemi Kadın İmağı İnşası (1928-1938)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 63,64.

⁴²⁸ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1982, s. 47'den aktaran Sarıçoban, s. 1342.

⁴²⁹ Hamzaoglu, s. 84.

⁴³⁰ Zafer, s. 126.

yalanlamak için yapılmış, göstermelik bir demokrasidir⁴³¹. Ergönül ve Koca bu konuyla ilgili çalışmalarında, meclisin ilk dönemlerinde seçilen kadın vekillerin yalnızca hayır ve yardım işleriyle ilgilendiklerini, erkekler kadar politika üretmediklerini; böylece kadınların yalnızca batının diktatörlük yakıştırmalarını savuşturma misyonunu yerine getirmiş olduklarını yazmışlardır⁴³².

Bu düşüncenin tam tersi düşünen araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin Şadiye Deniz Cumhuriyet Dönemi modernleşmesinde kadının sembol olarak kullanılmadığını, Atatürk tarafından verilen eğitim ve toplumsal statülerin kadınlara erkeklerle eşit, özgür yurttaşlar olmaları adına verildiğini ileri sürmektedir. Ona göre Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği modernleşme, bir cinsi dışarıda bırakarak gerçekleştirilemeyeceği için ve kadınlara verilen hakların, kadınlar için lütuf değil hak olmasından dolayı verildiğini savunmaktadır. Fakat bununla birlikte Şadiye Deniz; kadınların siyasetteki temsillerinin, erkeklerin izin verdiği ölçüde gerçekleştiğini ve sembol olarak kullanıldıkları örneklerin var olduğunu da kabul etmektedir. Örneğin Türkiye'nin ilk kadın bakanlarının 12 Mart Muhtırası'nda seçilmiş olması, demokrasinin sekteye uğramadığı mesajının verilmeye çalışılmasıyla ilgisinin olduğunu savunmaktadır⁴³³.

Emel Doğramacı'ya göre Atatürk'ün kadınlara haklar verme isteği, Türk kadının yurt içinde ve dışında yanlış tanıtılmasıdır. Ona göre Türk kadını özellikle dünya kamuoyunda farklı gösterilmiştir. Atatürk, bunun düzeltilmesi ve gerçeği gösterme isteğiyle kadınların haklarını, planlarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Bu durumun yalnızca dış basında yanlış gösterilmesinden değil; aynı zamanda toplumda da kadına yönelik yanlış algının olduğunu düşünülmesidir. Bu konuyla ilgili Atatürk "Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette

⁴³¹ Binnaz Toprak, "Emancipated but Unliberated Women in Turkey: The Impact of İslam", **Women, Family and Social Change in Turkey**, (Ed.) F. Özbay, UNESCO Yayını, Bangkok, 1990'dan aktaran Ayşe Ayata ve Ayça Ergun, "Atatürk Ve Türk Kadını", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687349>, **Dergipark**, (09.04.2021), s. 12,13.

⁴³² Ergönül ve Koca, s. 780.

⁴³³ Deniz, (Siyaset), s. 75, 94.

bulunurken, diğerk bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir” sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir⁴³⁴.

Kadınların kamusal alana dâhil olması, yeni kurulan rejimde kadın ve erkeğin eşit olması adına devlet tarafından düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Tüm bunların sağlanabilmesi için laik bir düzene ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılmış; aynı gün içinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek eğitimde laikleşme sağlanmıştır. Bir yıl sonra ise Tekke ve Zaviyeler kapatılmış, 1926 yılında da Medeni Kanun kabul edilmiştir⁴³⁵. Yeni kurulan Cumhuriyet’in kalıcılığını sağlamak, halkı modernleştirmek için yapılan bu devrimler kadın ve erkeği eşit yurttaş yapma yönünden ilerletmiştir. Yeni düzende yaratılmaya çalışılan kadın, kara peçeden ve ev içindeki misyonundan çıkarılarak balolarda dans eden, açık, okula giden, resmî törenlerde bayrak taşıyan, şortlu, okul formalı, okuyan ve teknolojiden anlayan kadına dönüştürülmeye çalışılmıştır⁴³⁶. Bu amaç doğrultusunda kadınlara eğitim başta olmak üzere çeşitli haklar verilmiştir.

2.3.2.1. Eğitim Hakları

9 Mayıs 1920 tarihinde TBMM hükümetinin ilk programı sırasında, erkek kadın fark etmeden ülkede verilecek olan eğitimin üzerinde durulmuştur. 15 Temmuz 1921’de gerçekleştirilen Maarif Kongresi’nde, eğitim programı ele alınmıştır. Açılışını Atatürk’ün yaptığı kongrede, yeni kurulacak olan devletin eğitim politikaları ele alınmıştır. Mustafa Kemal konuşması sırasında; ‘hanımlar, efendiler’ ya da ‘muallimeler ve muallimler’ şeklinde hitap ederek aslında kadınların eğitimde erkeklerle eşit seviyede haklarının olacağını göstermiştir⁴³⁷.

Bu yönde yapılan çalışmalardan ilki 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu’dur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulüyle, eğitimde

⁴³⁴Emel Doğramacı, “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/696738>, **Dergipark**, (11.04.2021), s. 113.

⁴³⁵ Ayça Gelgeç, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021), s. 633.

⁴³⁶ Ayça Gelgeç Bakacak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021) s. 633.

⁴³⁷ Müjgân Cunbur, “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166401>, (08.04.2021), s. 262.

birlik sağlanmıştır⁴³⁸. Eğitimdeki farklılıkları ortadan kaldıran bu kanuna göre, kızlar ve erkekler birlikte eğitim görebileceklerdir. İlköğretim, 20 Nisan 1924 Anayasası'nın 87. Maddesine göre zorunlu hale getirilmiştir. Eğitim zorunluluğu kız ve erkekler olmak üzere herkesi kapsamaktadır. Kadınların eğitim alarak kamusal alanda aktif olmaları ve üretime katılmaları açısından Tevhid-i Tedrisat Kanunun önemli bir yeri vardır⁴³⁹. 14 Ağustos 1923'te, Meclis'teki program bu kanunun çıkarılmasında etkili olmuştur. Bu programda eğitimin zorunlu hale getirilmesi, kızların da erkeklerle birlikte eğitim almaları, ilköğretim çağındaki çocuklara meslek kazandırabilecek programlara yönlendirilmeleri, Kız Sanayi İdadileri, Kız Liseleri ve Kız Öğretmen Okulları'nın açılması gibi, kadınları evden çıkararak üretime katılmalarını sağlayacak uygulamalar yer almıştır⁴⁴⁰.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla kadınlar yalnızca temel eğitimi değil; yükseköğrenim de görmüşlerdir. Hukuk, tıp gibi önemli alanlarda eğitim gören kadınlara yurt dışında da okuma imkânı sunulmuştur. Türkiye'nin ilk kadın doktorlarının arasında, yurt dışında eğitim görenler de vardır. Örneğin Hayrunnisa Hanım İngiltere'de; Safiye Ali, Bedriye Bedri, Semiramis Tezel gibi isimler Almanya'da tıp eğitimi görmüşlerdir. Melahat Ruacan, Bedia Hanım ve Süreyya Ağaoğlu ise ilk hukuk fakültesi mezunu kadınlardır⁴⁴¹.

Kadınların eğitimden daha fazla yararlanabilmeleri için Kız Enstitüleri kurulmuştur⁴⁴². Bu enstitülerde mesleki ve teknik eğitim ön plana çıkarılmıştır. Gösterilen eğitimin ülke çapında kullanılabilir hale gelmesi ve devamlılığının sağlanması için yurt dışından uzmanlar getirilmiştir. Amerikalı eğitim kuramcı John

⁴³⁸ Tülin Günşen İçli, "Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/616918>, (06.04.2021), s. 94.

⁴³⁹ Ali Rıza Erdem, "Atatürk'ün Kadına ve Kadın Eğitimine verdiği Önem", **Researchgate**, https://www.researchgate.net/publication/299411170_Ataturk'un_kadina_ve_kadin_egitimine_verdigi_onem Atatürk's point of view concerning women and women's education, (06.04.2021), s. 1273.

⁴⁴⁰ Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, Kaynak Yayınları, 12. Baskı, Mart 2014, s.101'den aktaran Turgut İleri, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Bağlamında Kız Enstitüleri'nin Türk Modernleşmesindeki Yeri Ve Önemi", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/929653>, (06.04.2021), s. 201.

⁴⁴¹ Cunbur, s. 263.

⁴⁴² Reşat Özalp, "Türkiye'de Yüz Yıllık Meslekî ve Teknik Öğretim", Mesleki ve Teknik Öğretim, Cilt 9, Sayı 104, s. 48'den aktaran İleri, s. 202.

Dewey ve Belçikalı Eğitim Müdürü Omar Buyse getirilen uzmanlar arasındadır⁴⁴³. Bu enstitülerin açılma nedeni; kültürlü, bilgili, aydın nesil yetiştirebilen anne, üretime katılıp erkeklerle birlikte kamusal alanda var olabilen kadın profilini oluşturmaktır. Toplumda fedakârlık yapabilecek, kendi ayaklarının üzerinde duran kadın imajı yaratılmaya çalışılmıştır⁴⁴⁴.

Omar Buyse kadınların; ticarete, sanatta ve modern hayatın gerektirdiği durumlarda, bilgili olabilmeleri için İsmet İnönü Kız Enstitüsü'nün açılmasını tavsiye etmiştir. Buyse, Ankara'da erkeklere yönelik okulların olmasına rağmen kadınlar için bu tarz bir okulun olmadığını ve Cumhuriyet tipi kadının yaratılabilmesi için böyle bir okulun olması gerektiğini söylemiştir⁴⁴⁵. Böylece Cumhuriyet'in İlk Kız Enstitüsü olan İsmet İnönü Kız Enstitüsü Ankara'da açılmıştır⁴⁴⁶.

2.3.2.2. Kişisel ve Sosyal Haklar

Kadınlar sosyal haklarını elde edebilmek için hak arayışında bulunmuşlardır. Bunlardan en önemlisi 1924 yılında Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin mecliste değişikliği için görüşülmeye başlanmasıdır. Bunun üzerine kadınlar, yalnızca İstanbul'da yaşayan kadınların davet edildiği bir konferans düzenlemişlerdir. Bu konferansa Halide Edip gibi önde gelen kadın hakları savunucularından 300 kadın, katılım sağlamıştır. Nezihe Muhittin konferans sırasında yaptığı konuşmada çocuk yaşta yaptırılan evlilikleri, erkeğin keyfi kararlarına bağlı olan boşanmayı ve çok eşliliği eleştirmiştir. Kadınların oluşturdukları bu kamuoyu baskısı, ileride kabul edilecek olan Medeni Kanun'un temellerinin atılmasına katkı sağlamıştır⁴⁴⁷.

17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun'la, geleneksel Türk aile yapısında değişim görülmüştür; bu değişimlerin başında kadınlara verilen temel haklar gelmektedir. Bu kanuna göre boşanma ve evlenme devlet temelinde

⁴⁴³ Tayyip Duman, "Mesleki ve Teknik Eğitime Öğretmen Yetiştiren Yüksek Öğretim Kurumlarının Kuruluşu, Gelişimi ve Kapatılmaları" *Journal of Research in Education and Society*, 2014, Cilt:1, Sayı:1, s. 66'dan aktaran İleri, s. 203.

⁴⁴⁴ İleri, s.

⁴⁴⁵ A. R. Erdem, s. 1273,1274.

⁴⁴⁶ Ayhan Doğan ve Mustafa Kılınç, "Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938)", *Dergipark*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1196313>, (07.04.2021), s. 2374.

⁴⁴⁷ Meral Balcı ve Mervener Tuzak, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Sıyası Hakları İçin Mücadelesi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/340930>, (04.04.2021), s. 47.

gerçekleşecek, tek eşlilik benimsenecek, kadın ve erkek eşit haklara sahip olacaktır. Kadınlar erkeklerle yaptıkları aynı işe aynı ücreti almışlar, mülk edinme hakkına sahip olmuşlardır⁴⁴⁸.

Türk Medeni Kanun'u, İsviçre Medeni Kanun'u örnek alınarak hazırlanmıştır. Bunun nedeni ise; İsviçre Medeni Kanunu'nun kadın erkek eşitliğini sağlamaya daha yakın olması, hâkime takdir yetkisini vermesi, dilinin sade ve anlaşılır olmasıdır. Medeni Kanun'u çevirmesi ve Türk Medeni Kanun'u oluşturması adına hukukçu milletvekilleri ve öğretim üyelerinden kurul oluşturulmuştur⁴⁴⁹.

Medeni Kanun, miras hukukunu laik bir temele oturtarak kadının ve ailenin korunmasını da sağlamıştır. Cinsiyet ayrımı kaldırılmış; kadınlar da mirastan eşit pay alma hakkına sahip olmuşlardır. Bunun dışında Medeni Kanun kadınları, evlilik içinde eşlerinin keyfî davranışlarından korumuş; evliliği de hukuksal anlamda güvence altına almıştır. Evlilik için yaş sınırı getirilmiş, resmi nikâh ve tek kadınla evlilik zorunlu hale getirilmiştir. Boşanma ise mahkemeler aracılığıyla yapılmış, kadın ve erkek boşanma talebi konusunda eşit hakka sahip olmuştur. Boşanma durumunda çocuk ve kadınların hakları da garanti altına alınmıştır. Kadınlar istedikleri meslekte çalışma hakkına sahip olmuşlardır⁴⁵⁰. Medeni Kanun'un öncesinde kadınlar yalnızca ağır şiddet ve büyük ahlaksızlıklara maruz kalması halinde Kadı'ya şikâyet edebilmekteyken; bu kanunun kabul edilmesiyle boşanma hakkı kadın ve erkeğe eşit olarak verilmiştir⁴⁵¹. Medeni Kanun'un kabul edildiği yıl aynı zamanda kadınların kıyafetleri konusunda da değişim yaşanmıştır. Trabzon Valiliği tarafından polislerin suçluları yakalamada zorluk çektikleri gerekçesiyle çarşaf yasaklanmıştır. İlde herhangi bir tepki görülmeyince ülke genelinde uygulanmaya başlanmış, böylece Türk kadını modern yaşama, görünümüyle de katılmaya başlamıştır⁴⁵².

Kadınların çalışma yaşamına girmeleri de Medeni Kanun'la sağlanmıştır. Savaşta erkeklerin büyük çoğunluğunun hayatını kaybetmesinden sonra piyasada

⁴⁴⁸ Alev Kâhya Birgül, "Atatürk İnkılâbında Türk Kadını Ve Aile", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687300>, (07.04.2021), s. 800.

⁴⁴⁹ Zafer, s. 128.

⁴⁵⁰ Alev Kâhya, "Sosyal Değerlerindeki Değişme süreci İçerisinde Aile İçi Sosyal sapmalar ve Değişme Yönünün Tespiti", H.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1992, Ankara'dan aktaran Birgül, s. 804.

⁴⁵¹ Doğan Koçak, "17 Şubat 1926'da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu'na Göre Türk Kadınının Hak Ve Özgürlükleri", **Atatürk Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2019, (Hak), s. 93

⁴⁵² Doğramacı, s. 115.

oluşan boşluğun doldurulması ve özellikle ülke ekonomisinin düzeltilmesi açısından kadınların çalışma hayatına girmeleri gerekmiştir. Özellikle 1930 yılında 1 milyon kadın dul kalmış, bu kadınlar çalışma yaşamına girerek erkeklerin boşalttığı işlerde çalışarak hem kendi geçimlerini sağlamaya çalışmış hem de ülke kalkınmasına yarar sağlamışlardır⁴⁵³.

Medeni Kanun'dan önce kadın ve erkek arasında sosyal hayat başta olmak üzere her alanda ayrımcılık vardır. Buna eğlence sektörü de dâhildir, örneğin sinemalara yalnızca erkekler gidebilmiştir. Zamanla kadınlar da sinema salonlarına gidebilmişler fakat erkeklerle aralarına paravan çekilmiştir⁴⁵⁴. Kadınlar yalnızca sanatsal faaliyetlerde değil, toplu taşımalarda da erkeklerden ayrı seyahat etmişlerdir. Medeni Kanun'un kabulüyle birlikte, Türk kadını sinema ve tiyatro başta olmak üzere sanatsal faaliyetlerin tamamına erkeklerle yan yana katılmıştır⁴⁵⁵. Taşıtlarda erkeklerle yan yana seyahat etme uygulaması, ilk olarak İstanbul'da polis müdürünün, toplu taşıtlarda ayrılan 'haremlık' bölümünü kaldırmasıyla başlamıştır⁴⁵⁶. Böylece kadınlar taşıtlarda kendilerine ayrılan ayrı bir bölümde değil; kadın ve erkek için ortak olan koltuklarda seyahat etmişlerdir.

Medeni Kanun'un sağlamış olduğu özgürlük ortamında kadınlar istedikleri mesleği seçme özgürlüğüne kavuşmuş, sanatsal faaliyetlere katılmaya başlamış, yalnızca izleyici değil aynı zamanda oyunlar ortaya koymuşlardır. Atatürk'ün "Türk kadını tiyatro sahnesine çıkmazsa tiyatro gelişmez" demesinin üzerine, kadınlar teşvik edilmiş ve Hristiyan kadınlarla birlikte sahne almaya başlamışlardır. Bu alanda öncü olan Afife Jale, Darül Bedai'ye girerek eğitim almış; onun ardından Bedia Muvahhit tiyatro eğitimi olarak sahne almaya başlamıştır⁴⁵⁷.

Fakat Medeni Kanun, kadın ve erkek arasında tam eşitliği getirmemiştir. Örneğin; ailenin yaşayacağı yeri erkeğin belirlemesi, çocukların velayetinin babaya verilmesi, kadının yalnızca aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışması, aileyi reis

⁴⁵³ Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021), s. 635.

⁴⁵⁴ Doğan Koçak, "Türk Sinema Tarihine Bir Katkı: Tarihsel Süreç İçerisinde Milli Mücadele Konulu Üç Film", **Atatürk Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2018, (Film) s. 100,101.

⁴⁵⁵ Âgah Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, İstanbul, 1990, s. 33'ten aktaran Koçak, (Hak), s. 95.

⁴⁵⁶ Gülay Arıkan, "Atatürk, Cumhuriyet Ve Kadın Hakları", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687295>, **Dergipark**, (12.04.2021), s. 362.

⁴⁵⁷ Gülen Özdemir, "Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791984>, (12.04.2021), s. 11.

sıfatıyla erkeğin temsil etmesi, kadının ve çocukların bakımından erkeğin sorumlu olması; eşitliğin büyük ölçüde ‘şekli’ olduğu görülmektedir⁴⁵⁸.

Atatürk, kadınlara verilen temel haklarla ilgili “Kadınlarımız esasında sosyal hayatta erkeklerimizle her zaman yan yana yaşadılar. Bugün değil, eskiden beri, uzun zamanlardan beri, kadınlarımız erkeklerle baş başa, zorlu hayatta, tarım hayatında, yaşayışta, erkeklerimizden yarım adım geri kalmayarak yürümektedirler”⁴⁵⁹ şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir. Atatürk başka bir söylevinde, kadının erkekle birlikte sosyal hayata katılması yönünde şöyle: “Daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınına çalışmamızda ortak yapmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadını İlmî, ahlaki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur”⁴⁶⁰ demiştir.

Atatürk’ün bu söylemlerine bakılarak Türk kadınının, Medeni Kanun başta olmak üzere yasal zemine oturtularak, hayatın her alanında erkeklerle eşit hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Kadınların, özellikle Milli Mücadele döneminde göstermiş olduğu çabaların sonucu olarak elde ettikleri haklar, kamusal alana erkeklerle eşit katılımlarını sağlamış; böylece evden çıkamayan Türk kadını, eğitim alarak farklı meslekler edinmişlerdir.

Cumhuriyet tarihinde görülen mesleklerin İlk kadın temsilcileri ise şöyledir: Heykeltıraş Sebiha Bengütaş’tır. Doktor Safiye Ali, Almanya’da eğitim gördükten sonra ülkeye dönerek görevine başlamıştır, Avukat Süreyya Ağaoğlu babası Prof. Ahmet Ağaoğlu gibi hukukçu olmak istemiş ve başarmıştır⁴⁶¹. Savaş pilotu Sabiha Gökçen, Opera sanatçısı Semiha Berksoy, ilk kadın inşaat mühendisi Sabiha Güreymen’dır. Ceza ve ağır ceza hâkimi Muazzez Halet Işıkpınar, hemşire Esmâ Deniz, kimyager Remziye Hisar, pilot Bedriye Tahir Gökmen, veteriner Sabire Aydemir, Cumhuriyet’in ilk tarih profesörü Afet İnan, belediye başkanı Sadiye Hanım ve muhtar Gül Esin Hanım’dır⁴⁶². Tüm bu öncü kadınlar Tevhid-i Tedrisat Kânunuyla eğitim haklarını almışlar; ardından Medeni Kanun’un kendilerine verdiği, meslek seçme hakkıyla Cumhuriyet’in modernleşmesinde etkili olmuşlardır.

⁴⁵⁸ Rahime Fulya Yüksel ve Yunus Demir, “Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/384010>, (09.04.2021), s. 234.

⁴⁵⁹ Atatürk Araştırma Merkezi, “Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler”, http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/soylev_ve_demecleri.pdf, (09.04.2021), s. 220.

⁴⁶⁰ Birgül, s. 801.

⁴⁶¹ G. Özdemir, s. 11.

⁴⁶² Hamzaoglu, s. 89.

2.3.2.3. Siyasal Haklar

1924 anayasasına göre tüm yurttaşlar, kanun önünde eşittir. Bu döneme kadar yalnızca bir erkeğin hâkimiyetinde olan kadınlar açısından önemli bir gelişmedir⁴⁶³. Fakat kanun önünde gelişme gösterilse de kadınların yalnızca ev işleriyle ve çocuklarıyla ilgilenmesi düşüncesi toplumda uzun süre yer etmiştir. Fakat Türk kadını özellikle milli mücadele döneminde neler başarabileceğini göstermiştir. Özellikle ülkenin problemleri ile ilgilenmeleri ve sorunlarına çözüm aramaları kadınların politikaya olan ilgilerini göstermektedir⁴⁶⁴.

Cumhuriyet sonrasında da erkeğin ‘aile reisi’ olduğu gibi düşünce yapısı topluma hâkimdir. Bu ataerkil bakış açısı yalnızca toplumda değil, siyasal anlamda da böyledir. Örneğin, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Terakkiperver Halk Fırkası’nda da kadınların taleplerini karşılayabilecek bir oluşum söz konusu değildir⁴⁶⁵. Bu sebeple kendi seslerini duyurabilmek için Nezihe Muhittin başkanlığında, 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası’nı kurmuşlardır. Fırka kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal haklarının elde edilmesini amaçlamıştır⁴⁶⁶.

15 Haziran 1923 tarihinde kurulan Halk Fırkası, temellerinin Eylül 1919 Sivas Kongresi’nde atılan Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan da önce kurulmuştur⁴⁶⁷. Başkan yardımcılığını ise Şükufe Nihal yapmıştır. Nihal, Meşrutiyet sonrasında kadın haklarının savunulabilmesi için basın organlarının kuruluşunda yer almıştır. Partinin kurulmasının ardından ‘Fırkamızın Mefrûkesi’ adıyla konuşma yayınlayan Nihal, partinin hedeflerini anlatmıştır. Hedeflerden öncelikli olanı, kadınların eğitilmesi ve toplumsal anlamda geliştirilmesidir. Siyasal hedeflerin ise bunlardan sonra gerçekleştirilmesinin uygun olacağını bildirmiştir⁴⁶⁸. Fırka’da görev alan diğer kadınların isimleri ise: “Nimet Rumeyde (ikinci başkan), Latife Bekir (sayman),

⁴⁶³ Ayata ve Ergun, s. 15.

⁴⁶⁴ Saime Yüceer, Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:9, Sayı:14, s. 136.

⁴⁶⁵ Zihnioglu, s. 121,122.

⁴⁶⁶ Konan, s. 165,166.

⁴⁶⁷ Atatürk Ansiklopedisi, “Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/>, (14.12.2021).

⁴⁶⁸ Gökçimen, s. 20.

Seniyye İzzeddin (muhasebeci), Muhsine Salih (sekreter), Matlube Ömer'dir (veznedar)⁴⁶⁹.

Fakat fırka resmi olarak kurulamamıştır. Nedeni ise 1923 Anayasası'nda seçme ve seçilme hakkının yalnızca Türk erkeklerine verilmesidir. Siyasal hakkı bulunmayan kadınların, siyasal işler yapabilecekleri bir fırka kurmalarının yasak olduğu bildirilmiştir. Fırka 7 Şubat 1924 tarihinde derneğe dönüştürülerek yardım amaçlı çalışmaya başlamıştır. Yeni derneğe 'Türk Kadınlar Birliği' adı verilmiştir. Her ne kadar siyasal taleplerinin olmadığını beyan etseler de farklı engellerle karşılaşmışlar; bundan dolayı tüzüğüne de böyle bir taleplerinin olmadığını yazmak zorunda kalmışlardır. Bunun dışında birlik başkanı Nezihe Muhittin, birliğin parasını kötüye kullandığı gerekçesiyle atılmıştır⁴⁷⁰.

Türk Kadınlar Birliği, siyasal amaçlarının olmadığını belirtseler de sosyal ve siyasal amaçlarından vazgeçmemişlerdir. Bu amaçlara ulaşabilmek için stratejik davranmışlar, kamuoyu baskısı oluşturmak adına basını kullanmışlardır. *Kadın Yolu Dergisi*, Kadınlar Halk Fırkası'nın taleplerini dile getirmede ve bu amaçlarını gerçekleştirmede kullandıkları bir araç olmuştur⁴⁷¹. *Türk Kadın Yolu* ve *Kadın Sesi* dergileri kadınların siyasette neler yapabileceğini, bugüne kadar neleri başardıklarını ve önemlerini anlatmaya çalışmıştır⁴⁷².

Türk Kadınlar Birliği, siyasal taleplerinin olduğunu yeniden dile getirdikleri bir kongre düzenlemişler ve tepkilere neden olmuşlardır; bu olaydan kısa süre sonra da Nezihe Muhittin ve onun gibi düşünen arkadaşları birlikten atılmıştır. Muhittin'e göre kadınların siyasal haklarının olmaması, diğer sosyal haklarının da önüne engel olmaktaydı. Nezihe Muhiddin ve arkadaşları her ne kadar engellenmiş olsalar da ileride kadınların kazanacakları siyasal hakların temelini oluşturmuşlardır⁴⁷³. Birlik 1935'te kendini feshetmiştir. Nedeni ise bu tarihte kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesidir. Böylece hedeflerini gerçekleştirdiğini düşünen birlik, fesih yoluna gitmiştir⁴⁷⁴.

⁴⁶⁹ Zihnioğlu, s. 130.

⁴⁷⁰ Ersel Nail Genç, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 32.

⁴⁷¹ Balcı ve Tuzak, s. 47.

⁴⁷² Selin Gizem Oruç, **Türk Kadın Birliği (1924-1935)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 4

⁴⁷³ Gökçimen, s. 20.

⁴⁷⁴ Konan, s. 166.

Kadınların siyasal haklarını elde etmede ve ilerlemeleri konusunda etkili olan diğer bir kuruluş ise ‘Türk Ocakları’dır. Buralarda Müslüman kadınlar, erkeklerle birlikte oyun seyredemiş ve rol alabilmişlerdir. Bunun dışında kadın ve erkeklerin bir arada oldukları konferanslarda, kadınların konuşma yapmalarına imkân sağlamıştır⁴⁷⁵.

Kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkının verilmesi üzerine gerçekleştirilen konferanslar Türk Ocakları’nda düzenlenmiştir⁴⁷⁶. Bunun dışında Türk Kadınlar Birliği’nin olağanüstü kongresi burada gerçekleştirilmiş, Afet İnan kadın hakları konusunda konferansını yine Türk Ocakları’nda vermiştir⁴⁷⁷. Türk Ocakları, sonradan ‘Halk Evleri’ adını almış ve kadınların siyasal hakları kazanmaları adına çalışmalara devam etmiştir⁴⁷⁸.

Türkiye’de cemiyetlerin özverili çalışmalarına rağmen kadınlar, siyasal haklarını elde etmek için beklemişlerdir. Bunun nedeni ise yüzyıllardan beri gelen Osmanlı Devletinden kalma, kadın erkek eşitsizliği fikrinin toplumda yerleşmiş olmasıdır⁴⁷⁹. Örneğin taşra gazetelerinden birinde, kadınların polis olmaları için verilen çaba ile alay edilmiştir. Bu gazetede kadınlara milletvekilliği hakkının verilmesi durumunda tuhaf ve komik durumların da yaşanacağı yazılmıştır⁴⁸⁰.

Bu konuyla ilgili gazetede şu diyaloga yer verilmiştir:

- “İzmir Mebusu olan Melahat Hanım meclise gelememe sebebi nedir acaba?”
- “Beklenmedik ağırları tutmuştur”⁴⁸¹.

Başka bir gazetede kadınların meclise girmeleriyle ilgili; “kırmızı rujlarıyla mecliste yer alacak bu vahşi yapıları izlemek ne hoş olacaktır” şeklinde

⁴⁷⁵ Cemile Şahin, **Türk Parlamentolarındaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010, s. 20.

⁴⁷⁶ Leyla Kaplan, **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, ss.139-140’dan aktaran, C. Şahin, s. 20.

⁴⁷⁷ Yaprak Zihnioğlu, “Bir Osmanlı Kadın Hakları Savunucusu: Nezihe Muhittin”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Cilt:31, Sayı: 183, 1999, s. 138; Afet İnan, **Ellinci Yılda Tarihten Geleceğe**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973, s. 18’den aktaran C. Şahin, s. 20.

⁴⁷⁸ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III, (1919-1970)**, (Çev. Ercan Eyüboğlu), Yenigün Yayınları, İstanbul, 1999, s.18’den aktaran C. Şahin, s. 20.

⁴⁷⁹ C. Şahin, s. 21.

⁴⁸⁰ Sadık Sarısan, “Sosyal alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsemesi Meselesi”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1150472>, (09.04.2021), s. 1107, 1108.

⁴⁸¹ Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri** (4. Baskı), İstanbul, 1982, s. 195, 209’dan aktaran Sarısan, s. 1108.

yazılmış haberlerle, kadınlara yönelik hem alaycı hem de taciz içerikli sözler kullanılmıştır⁴⁸².

Tartışmalar devam ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 tarihinde seçim kararı almış; böylece Seçim Kanunu'nun üzerinde değişiklikler yapılması için kanun tasarısı görüşmeye açılmıştır. Seçim Kanunu ile ilgili; 18 yaşını geçen Türk vatandaşı ve cinsiyeti erkek olan kişilerin oy kullanması, milletvekilliği için de 50.000 değil 20.000 oyun geçerli olması gibi konular tartışılmıştır. Bu tartışmalar arasında Hüseyin Avni Bey, söz alarak kadınların henüz oy kullanabilecek eğitime sahip olmadıklarını; siyasal hakların, 'verilen' değil 'alınan' haklar olduğunu söyleyerek kadınların taleplerine itiraz etmiştir. Kadınların eğitim seviyelerini yükseltip oy kullanabilecekleri hale gelene kadar, evin reisi sayılan erkeğin oy kullanmasını istemiştir. Böylece ilk defa kadınların siyasal hakları konusundaki tartışma meclise taşınmıştır. Hüseyin Avni Bey'in aksine, kadınların haklarını savunan Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey'in konuşması sırasında sözü kesilmiş, diğer vekiller tarafından feminist olduğu yönünde eleştirilmiş ve şeriata hürmet etmesi söylenmiştir⁴⁸³.

Aynı yıl içerisinde kadınların siyasal anlamda katılım hakları olmamasına rağmen Halide Edip Adıvar Beypazarı'ndan yirmi, Beyşehir'den on, İstanbul'dan bir, Erzurum'dan üç, Giresun'dan sekiz oy almıştır⁴⁸⁴. Aday olmadığı halde erkeklerden oy alan Halide Edip, erkeklerin de kadınlara siyasal hakların verilmesinde destek olduklarını göstermiştir.

Seçme hakkının kadınlara verilmesine yönelik tartışmalar yalnızca erkekler arasında değil; kadınlar tarafından da eleştirilmiştir. Örneğin Türk Kadınlar Birliği başkanlığını yapan Latife Hanım ve Nezihe Muhittin gibi isimler, yalnızca aydın kadınlara bu hakların verilmesini talep etmişlerdir. 1920'li yıllarda Türkiye'deki kadın hareketleri seçme ve seçilme hakkının eğitim şartına bağlanmasını savunmuşlardır. Demokrasinin sağlıklı yürümesi adına savunulan bu görüşte

⁴⁸² Yüksel ve Demir, s. 234.

⁴⁸³ Mehmet Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939247>, (09.04.2021), s. 145-146.

⁴⁸⁴ Yüksel ve Demir, s. 233.

üzerinde durulmayan, erkeklerin eğitimleridir. Çünkü erkekler, seçme ve seçilme haklarını eğitime bağlı olmaksızın Birinci Meşrutiyet'ten beri kullanmaktadırlar⁴⁸⁵.

Dönemin ılımlı batıcılarından sayılan Celal Nuri İleri, *Kadınlarımız* adlı kitabında kadın haklarını savunmuştur. Kitabında kadınların eğitilmesinin öneminden bahsetmiş, eğitilmiş kadının çocuklarını eğiteceği böylece vatanın ve milletin gelişeceğini vurgulamıştır. Ona göre inşa edilen evin ilk temelinden başlandığı gibi, kadınlar da toplumun temelini oluşturduğu için, kadınların iyi eğitim almaları gerekmektedir.⁴⁸⁶

Tartışmalar devam ederken 1930 yılında, konservatuvarda yurt bilgisi dersi veren Afet İnan, Belediye Kanunu'nu öğrencilerine uygulamalı olarak anlatmıştır. Sınıfta düzenlenen seçimde kız öğrencisinin kazanması üzerine erkek öğrencilerinden biri, kadınların böyle bir hakkının olmadığını söyleyerek itiraz etmiştir. Bunun üzerine Afet İnan öğrencisine kadınların da çok yakın bir zamanda bu hakkı elde edeceklerini söylemiştir. Duyduğu üzüntüyü aynı gün Atatürk'e anlatan Afet İnan, erkek öğrencisiyle aynı hakları elde etmeden sınıfta ders vermeyeceğini söylemiştir⁴⁸⁷.

Bu olayın üzerine çalışmalar başlamış ve nihayetinde 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu Meclis tarafından kabul edilmiş; böylece kadınlar ilk kez siyasal temsil hakkını kazanmışlardır. Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı olan Sadiye Hanım, Artvin'in Yusufeli ilçesine seçilmiştir⁴⁸⁸.

Belediye seçimlerinde oy kullanma hakkını kazanan Türk kadınının, meclis seçimlerine de katılımı için çalışan Afet İnan, 3 Nisan 1930 tarihinde seçimle ilgili konferans vermiştir. Konuşmasında İnan, dünyanın pek çok yerinde kadınların oy kullanma haklarını kazandıklarını, fedakâr Türk kadınının da çoktan hak ettiği bu hakkı demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nden beklediklerini ifade etmiştir⁴⁸⁹. Bu

⁴⁸⁵ Yüceer, s. 136.

⁴⁸⁶ Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021), s. 632.

⁴⁸⁷ Afet İnan, **A. M. Kemal Atatürk'ten Yazdıkları**, M.E.B., İstanbul, 1971, s. 22'den aktaran Esin Dayı, Atatürk'e Göre Cumhuriyet Öncesi Ve Sonrasında Türk Kadını, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26038>, (09.04.2021), s. 128.

⁴⁸⁸ Vikipedi, "Sadiye Hanım", https://tr.wikipedia.org/wiki/Sadiye_Han%C4%B1m#:~:text=1950%20y%C4%B1%C4%B1nda%20Mersin'de%20Belediye,ilk%20kad%C4%B1n%20belde%20belediye%20ba%C5%9Fkan%C4%B1%20, (12.04.2021)

⁴⁸⁹ A. Afet İnan, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, (Ayın Tarihi, Nisan 1930, XXII, No: 73, s. 6034-6043), s.193-201'den aktaran Dayı, s. 128.

abaların ardından meclis seçimlerine oy hakkı kazanamamasalar da kadınlar, 28 Ekim 1933 tarihinde de Köy Kanunu’nun 20 ve 25. Maddelerinde değişiklik yapılarak ihtiya r kurulu ve muhtarlık seçimlerine katılma hakkını elde etmişlerdir. Hem seçme hem de seçilme hakkını kazanan kadınların ilk temsilcisi; Aydın’ın ine ilçesine bağlı Karpuzlu köyündeki Gl Esin Hanım, Cumhuriyet’in ilk kadın muhtarı olmuřtur⁴⁹⁰.

Meclis seçimlerine de katılmak isteyen kadınlar, haklarını elde edebilmek adına protestolar düzenlemişlerdir. Bunun önemli örneklerinden biri, eski İzmir Milletvekili Perihan Arıburun’un anlattığı olaydır. 1934 yılında kendilerine gelen telefon, Ankara Türk Ocağı’na gelmeleri gerektiğini iletmiştir. Türk Ocağı’na giden Arıburun, burada çok sayıda Ankaralı aydın kadının olduğunu grmştir. Burada düzenlenen konferansta kadınlar seçim haklarını talep ettikleri hararetili konuşmalar yapmışlar; ardından bunu dile getirebilmek adına Meclise kadar yürüyüş düzenlemişlerdir. Dışarıdan gelen kadın seslerini duyan Atatürk ne olduğunu sorduğunda, kadınların seçim haklarını talep ettiklerini öğrenmiş; bunun üzerine kadınların taleplerinin haklı olduğunu ve çalışmaların başlamasını sylemiřtir⁴⁹¹.

4 Aralık 1934 tarihinde, 1924 anayasasının 10 ve 11. Maddelerinde değişiklik yapılarak kadınlara parlamentoda oy kullanma hakkı verilmiştir, böylece kadınlar hem köy hem belediye hem de milletvekilliği seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. İlk oy kullandıkları yıl ise 1935’tir. Böylece her Türk vatandaşı 22 yaşına geldiğinde oy kullanabilecek, 30 yaşına geldiğinde milletvekilli adayı olabilecektir⁴⁹².

Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinin ardından Atatürk, her kesimden kadının aday olmasını istemiş böylece 1935 seçimlerinde 18 kadın milletvekili seçilmiştir. Bu seçimde kadınların parlamentodaki oranı %4,6 olduğu grlmektedir⁴⁹³.

Kadınların 1 Mart 1935 yılında parlamentoya girmelerinin hemen ardından; 18-24 Nisan 1935 tarihlerinde Uluslararası Kadın Birliği İstanbul’da toplanmıştır.

⁴⁹⁰ A. R. Erdem, s. 1272.

⁴⁹¹ Burhan Göksel, "Atatürk ve Kadın Hakları", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145292>, (09.04.2021), s. 229.

⁴⁹² A. R. Erdem, s. 1272.

⁴⁹³ Sezgin Sezgin, "Yerel Siyasette Kadın Temsili: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri: Kırklareli İli rneğinde Bir Değerlendirme", **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi**, Cilt:8, Sayı:2, s. 27.

İstanbul'un seçilme nedeni, kadınlara verilen hakların kısa süre içerisinde bu denli hızlı gerçekleştirilmesidir. Uluslararası Kadın Birliği Genel Sekreteri Katherine Bompas, Türk kadının elde ettiği bu hakların diğer dünya kadınlarına da ilham olacağı ve cesaret vereceğini söylemiş; Türk kadınına gıpta ettiklerini dile getirmiştir⁴⁹⁴. Her ne kadar siyasal haklar Türk kadınlarının tamamına verilse de bu haklardan en çok yararlanan şehirli kadınlar olmuştur. Nedeni ise Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi'nde edindikleri bilgi ve birikimle, içinde bulundukları çağa ayak uydurmada daha az zorluk çekmeleridir. Özellikle saray çevresinde yetişmiş, eğitim görmüş kadınlar hak talep etmede ve elde edilen hakları kullanmada daha ön plana çıkmıştır. Bu kentli kadınlar, siyasal yaşama dâhil olarak Cumhuriyet'in kendini rejime adayan ilk kadınlarıdır⁴⁹⁵.

2.3.3. İlk Kadın Milletvekillerinin Özellikleri

8 Şubat 1935 tarihinde yapılan oylamada seçilen kadın milletvekilleri 1 Mart 1935 tarihinde Parlamento toplantısına katılmışlardır. İlk seçimde 17 kadın seçilmiş, 1936 yılında yapılan ara seçimde de 1 kadın seçilerek parlamentoda 18 kadın milletvekili yer almıştır. İlk kadın milletvekillerinden Sabiha Gökçül Erbay, Mebrure Gönenç, Nakiye Elgün, Sabiha Görkey ve Seniha Hızal, Mihri Bektaş, Meliha Ulaş, Esmâ Nayman, Bahire Bediz Morova Aydılek, Fakihe Öymen, Türkan Örs Baştuğ, Huriye Öniz Baha, Hatice Özgener öğretmendir. Şekibe İnel ve Hatı Çırpan çiftçilik yapmışlardır⁴⁹⁶.

Doktor olan tek kadın milletvekili ise Fatma Memik'tir. 1932 yılında Heybeliada Verem Sanatoryumu'nda görev yapmıştır. 1934 yılında bu hastanenin şefliğine yükselmiş, Çocuk Esirgeme ve Kızılay'da da hekimlik yapmıştır. Benal Nevzat ise yazar olan tek kadın vekildir. Roman, şiir, makale gibi pek çok alanda eserler vermiş ve konferanslar düzenlemiştir. *Kara Osman* isminde piyes, *Aytım* isminde de şiir kitabı bulunmaktadır. Seçimlere katılmadan önce de siyasal yaşamda yer almıştır. 1927 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'na ilk kadın yönetim kurulu üyesi

⁴⁹⁴ Zafer Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arslulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7122>, (09.04.2021), s. 10,11.

⁴⁹⁵ Ayça Gelgeç Bakacak, "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme", **Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021), s. 635.

⁴⁹⁶ Gökçimen, s. 24, 25.

seçilmiştir. 1930'da İzmir'den Belediye Meclis Üyeliği'ne seçilmiştir ⁴⁹⁷. Aynı zamanda Benal Nevzat dört kere üst üste vekil seçilerek rekor kırmıştır. Bu rekor Işıl Saygın tarafından kırılmıştır⁴⁹⁸. İlk dönem seçilen kadın milletvekillerinin yaşları otuzun üzerindedir. Fatma Memik Hanım 32 yaşında en genç, Nakiye Hanım 53 yaşında en yaşlı vekildir⁴⁹⁹.

Seniha Hızal Darülfünun'da fen eğitimi görmüştür. Fransızca bilen ve öğretmen olan Seniha Hanım 5. Dönem Trabzon milletvekilliği yapmıştır. Esman Nayman dil öğretmenidir ve Fransızca, Rumca ve İngilizce bilmektedir. 1930 yılında Adana Belediye Meclis üyeliği yapan Nayman 5. Dönem Seyhan Milletvekili'dir. Sabiha Görkey Darülfünun matematik mezunudur ve Fransızca bilmektedir. Tokat ortaokulunda öğretmenlik yapmış, ardından 5. Dönem Sivas milletvekilliğine seçilmiştir. Mihri Pektaş Amerikan Kız Koleji'nden mezun olmuş, Robert Koleji'nde öğretmenlik yapmıştır. Fransızca bilen Pektaş 5. 6. ve 7. Dönem Malatya milletvekilliğine seçilmiştir. Bahire Bediz Morova Aydılek ortaokul mezunudur fakat öğretmenlik yapmıştır. 5. Dönem Konya milletvekilliğinden önce Bolu Belediye Meclis üyeliği yapmıştır. Meliha Ulaş öğretmenlik yapmış; Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. Samsun Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yapmış; ardından 5. ve 6. Dönem Samsun milletvekilliğine seçilmiştir. Ferruh Gübgüb, ilkokul mezunu olup Arapça bilmektedir. Biçki dikiş ve musiki bilen Ferruh Hanım hem Kayseri Belediye Meclis Üyeliği hem de 5. Dönem Kayseri milletvekilliği yapmıştır. Fakihe Öymen İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümü mezunudur. Türk Maarif Cemiyeti Kız Lisesi müdürlüğünü yürütmüştür. 5, 6, ve 7. Dönem İstanbul; 8. Dönem Ankara milletvekilliği yapmıştır. Fatma Memik İstanbul Darülfünun Tıp Fakültesinde eğitim görmüştür. Fransızca bilen Memik 5, 6 ve 7. Dönem Edirne milletvekilliğini yürütmüştür. Nakiye Elgün ise İstanbul Muallim Mektebi mezunudur ve kız lisesi müdürlüğü yapmıştır. İstanbul Encümen ve Meclis Üyeliği'ne seçilmiştir. 5, 6 ve 7. Dönem Erzurum milletvekilliğini yürütmüştür. Benal Nevzat, Paris Sarbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde eğitim görmüştür. İzmir'de hem Belediye Meclis Üyeliği hem de 5, 6, 7 ve 8. dönem milletvekilliği

⁴⁹⁷ TBMM, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamentarler 1935-2009**, TBMM Yayını, Ankara, 2009, s. 74, 273.

⁴⁹⁸ Genç, s. 36.

⁴⁹⁹ Yalçın, s. 77.

yapmıştır Hatice Özgener, Rüştüye mezunu olup Rumca bilmektedir. Darül Eytam' da müdürlük yapmıştır. 5. Dönem Çankırı milletvekili seçilmiştir⁵⁰⁰.

Huriye Öniz Baha, Diyarbakır milletvekilliğine seçilmiştir. Sabiha Gökçül Yüksek Öğretmen Okulundan mezun olmuştur. İzmir'de Muallim Mektebinde müdürlük görevini üstlenmiştir. 5. Dönemde Balıkesir'in, 6. Ve 7. Dönemde ise Samsun'un temsilini üstlenmiştir. Şekibe İnselel ise İstanbul Kız Sanayi Mektebinde eğitim görmüştür. Almanca bilen Şekibe Hanım çiftçilikle uğraşmıştır. 5. Dönem Bursa milletvekilliğine seçilmiştir. Hatı Çırpan kazan köyü muhtarlığına gelmiş aynı zamanda çiftçilikle uğramıştır. Ardından 5. Dönem Ankara milletvekilliğine gelmiştir. Türkan Örs İstanbul Darülfünun Felsefe Bölümü'nde eğitim görmüştür. Üsküdar Kız sanat Mektebinde müdürlük vazifesini yerine getirmiş, 5. Ve 6. Dönem Antalya milletvekilliğine seçilmiştir. Son olarak öğretmen olan Mebrure Gönenç, Adana ve Mersin'de Belediye Meclis Üyeliği yapmıştır. 5, 6 ve 7. Dönem Afyon milletvekili olarak seçilmiştir⁵⁰¹.

Parlamentoya giren ilk kadın vekiller politikaya erkekler kadar dâhil olamamışlardır. Daha çok yardım işleriyle ilgilenen kadınların vekilliği, bazı araştırmacılar tarafından niteliksel değil nicel olarak gerçekleştirildiği yönünde eleştirilmiştir. Bu dönemde bazı kadın vekillerin özellikle seçildikleri il ile alakalı politika geliştirmemeleri eleştirilerin sebebi olmuştur. Örneğin Huriye Öniz 5. Dönem Diyarbakır Milletvekili olmasına rağmen hiç bu ile gitmemiş, politikalar geliştirmemiştir. Huriye Hanım kadın hareketlerinde bulunmamıştır yalnızca 1912 Balkan Savaşları sırasında yaşanan göçlerin durumunu görerek yardımlarda bulunmuştur. Bu gibi örnekler kadın vekillerin ne kadar donanımlı olurlarsa olsunlar, siyasete göstermelik girdiklerinin eleştirisine neden olmuşlardır. Özellikle kadın haklarını savunan, bu yönde çalışmalar yapan öncü kadınların vekilliğe seçilmemeleri de bu durumun bir göstergesi olarak savunulmuştur⁵⁰².

Fakat tamamen politika yapmaktan da uzak durmamışlardır. Tamamen farklı bir yönetim biçiminden yeni kurulmuş Cumhuriyet'e geçiş ve yeni topluma alışma sürecinde bu durumun yaşanması normal karşılanmaktadır. O dönemle ilgili Benal Nevzat Arıman, Kapris Dergisi'ne verdiği röportajda şöyle konuşmuştur: "Meclis'te

⁵⁰⁰ Yalçın, s. 74-77.

⁵⁰¹ Yalçın, s. 74-77.

⁵⁰² Genç, s. 36

ilk gün Recep Peker biz kadın milletvekillerini toplayıp nasihat verdi. O günden sonra hep titiz, düzenli, çalışkan ve ağırbaşlı olduk. Meclis'te denge unsuru olduk. Bize bakıp erkek milletvekilleri bile üzerlerine çeki düzen verirlerdi. İlk zamanlar, doğulu Şeyh milletvekilleri elimizi sıkımadı, millet menfaati için birlikte çalışırdık”⁵⁰³.

Değişen rejim ve toplumsal yapıyla birlikte kadınlar siyasal yaşama dahil olmuşlardır fakat örnekte de görüldüğü gibi bu duruma uyum sağlamak zaman almıştır. İlk dönem kadın milletvekilleri, siyasal yaşama girdiklerinde her ne kadar erkekler ve toplum tarafından yadırgansalar da özellikle çok partili yaşama geçişte, siyasete katılacak olan diğer kadınlara öncülük etmişlerdir.

2.4. 1950-1980 Arası Dönemde Türk Kadının Siyasete Katılımı

1950 ve sonrasında özellikle dünya ölçeğinde görülen değişimler Türkiye’yi de etkilemiştir. Büyük devletlerin kendi aralarındaki rekabet ve gerginliğinden kaynaklanan İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türk siyasal yaşamında kadın temsilinin azalmasına neden olmuştur⁵⁰⁴.

Cumhuriyet döneminin ilk çok partili seçimi 14 Mayıs 1950 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçimde eşit, gizli ve genel oy, yargı denetimi, tek dereceli, basit çoğunluk gibi kurallar dâhilinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimi Demokrat Parti kazanmıştır. Cumhuriyet’in demokrasi adına gelişme kaydettiği dönem olan 1950 seçimlerinde, parlamentoya yalnızca üç kadın vekil girebilmiş; kadın milletvekili oranı %0,6 olarak kaydedilmiştir. Seçilen bu üç isim: Hatice Nazlı Tılabar, Tazer Taşkıran ve Halide Edip Adivar’dır⁵⁰⁵.

Milli Mücadele’de de büyük başarılar elde etmiş olan Halide Edip siyasal alanda da aktif olarak yer almıştır. Adivar, Demokrat Parti’den aday olarak bağımsız İzmir Milletvekili seçilmiştir⁵⁰⁶ sonrasında 1945 yılında Demokrat Parti’ye

⁵⁰³ Meral Yılmaz, —Hak Tanımak Vekil Olmaya Yetmiyorl, Aksiyon Dergisi, Sayı: 209, 5 Aralık 1998, s.18-20’den aktaran C. Şahin, s. 99.

⁵⁰⁴ Cem Eroğlu, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 86.

⁵⁰⁵ TBMM Albümü, 1920- 2010, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları 2. Cilt, No: 1, Ankara, 2010, s. 479’dan aktaran İlyas Topçu, “Demokrat Parti’li Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960)”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:17, 2019, s. 147.

⁵⁰⁶ Genç, s. 39.

katılmıştır. Bu tarihlerde; muhalif olan partinin içinde Halide Edip, ayrı bir muhalefet oluşturmuş bu nedenle seçimlere girdiğinde bağımsız aday olmuştur⁵⁰⁷. Mecliste, Anayasa ve Milli Eğitim komisyonlarında görev almıştır⁵⁰⁸.

Özellikle eğitim konusu üzerinde duran Halide Edip Adıvar, milli savunmanın en yüksek bütçeye sahip olmasını, eğitime ayrılacak olan bütçenin de savunmadan sonraki en yüksek bütçe olmasını teklif etmiştir. Bunun yanında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan *Dünya Klasikleri*'nin fiyatlarında değişim yapılarak; herkesin alabileceği ücretlere indirilmesini ve herkesin anlayabileceği şekilde çevirilerin yapılmasını talep etmiştir. Bunun dışında Atatürk'e karşı işlenen suçlarla ilgili yasa görüşmelerinde, Atatürk'le uzun zaman çalışmış biri olarak konuşma yapmıştır⁵⁰⁹. Bu konuyla ilgili önerisi ise, bütün Atatürk heykellerinin önüne koruma koyularak zarar vermeye çalışanlara ceza verilmesidir. Bunun dışında kanunun tekrar gündeme gelmesiyle, Atatürk'ü insanüstü bir varlık olarak göstermeye çalışan ve putlaştıran kişilerle aynı düşüncede olmadığını savunmuştur⁵¹⁰.

1950 seçimlerinde meclise giren diğer kadın vekil Hatice Nazlı Tlabar'dır. Teknik açıdan bakıldığında, Demokrat Parti'nin 416 vekilinin arasındaki tek kadın vekildir⁵¹¹. Tlabar oldukça donanımlı bir kadın olup dört dil bilmektedir. Bu diller Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rumcadır. Bunların yanında Avusturya *Wiener Illustrierte Dergisi* ve *Belçika News Exchange Ajansı*'nda muhabir ve editörlük görevlerinde bulunmuştur⁵¹².

Uluslararası ilişkiler konusunda meclise sunduğu teklifler önemlidir. Örneğin Vatikan devletiyle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini, dünyanın bu devletle ilişki içinde olduğunu ve Türkiye'nin de dostane ilişkiler içinde olmasını savunmuştur. Bunun dışında Milli Eğitim Bakanlığı'nın UNESCO'ya yapmış olduğu bağışların denetlenmesini teklif etmiş, Kıbrıs sorunuyla ilgili yine Türkiye ve Yunanistan'ın

⁵⁰⁷ Filiz Çolak, "Demokrat Parti Dönemi'nde TBMM'deki Kadın Milletvekilleri Ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960)", **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt:10, Sayı:32, 2017, s. 127.

⁵⁰⁸ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt:1, Ankara, 1999, s. 555-558'den aktaran Filiz Çolak, s. 127.

⁵⁰⁹ Filiz Çolak, s. 129, 130.

⁵¹⁰ Ebru Çoban, "Çok Partili Döneme Geçişin İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:38, Sayı: 65, 2019, s. 375.

⁵¹¹ Filiz Çolak, s. 129.

⁵¹² Gülşah Güveloğlu, "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tlabar (1950-1960)", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2016, s. 11.

dostane tavırlarla soruna çözüm bulmalarını teklif etmiştir⁵¹³. Amerika’da pek çok konferans veren Tlabar, bu durumun Yunanistan’la olan ilişkileri zedelememesi adına uğraş vermiş, Türkiye’nin Batı bloğundaki konumunu korumaya çalışmıştır⁵¹⁴.

Kadınlar konusunda yaptığı çalışmaların en önemlisi ise, o dönem tartışmalara neden olan 2596 sayılı “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun” hakkında değişiklik teklifidir. Bu teklifi Ankara Milletvekili Aliye Temuçin ve Zonguldak Milletvekili Edibe Sayar ile birlikte vermişlerdir⁵¹⁵. Türk medyasında çarşafın kaldırılacağı şeklinde yapılan haberler büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu konuyu, 1946 yılında tekrar kurulan Türk Kadınlar Birliği de ele almıştır. Kuruluşunun 10. Yıl dönümünde Birlik, çarşafın dini bir unsur olarak kullanılmasının normal olduğunu fakat gerici grupların bunu kullandığını ve önüne geçilmesi gerektiğini savunmuştur⁵¹⁶.

Demokrat Parti içinde hoş karşılanmayan bu teklife tepkiler büyümüş fakat Nazlı Tlabar ve diğer iki kadın milletvekili bu fikri savunmuşlardır. Kadınlar Birliği, Tlabar ve meclisteki diğer kadınların bu tutumunu parti üstü bir davranış olarak tanımlamış, kadınlar adına yapılan güçlü bir hareket olarak görmüştür. Yalnızca kadınlar konusunda değil, diğer politikaların yapımı sırasında doğru olmadığına inandığı durumlara muhalif olmuştur. Buna en iyi örnek ise Demokrat Parti’nin, Kırşehir’i ilçe yapma girişimine karşı çıkmasıdır. Bu durumun baskıcı bir hareket olduğunu düşünen Tlabar, üyesi olduğu partiye muhalif bir tavır sergilemiştir.

Tlabar, Kadınlar Birliği ile pek çok konuda aktif siyaset yürütmüştür. Örneğin Anneler Günü’nün kutlanması için teklif vermiş böylece Anneler Günü ilk kez 1955 yılında kutlanmıştır. Kadınlarla ilgili yapılan diğer çalışmalar ise; özellikle kadının sosyal yaşamda elde ettiği hakları kullanabilmesi adına yürütülmüştür. Okuma yazma seferberliği başlatılmış; böylece okuma yazma bilmeyen kadın kalmaması için çaba sarf edilmiştir. Tlabar, Türk Kadınlar Birliği’ni imam nikâhının yasaklanması adına propaganda aracı olarak kullanmak istemiştir. Bu gibi çalışmalar Tlabar ve meclisteki kadın vekillerin, aynı zamanda Türk Kadın Birliği’nin her ne kadar Demokrat Parti ile iç içe olsalar da kadın özgürleşmesi ve modernleşmesi söz konusu

⁵¹³ Genç, s. 40.

⁵¹⁴ Filiz Çolak, s. 124.

⁵¹⁵ Cumhuriyet, 13 Mart 1956 ‘dan aktaran Güveloğlu, s. 17.

⁵¹⁶ Güveloğlu, s. 18.

olduğunda siyaset üstü bir dayanışma içinde olduklarını göstermiştir. Bu dönemde kadınlar siyasetten çok, kadın siyasetinin çıkarlarını gözetmişlerdir. Nazlı Tlabar Yassıada yargılamalarında diğer vekiller gibi yargılanmıştır. Demokrat Parti'nin yapmış olduğu pek çok şeye muhalif olmasına rağmen, bu durumu kullanarak aklanmaya çalışmamıştır. Savunmalarında hem Cumhuriyet Halk Partisi'ne hem de Demokrat Parti'ye muhalif duruşunun olduğunu söylemiş ve yapmış olduğu çalışmaları parti üstü olarak görülmesini istemiştir⁵¹⁷. Ürettiği politikaların parti için değil, kadın hakları için gerçekleştirildiğini ifade etmiştir fakat yine de diğer Demokrat Parti'li kadınlarla birlikte yargılanmış, ilk olarak Yassıada' da ardından Kayseri'de hapis yatmıştır⁵¹⁸.

Bu dönem içerisinde Tlabar ve arkadaşlarının çalışmaları büyük öneme sahiptir. Demokrat Parti'nin içinde, kadın haklarıyla ilgili yapılan teklifler aslında o dönemin bakış açısını yansıtmaktadır. Örneğin çocuk yapmayan kadınlardan vergi alınması, kadın memurların memuriyetlerine son verilerek evlerine geri dönmeleri ve çocuk yapmaları gibi cumhuriyetin modern fikrine aykırı öneriler sunulmuştur⁵¹⁹.

Parlamentoda vekillik yapan önemli bir diğer kişi Tezer Ağaoğlu Taşkıran'dır. Öğretmen olan taşkıran siyasi hayatından önce 1937 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Şube Müdürlüğü yapmıştır. 1943 yılında Kastamonu Milletvekili seçilmiş, mecliste üç dönem görev almıştır. 7. Dönemde Kastamonu, 8 ve 9. Dönemde ise Kars milletvekilliğine seçilmiştir. Üniversiteli Kadınlar Derneği'nde başkanlık görevini üstlenmiş, UNESCO Milli Komitesi'ne üye seçilmiştir⁵²⁰. Meclisteki çalışmalarından olan Milli Eğitim Komisyonu üyeliğini 362 oyla kazanmıştır⁵²¹. Eğitim konusundaki görüşlerinden biri de İstanbul Kız Mektebi'nin kapatılmamasıdır. Bu okulun kadınlar için kurulan ilkokul olduğunu ve bundan dolayı da kadınlık tarihi açısından önemli olduğunu ve kapatılmaması gerektiğini savunmuştur⁵²².

⁵¹⁷ Genç, s. 41,42.

⁵¹⁸ Güveloğlu, s. 30.

⁵¹⁹ Abdullah Aydın ve Murat Yıldız, "1950-1960 Döneminde Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Yasama Dergisi**, Sayı:33, 2016, s. 55.

⁵²⁰ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt:7, Ankara, 1999, s.611, 612 'den aktaran Filiz Çolak, s. 130, 131.

⁵²¹ T.B.M.M Meclis Tutanağı, Dönem:9, Cilt:1, 3. Birleşim, 29.05.1950, s. 38.

⁵²² Çoban, s. 382.

Eğitimci olan ve Aydın, Manisa Ankara Kız Enstitülerinde müdürlük yapmış olan Aliye Temuçin Coşkun⁵²³ Demokrat Parti'den 1954 seçimlerinde 10. Dönem Ankara milletvekilliğine seçilmiştir. Coşkun; Emekli Sandığı Kanunu'nun değiştirilmesi, orman ve ziraat alanında eğitim gören kişilere mühendis unvanının verilmesi gibi teklifleri meclise sunmuştur. Bunun dışında milli eğitim komisyonunda kâtip üyeliği gibi önemli işlerde yer almıştır⁵²⁴.

Meclis'e giren ve önemli işler yapan diğer kadın vekil Nuriye Pınar Erdem'dir. Deprem alanında uzman olan Erdem bu alanda da önemli çalışmalara imza atmıştır. Hem siyasal alanda hem de bilimsel alanda çalışmalarını sürdüren Pınar Erdem, 1954 yılında Jeofizik ve Jeodezi Birliği Kongresi'ne katılmıştır. Siyasal alanda da Dünya Parlamentolar Birliği Türkiye Genel Sekreterliği'ni yürütmüştür. 1956'dan 1960 yılına kadar aktif bilimsel ve siyasal yaşama katılım sağlamıştır. Sırasıyla katıldığı programlar UNESCO Ankara toplantısı, Viyana'da gerçekleştirilen Avrupa Sismoloji Komisyonu, Deprem Mühendisliği Konferansı, 2. Dünya Deprem Mühendisliği Konferansı'dır. 1940 yılında, o güne kadar keşfedilmemiş fay hatlarını bularak deprem haritasını düzenleyen Erdem'i, o sırada Çanakkale'de olan Adnan Menderes fark etmiş ve milletvekili olması için teklifte bulunmuştur. 1957 yılında da İzmir Milletvekili seçilerek 10 ve 11. Dönemde vekillik görevini icra etmiştir⁵²⁵.

Yassıada yargılamalarının ardından hapis cezasına çarptırılmış, hapisten çıktıktan sonra akademik hayata dönüş yapmıştır. 2006 yılında vefat eden Erdem Türkiye'nin ilk jeoloğudur⁵²⁶.

1957 seçimlerinde Demokrat Parti'den 10. Dönem milletvekili seçilen diğer kadın vekil Edibe Sayar'dır. Zonguldak milletvekili olan Sayar, Adliye ve Milli Eğitim Komisyonu'nda görev almıştır. Bunun dışında, 10 dönem boyunca mecliste Dilekçe Komisyonu'nda kâtip olarak görev yapmıştır. Korunmaya muhtaç çocuklarla ilgili 5387 sayılı Kanun'un değiştirilmesiyle ilgili teklifte bulunmuştur⁵²⁷. Türk

⁵²³ Filiz Çolak, s. 133.

⁵²⁴ Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, TBMM Yayınları, Ankara, 2009, s. 376'dan aktaran Topçu, s. 151,152.

⁵²⁵ Topçu, s. 153.

⁵²⁶ Topçu, s. 154.

⁵²⁷ TBMM Albümü, 1920- 2010, 2. Cilt, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 1, Ankara, 2010, s. 340,341'den aktaran Topçu, s. 154, 155.

Kadınlar Birliği başkanlığını da yürüten Sayar, hukuk eğitimi almasına rağmen yayın hayatında yer almış, dergi ve gazetelerde makaleler yayımlamıştır⁵²⁸.

Hilal Ülman 1957 yılında yapılan seçimlerde 11. Dönem Bursa milletvekili seçilmiştir. Özellikle öğretmenlerin ek görev haklarıyla ilgili ve milli eğitim alanında kanun tekliflerinde bulunmuştur⁵²⁹. Kendisinin de eğitimci olmasından dolayı eğitimle ilgili konuların, milli bir bilinçle ele alınmasını ve siyasetçilerin bu konuyu kendi çıkarlarının dışında tutmaları gerektiğini savunmuştur⁵³⁰.

Emine Piraye Levent ise İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi mezunu olup 1957 yılında 11. Dönem Aydın Milletvekilliği'ne seçilmiştir. Bu dönem Sağlık ve Sosyal Yardım komisyonunda görev almıştır. 3 yıl boyunca görevde kalan Levent, herhangi bir kanun teklifinde bulunmamıştır⁵³¹.

Arife Necla Tekinel, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Üç dil bilen Tekinel; Latince, İtalyanca ve Fransızca'yı ileri düzeyde konuşabilmektedir. 1946 yılında katıldığı Demokrat Parti'de aktif siyaset yapmıştır. 1950 yılında İstanbul Belediye Meclis üyesi seçilmiştir. 1953 yılında hem Sarıyer İlçesi İdare Heyeti'nde başkan; hem de Sarıyer Encümen Üyesi seçilmiştir. 1957 yılına gelindiğinde ise 11. Dönem İstanbul Milletvekili seçilmiştir⁵³². Diğer Demokrat Partili kadınlardan farklı olarak Yassıada soruşturmalarının ardından siyasete devam etmiştir. Milliyetçi Demokrasi Partisi'nde İstanbul milletvekilliği yapmıştır. Milliyetçi Demokrasi Partisi kendini feshettikten sonra 15 Mayıs 1986 tarihinde Doğruiyol Partisi'ne geçmiştir⁵³³.

Ayşe Günel, Çanakkale Fransız mektebinden mezun olmuş, yine Çanakkale'de İlkokul müdürlüğü yapmıştır. Siyasal yaşama katılımı Demokrat Parti'den çok önce gerçekleşmiştir. 1935 yılında Çanakkale Daimi Encümen üyeliğine seçilmiştir. 1946 yılında Demokrat Parti'ye girmiş, 1949 yılında Demokrat

⁵²⁸ Semra Gökçimen, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935- 2009**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara, 2009, s. 340'dan aktaran Filiz Çolak, s. 135.

⁵²⁹ Topçu, s. 156, 157.

⁵³⁰ Filiz Çolak, s. 139.

⁵³¹ TBMM Albümü, 1920- 2010, 2. Cilt, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 1, Ankara, 2010, s. 340,341'den aktaran Topçu, s. 155, 156.

⁵³² Filiz Çolak, s. 142.

⁵³³ Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, TBMM Yayınları, Ankara, 2009, s. 374'ten aktaran Topçu, s. 158.

Parti Barbaros Dispanseri ve Beşiktaş ilçe Meclis Başkanı seçilmiştir. 1957 yılında da 11. Dönem İstanbul Milletvekili seçilmiştir⁵³⁴.

1913 yılında İstanbul'da doğan Nimet Perihan Arıburun, Cumhuriyet Senatosu eski Başkanı, Tekin Arıburun'un eşi olmakla birlikte Atatürk'ün askeri okulda en sevdiği öğretmeni olan Naci Paşa'nın da kızıdır⁵³⁵. 1957 yılında seçilen Demokrat Parti'nin son kadın milletvekilidir. Milli Savunma ve Milli Eğitim Komisyonlarında görev yapmıştır. Yalnızca siyasal çalışmaları olmamış, özellikle yardım kuruluşlarında ve vakıflarda önemli işler yapmıştır. Örneğin Körlere Işık Vakfı'nda genel başkanlık yapmıştır. Bunun dışında Ankara Körler Okulu ve Türk Hava Kurumu'nda çalışmalar yürütmüştür. Türk Hava Kuvvetleri'ne kadın subay yetiştirmede önemi çoktur. Washington Kızıl Haç Kan Bankası'nda edindiği bilgilerle Kızılay Kan Bankası'nı kurmuştur⁵³⁶.

Übeyde Elli'nin siyasal yaşamı milletvekilliğinden önce başlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Kadın Kolları Başkanı ve Türk Kadınlar Birliği Genel Kurul Üyeliği gibi önemli işlerde görev almıştır. Ardından 1957 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ankara Milletvekili seçilmiştir⁵³⁷.

2.4.1. 1957-1980 Arası Dönemde Kadın Milletvekilleri

1957-1960 Yılları Arasında 11. Dönem Kadın Milletvekilleri: Arife Necla Tekinel, Emine Piraye Levent, Ayşe Günel, Hilal Ülman, Nimet Perihan Arıburun, Übeyde Elli'dir. Bu dönem mecliste yer alan kadın milletvekili oranı ise %1,1'dir⁵³⁸.

Kurucu Mecliste Kadınlar: Kurucu meclis 1960 darbesinin ardından anayasayı yapmak üzere görevlendirilen meclistir.⁵³⁹ Bu meclisin alt kanadı olan Temsilciler Meclisi'nde kadınlar da yer almıştır. Şükufe Ekitler, Hermine Agavni

⁵³⁴ Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, TBMM Yayınları, Ankara, 2009, s. 193-194'ten aktaran İlyas Topçu, s. 157.

⁵³⁵ Fatih Atik ve Binnaz Saktanber, "Prens Hasan'ın Türk Teyzesi", **Sabah**, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/17/b06.html>, (25.04.2021)

⁵³⁶ TBMM Albümü, 1920- 2010, 2. Cilt, 1950-1980, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 1, Ankara, 2010, s. 725; Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009, TBMM Yayınları, Ankara, 2009, s. 69, 70'den aktaran Topçu, s. 159.

⁵³⁷ Zühtü Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem (1957-1960)**, Cilt:3, Ankara, 2013, s.136,137'den aktaran Filiz Çolak, s. 144.

⁵³⁸ Sezgin, s. 27.

⁵³⁹ Gül Tuğba Dağcı, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgi Yayınları, İstanbul 2006, s. 88

Kalustyan, Remziye Batırbaygil, Mebrure Aksoley Temsilciler Meclisi'ne seçilen kadınlardır⁵⁴⁰.

1961 Anayasası hazırlanırken kurucu meclisin yanında yasamanın daha sağlıklı olması adına ikinci bir meclis oluşturulmuştur. Böylece oluşturulan sistemde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu olarak ayrılmıştır⁵⁴¹. Cumhuriyet Senatosu'na seçilen kadınlar: Nermin Abadan Unat (1978-1980), Bahriye Üçok (1961-1966), Nimet Zerrin Tüzün(1964-1971), F. Hikmet İşmen(1966-1975), Solmaz Belül(1973-1979), E. Mebrure Aksoley(1964-1973), Aysel Baykal(1979-1980), (Hatice) Mualla Akarca(1961-1966), Nezire Özel Şahingiray(1961-1964), Adile Ayda(1976-1978)⁵⁴².

1961-1965 Arası 12. Dönem Kadın Milletvekilleri: Bu dönemde meclise yalnızca 3 kadın vekil girebilmiş, kadınların meclisteki oranları %0,7 olarak kaydedilmiştir. İki kişi Adalet Partisi'nden Neriman Ağaoğlu (Manisa Milletvekili) ve Melahat Gedik (Aydın Milletvekili), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Saadet Evren (İstanbul Milletvekili) seçilmiştir⁵⁴³. Seçilen üç kadın da Hukuk Fakültesi mezunudur. Melahat Gedik ve Saadet Evren İstanbul Üniversitesinde eğitim görmüştür. Neriman Ağaoğlu ise Fransa'ya giderek burada hukuk eğitimi almıştır⁵⁴⁴. Neriman Ağaoğlu Kadınlar Birliği'nde idare üyeliği yapmış, Melahat Gedik ve Saadet Evren ise avukatlık yapmışlardır⁵⁴⁵. Bu üç kadın milletvekilinden yalnızca Melahat Gedik üst düzey parti yönetiminde bulunmuştur. Adalet Partisi'nin Üst Yönetim Kurulu Üyesi olarak görev yapmıştır. Kadınların parlamentoda erkeklerden çok daha az temsil edilmelerini, toplumsal algıyla alakalı olduğunu ileri sürmüştür⁵⁴⁶.

1965-1969 Yılları Arasında 13. Dönem Kadın Milletvekilleri: Zarife Koçak, Fatma Sevinç Düşünsel, Nilüfer Gürsoy, Behice Boran (Hatko), Hayriye Ayşe Nermin Neftçi, Melahat Gedik, Zehra Neriman Ağaoğlu, Türkan Seçkin

⁵⁴⁰ C. Şahin, s. 135-137.

⁵⁴¹ C. Şahin, s. 138.

⁵⁴² C. Şahin, s. 139.

⁵⁴³ C. Şahin, s. 161.

⁵⁴⁴ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, No:64, 213'den aktaran C. Şahin, s. 164.

⁵⁴⁵ C. Şahin, s. 164.

⁵⁴⁶ Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 272, 275.

(Taçyıldız) bu dönem meclise giren kadın milletvekilleridir. Bu dönemde meclisteki kadın milletvekili oranı %1,8 olarak bilinmektedir⁵⁴⁷.

Behice Boran akademisyen, Nermin Neftçi ve Sevinç Düşünsel avukat, Türkan Seçkin öğretmen, Nilüfer Gürsoy klasik filoloji asistanı, Zarife Koçak ise öğretmendir⁵⁴⁸. Behice Boran aynı zamanda Türkiye tarihinin ilk kadın parti genel başkanidir⁵⁴⁹.

Behice Boran'ın siyasal yaşama katılımı daha erken dönemde başlamış ve uzun soluklu olmuştur. 1948 yılında Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sol görüşlü hocaların tutuklanmasında Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran da vardır⁵⁵⁰. 1950 yılında Adnan Menderes'in, Meclis'in oyunu almadan Kore'ye asker göndermesine karşı çıkan bildiri yayınlamış, sonucunda da hapis cezası almıştır⁵⁵¹. 27 Mayıs Darbesi'nden sonra Türkiye İşçi Partisi'ne üye olmuştur. 1970 yılında Türkiye İşçi Partisinin genel başkanı olmuş, 12 Mart Muhtırası'ndan sonra hapis cezasına çarptırılmıştır. 1974 yılında affedilmiştir. 1975 yılında parti tekrar örgütlenmeye başlamış fakat 1980 Darbesi'nden sonra yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır⁵⁵².

1975 yılında parti başkanlığı yaptığı sırada Rıza Şah Pehlevi'nin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına davet edilmesine karşı çıkmış, diktatör olan birinin Atatürk'e ve Cumhuriyet'e sevgisinin olmayacağını söylemiştir⁵⁵³.

1969-1973 arası 14. Dönem Kadın Vekiller: Fatma Suna Tural, Hayriye Ayşe Nermin Neftçi, Naime İkbâl Tokgöz, Hatice Mualla Akarca, Zekiye Gülsen 14. dönem kadın vekilleridir. Mualla Akarca Yüksek ziraat mühendisliği yapmaktadır, İkbâl Tokgöz İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Zekiye Gülsen Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde eğitim görmüş, Fatma Suna Tural İstanbul

⁵⁴⁷ Sezgin, s. 27.

⁵⁴⁸ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, Devre 2, No: 686'den aktaran C. Şahin, s. 171.

⁵⁴⁹ C. Şahin, s. 175.

⁵⁵⁰ Mete Çetik, "Dil-Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık", **Tarih ve Toplum**, İletişim Yayınları, Cilt:27, Sayı:160, 1997, ss.197-200'den aktaran C. Şahin, s. 175.

⁵⁵¹ C. Şahin, s. 175.

⁵⁵² Uğur Mumcu, **Bir Uzun Yürüyüş**, Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, Ankara, Mayıs, 1997, s. 119, 120'den aktaran C. Şahin, s. 176.

⁵⁵³ C. Şahin, s. 176.

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'nü okumuştur⁵⁵⁴. Bu dönemde mecliste temsil edilen kadın oranı %1,1'dir⁵⁵⁵.

Türkan Akyol, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne gelerek Cumhuriyet tarihinde seçimle rektörlüğe seçilen ilk kadın olmuştur⁵⁵⁶. Aynı zamanda 19 Üniversite rektörlerinin arasından Kurul Başkanlığı'na getirilmiştir. 1983 yılında Sosyal Demokrat Parti'yi kuran beş kişiden biri olmuştur. Üniversitedeki görevinden istifa ederek partinin Genel Başkan Yardımcılığı'na seçilmiştir. Sosyal Demokrat Parti ve Halkçı Parti birleşmiş, Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin genel başkan yardımcılığını da yürütmüştür. 1987 yılında İzmir Milletvekili seçilmiştir⁵⁵⁷. Sosyalist Enternasyonalin ve Sosyalist Enternasyonal Kadınlar (SİW) kuruluşunun Akdeniz Bölgesi Başkan Yardımcılığı'na seçilmiştir⁵⁵⁸.

Nermin Neftçi 13. Ve 14. dönem meclise Muş Milletvekili olarak girmiştir⁵⁵⁹. 9 Mayıs 1973 yılında yapılan meclis oturumunda Meclis Başkanvekili seçilmiştir⁵⁶⁰. İlk Kadın meclis başkanı olduğu için meclisin desteğini alamamış bunun dışında da sorunlar yaşanmıştır. Örneğin bu döneme kadar kadın başkanların meclisi yönetirken ne giyeceklerine yönelik kanunda madde yer almamıştır⁵⁶¹. Bu belirsizlikten sonra Neftçi, meclise frak giyerek gelmiştir⁵⁶². Meclisin desteğini alamamasından dolayı başkanlığı uzun sürmemiştir.

1973-1977Yılları Arasında 15. Dönem Kadın Milletvekilleri: Zekiye Gülsen, Şükriye Tok, Nilüfer Gürsoy, Fatma Gülhis Mankut, Ayşe Aliye Köksal, Feriha Fatma Öztürk bu dönemin kadın vekilleridir⁵⁶³. Ayşe Aliye ise Köksal Kız Enstitüsü mezunudur. Fatma Mankut İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde

⁵⁵⁴ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, Dönem 3, Sicil: 731, 756, 825, 891'den aktaran C. Şahin, s. 180.

⁵⁵⁵ Sezgin, s. 27.

⁵⁵⁶ Perihan Ergun (Turgut), **Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız**, Tekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 295'ten aktaran C. Şahin, s. 185.

⁵⁵⁷ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, TBMM Üyelerine Ait Özgeçmiş Bildirimi, Kütük Sıra No:2016'dan aktaran C. Şahin, s. 186.

⁵⁵⁸ C. Şahin, s. 186.

⁵⁵⁹ Perihan Ergun (Turgut), **Cumhuriyet Aydınlanmasında Öncü Kadınlarımız**, Tekin Yayınları, İstanbul 1997, s. 299'dan aktaran C. Şahin, s. 187.

⁵⁶⁰ Millet Meclisi T.D., III/37, TBMM Matbaası, Ankara, 1973, s.201'den aktaran C. Şahin, s. 188.

⁵⁶¹ Deniz Güçer, "TBMM Yönetiminde İki Kadın Vekil", **Akşam Gazetesi**, 11 Ağustos 2007, s. 1'den aktaran C. Şahin, s. 188.

⁵⁶² Habib Güler, Selim Kuvel, "39 Yıl Sonra Meclis'in Zirvesinde İki Kadın", **Zaman Gazetesi**, 11 Ağustos 2007, s.1'den aktaran C. Şahin, s. 188.

⁵⁶³ C. Şahin, s. 189.

eğitim görmüştür. Şükriye Tok ve Fatma Feriha Öztürk ise lise mezunudurlar⁵⁶⁴. Kadın vekillerin bu dönemde temsil oranları ise %1,3'tür.

1977-1980 Yılları Arasında 16. Dönem Kadın Milletvekilleri: Asel Uğural, Nilüfer Gürsoy, Sevil Korum ve Makbule Çağlayan Ege'dir. Bu dönemde 450 milletvekilinin olduğu parlamentoda kadınlar %0,88 oranla temsil edilmişlerdir. Bu kadınların ikisi Cumhuriyet Halk Partisi'nden, ikisi Adalet Partisi'ndendir⁵⁶⁵. Sevil Korum; Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, Makbule Ege Çamlıca Kız Lisesi, Nilüfer Gürsoy ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi ve Aysel Uğural Kız Enstitüsü mezunudur⁵⁶⁶.

Aysel Uğural restoran işletmecisi, Nilüfer Gürsoy Akademisyen, Makbule Ege Belediye Başkanı, Sevil Korum ise Devlet Planlama Teşkilatında uzman olarak görev yapan donanımlı kadın vekillerdir⁵⁶⁷.

2.4.2. Bakanlık Düzeyinde Kadın Temsili

Türk kadını dünyadaki hemcinslerinin pek çoğundan daha erken siyasal hakları kazanmış olsalar da bakanlık gibi önemli görevlere getirilmeleri uzun zaman sonra gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise kadınlara parlamentoda sembolik yer verilmesidir⁵⁶⁸. Fakat 1961 yılında gerçekleşen darbeyle yeni Anayasa yürürlüğe girmiş, ilk kez “İnsan Haklarına Dayalı” ibaresi Anayasa’da yer almıştır. Bu ifadenin Anayasa’da belirtilmesiyle toplumsal cinsiyet eşitliğinin de sağlanması ümitlendirici olmuştur. Özellikle 12. madde (“Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir”)⁵⁶⁹ kadınların erkeklerle kanun önünde eşit haklara sahip olduklarını ve bu hakların garantörünün devlet olduğunu belirtmiştir. 1961 Anayasası, kadınların eğitimlerini yükseltecek uygulamaları da belirtmiştir. Böylece hem kadın hem erkek okuryazar oranında artış

⁵⁶⁴ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, Dönem 4, Sicil: 982, 1043, 1073, 1082'den aktaran C. Şahin, s. 191.

⁵⁶⁵ C. Şahin, s. 194.

⁵⁶⁶ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, İstanbul Mv., Sicil:1321, 1331, 1343'den aktaran C. Şahin, s. 196.

⁵⁶⁷ TBMM Arşiv ve Genel Evrak Müdürlüğü, Millet Meclisi Üyesi, Hal Tercümesi Kâğıdı Örneği, İstanbul Mv., Sicil:1321, 1331, 1343'ten aktaran C. Şahin, s. 196.

⁵⁶⁸ Kahraman ve Aydın, s. 52,53.

⁵⁶⁹ Kemal Gözler, “Türk Anayasaları”, **Anayasa Hukuku Sitesi**, <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, (14.12.2021)

görülmüştür fakat yine de aradaki fark kapanmamıştır⁵⁷⁰. Kadınların okuma yazma oranları erkeklere göre düşük olsa da yönetici kadrosundaki kadınların eğitim seviyeleri yüksektir. Örneğin kadın bakanların özellikleri incelendiğinde mesleki açıdan genellikle avukat ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Özel sektör, doktorluk ve mühendislik gibi mesleklerde çalışan kadın bakanlar olsa da ağırlık bu iki sektördedir. Kadın bakanların tamamı önceden siyasetle ilgilenen kişiler olup; bu durumdan tamamen uzak değillerdir. Eğitimleri konusunda ise Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde atanmış bazı bakanlar hariç, neredeyse tamamı yükseköğretim mezunudur. Bazıları ise lisansüstü eğitim görmüşlerdir. Kadınların getirildikleri bakanlıklar büyük oranda aile bakanlığıdır. Toplumsal cinsiyet rollerinin Türk siyasetindeki etkisini gösteren bir örnektir⁵⁷¹.

Bakanlıklara atanan kadınların birçoğu ya kendileri ya da aile bireyleri, siyasal konjonktürde yer almışlardır. Örneğin; Hayriye Ayşe Nermin Neftçi Kerkük'ün meşhur Neftçizadelerin oğluyla evli olmasından dolayı Muş Milletvekilliği'ne aday gösterilip seçilmiştir⁵⁷². Bir başka örneğe 57. Hükümet'te Kıbrıs ve yurt dışındaki yurttaslardan sorumlu bakan olarak görev yapan Tayyibe Gülek, Adana eski Büyükşehir Belediye Başkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi eski genel sekreteri olan Kasım Gülek'in kızıdır⁵⁷³. Yani kadınların bakanlık gibi önemli mevkilerde görev alabilmeleri, erkekler kadar kolay olmamış, ya siyasette önceden yer alarak belli başarılar elde etmişler ya da ailelerindeki erkeklerin siyasal geçmişe sahip olmaları gerekmiştir.

Tarihsel açıdan bakıldığında Cumhuriyet Dönemi'nin ilk kadın bakanı, Türkan Akyol'dur. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından kurulan Nihat Erim hükümetinde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak görev yapmıştır. Doktor olan Akyol, uzun yıllar yurt dışında görev yaptıktan sonra Türkiye'ye geri dönmüş; 1987 yılında Erdal İnönü'nün başkanlığındaki Sosyal Demokrat Parti'nin üyesi olmuştur. Milletvekilliğinin ardından 1992 yılında Süleyman Demirel ve Erdal İnönü'nün hükümetinde Kadından Sorumlu Bakan olarak görev almıştır. Siyasal kimliğinin yanı

⁵⁷⁰ Genç, s. 47.

⁵⁷¹ Ömer Fuad Kahraman, Abdullah Aydın, "Türkiye'de Kadın Temsili Sorunsalına Kadın Bakanlar Bağlamında Bir Bakış", **Yasama Dergisi**, Dünya Kadınlar Günü Özel Sayısı, Sayı:31, 2015, s. 56,57.

⁵⁷² Kahraman ve Aydın, s. 57.

⁵⁷³ Anadolu Ajansı, "Ruanda Meclis'i TBMM'yi dörde katladı", **Habertürk**, [Ruanda Meclis'i TBMM'yi dörde katladı - Dünya Haberleri \(haberturk.com\)](http://www.haberturk.com), (23.04.2021)

sıra Cumhuriyet'in ilk kadın rektörü de yine Türkan Akyol'dur. WHO Avrupa Bölgesi Şeref Üyeliği ve Sosyalist Enternasyonal Kadın Kolu Başkan Yardımcılığı gibi önemli görevleri de üstlenmiştir.⁵⁷⁴

Zamanla değişen siyasal ve ekonomik ortamla birlikte kadınlara verilen bakanlık türleri de değişime uğramıştır. Örneğin liberalleşme politikalarının gündemde olduğu dönemlerde, Tansu Çiller ve İmren Aykut gibi ekonomist kadın bakanlar göreve getirilmiştir⁵⁷⁵. Siyasette kadın erkek eşitsizliği hem her kademede hem de her dönemde görülmüştür.

2.4.3. Yerel Yönetim Düzeyinde Kadın Temsili

Yerel yönetimlerde kadın temsili, demokrasinin işlerliği açısından önem taşımaktadır. Nüfusun yarısını oluşturan kadınların yerel yönetimlerde yer alması; kamusal alana dâhil olmalarını, kendi sorunlarını dile getirmelerini ve çözüm üretmelerini sağlamaktadır⁵⁷⁶.

Türk tarihinde; özellikle Osmanlı İmparatorluğu ve sonraki dönemlerde kadınlar, siyasal ve sosyal haklarını elde edebilmek adına mücadele etmişlerdir. Kadınlar, ortaya koydukları dayanışma sayesinde, 1930 yılında yerel seçimlere katılım hakkını elde etmiştir. 1933 yılına gelindiğinde Türk kadını, köy muhtarını seçme ve köy heyetine seçilme hakkını kazanmış; 1934 senesinde ise milletvekilliğine seçilme ve vekil seçme hakkını elde etmiştir⁵⁷⁷.

1930 yılında kadınlar, belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. Aynı yıl düzenlenen yerel seçimlerde kadınlar, Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan aday olarak seçimlere katılmışlardır. 1930 seçimleri muhalefetin, demokrasi adına ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu konuyla ilgili Atatürk, 1930 seçimleri için Fevzi Bey'den muhalefet oluşturulmasını istemiş, böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Bu

⁵⁷⁴ Genç, s. 47,48.

⁵⁷⁵ Kahraman ve Aydın, s. 58.

⁵⁷⁶ Çelik, s. 51.

⁵⁷⁷ Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**. Versus yayınları, İstanbul, 2013'ten aktaran Ayşe Özgün Çelik, **Feminist Bir Politika Tahayyülü: Kadınların Yerel Yönetimlerde Temsili**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 50.

seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'ndan kadın adaylar seçimlere adaylıklarını koymuşlardır⁵⁷⁸.

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul adayları, Suat Derviş ve Nezihe Muhittin'dir. Partilerinin kapatılmasından dolayı seçimlere katılamamışlardır. Cumhuriyet Halk Fırkasının İstanbul adayları ise Safiye Hüseyin, Refika Hulusi Behçet, Zehra Hanım, Nakiye Hanım, Latife Bekir, Rana ve Enveriye Hanımlardır. Bu isimlerden Latife Bekir, Safiye Hüseyin, Rana ve Nakiye Hanım Türkiye tarihindeki ilk kadın Belediye Meclis üyeleri olarak seilmişlerdir⁵⁷⁹. Benzer şekilde her iki parti, İzmir'de kadın adaylara yer vermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İzmir'deki kadın adayları Ayşe ve Nebiye Necmettin Hanım'dır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kadın adayları Ayşe Şevket Hanım, Fahrunnisa İzzet Melih Hanım, Suat Derviş Hanım, Makbule Ömer'dir; fakat İstanbul'daki adaylarda da olduğu gibi partilerinin kapatılmasından dolayı seçimlere katılamamışlardır. Belediye Meclislerine farklı illerdeki kadın adaylar da girebilmişlerdir⁵⁸⁰. 1930 yılında yapılan bu seçimin sonucunda Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı olan Kılıçkaya beldesine Sadiye Hanım ilk belde belediye başkanı olarak seilmiştir⁵⁸¹.

Yerel yönetimlere katılım sağlayarak demokrasi adına önemli adımlar atan bu kadınlara diğerk bir örnek ise Gül Esin Hanım'dır. Aydın ilinin Çine ilçesinde muhtar seçilen Gül Esin Hanım, Cumhuriyet tarihinin ilk 'kadın muhtarı'dır. Kahvehanelerde erkeklerin kumar oynamalarını yasaklayarak kadın ve erkeklerin ortak kullanımına açmıştır, bu sayede kahvehaneleri kitap okunabilen sosyal alanlar haline getirmiştir. Bununla birlikte kız kaçırma olaylarının önüne geçmiş ve nikâh işlerinin düzenlenmesini sağlamıştır⁵⁸².

1934 yılında yapılan yerel seçimlerde ise farklı bir uygulama yapılmıştır. İzmir'de kadınların öncülük etmesiyle gerçekleştirilen açık hava sinemalarında Cumhuriyet Halk Fırkası'na üye olan ve seçimlerde aday olan kişilerin tanıtımları yapılmıştır. Bununla birlikte kadınlar, seçim sistemi ile alakalı bilgileri radyodan

⁵⁷⁸ Bahar Üste, Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler Ve Kadın Temsili", **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1, 2017, s. 106.

⁵⁷⁹ Üste, s. 106

⁵⁸⁰ Üste, s. 106

⁵⁸¹ Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, "Yerel Yönetimlerde Kadın Ve Kayyum Raporu", http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/370_1.pdf, (23.12.2021)

⁵⁸² Haberler.com, "Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarına Başkan Alıcık'tan Vefa", (08.03.2013) <https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-kadin-muhtarina-baskan-alicik-tan-4405113-haberi/>, (24.12.2021)

yayın yaparak halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. 1934 yerel seçiminde Nevşet Hanım ve Beşal Nevzat Hanım İzmir Belediye Meclisi'ne seçilmişlerdir⁵⁸³.

İstanbul'dan aday olan kadınlar da farklı projelerini dile getirerek dikkatleri çekmiştir. Örneğin, İstanbul adaylarından olan Nakiye Hanım, bebeklerini emzirmek zorunda kalan kadınlar için toplu taşıma araçlarında ayrı beşikli bölümlerin oluşturulacağı sözünü vermiştir. 1938 yerel seçimlerinde, önceki seçimlerde olduğu gibi kadınların yoğun ilgisi olmuştur. 1938 yerel seçimlerinde İzmir'den aday olan kadınların hiçbiri, Belediye Meclis Üyeliği'ne seçilememişlerdir; fakat İstanbul, Ankara, Bursa, Edirne ve İzmit'te kadın adaylar Belediye Meclis Üyeliği'ne seçilebilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1942 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde, kadınlar; İstanbul, İzmir, Ankara gibi büyük şehirlerde seçimlerin güvenliği, oyların nasıl kullanılacağı, oy kullanmanın yurttaşlık görevi olduğu gibi bilgileri halka iletmışlerdir. Oy hakkının kullanımına dikkat çeken kadınlar, saha çalışmaları yürüterek halkın beklentisine de önem vermişlerdir. Örneğin, Ankara'da halkla görüşmeler yaparak, onların yerel yönetimlere yönelik beklentilerini dinlemişlerdir. Tek partili dönemde gerçekleştirilen yerel seçimlerde kadınlar, istenilen temsil oranlarına ulaşamamışlardır, fakat belediyelerde elde ettikleri statüleri değerlendirerek önemli çalışmalara imza atmışlardır. Özellikle İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde kadınların toplu taşıma araçlarında bebekleriyle daha rahat seyahat edebilmeleri, okuyan çocuklara burs verilmesi gibi projeler üretmişlerdir⁵⁸⁴.

Tek partili dönemde ise kadınların temsil edilebilmeleri adına 'Örtük Kota' uygulanmıştır. Kota uygulamasıyla kadınlar, 1946 yılına kadar yerel yönetimlerde belli oranlarda temsil edilmişlerdir. Örneğin, Konya İl Genel Meclisi'nde 6 kadın üye bulunurken çok partili hayata geçişle birlikte bu sayı düşmüştür⁵⁸⁵.

1946 yılına gelindiğinde çok partili yaşama geçilmiştir. Demokrat Parti bu yılda yapılan seçimlerde problemler yaşasa da 1950 yılındaki seçimleri kazanmıştır. Aynı yıl yerel seçimler yapılmış, Mersin'de Demokrat Parti, belediye meclisinde çoğunluğu elde etmiştir. Belediye meclisindeki üyeler Müfide İlhan'ı belediye

⁵⁸³ Üste, s. 107.

⁵⁸⁴ Üste, s. 107-109.

⁵⁸⁵ Münevver Özyılmaz, **Belediye Meclislerinde Kadın Temsili: Bursa Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 57.

başkanı olarak seçmişlerdir. Böylece İlhan, Cumhuriyet'in ilk kadın il belediye başkanı olarak tarihe geçmiştir⁵⁸⁶.

1950 ve 1960 arası dönemde Demokrat Parti, Marshall Planı'ndan aldığı yardımlarla ekonomide önemli adımlar atmıştır. Demokrasi alanında da önemli çalışmalar yapan Demokrat Parti, askerin, bürokratların ve halkın desteğini alarak 1954 seçimlerini de kazanmıştır. Fakat bu iyimser hava zamanla yerini otoriter baskılara bırakmıştır. Bunun neticesinde sivil ve askeri bürokrasiyi karşısına almıştır. 27 Nisan 1960 yılında 'Tahkikat Komisyonu'nu' kuran Demokrat Parti, diğer siyasal partilerin toplantı yapmalarını ve kongre düzenlemelerini yasaklamıştır. Bu baskıların sonucu olarak da 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu yönetime el koymuştur⁵⁸⁷.

1961 yılında genel seçimler yapılmış böylece demokratik yaşama geri dönmüştür⁵⁸⁸. 1963 yılında yerel seçimler gerçekleşmiştir. Bu seçimde halk, ilk kez temsilci seçmeden doğrudan belediye başkanını seçmiştir. 1963 yerel seçimlerinden önce halk, meclis üyelerini belirlemiş; meclis üyeleri de kendi aralarında yaptıkları ayrı bir oylamayla başkanı seçmişlerdir⁵⁸⁹.

Dönemin iktidarı olan Adalet Partisi, sık aralıklarla seçim yapıldığını gerekçe göstererek 1967 yılında yapılması gereken seçimi bir yıl sonra, yani 1968 yılında yapılmasına karar vermiştir⁵⁹⁰.

1968 yılındaki seçimlere bakıldığında toplam belediye sayısı 1238 iken kadın belediye başkan sayısı yalnızca 4'tür. Cumhuriyet Halk Partisi, 3 kadın belediye başkanı çıkarırken bu isimler; Saniye Altuncu (İzmit Değirmendere), Leyla Atakan (İzmit) ve Çağlayan Ege(İstanbul Çatalca)'dir. Adalet Partisi'nden Seniha Tınay (İzmir Dikili) belediye başkanı seçilmiştir. Bu seçimde kadınların temsil oranı %0,3'tür. 1973 yerel seçimlerinden önceki olaylara bakıldığında, Türkiye tarihinin en çalkantılı dönemlerinden biri olarak nitelendirilebilmektedir. 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri muhtıra yayınlamış, hükümeti istifaya zorlamıştır. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel istifa etmiştir. Demirel'in yerine ilk olarak Nihat Erim sonra Ferit Melen ve Naim Talu hükümetleri kurularak 1973 yılına kadar

⁵⁸⁶ Mehmet Aslan, "Erillikten Dişiliğe Türkiye'de Kadın Belediye Başkanlığı", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Antalya, 2009, s. 50.

⁵⁸⁷ M. Aslan, s. 52.

⁵⁸⁸ Oya Çitçi ve Örsan Ö. Akbulut, **Yerel Seçimler Panoraması: 1963-1999**, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001, s. 8.

⁵⁸⁹ M. Aslan, s. 53.

⁵⁹⁰ Çitçi ve Akbulut, s. 31.

ülkeyi yönetmişlerdir. Muhtıranın ardından yapılan 1973 yerel seçimlerinde, 1620 belediyeden 1 Cumhuriyet Halk Partisi, 1 Adalet Partisi ve 3 Bağımsız olmak üzere toplamda 5 kadın belediye başkanı seçilmiştir. Bağımsız aday olarak belediye başkanı seçilen kadınlar; Nimet Yemişçioğlu (Bursa Karacabey), Hanife Töre (Elazığ Hankendi), Seniha Tınay'dır (İzmir Dikili). Adalet Partisi'nin adayı Işıl Saygın (İzmir Buca) ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayı olan Çağlayan Ege (İstanbul Çatalca) seçilen diğer kadın belediye başkanlarıdır. 1973 seçimlerinde de kadınların temsil oranı %0,3'tür. 1973 seçimlerinin ardından ülkeyi İslamcı görüşe sahip Milli Selamet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti yönetmiştir. 1977 yılında yapılan genel seçimleri ise Cumhuriyet Halk Partisi kazanmıştır. Aynı yıl yapılan yerel seçimlerde belediye sayısı 1710'dur, fakat seçilen kadın belediye başkanı sayısı 5'tir. Işıl Saygın, Adalet Parti'sinin adayı olup İzmir Buca'da belediye başkanı seçilmiştir. Zehra Erkal, Adalet Partisi'nin adaydır ve Aydın Acarlar'da belediye başkanı seçilmiştir. Zekiye Gülşen de Adalet Partisi'nden aday olmuş, Çanakkale'nin Lâpseki ilçesine belediye başkanı seçilmiştir. Nagahan Akay ise Cumhuriyet Halk Partisi'nin adayı olup, o da Çanakkale Bozcaada'ya başkan olarak görevde yer almıştır. Son olarak bağımsız aday olan Kadriye Çökelez, Denizli'nin Çal ilçesine belediye başkanı olmuştur. Bu seçimde de 1968 ve 1973 yıllarındaki yerel seçimlerde olduğu gibi kadınların temsil oranı %0,3'tür. 1980 yılında darbe yapılmış, bu nedenle belediye başkanları demokratik yollarla seçilememişlerdir. Darbe Hükümeti'nin oluşturduğu Milli Güvenlik Konseyi, belediye başkanlarını belirlemiştir. Bu süreçte 3 kadın, bu konsey tarafından belediye başkanlığına getirilmiştir. Bunlar; Güldal Kuş (Çanakkale Bozcaada), Özden Şen (Afyon Evciler), Ayşe Korukürek'tir (İçel Taşucu)⁵⁹¹.

1930-1980 arası dönemde Türk kadınının yerel yönetimlerde temsili incelendiğinde, erkeklere oranla daha az temsil edildikleri ortaya çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rolleri başta olmak üzere pek çok etken, kadınların siyasal yaşama katılımlarının önünde engel oluşturmaktadır.

⁵⁹¹ Zeynep Şahin, "Yerel Siyasette 'Kadın Temsili Sorunsalının' 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Özelinde Analizi: Trabzon İli Örneği", **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2021, s. 238; M. Aslan, s. 54-58.

2.4.4. Sendika ve Dernekler Düzeyinde Kadın Temsili

Örgütlenmenin en yoğun olduğu sendikalarda kadınların az olması burada da erkeklerin egemenliğini mümkün kılmış, böylece kadınların siyasal yaşama katılımı da azalmıştır⁵⁹². Bu dönemde sendikalarda görülen Amerikan etkisi, kadın derneklerinde de görülmüştür. Örneğin, Amerikalı kadın hukukçular tarafından kurulan Uluslararası Kadın Hukukçular Federasyonu'nun düzenlediği toplantılardan biri, Süreyya Ağaoğlu öncülüğünde gerçekleşmiştir. Süreyya Ağaoğlu, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk 'kadın avukatı'dır⁵⁹³. 1952 yılında düzenlenen toplantıda ceza, aile hukuku üzerine çalışmalar yapılmış, kadınların hukuki durumlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır⁵⁹⁴. Kadınların önünü açacak, erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlayacak hukuk temelini oluşturulması gibi konular, bu toplantıda işlenmiş önemli konulardır⁵⁹⁵.

Demokrat Parti Dönemi'nde kadın dernekleri sosyalist akımlardan etkilenmemeleri için denetim altında tutulmuştur. Bu dönemde Amerika ile olan ilişkilerin kötü etkilenmemesi için Enternasyonal Demokratik Kadınlar Federasyonu'nun çıkartmış olduğu tüm yayınlar yasaklanmıştır. Bir yıl sonra Birleşmiş Milletler 7. Genel Kurul görüşmelerinde, Ekonomik ve Sosyal Konsey Kadın Hakları Komisyonu'nun hazırladığı *Kadınların Siyasal Haklarına Müteallik Sözleşme* Selim Sarper tarafından kabul edilmiştir. Bu sözleşmeyle, kadın ve erkekler arasında siyasal hakların eşit olması amaçlanmıştır⁵⁹⁶.

Bu dönemde yalnızca siyasal değil sosyal anlamda hizmet veren dernekler de kurulmuştur. Örneğin, 25 Kasım 1954 tarihinde Kadınları Koruma Derneği'yle fuhuş yapan ve geçim sıkıntısı yaşayan kadınlara yardım etmek amaçlanmıştır. Bu dezavantajlı kadınları tekrar hayata kazandırma gayesi derneğin kuruluşunda etkili olmuştur⁵⁹⁷. Derneğin diğer kuruluş amaçları ise; diğer dünya kadınlarıyla etkileşim içinde olmak, böylece onlara Türk kadınının kazandığı hakları tanıtmak, bunun için de yasal olan gazete ve dergilerin çıkarılmasını sağlamak, Türk kadınının sahip

⁵⁹² Aydın ve Yıldız, s. 56.

⁵⁹³ Aydın ve Yıldız, s. 56.

⁵⁹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.10/229.542.15.'den aktaran Aydın ve Yıldız, s. 56.

⁵⁹⁵ Aydın ve Yıldız, s. 56.

⁵⁹⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.18/.01.02.130.97.3.; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.18/.01.02.133.74.15.'den aktaran Aydın ve Yıldız, s. 59.

⁵⁹⁷ Milliyet, 28.12.1954'ten aktaran Aydın ve Yıldız, s. 61.

olduğu hukuksal tüm hakların kullanılmasını sağlamak ve Türk kadınıni erkeklerle eşit seviyeye taşımaktır⁵⁹⁸.

Bu derneğin toplantısında söz alan yöneticiler, Türk kadının verilen hakları koruması ve doğru bir şekilde kullanması gerektiğini söylemişlerdir. Örneğin, dernek üyelerinden olan Harika Lifij, söz alarak köylerde resmi nikâhın yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur. Dernek başkanı olan Mediha Gezgin de aynı konu üzerinde durmuş, imam nikâhı olan kadınların terk edildikten sonra İstanbul'a iş aramak için geldiklerini ve iş bulamadıklarında fuhuş yapmak zorunda kaldıklarını söylemiş; bundan dolayı da kadınların resmi nikâh kıymaları yönünde eğitim konferansları verilmesini istemiştir⁵⁹⁹.

Mediha Gezgin siyasal anlamda da aktif bir yaşam sürmüştür. Kadınlar Partisi'ni kurmak istemiş; bu konuda atılımlar da yapmıştır. İstanbul Park Otel'de partinin toplantısını da gerçekleştirmiştir fakat Türkiye Partisi İstanbul adayı olmuştur⁶⁰⁰.

Bir başka kadın derneği ise Muazzez Aruoba tarafından 1959 yılında kurulan Kadınlar Dayanışma Birliği'dir⁶⁰¹. Dernek özellikle çalışma yaşamında bulunan kadınların sosyal problemlerini belirlemek ve bunlara çözüm üretmek amacıyla kurulmuştur. Diğer amaçları ise, farklı ülkelerdeki kadın dernekleriyle iş birliği yapmaları ve en önemlisi kadınların insan ve yurttaş olarak eğitilmeleridir⁶⁰². Derneğin en önemli çalışması ise Paris'teki 'Conseil International des Femmes' ile iş birliği yapma girişimidir. İç işleri ve dış işleri bakanlıklarından onay alındıktan sonra Celal Bayar'ın imzasıyla dernek, Uluslararası Kadınlar Konseyi ile birlikte çalışmalar yürütmüştür⁶⁰³. Tüm bu çalışmalar kadınların siyasette erkeklere oranla daha az temsil edilmelerine rağmen, elde ettikleri hakları kullanma konusundaki kararlılıklarını göstermektedir. Her ne kadar siyasal arenada Türk kadını istenilen seviyede temsil edilememiş olsa da, sendika ve dernekler başta olmak üzere pek çok alanda kendilerine verilen hakları kullanmışlardır.

⁵⁹⁸ Aydın ve Yıldız, s. 61, 62.

⁵⁹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 030.18/01.02.154.71.15. 'ten aktaran Aydın ve Yıldız, s. 63, 64.

⁶⁰⁰ Milliyet, 16.01.1958; Milliyet 31.08.1965'ten aktaran Aydın ve Yıldız, s. 64.

⁶⁰¹ BCA, 030.18/01.02.154.71.15.'ten aktaran Aydın ve Yıldız, s. 64.

⁶⁰² Aydın ve Yıldız, s. 64.

⁶⁰³ BCA, 030. 18/01.02.154.71.15; BCA, 030.18/01.02.154.71.15.'ten aktaran Aydın ve Yıldız, s. 65.

Sonuç olarak Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınlar, erkeklerle siyasette eşit haklara sahip olabilmek için mücadele etmiş ve kazanmışlardır. Her ne kadar Atatürk'ün verdiği bu haklar, kadınları erkeklerle eşit seviyeye getiremese de, dönemin koşullarına bakıldığında modernleşme ve demokratikleşme adına önem arz etmektedir. Değişen rejimdeki bürokratlar ve toplum, imparatorluğun devamı olduğu için kadınlara verilen siyasal hakların özümsemesi zaman almıştır. Eski alışkanlıkların ve düşünce yapısının devam etmesi; ekonomik, sosyal ve toplumsal yapı, toplumsal cinsiyet rolleri gibi pek çok unsur Türk kadınının siyasal haklarını elde ettiği zamandan bugüne kadar etkili olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADINLARIN SİYASAL YAŞAMA KATILIMINI SINIRLANDIRAN NEDENLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

3.1. Türk Kadınının Siyasal Yaşama Katılımını Sınırlandıran Nedenler

Siyasal faaliyetlere ve siyasete katılım farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Örneğin; oy vermek, partiye üye olmak, baskı gruplarının aracılığıyla karar mekanizmalarını etkilemeye çalışmak, parti toplantılarına katılmak ve bu partilerde aday ve temsilci olarak görev almak siyasal katılım çeşitlerindendir. Siyasal katılım, bireysel ve toplumsal olarak ikiye ayrılmaktadır. Bireysel katılım, yurttaşların yalnızca kendilerinin gerçekleştirdiği eylemlerle siyasette yer almalarıdır. Buna verilebilecek en yaygın örnek oy kullanmadır. Toplumsal katılım ise, yurttaşların birbirleriyle olan etkileşim ve sosyalleşmelerine bağlı olan siyasal katılım çeşididir. Siyasal temsil de toplumsal katılım şekline dâhil olmaktadır⁶⁰⁴.

Siyasal katılımın incelendiği toplumlarda; gelişmiş toplumun geleneksel topluma göre daha aktif siyasal katılımı söz konusudur. Gelişmiş toplumlarda bireyler, karar alma mekanizmalarına katılım sağlamak ve kendi geleceklerini tayin etme konusunda isteklidirler. Bununla birlikte olumsuz ve kendileri için uygun olmadığını düşündükleri koşulları eleştirerek değiştirme isteği içerisinde bulunmaktadırlar. Gelişmiş toplumlarda yaşayan eğitilmiş, yüksek gelir ve mesleki anlamda yüksek statü sahibi şehirli yurttaşlar; siyasete katılımında eğitimsiz, düşük gelirli işe sahip kırsal bölge yurttaşlarına göre daha fazla yer almaktadır. Sosyo-ekonomik modernleşme toplumda örgütlenmeyi arttırırken; bu örgütlere katılan kişi sayısında da artışa giderek daha fazla yurttaşın siyasetle ilgilenmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte sosyo-ekonomik modernleşme; ortaya çıkardığı örgütler ve gruplar arasında da rekabet, çatışma ve gerginliklerin artmasına neden olmaktadır. Mevcut gruplar yeni grupların çıkmasıyla kendilerini tehdit altında hissederek siyasal katılıma yoğunluk göstermektedirler⁶⁰⁵.

⁶⁰⁴ Nihal Şirin Pınarcıoğlu, “Eril Siyasette Kadın Temsili (mi?)”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2017, s. 16.

⁶⁰⁵ Dursun, s. 107.

Birinci bölümde de bahsettiğimiz Rousseau'nun toplum sözleşmesindeki tehdit unsuru bu duruma örnek verilebilir. Rousseau da eserinde, erkeklerin varlıklarını tehdit eden unsurlarla tek başlarına mücadele edemeyeceklerini, bundan dolayı zayıf olan güçlerini birleştirerek büyük ve toplu bir güç elde etmeye çalıştıklarından bahsetmektedir. O dönemde Rousseau'nun açıkladığı toplum sözleşmesi, bugün sosyo-ekonomik gelişmelerle benzerlik göstermektedir. Her iki durumda da tehdit unsurunu ortadan kaldırabilmek için, güçler birleştirilerek daha güçlü yeni bir grup oluşturulmaktadır⁶⁰⁶.

Dünya siyasetinde olduğu gibi Türkiye'de de kurallar, erkek egemen bakış açısıyla düzenlenmektedir. Kadınların siyasette yer alabilmeleri için erkeklerden çok daha fazla çaba sarf etmeleri gerekmektedir⁶⁰⁷. Kadınların yetersiz ve eksik temsil edilmelerinde, ekonomik ve siyasal düzenin barındırdığı kodlar etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu mekanizmalarda söz sahibi olmak, kadınların içinde bulundukları ekonomik, siyasal ve sosyal hayatla ilgili bilgiler vermektedir⁶⁰⁸.

Türkiye'de siyasal katılımı etkili olan unsurlardan biri de toplumsal kültürdür. Seçkin ve paternalist bakış açısı, kadınları siyasal yaşamdan uzaklaştırırken; siyaseti erkeklerin alanı haline getirmektedir. Kadınlar yönetilirken erkekler yönetendir. Bu nedenle paternalist bakış açısı, siyaseti tamamen erkek işi olarak göstermekte ve kadınların temsil hakkına zarar vermektedir⁶⁰⁹. Bu bakış açısı Rousseau gibi düşünürler tarafından da ele alınmaktadır. Birinci bölümde bahsedilen Rousseau'nun "aile kararlarını alan kişi babadır" fikri, bugün de Türkiye'de kültürel anlamda devam ettirilmektedir. Aile içinde oluşturulan hiyerarşide baba yönetici iken; kadın ve çocuklar yönetilen konumundadır. Bu durum kültürel kodlara işlendiği için siyasal alanda da aynı durum beklenmektedir.

Siyasal haklarını elde etmesi uzun süren Türk kadını siyasal sistemin içindeki dinamiklerden ve bu alanı kontrol eden erkekler tarafından ötekileştirilmiş ve ikincil

⁶⁰⁶ Rousseau, (Toplum), s. 17,24.

⁶⁰⁷ Kadın Sorunlarına Çözüm Arayışı Kurultayı, Ka-der Yayını, İstanbul, 2004, s. 86'dan aktaran Gökçimen, s. 44

⁶⁰⁸ Zerrin Ayşe Öztürk, "Uluslararası Siyasette Ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2012, s. 2.

⁶⁰⁹ Oya Çitçi, "20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 215, 1999, s. 81-97'den aktaran Pınarcıoğlu, s. 16.

konuma getirilmiştir⁶¹⁰. Bu süreçte kadınlara yalnızca kendi aralarında siyaset yapmalarına izin verilmiştir. Erkeklerin hâkim oldukları alanda ise kadın rolüne uygun işlerde çalışmışlardır. Sosyal hizmet, kadın, çocuk ve hayvan hakları gibi kadının bakım rolüne uygun işler verilmiş, siyasal anlamda karar almada yer alamamışlardır⁶¹¹. Kadınlar, parti içinde görev alabilseler de yükselme konusunda engellerle karşılaşmaktadırlar. Örneğin il başkanlığı ya da genel başkanlık gibi üst düzey yönetimde değil ikincil görevlere getirilmektedirler. Bunun nedeni, aile içinde yönetici olarak görülen erkeğin, bunu siyasal alanda da sürdürme isteğidir. Böylece kadınlar parti içinde yalnızca kadın seçmenlerle irtibat kuran ve partiye destek olan unsur olarak ele alınmaktadır⁶¹².

Siyaset; erkeklerin konuşma biçimleri, yaşam şekilleri, değerleri üzerine kurulu olmasına rağmen kadınlardan bu şartlar altında erkeklerle eşit yarışmaları beklenmektedir. Aile yaşamından sorumlu olduğu düşünülen kadın, siyasete girdiğinde sorumluluklarından vazgeçmesi beklenmektedir. Bu nedenle yalnızca bunu yapabilen ya da bu koşullara sahip olan çok az sayıda kadın, siyasette yer edinebilmektedir. Bunun pek çok nedeni bulunmakla birlikte; kadınlara karşı toplumsal bakış açısı bu durumun en önemli nedenlerin biridir. Özel alana ait görülen kadın, ‘siyasette başarılı olamaz’ algısı kadınların önüne sosyal, siyasal, ekonomik başta olmak üzere pek çok zorluk çıkarmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılabilmesi ve kadınların daha fazla siyasette yer alabilmeleri adına, demokratik ve eşit aile yapısının yaygınlaştırılması önemli bir adım olacaktır⁶¹³.

Siyasette kadın temsilinin az olma nedenlerinin arasında daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi seçme ve seçilme hakkını geç kazanmaları yer almaktadır. Bunun yanında siyasetin erkeklere ait bir alan olarak görülmesi ve bu düşüncenin daha çok kadınlar tarafından benimsenmesi de etkili olmuştur⁶¹⁴.

⁶¹⁰Emel Çokoğullar Bozaslan, “Siyasetle Alâkalı Mı Alâkasız mı?: Kadınlar Halk Fırkası’ndan Günümüze Kadın-Siyaset İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2020, s.62.

⁶¹¹ Ayşe Güneş Ayata, “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Ed. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 264-265.

⁶¹² Minibaş, T. “Siyasal Partiler Yelpazesinde Kadının Konumu”, **Kadın Gerçeklikleri**, Ed. N. Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 180’den aktaran Bozaslan, s. 54.

⁶¹³ Gökçimen, s. 51.

⁶¹⁴ Leyla Kahraman, 2012 “23. Dönem Kadın Milletvekilleri Üzerinden Türk Kadınının Siyasal Alandaki Konumu Üzerine Bir Analiz”, **Türkiye’de Farklılıklarına Rağmen Kadınlar “Post Feminist Çağda Türkiye’de Farklı Kadın Konumları”**, (Ed. Nezahat Altuntaş), Orion Kitabevi, Ankara, s. 258-260; Deniz Baykal, “Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi**

Kadınların siyasal yaşama katılımlarını arttırmak için toplumsal cinsiyet eşitliğinin hemen her alanda sağlanması gerekmektedir. Türkiye’de de bu yönde önemli adımlar atılmıştır. Örneğin Türkiye 1985 tarihinde kadın erkek eşitliğinin temel belgelerinden olan *Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*’ne (CEDAW) taraf olmuştur. Bunun dışında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) 1990 yılında kurulmuş, böylece kadın politikaları üretilmeye çalışılmıştır. 2009 yılında Meclis’te Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu oluşturulmuş, 2001 ve 2004 yılındaki anayasa değişiklikleri ile de kadınlara daha geniş haklar verilmiştir. Türk Medeni Kanun’u, İş ve Ceza Kanunu’nda yapılan bu değişikliklerle kadın erkek eşitliği yasal olarak sağlanmaya çalışılmıştır⁶¹⁵.

Her ne kadar devlet, kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirmiş olsa da siyasal katılımıda eşitliğin sağlanamadığı görülmektedir. Bunun nedeni toplumsal kodların kadınları, erkek ve devlete karşı bağlı görmesidir⁶¹⁶. Kadınların erkeklerle eşit bir şekilde siyasette yer almaları hem uygulamada hem de simgesel anlamda büyük önem taşımaktadır. Bu konuyla ilgili Bozkurt, siyasal karar alma sürecinde yer almayan grupların çıkarları ve önceliklerinin tam anlamıyla ele alınamayacağı ve çözümlerin sağlıklı bir şekilde yürütülemeyeceğini belirtmektedir. Böylece siyasette az temsil edilen kadınların sorunlarına çözüm hem gecikecek hem de istenilen düzeyde gerçekleştirilemeyecektir⁶¹⁷. Bu nedenle siyasal anlamda dışlanmış olan kadınların kendi kaderlerini tayin edebilmeleri ve haklarını daha etkili kullanabilmeleri için siyasette daha çok yer almaları gerekmektedir⁶¹⁸.

Kadınların siyasal yaşama aktif katılımları istenilen düzeyde olmadığı gibi, Türkiye’de kadınların siyasette oy verme dışında aktif olarak yer almamalarına dair pek çok araştırma yapılmıştır. Örneğin Çaha ve arkadaşlarının Kırıkkale ilinde yapmış oldukları araştırmada herhangi bir parti merkezine araştırma için gidildiğinde

Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:302, Ankara, 1970, s. 64’ten aktaran Hamza Bahadır Eser ve Pınar Sarışahin, “Cinsiyet- Siyasal Katılım İlişkisi: SdÜ Örnek Olayı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 15, 2016, s. 42.

⁶¹⁵ Gökçimen, s. 50

⁶¹⁶ Jan Jindy Pettman, **Worlding Women: A Feminist International Politics**, Routledge Yayınları, Londra, 1996, s. 13-16’dan aktaran Öztürk, s. 8.

⁶¹⁷ Emine Bozkurt, “Women’s Human Rights: Turkey’s Way to Europe”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt: 6, Sayı: 5, 2007, s. 27.

⁶¹⁸ Öztürk, s. 17.

hiç kadın olmadığı görülmüş; bunun sebebine de kırsalda kadınların aktif siyasette yer almamaları gösterilmiştir⁶¹⁹. 2001 yılında TÜSİAD'ın gerçekleştirdiği araştırmada da kadınların, oy kullanma dışındaki diğer siyasal aktivitelere katılımlarının ne denli az olduğu ortaya koyulmuştur. Aktif siyaset yapma, dilekçe ve başvuru hakkını kullanma, medyadan siyaseti takip etme, siyasal toplantılarda ve tartışmalarda yer alma gibi oy kullanmadan farklı olan katılım biçimlerinde, kadınların oranları erkeklere göre oldukça düşüktür. Aynı araştırmada kadınların, erkeklere göre seçim sistemi ve siyasetle ilgili bilgi ve haberdarlık düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür⁶²⁰.

Benzer bir örnek ise Tatar'ın Malatya ilinde yapmış olduğu araştırmasında görülmektedir. Burada da kadınlar erkeklere göre çok daha az miting, toplantı, parti üyeliği gibi aktif siyasete katılım göstermişlerdir. Tatar çalışmasının sonuçlarına göre kadınların siyasette erkekler gibi yer alabilmeleri için gerekli iki koşulu sağlamaları gerektiğini ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, erkekleşmek yani siyasette kullanılan eril dile ve tavırlara sahip olmak; diğeri ise ana-bacı rolünde katılım sağlamaktır⁶²¹. Kandiyoti de 1988 yılında yapmış olduğu çalışmasında kadınların kamusal alana dâhil olabilmeleri için gerekli koşulların erkekleşmek ya da cinsiyetsizleşmekten geçtiğini ortaya koymuştur⁶²². Erkekleşme, kadınların kamusal alanda yer almaları için gerekli koşulu sağlarken aynı zamanda namus olgusunun da tartışılmasının önüne geçmektedir. Özellikle siyasal alanda kadınların namus ve cinsellikleri ön plana çıkarılarak bu alandaki mücadelelerde kadın saf dışı bırakılmaya çalışılmaktadır. Bu süreçte de eril davranışlar sergilemek veya eril dil kullanmak, kadınların karşılaştıkları namus suçlamalarının önüne geçmektedir⁶²³. Kadınlar ayrımcılığa uğramamak adına erkekleşmeyi kabul etmektedir.

Kadınlara bu alanda ayrımcılığın yapıldığını gösteren en önemli yapılardan biri de kadın kollarıdır. Bu birim siyasetin tamamen erkeklere bırakılan bir iş

⁶¹⁹ Ömer Çaha, Metin Toprak, İbrahim Dalmış, "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği", 1996, https://www.researchgate.net/publication/290582293_Siyasal_Partii_Uyelerinde_Siyasal_Katılım_Düzeyi_Kırıkkale_Ornegi, (01.10.2021), s. 63.

⁶²⁰ TÜSİAD, Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması, Yayın No. TÜSİAD-T/2001-11/312, İstanbul, 2001, s. 18, 26, 28.

⁶²¹ Taner Tatar, **Siyaset Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 342.

⁶²² Bozaslan, s. 56.

⁶²³ Serpil Sancar Üşür, "Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği", **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/290, 2000, (Katılım), s. 208.

olduğunun göstergesidir. Erkek kolları şeklinde oluşturulmuş bir yapı olmadığı halde kadın kolları şeklinde spesifik olarak belirtilmiş bir alanın oluşturulması, bu alana hâkim olan cinsiyet hakkında bilgi vermektedir⁶²⁴.

Nitekim kadın kolları sistemi 1970 sonrasında uygulanmaya başlanmasına rağmen, kadınlar parti içinde erkeklerle eşit görevlerde yer alamamışlardır. Parti içinde, kadınlara verilen toplumsal cinsiyet rollerine paralel olarak çay düzenlemeleri, balo organizasyonları ve propaganda çalışmaları gibi görevler verilmektedir⁶²⁵.

Kadın kollarının kendilerine ait bütçelerinin olmamasından dolayı geliştirilmek istenilen kadın politikaları merkezin onayına sunulmaktadır. Erkek egemenliğinin olduğu siyasal partilerde kadın kollarının ve üretilen politikalarına öncelik verilmemektedir⁶²⁶.

Kadınların siyasete katılımını engelleyen unsurlarla ilgili literatürde oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri olan Bora ve İşat, çalışmalarında engelleri dört başlık altında toplamışlardır. Bunlar; geleneksel Tutumlar, kaynak azlığı, teknik bilgi eksikliği ve örgütlenme sorunlarıdır⁶²⁷. Kadınları güç, iktidar, egemenlik gibi kavramlardan uzak tutan ve bu nedenle siyasete de katılımalarını azaltan nedenleri sorgulayan kuramlardan biri olan ‘siyasal sosyalleşme kuramına’ göre bu durumun altında yatan sebep çocukluktan başlamaktadır. Kadınlar ve erkekler, çocukluk döneminde farklı alanlara yönlendirilmektedir. Erkekler karar verici konumunda yer alırken; kadınlar söz dinleyen, boyun eğen rollerini üstlenerek özel alana alıştırılmaktadır. Böylece erkekler kamusal alanda, kadınlar ise özel alanda yetiştirilmenin verdiği alışkanlıklarla siyasal yaşama katılım sağlamaktadırlar⁶²⁸.

Bir başka yaklaşım ise, durumsal koşullarla açıklama yoluna gitmektedir. Bu görüşe göre toplumda, ‘kadınlar aile içindeki görevlerini yerine getirmeli ve erkeklerin alanı olan siyasete karışmamalıdır’ şeklinde görüşün yaygın olmasıdır. Bunun nedeni ise kadının siyaset gibi kamusal alana dâhil olması gereken işlere

⁶²⁴ Üste, s. 125.

⁶²⁵ Dilek Aksoy, **Siyasetin Cinsiyeti ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 27.

⁶²⁶ Gökçimen, s. 45.

⁶²⁷ Aksu Bora ve Ceren İşat, “Düğüm Bilgisi”, **Ka-Der Ankara**, 2006, <http://www.kaderankara.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/dugumbilgisi.pdf>, (04.10.2021), s. 14-18.

⁶²⁸ Meryem Koray, **Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 12.

enerji ve zamanını ayırdığında, yapması gerektiği düşünölen eş ve annelik rolünü yerine getiremeyeceğine yönelik duyulan inançtır⁶²⁹. Hâlbuki kadınların siyasete girmelerinde eşlerinin desteğinin büyük öneme sahip olduğu pek çok araştırma tarafından kanıtlanmıştır⁶³⁰.

Şirin Tekeli ise çalışmasında kadınların siyasal yaşamda az temsil edilmelerini iki nedene dayandırmaktadır. Bunlardan ilki erkekler, ikincisi ise kadınların kendisidir. Ona göre kadınların bu alana dâhil olmasını istemeyen erkekler suyun başında yer almaktadır. Kendi egemenlik alanlarından vazgeçerek kadınlara yer ayırmak istememekte, kadınlar ise zaman içerisinde bu durumu kabullenmektedirler⁶³¹.

Genel olarak toparlandığında engeller; ekonomik, psikolojik, sosyal ve siyasal başlıklar altında toplanabilmektedir. Psikolojik faktörler, insanın içinde bulunduğu ruhsal durum ve siyasal olaylara karşı bakış açısını içermektedir. Siyasal faktörler ise, kişilerin içinde bulunduğu hukuk ve siyasal sisteme adapte olmasıyla ilgili olup; yurttaşların siyasal yaşama katılma konusunda istekli olmalarını gerektirmektedir. Yurttaşlar karar alma mekanizmalarına dâhil olmakta isteksiz olurlarsa, zaman içinde toplumdan soğuma yaşayarak yabancılaşma problemiyle karşılaşmaktadırlar. Sosyal ve ekonomik faktörler ise eğitim, cinsiyet, toplumsal cinsiyet rolleri, meslek gibi farklı parametreleri içermektedir⁶³².

Kadınların siyasete katılımında etkili olan faktörler de bu başlıklar altında incelenebilmektedir. Örneğın yerleşim biçimi, eğitim durumu, yaş gibi unsurlar etkili olmaktadır. Kentleşme modernitenin bir boyutu olduğu için, kentleşme oranının artması siyasal katılımı da arttırmaktadır. Aynı zamanda kentlerde yoğun ikincil grup faaliyetleri oluşmakta ve eğitim imkânları gelişmektedir. Böylece bireyler daha çok bilinçleneceği için siyasal yaşama daha aktif katılım sağlamaktadırlar⁶³³. Bunun yanında eğitim kurumları siyasal düşüncayı etkileyen önemli unsurlardan biridir. Eğitim, siyasal katılmayı arttırdığı gibi katılımı sağlayacak yolları da

⁶²⁹ Koray, s. 13.

⁶³⁰ Nancy E. McGlen ve Karen O’connor, **Women’s Rights: The Struggle For Equality In The Nineteenth And Twentieth Centuries**, Praeger Special Studies, 1983, s. 120’den aktaran Koray, s. 13.

⁶³¹ Şirin Tekeli, “Kadınlar Neden Politikada Yoklar?”, **Sosyalist Feminist Kaktüs**, Sayı: 5, 1989, (Politikada), s. 22.

⁶³² Dursun, s. 107-111.

⁶³³ G. Kaya, s. 31.

oluşturmaktadır⁶³⁴. Eğitimli yurttaşların eğitimsizlere oranla daha çok siyasete katıldığı ve eleştiri yaparak değişim için çabaladıkları da yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur⁶³⁵.

Yaş unsuru ise gençlik dönemindeki bireylerde daha aktif katılımın olduğunu göstermektedir. Gençlerin gerek zaman gerek enerji olarak orta yaş grubundaki yurttaşlardan daha fazla elverişli olmaları, siyasal katılımlarını da arttırmaktadır. Bunun dışında düzenli meslek hayatlarının olmaması, aile sorumluluklarının bulunmaması gibi nedenler de gösteri yürüyüşleri, broşür dağıtma, oy toplamak amaçlı yapılan ev gezileri gibi enerji isteyen faaliyetlere katılımlarında etkilidir⁶³⁶.

Cinsiyet de katılımı etkileyen önemli unsurlardan biridir. Kadınlar erkeklere oranla siyasal hayata daha az katılmaktadırlar. Özellikle evli kadınların oy kullanmalarında ve oylarını verecek oldukları partiyi belirlemelerinde eşlerinin etkisinde kaldıkları çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Toplumsal roller de bu süreçte etkili olup; erkeklere siyasal yaşamda daha fazla beceri ve imkân sağlamaktadır⁶³⁷. Eğitimde ve iş yaşamında kadınların erkeklere oranla daha az yer almaları, siyasete olan ilgilerini de azaltmaktadır. Kamuoyu araştırmalarında “bilmiyorum” veya “fikrim yok” şeklinde verilen cevaplar, kadınlar tarafından daha fazla verilmektedir⁶³⁸. Bu nedenle kadınların karar mekanizmalarında etkili olabilmeleri için sosyal ve ekonomik statülerinin yükseltilmesi gerekmektedir⁶³⁹.

Aydın ve Özbek’in yapmış oldukları araştırmada kadınların anketlere cevap vermek istememeleri ve bununla ilgili eşlerine veya oğullarına soru sorulmasını istemeleri, siyasete ilgilerinin olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte araştırmadaki kadınların büyük bir kısmı, oy kullanırken eşlerinin oy verdiği partiyi

⁶³⁴ M.Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Çizgi Yayınları, Konya, 2002, s. 69’dan aktaran G. Kaya, s. 31.

⁶³⁵ G. Kaya, s. 32.

⁶³⁶ Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma**, Güray Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 21’den aktaran G. Kaya, s. 29.

⁶³⁷ Tatar, s. 132.

⁶³⁸ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 168’den aktaran G. Kaya, s. 29.

⁶³⁹ Aslı Bek ve İbrahim Tanju Akyol, “Türkiye’de Yerel Seçimlerde Kadın: 2000 Sonrası Yerel Seçimlerinde Kadınların Yerel Siyasetteki Yerinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 13, 2021, s. 7.

tercih ettiğini dile getirmiştir. Bu da daha önce bahsedildiği gibi siyaseti erkeklere ait bir iş olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır⁶⁴⁰.

Kadınların siyasal yaşamdaki durumları, bu bölümde bahsedilecek olan koşullardan dolayı farklılık göstermektedir. Örneğin bazı kadınlar sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı tamamen bu alana uzak dururken; bazı kadınlar ilgileri olmasına rağmen egemen sistemden kaynaklı engellerle karşılaşarak siyasetten uzak durmaktadır. Bunun yanında siyasete ilgi duyarak katılım sağlayan kadınlar da mevcut konumlarını koruyabilmek için farklı yollar denemektedir. Kimi kadın katılımcı erkeklerle siyaset yaparken, kimisi de kadın kalarak politika üretmeye çalışmaktadır⁶⁴¹. Bu farklılıkların ortaya çıkışında çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Unsurlardan pek çoğu kadınları siyasal yaşamda desteklemekten ziyade onların önüne engeller çıkarmaktadır.

3.1.1. Siyasi Engeller

Siyasi partiler, kadınlardan toplumsal cinsiyet rollerine uygun gördükleri kadın kolları faaliyetlerinde bulunmalarını ya da erkeklerle siyasete katılmalarını talep etmektedir. Partilerin tamamında az veya çok olarak devam eden toplumsal bakış açısı ve iş bölümü, parti içinde ataerkinin devam etmesine ve kuralların da bu yönde oluşturulmasına yol açmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne devam eden süreçte, kadınlar da bu durumu içselleştirmişler; böylece parti kimliklerini kadın kimliklerinin üzerinde tutarak siyasette simge olarak yer almışlardır⁶⁴².

Bazı araştırmacılara göre, kadınların siyasal yaşamdaki katılımlarının Cumhuriyet'ten sonra zaman içerisinde azalış göstermesinin nedeni; kadınların Türk modernleşmesinin sembolü olarak görülmesidir. Bu fikri savunun Şirin Nermin Abadan gibi araştırmacılar, özellikle çok partili yaşama geçtikten sonra kadın temsilindeki hızlı düşüşü; modernleşme simgelerinin zamanla değişmesi ve kadına

⁶⁴⁰ Kenan Aydın ve Volkan Özbek, "Ailenin Seçmen Davranışları Üzerinde Etkisi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 8, 2004, s.151, 162.

⁶⁴¹ Leyla Kahraman, Siyasal Alanda Erkek Egemen Anlayışın Konumlandığı Türk Kadını, **Academia**, https://www.academia.edu/7287529/Siyasal_Alanda_Erkek_Egemen_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n_Konumland%C4%B1rd%C4%B1%C4%9F%C4%B1_T%C3%BCrk_Kad%C4%B1n%C4%B1 1. (16.10.2021), s. 8-9.

⁶⁴² Yonca Altındal, s. 355.

ihtiyaç duyulmadığı için, siyasal partilerce kadına yer verilmemesiyle açıklamaktadır⁶⁴³.

Tekeli de darbelerden sonra kadın vekillerin sayısında artış olmasını, demokrasinin devam etmesi için yapılmış simgesel artışlar olarak değerlendirmiştir⁶⁴⁴. Buna örnek ise Nihat Erim Hükümeti'nde ilk kadın bakan olan Türkan Akyol'un, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na getirilmesi verilebilir. Diğer bir örnek ise 1974 yılında kurulan Sadi Irmak Hükümeti'nde Kültür Bakanlığı'na Nermin Neftçi'nin getirilmesidir. Tekeli'nin bahsettiği simgeleşmeyi, atanan kadın bakanların muhtıradan sonra göreve getirilmeleri ve 1983 seçimlerinde, önceki seçim dönemine göre kadın vekillerin sayısında yüzde yüz artış olması kanıtlamaktadır. Fakat Tekeli'nin savunduğu görüşü haksız çıkaracak olan; 1960 darbesinden sonra her ne kadar iki kadın bakan atanmış olsa da kadınların parlamentodaki temsillerinin düşük olmasıdır. 1960 Anayasası daha özgürlükçü bir anayasa olmasına ve siyasal partilere geniş yer vermesine rağmen kadın temsili az olma nedeni, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi gibi partilerin kurulmasıdır. Bu partiler daha çok sağ kesimden oy almakta ve kırsala hitap etmektedir. Kırsal bölgelerde ise kadınlar, hala özel alana dâhil olup; oy kullanmaları bile eşleri ve babalarının denetimi altında gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında 1960 döneminde kadınların parlamentoda neden daha az temsil edildikleri görülmektedir. Aynı zamanda 1980 darbesinden sonra depolitizasyon süreciyle erkeklerin büyük bir çoğunluğu siyasetten uzaklaştırılmıştır. Kadınlar da erkeklerin yerlerini doldurmak için parlamentoda daha fazla yer almaya başlamışlardır⁶⁴⁵.

Siyasal süreçlere katılımın ve temsil edilmenin tam olarak sağlanması için bilfiil katılım sağlanmalıdır. Bununla birlikte hükümetlere ve karar organlarına taleplerinin kabul ettirilmesi için baskı yapmak ve bu süreçlerin işletilmesinde aktif olarak yer almak da önemlidir. Fakat temsili demokrasilerde katılım genellikle en alt katılım düzeyi olan 'oy kullanma' ile sınırlıdır⁶⁴⁶. Partizan katılımı olan aktif katılım

⁶⁴³ Zekiye Demir, *Türkiye'de Kadın ve Siyaset*, Kadim Yayınları, Ankara, 2015, s. 96-98.

⁶⁴⁴ Şirin Tekeli, "Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü", *Kadınlar ve Siyasal Yaşam Eşit Hak-Eşit Katılım*, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 118'den aktaran Şadiye Deniz, Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye'de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:7, 2007, (Temsil), s. 5.

⁶⁴⁵ Ş. Deniz, (Temsil), s. 5, 6.

⁶⁴⁶ Nedret Çağlar, "Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:3, Sayı:4, 2011, s. 60.

azınlıkta kalırken; bu azınlığın içindeki kadın sayısı da erkeklere oranla çok daha azdır. Temsilde kadınların az olması adaletsizliğin bir göstergesidir. Kadınlar her ne kadar yasal olarak güvence elde etmiş olsalar da aday olma konusunda fiili güvenceler elde edememişlerdir⁶⁴⁷.

Dünyada ve Türkiye’de kadınların siyasal yaşama katılmalarının önündeki engellerden biri de siyasal yapının kendisidir. Temsili demokrasilerde siyasi partiler, meclise girmeleri için aday göstermektedirler fakat bu adaylar genellikle erkek olup kadınların oranı oldukça düşük seyretmektedir⁶⁴⁸.

Seçim sistemleri, kadınların adaylıklarını etkileyen önemli unsurlardan birisidir. ‘Orantılı sistem’ ve ‘liste sistemleri’nin uygulandığı seçimlerde kadınların aday olma olasılıklarının arttığı görülmektedir⁶⁴⁹. Liste yöntemi, kadınların katılımını engelleyen özelliklere de sahiptir. Listeler genellikle merkez yoklama veya parti liderinin uygun gördüğü kişiler şeklinde hazırlanmaktadır⁶⁵⁰.

Merkez yoklaması, kadınlar için hem iyi hem de kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Misal, sivil toplum örgütleri tarafından desteklenen bir kadın adayın, önseçimde seçilme ihtimali diğer kadınlara oranla çok daha fazladır. Fakat bunun için kadın örgütlenmesinin güçlü olması gerekmektedir⁶⁵¹.

Bu da demokrasinin işlerliği açısından sorun oluşturmaktadır. Listelere girmeye hak kazanan adaylar, genellikle belirli kaynak ve olanaklara sahip kişilerdir. Bu olanaklar deneyim, eğitim, zaman, para ve kamusal alandaki nüfuzlu bireylerle olan etkili iletişim gibi unsurlardır. Kadınların özellikle kamusal alana dâhil edilmemesi, toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan zaman, eğitim ve deneyim gibi olanaklara sahip olamaması listelerde yer almasını engellemektedir⁶⁵². Bunun

⁶⁴⁷ Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 145’ten aktaran Çağlar, s. 70.

⁶⁴⁸ Rozerin Baran, “Türkiye’de kadın ve Siyaset”, **Akademik Kaynak**, 2018, <https://www.akademikkaynak.com/wp-content/uploads/2019/02/rozarin.pdf>, (11.10.2021), s. 7.

⁶⁴⁹ Tekeli, s. 161-162.

⁶⁵⁰ Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara, 2004, s. 145’ten aktaran Çağlar, s. 70.

⁶⁵¹ Semra Gökçimen, **Kadın Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş, Eğitim Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Tüsiad Yayınları, 2000, s. 46’dan aktaran Havva Özalp, **Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset İlişkileri (Kadınların Siyasette Aday Olması ve Seçilmesinin Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, s. 60.

⁶⁵² Ayten ALKAN (Yerel), “Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli” <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/12161284579>, (10.05.2009)

yanında kadınlar aday listelerinin sonuna ve seçilemeyecekleri sıraya eklenmektedirler⁶⁵³.

Erkekler yarışarak seçilirken kadınlar erkekler tarafından seçilmektedirler. Erkekler kadınları seçerken onlardan propaganda yapmak, ev ziyaretlerinde bulunmak ve masraflara destek olmak gibi beklentilerde bulunmaktadır. Bu nedenle kadınlar da siyasal yaşama katılma konusunda isteksiz hale gelmektedirler⁶⁵⁴.

Merkezi yönetimlerdeki engeller yerel yönetimler için de farklı değildir. Yerel yönetimlerde de belirli grupların maddi çıkarlarına yönelik hizmetler söz konusu olabilmekte; kadınlar da kamusal alana erkekler kadar dâhil olamadıkları için bu nüfuzlu gruplarla etkileşim içinde olamamaktadır. Özellikle ihale işlemleri gibi yoğun iletişim ve maddiyat isteyen konularda kadınlar yetersiz kalmaktadır. Bu durum da kadınların başarısız olacaklarına dair inancın oluşmasına zemin hazırlamaktadır⁶⁵⁵. Siyasetin hiyerarşi ve rant sahası olması, buna bağlı olarak da erkeklerin kadınlara yer vermek istememeleri, kadınların siyasal katılımlarını engellemektedir⁶⁵⁶.

Türkiye’de hukuksal anlamda kadınların siyasete katılımını engelleyici hükümler bulunmamasına rağmen fiili olarak katılım istenilen seviyede sağlanamamıştır. Bundan dolayı nüfusun yarısını oluşturan kadınlar; siyasi partilerde, parti liderliklerinde, sendikalarda ve hükümette temsil konusunda yetersiz kalmaktadır. Temsiliyetin artması için eşitliğin her alanda sağlanması gerekir ve bu eşitlik, yalnızca teoride değil davranışsal olarak da hayata geçirilmelidir⁶⁵⁷. Temsil sorununda olduğu gibi, hizmet alanında da cinsiyet farklılıkları göz önüne alınmamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerde yapılan planlamalar, farklılıklar dikkate alınmadan gerçekleştirilmektedir. Bu durum, kadınların sorunlarını ele

⁶⁵³ Çağlar, s. 70

⁶⁵⁴ Songül Sallan Gül, “22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi?”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, s. 2-3.

⁶⁵⁵ Bilge Derdiyok, “Yerel Seçimlerde Kadın Adayların Görünmezliği Sorunu”, **CEİM**, 2016, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/65/ekutuphane4.2.10.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (17.10.2021), s. 6.

⁶⁵⁶ L. Kahraman, s. 13.

⁶⁵⁷ Birkan UYSAL, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, TODAİE, Ankara, 1984, s. 102’den aktaran Çağlar, s. 59.

almada ve çözüm üretmede yetersiz kalınmasına yol açmaktadır⁶⁵⁸. Benzer şekilde kadınların temsili konusunda, siyasal yapıların içerisinde cinsiyet farklılıkları gözlemlenmemekte bu da kadın temsiliinin az olmasına yol açmaktadır. Kadınlar listelerde bu şekilde kullanılarak aslında simgeleştirilmekte ve vitrin süsü olarak kullanılmaktadır⁶⁵⁹.

Benzer bir durum sendikalaşmada da görülmektedir. Geleneksel kodlar; sendika işinin erkeklere özgü, kadınları da sendika içerisinde yardımcı konumuna indirgemektedir. Sendikalardaki yönetici kadın sayısında artış yaşanması, örgüt içinde kadın sorunlarının da detaylı olarak işlenmesini sağlayacaktır. Fakat Türkiye işçi sendikaları ve konfederasyonlarında kadın sayısının oldukça az olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur. Sendikalarda yer alan kadınların yaptıkları işlere bakıldığında amatör yöneticilik, delegelik ve temsilcilik gibi pasif işlerde görev aldıkları görülmektedir. Bu görevler de yine erkek yöneticilerin kararıyla oluşturulmaktadır. Bunun nedeni ise erkekler gerçek işçi olarak görülüp; sorunlarının da asli sorunlar olarak ele alınmasıdır. Bu görüşe göre kadınlar gerçek işçi sayılmayan, ihtiyaçları da tali olan gruptur⁶⁶⁰.

Sendikaların kadın birimlerinin tüzük güvencelerinin olmaması, kadınlarla alakalı kararların alınmasında yönetici erkeklerin inisiyatifleri etkili olmasına yol açmaktadır. Bu da kadınların sendika içerisinde var olma mücadelesi vermelerine, marjinalleştirilmelerine, enerjilerinin düşürülerek kadın problemlerinin çözümünde düşük performansla neden olmaktadır. Tüzüğünde kadın komisyon ve komitelerine yer veren sendikalarda da yapılan işlemler gönüllülük esasına dayalıdır ve kurumsallaşma bulunmamaktadır⁶⁶¹. Kadın komisyon ve komitelerinde erkek egemen anlayışa bağlı işlemlerin yürütülme nedeni; sistemin dikey ve merkeziyetçi olmasıdır. Sistemin bu yapısı, kanunlar ve tüzükler aracılığıyla yönetim kurullarının güçlendirilmesine neden olmaktadır. Örneğin karar organları, sendika içi yatay örgütlenmelerden olan istişare organları karşısında çok daha güçlü konuma gelmektedir. Bu nedenle yatay örgütlenmelerden olan kadın komisyon ve komiteleri,

⁶⁵⁸ Ayten Alkan, “Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli” <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/12161284579>, (10.05.2009), (Yerel).

⁶⁵⁹ Çağlar, s. 71.

⁶⁶⁰ Betül Urhan, “Sendika İçi Demokrasi ve Sendika İçi Kadın Örgütlenmesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389543>, **Dergipark**, (11.10.2021), s. 38, 47, 48.

⁶⁶¹ Urhan, s. 51.

erkek yöneticilerin çoğunlukta olduğu yönetim kurulları tarafından güçsüz bırakılmaktadır⁶⁶². Kadın komitesi gibi yapılarda görev alan uzmanların nitelikleri, sendikadaki kadın çalışmaları açısından elzemdir. Fakat Türkiye’deki pek çok sendikada kadın birimlerindeki iş, ikinci iş olarak görülmekte ve diğer daireler tarafından desteklenmemektedir. Bundan dolayı da bu birimler 8 Mart, 25 Kasım gibi günlerde öne çıkan çalışmalar yaparken; kadın örgütlenmesi, toplu pazarlık, eğitim gibi önemli konularda geri planda kalmaktadır⁶⁶³.

Siyasi partilerin izledikleri politikalar da kadın temsiline az olma nedenlerinden biridir⁶⁶⁴. Parti içerisinde kadın kollarına önemli işlerin verilmemesi, özgür ve otonom bir yapıya dönüştürülmemesinin nedeni ilerleyen dönemlerde rakip güç konumuna gelmesini engellemektir⁶⁶⁵. Siyasi partilerde görülen patronaj sistemi de kadınların örgütlenmelerini engelleyerek siyasal katılım oranlarını düşürmektedir⁶⁶⁶.

Bunun yanında özellikle muhafazakâr sağ partiler, kadınların siyasal hayatta da cinsiyet rollerine uygun işlerle ilgilenmelerini istemiş bundan dolayı da kadın kolları gibi işlerde yer almalarına izin vermişlerdir⁶⁶⁷. Sol partiler daha çok kadın erkek eşitliği, fırsat eşitliği, kadın hakları gibi kavramlar üzerinde dursalar da fiili anlamda bunları sağlayamamışlardır. Hem sağ hem de sol partilerin kadın politikalarına öncelik vermemelerinden dolayı kadınlar, siyasal temsilde ve üst kademelerde yer alamamışlar; yalnızca kadın kolları gibi daha sosyal alanlarda kendilerine yer bulabilmişlerdir⁶⁶⁸.

Partilerin üst kademelerinde yer alamayan kadınlar alt ve orta kademelerde görünmez olmaktadır. Bunun nedeni parti içindeki hiyerarşinin kadınları dikey

⁶⁶² Urhan, s. 52.

⁶⁶³ Urhan, s. 55.

⁶⁶⁴ Çağlar, s. 65.

⁶⁶⁵ Mustafa Çadır, **Kadının Siyasal Yaşama Katılımında Siyasi Parti Kadın Kollarının Rolü: TBMM’de Grubu Bulunan Siyasi Partiler Bağlamında Ankara İli Örneği**, (Uzmanlık Tezi), T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011, Ankara, s.52’den aktaran Hatice Altınova Hancı, **Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı Ve Temsili: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2020, s. 97.

⁶⁶⁶ Oya Çitçi, “20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: 215, 1999, s. 81-97’den aktaran Pınarcıoğlu, s. 16.

⁶⁶⁷ Songül Sallan Gül ve Yonca Altındal, Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek, **Toplum ve Demokrasi**, 2015, Cilt:9, Sayı: 19, s. 57.

⁶⁶⁸ Hancı, s. 97.

hareketine engel olmasıdır⁶⁶⁹. Son dönemlerde ihtiyaç halinde kadınların davet yoluyla siyasete katıldığı bilinmektedir. Kendi istekleriyle katılım sağlamadıkları için kalıcı hissetmeyen kadınlar, hem yükselmek için çaba harcamamakta hem de bulundukları konumu kaybetmemek adına pasif katılım göstermektedirler⁶⁷⁰.

Siyasal partilerin de neredeyse hiçbiri kadın politikalarına tüzüklerinde yer vermemişlerdir. Muhalefet partileri iktidar olabilmek adına; iktidar partileri de egemenliklerini sürdürmek adına politikayı daha eril bir alana dönüştürmüş; kadınların da görünmez olmalarına yol açmışlardır⁶⁷¹. Aynı zamanda seçim dönemlerinde kadın adaylara, adaylıklarıyla ilgili ön çalışmaların yapılmamasından dolayı güven azalmakta; buna bağlı olarak da kadınların seçilme ihtimalleri düşmektedir⁶⁷².

Siyasi partilerdeki ‘mentör eksikliği’ de kadınları siyasetten psikolojik olarak uzaklaştıran unsurlardan bir tanesidir. Mentörlük, bir kimsenin ekip arkadaşlarına işle ilgili yol göstermesi, iş öğretmesi ve tecrübelerini aktarması olarak ifade edilebilir⁶⁷³. Kadınların siyasal yaşamda deneyimsiz olmalarından dolayı mentöre ihtiyaçları vardır fakat rekabetçi ortama sahip olan partilerde kadınlara destek olmaktan çok önlerine engeller çıkarmaktadır⁶⁷⁴.

Sivil toplum kuruluşları, bir ülkedeki siyasal karar alıcıları etkileyen önemli baskı gruplarıdır, bununla birlikte kadınları siyasal yaşamda destekleyecek olan yapılardan biridir. Fakat Türkiye gibi ataerkinin ve toplumsal rollerin belirgin olduğu ülkelerde, kadınlar siyasette olduğu gibi sivil toplum kuruluşlarına katılımları da oldukça düşüktür. Sivil toplum, kadınların özgüvenlerini sağlama ve siyasal süreçlerde etkili olma açısından da elzemdir. Fakat bahsettiğimiz gibi kadınlar, toplumsal roller gereği daha çok yardımlaşmaya dayalı olan sivil toplum

⁶⁶⁹ Ceray Aldemir ve Canan Budak, Cam Tavanı Kırarak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 61, 2018, s. 43

⁶⁷⁰ Yaşar Seyman, Türk Siyasetinde Kadının Yeri: Sandıkta Kadın Siyasette Kadın, Toplumcu Düşünce Enstitüsü Panel Toplantısı, İstanbul, 2014’ten aktaran Hancı, s. 98.

⁶⁷¹ Altındal, s. 105-106

⁶⁷² TÜSİAD, “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset”, 2000, <https://tusiad.org.tr/yayinlar/raporlar/item/1866-kadin-erkek-esitligine-dogru-yuruyus-egitim-calisma-yasami-ve-siyaset>, (22.10.2021), s. 217.

⁶⁷³ Reyhan İrmak, **Cam Tavan Sendromu-Bir Hastane Uygulaması** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 57.

⁶⁷⁴ Hatice Balin, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Siyasal Katılımı Ve Yükselmesinin Önündeki Engeller**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 82.

kuruluşlarında görev almaktadırlar. Bu da siyasal karar almada ve siyasete katılımı engel oluşturmaktadır⁶⁷⁵. Sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere kadın örgütlerinin plansız, dağınık ve bölünmüş yapısı kadın sorunlarının işlenmesine de engel olmaktadır⁶⁷⁶.

Bununla birlikte siyasi partilerde görev alan kadınlar da parti üstü kadın dayanışması sergilememektedirler. Siyasal yaşamda kadınların yer almaları ve bulundukları konumu korumaları zor olduğundan, kadın hareketinden önce parti çıkarları göz önüne alınmaktadır. Dayanışmanın ve kadın hareketlerinin partiden bağımsız ve üstün olmaması kadınların güvenlerini sarsmakta; bu da katılımlarını olumsuz yönde etkilemektedir⁶⁷⁷.

Son olarak ileride detaylı bir biçimde ele alınacak olan kota uygulamalarının olmaması da siyasal katılımın önündeki engellerden biridir. Pozitif ayrımcılığın sağlanması adına önemli bir uygulama olan kota, Türkiye’de zorunlu değildir. Dünyadaki örneklerine bakıldığında, kota uygulamalarının zorunlu olduğu ülkelerde, zorunlu olmayanlara oranla kadın temsiliinin daha fazla olduğu görülmektedir⁶⁷⁸.

3.1.2. Sosyo-Ekonomik ve Psikolojik Engeller

Kadınların siyasal yaşama katılımlarını engelleyen Sosyo-ekonomik ve psikolojik pek çok engel bulunmaktadır. Bu konu üzerine yapılan araştırmalardan biri de Negiz ve Üçer’in çalışmasıdır. Nergiz ve Üçer araştırmalarında engelleri; toplumsal roller, kaynak azlığı, teknik bilgi eksikliğinden kaynaklı özgüvensizlik şeklinde sıralamışlardır⁶⁷⁹. Toplumsal cinsiyet rollerinin paylaşımında kadınların ailelerine bakmaları, çocuklarının bakımlarını üstlenmeleri ve ev işleriyle

⁶⁷⁵ Gökçimen, s. 51.

⁶⁷⁶ Serpil Sancar Üşür, **Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları**, KSSGM Yayınları, Ankara, 1997, s. 45-46’dan aktaran Leyla Kahraman, Siyasal Alanda Erkek Egemen Anlayışın Konumlandığı Türk Kadını, **Academia**, https://www.academia.edu/7287529/Siyasal_Alanda_Erkek_Egemen_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n_Konumland%C4%B1rd%C4%B1%C4%9F%C4%B1_T%C3%BCrk_Kad%C4%B1n%C4%B1n_Konu, (16.10.2021), s. 13.

⁶⁷⁷ L. Kahraman, s. 13.

⁶⁷⁸ Delphine Torres, “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçütü Olarak Kotalar Siyasette Kadın Kotası Sistemi”, <https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Turkish%20LTA%20Final.pdf>, (03.12.2021).

⁶⁷⁹ Nilüfer Negiz ve Nilay Üçer, “Yerel Siyasette Seçil(e)meyen Kadın: 2004- 2009 Mart Seçimleri Düzleminde Analitik Bir İnceleme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, s. 4-5.

uğraşmaları; erkeklerin ise para kazanarak evin ekonomik alanıyla ilgilenmesi gerektiği düşünülmektedir. Kadınların özel alana ait olduğu düşünülen rolleri apolitik olup; kadınlıkla ilişkilendirilen duygusallık, öznellik, doğaya yatkınlık gibi özellikleri de siyasetle bağdaştırılmamaktadır⁶⁸⁰. Bu nedenle kadınların siyasal yaşama katılımını engelleyen eğitim, gelir düzeyi, istihdamda yer alma, toplumsal roller gibi pek çok unsur bulunmaktadır.

Eğitim bireylerin küçük yaşlardan itibaren sosyalleştiği, siyasal ve psikolojik kimliğinin oluştuğu önemli bir süreçtir. Aile eğitiminden sonra başlayan okullaşma süreci bireylerin toplumsal alandaki kişiliklerinin oluşumuna etki etmektedir. İlköğretim, lise ve üniversite gibi farklı kademelerde eğitim alan kişilerin siyasal yaşama katılımları da farklılık göstermektedir. Devlet kurumları, siyasal organlar, siyaset yapımı gibi temel bilgiler burada verilir⁶⁸¹. Özellikle iyi yurttaş olmak adına burada verilen fikirler, katılım sağlanan kulüpler ve edinilen arkadaşlıklar, kişilerin gelecekte siyasal yaşama aktif katılımını da belirlemektedir⁶⁸².

Katılımcı demokrasilerde, kişilerin siyasal hayata aktif olarak katılma istekleri eğitimleriyle paralellik göstermektedir. Araştırmalara göre halkın eğitim seviyesinin yüksek olması, demokrasilerin devamlılığı açısından önemli bir unsurdur. Eğitimli yurttaşların olduğu toplumlarda demokrasi daha sağlıklı işlemekte olup kişiler, farklı inanç ve görüşlere saygılı, muhalefete karşı toleranslı ve çok partili yaşamı savunmaktadır⁶⁸³.

Almond ve Verba yapmış oldukları çalışmada, eğitimli kişilerin eğitimsizlere göre çok daha fazla siyasete katılım sağladıklarını ortaya koymuşlardır. Eğitimli kişiler siyasal konuları tartışabilecekleri çevreye sahip, siyasi anlamda daha bilgili ve olaylardan haberdar, karar alıcıları etkileyebilme yeteneğine ve kendilerini ifade edebilecekleri özgüvene sahip bireylerdir⁶⁸⁴.

⁶⁸⁰ Pınarcıoğlu, s. 18.

⁶⁸¹ Cemal Altan, “Eğitim- Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, (Mersin), s. 322-323, 328.

⁶⁸² Eser ve Sarışahin, s. 43.

⁶⁸³ Eser ve Sarışahin, s. 43.

⁶⁸⁴ Gabriel Almond ve Sidney Verba, **The Civic Culture**, Sage Publications, California, 1989, s. 315-318’den aktaran Eser ve Sarışahin, s. 43.

Benzer şekilde Kalaycıoğlu da eğitilmiş kişilerin siyasal yaşamda yurttaşlık bilincine sahip, toplumda bireylere nüfuz edebilen, gözlemci ve analiz edebilen, çevrelerine karşı duyarlı bireyler olarak tanımlamaktadır⁶⁸⁵.

Oy vermenin eğitimle olan ilişkisi, diğer üst düzey katılımlarda olduğu gibi güçlü değildir. Yani eğitim seviyesinin çok düşük olduğu bölgelerde de oy verme oranı oldukça yüksektir. Fakat siyasal partilerde, miting ve toplantılarda yer alma gibi üst düzey katılımı gerçekleştirenler, eğitim seviyeleri de yüksek olan kişilerdir⁶⁸⁶.

Türkiye gibi geleneksel kodların önemli kabul edildiği toplumlarda, bu rolleri gerçekleştirme gereksiniminden dolayı kadınlar erkeklerden daha az eğitim almakta; buna bağlı olarak da çalışma yaşamında da erkekler kadar yer alamamaktadırlar.

2020 Tuik verilerine göre kadınların yalnızca %15,1'i eşlerinden daha iyi eğitime sahipken; erkeklerin %40,4'ü eşlerinden daha iyi eğitime sahiptir. Bununla birlikte 2019 yılı verilerine göre de kadınların en az bir eğitim kurumundan mezun olma oranları %85,7 iken erkeklerin %96,4'tür. Eğitim konusunda erkeklerden daha az oranlara sahip olan kadınlar iş yaşamında da erkeklerin oranının yarısından az bir orana sahiptir⁶⁸⁷. Üçüncü dünya ülkelerinde görüldüğü gibi Türkiye'de de eğitim, kadınlar için çözülememiş problemlerin başında gelmektedir. Kadınlar temel eğitim başta olmak üzere, hayat kalitelerini ve siyasal katılımlarını arttıracak bilgi ve birimi sağlayan eğitimlerden erkeklere göre daha uzak kalmaktadırlar⁶⁸⁸.

Şadiye Deniz 2007 yılında yapmış olduğu çalışmada parlamentodaki kadınların eğitim seviyelerinin çok yüksek olduğu; bu nedenle toplumda saygın meslekler olarak bilinen işlerde çalıştıklarını ifade etmiştir. Büyük bir çoğunluğu akademisyen ve avukat olan kadınlar, toplumda eğitim seviyesi düşük kadınların siyasette temsilci olamayacakları düşüncesinin oluşmasında da etkili olmuştur. Kadın vekillerin ortak özelliklerine bakıldığında, yüksek eğitimden farklı olarak ailelerinde

⁶⁸⁵ Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, No:10, İstanbul, 1983, s. 26-30'dan aktaran Eser ve Sarışahin, s. 43.

⁶⁸⁶ Deniz Baykal, **Siyasal Katılma Bir Davranış İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 60-62'den aktaran Eser ve Sarışahin, s. 44.

⁶⁸⁷ Tuik, "İstatistiklerle Kadın, 2020", **Haber Bülteni**, 05 Mart 2021, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jHgYEHZcfnAJ:https://data.tuik.gov.tr/Bulten/GetBultenPdf%3Fid%3D37221+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (20.10.2021)

⁶⁸⁸ Gökçimen, s. 42.

cinsiyet rollerinin olmadığı, aile üyelerinin siyasete ilgili oldukları, sosyal anlamda aktif yaşam sürdükleri görülmektedir⁶⁸⁹.

Ayata'ya göre bu kadınlar çalışkan, azimli, kamusal alana girmekten çekinmeyen, mücadelecidir ve tartışmaktan da çekinmezler. Tüm bu özellikler toplumda erkeklere özgü görüldüğü için, kadınlar da siyasal yaşamda tutunabilmek adına cinsiyetsiz davranışlar sergilemektedir. Örneğin bu kadınların büyük bir çoğunluğu düzenlenen toplantılara erkeklerle birlikte katılım sağlarken; alkol kullanmak kadınlara yakıştırılmadığı için tercih etmemektedirler. Cinsiyetsiz davranan kadınların yanında erkeksi tavırlarla siyasette yer almaya çalışan kadın sayısı da oldukça fazladır. Bu kadınlar, hiçbir erkeğe muhtaç olmayacaklarını düşündükleri yaşlarda olup ya evlidirler ya da evlilik yaşının geçtiği düşünülen kadınlardır. Bunun nedeni ise erkeklerin çoğunlukta olduğu bir alanda, onlarla duygusal bağ kurmayacaklarını ispat etmeye çalışmalarıdır. Buradaki erkeklere “sahipsiz” olmadıklarını göstererek oluşabilecek taciz, alay, dışlanma gibi durumlara karşı kendilerini korumaktadırlar. Siyasal yaşamda yerlerini bu şekilde korumaya çalışan kadınlar, dikkat çekmemek için koyu renk tayyörler tercih etmekte; makyaj ve mücevher gibi kadınsı eşyaları kullanmamaktadırlar⁶⁹⁰.

Katılımcı demokrasilere katkı sağlayarak, yurttaşların karar alma mekanizmalarında yer almalarını sağlayan bir diğer unsur ise gelir durumudur. Ekonomik açıdan refah seviyesi yüksek olan kişiler siyasal katılımı daha aktif bir görüntü çizmektedirler. Gelir düzeyinin artmasıyla aktif katılım paralellik göstermektedir, buna göre gelir düzeyi arttıkça katılım artarken gelir düştükçe siyasal aktivitelerin yerini ekonomik kaygılar aldığı için katılımı düşüş olduğu görülmektedir⁶⁹¹. Eğitim konusunda erkeklerden geride olan kadınlar, buna bağlı olarak çalışma yaşamında da daha az yer almaktadırlar. Meslek sahibi olmayan kadınların gelirleri de olmadığı için siyasete katılmak için gerekli kaynakları bulamamaktadırlar.

Bu durumun değiştirilmesi için birtakım çalışmalar yürütülmelidir örneğin kadınlardan siyasete katılımlarında adaylık ücretinin alınmaması, çalışmayan ya da

⁶⁸⁹ Deniz, (Temsil), s. 8-12.

⁶⁹⁰ Ahmet Mutlu, “Niteliksel Bağlamda Kadının Siyasetteki Yeri Ve Anlamı”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:9, 2017, s.37.

⁶⁹¹ Hasan Duran, “Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Tavşanlı – Kütahya Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, 2005, s. 150.

az gelirli kadınların da siyasette aktif yer edinmelerini sağlayacak ve temsil oranlarının artmasına yol açacaktır⁶⁹².

Bazı din ve inanç sistemleri de kadınların siyasetten uzak kalmalarına neden olmaktadır. Menteşe; yapmış olduğu araştırmasında, milliyetçi ve muhafazakâr toplumlarda kadınların daha geri planda kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte kadınların siyasete ilgilerinin ve bilgilerinin az olduğu konusundaki görüşün tam tersi sonuçlara da ulaşmıştır. Tunceli’de gerçekleştirdiği araştırmada, kadınların erkeklere bağımlı olmadan siyasal alanda karar aldıklarını ve bu alanda meydana gelen olayları yakından takip ettiklerini ortaya koymuştur. Araştırmaya konu olan kadınlar, inançlarının (Alevi) muhafazakârlara göre daha özgür ortam sağladığını söylemişler ve cinsiyetlerinden kaynaklı ayrımcılığa uğramadıklarını vurgulamışlardır⁶⁹³.

Yaşam alanı siyasal katılımı etkileyen unsurlardan bir diğeridir. Şehirler modernleşmenin önemli unsurlarıdır ve yurttaşlara siyasete katılabilmeleri için gerekli koşulları ve aktiviteleri sağlamaktadır⁶⁹⁴. Kiriş, 2006 yılında yaptığı araştırmada kırsal alandaki kadınların, siyasal yaşama katılımlarının ve siyasal olaylara karşı duyarlılıklarının çok az olduğunu; kentli kadınların kırsalda yaşayan kadınlara oranla daha fazla katılım sağladıklarını ortaya koymuştur. Fakat kent yaşamında yer alan kadınlar da erkeklere oranla çok daha az katılım sağlamaktadırlar⁶⁹⁵.

Medyanın da eril bir dil kullanarak özellikle seçim dönemlerinde erkekleri egemen/hükmeden kesim şeklinde haberleştirmektedir⁶⁹⁶. Bu durum da toplumdaki

⁶⁹²Zekiye Demir, “Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler”, <https://9lib.net/document/nzwx4l0y-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-siyasete-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-ve-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-art%C4%B1maya-y%C3%B6nelik-stratejiler.html>, (Stratejiler), (15.11.2021), s. 43

⁶⁹³Sabit Menteşe, “Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma: Tunceli İli Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2014, s. 107-108.

⁶⁹⁴ Damla Sağıt, **Yerel Yönetimlerde Kadının Siyasal Katılımı: İzmir İli Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2016, s. 19.

⁶⁹⁵ Hakan Kiriş, “Kentte ve Kırsal Siyasal Katılma Biçimleri Üzerine Bir Araştırma” **SDÜ İİBF Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 1, 2006, s. 350.

⁶⁹⁶ Derya Şaşman Kaylı, “Türkiye’deki Yazılı Basında Parlamentodaki Siyasi Partilerin Kadın Politikalarının Temsili: 2011 Genel Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”, **Journal Of Yasar University**, Cilt:9, Sayı: 36, 2014, s. 6351.

geleneksel rollerin devam ederek; siyasetin erkek işi olduğu ve kadınların bu alanda başarısız olacaklarına dair yerleşmiş fikirleri pekiştirmektedir⁶⁹⁷.

Tüm bu unsurların toplamı yurttaşların özellikle de kadınların psikolojik yönden siyasete katılımına engel olmaktadır. Sosyal anlamda girişken olmak, kendine güvenme olarak adlandırılabilirlik etkinlik duygusu gibi psikolojik unsurlar da katılıma önemli etkileri olan unsurlardır. Kişinin girişken olması, aldığı eğitimler ve bulunduğu çevreyle gelişebilmektedir. Benzer şekilde başkalarının fikirlerini değiştirme ve etkileme gücünü kendinde bulmak, özgüven sahibi olmak da eğitim ve çevreyle ilgilidir. Bu psikolojik unsurlara sahip olan yurttaşlar, siyasal alanda ön plana çıkarak aktif katılım sağlamaktadır⁶⁹⁸. Eğitim ve iş yaşamında daha az yer alan, bununla birlikte toplumsal roller gereği geri planda olması beklenen kadınlar, bu konuda özgüvenlerini erkekler kadar geliştirememektedir.

3.2. Türk Kadınının Siyasete Katılımını Sağlayacak Uygulamalar

Demokrasinin tam olarak işleyebilmesi için kadın katılımı oldukça önemlidir. Bunun sağlanabilmesi için siyasetin erkek egemenliğinden kurtulması, dilinin ve gündeminin değiştirilmesi gerekmektedir. Kadınların erkeklerden farklı olarak edindikleri deneyimler siyasal alanda sorunlara farklı çözümlerin getirilmesi açısından önem taşımaktadır. Kadınların sorunlarını en iyi anlayacak ve çözüm üretecek olanlar da yine kadınlar olduğu için bu alanda kadın varlığı sosyal denge, barış ve kalkınmayı destekleyecektir⁶⁹⁹.

Kadınların siyasal yaşama katılmalarının önünde engel olan unsurların kaldırılması ve kadın temsiliyetinin artırılması için gerekli birtakım önlemler alınmalıdır. Özellikle toplumda yaygın olan toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılması ve kadınların da özel alandan çıkarak siyasal temsil sürecine katılmaları sağlanmalıdır. Kadınların erkekler kadar iyi siyasetçi olamayacaklarına yönelik algının değiştirilmesi için de eğitim önemli bir unsurdur⁷⁰⁰. Eğitim kurumları, cinsiyet ayrımı yapmadan kişilerin yeteneklerine, bilgi birikimlerine, ilgi alanlarına

⁶⁹⁷ Eser ve Sarışahin, s. 48.

⁶⁹⁸ Davut Dursun, **Siyaset Bilimi** (3. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s. 98; Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, (23. baskı), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 146'dan aktaran Sağıt, s. 21.

⁶⁹⁹ L. Kahraman, s. 13-14.

⁷⁰⁰ Negiz ve Üçer, s. 18-19.

göre yönlendirmeler yaparak, mesleklerin cinsiyete göre şekillenmeyeceğini öğretmelidir⁷⁰¹.

Kadınların kendilerine güvenmelerini ve özel alandan çıkmalarını sağlayacak olan eğitimidir; çünkü kültürel seviyesi artan ve buna bağlı olarak iş yaşamında yer alan kadınların hem özgüvenleri hem de tecrübeleri artacağı için siyasal alanda aktif olarak yer alacaklardır. Eğitim dışında kadınların siyasal temsilini arttırmaya yönelik olarak; kadın erkek eşitliği anayasal düzlemde güvence altına alınmalıdır. Siyasi parti ve seçim kanunlarında pozitif ayrımcılık uygulanarak kadınlar lehine düzenlemeler getirilmelidir. Anayasada ve siyasi parti kanunlarında temsil ve katılımı cinsiyetler arasında eşit ve fiili katılımı sağlayacak önlemlerin alınmasına dair ibarelerin yer alması bu açıdan önemlidir⁷⁰².

Kadın kolları siyasal partilerin yardımcı kuruluşu konumunda olup kadınların siyasal yaşama katılımlarının önemi hakkında da bilgi vermektedir. Daha önceki bölümde de belirtildiği gibi erkek kolları gibi bir ayrımın olmaması kadınların ayrımcılığa uğradıklarını göstermektedir ve bu nedenle siyasal alanda kadın ve erkek eşitliğinin sağlanarak katılımı arttırmak için kadın kolları uygulamasının kaldırılması veya işlevlerinin değiştirilmesi gerekmektedir⁷⁰³.

Kadın kollarının işlevsellik kazanarak kadın temsiliyetine katkı yapabilmesi için, mevcut durumdaki amaçlarının değiştirilmesi gerekmektedir. Örneğin daha önce de bahsedildiği gibi yalnızca seçim dönemlerinde değil her dönem aktif siyasetin yapıldığı bir birim haline getirilmelidir. Bununla beraber kadınları daha fazla siyasete girmede istekli hale getirmeli, mevcut siyaset içinde bulunan kadınların yüksek kademelere gelebileceği yönünde algının oluşturulmasına zemin hazırlanmalıdır. Bu yönde algı oluşturulmasıyla birlikte kadınların statülerinin yükselmesi için gerekli eğitim ve şartlar da sağlanmalıdır. Kadınların ve diğer karar alıcı kuruluşlarla, aradaki iletişimi ve bağı kurmalı, böylece kadınların da politika oluşturmada söz sahibi olmaları sağlanmalıdır⁷⁰⁴.

Fırsat eşitliği partilerin tüzük ve yönetmeliklerinde sağlanmalı, cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilerek kadın erkek olarak değil birey olarak ele alınmalıdır.

⁷⁰¹ B. Üste, s. 127.

⁷⁰² Negiz ve Üçer, s. 19.

⁷⁰³ B. Üste, s. 125-126.

⁷⁰⁴ Joyce Gelb, **Feminism and Politics: A Comparative Perspective**, UK: University of California Press, London, 1989, s. 62'den aktaran Z. Demir, (Stratejiler), s. 43.

Partiler tek bir cinsiyeti öncelemeden, kadın ve erkeği bir araya getiren politikalar üretmelidirler. Bununla birlikte kadınlar da siyaset bilimi içerisinde teorik olarak desteklenmeli ve bunun sonucu olarak da pratikte kadınlara uygulama imkânları sağlanmalıdır. Kadın temsiliinin artırılmasında toplumun ve siyasi partilerin çabalarının yanında kadınların örgütlenmeleri de oldukça önem arz etmektedir. Ortak duruş sergilemek ve bunu sürekli hale getirmek, kadınların siyasal alanda söz sahibi olmalarını sağlayacak unsurlardan biridir. Kadınların mücadeleci, kararlı, güçlü ve bir arada olmaları temsil edilmede yaşanan adaletsizlikleri de ortadan kaldırmak için gereklidir⁷⁰⁵.

Siyasal partilerin izleyecek oldukları stratejiler de kadın temsiliini arttırmaya yönelik olmalıdır. Örneğin ‘retorik stratejisi’ bunlardan biridir. Siyasal partiler mitinglerinde, söylemlerinde ve propagandalarında kadınların siyasete katılmaları gerektiği ve bu alanda başarılı olabileceklerine yönelik olumlu mesajlar vermelidir⁷⁰⁶.

‘Özendirici eylem stratejisi’ kadınların siyasete katılımlarını destekleyecek uygulamalardan birisidir. Bu stratejiyle kadınlar bilgi ve donanım açıklarını kapatarak erkeklerle eşit şekilde siyasete katılım sağlayabileceklerdir. Bununla beraber parti üyeliği bulunan kadınların, kamusal alana dâhil olmalarından kaynaklanan özgüven artışı da diğer alanlarda da etkinlik göstermelerinde etkili olmaktadır. Yapılan bir çalışmada parti üyeliği olan kadınlar çevrelerine ve komşularına karşı itibarlarının arttığını ifade etmişlerdir⁷⁰⁷.

Bunun gerçekleşebilmesi için de toplumsal alanda kadınların siyasal alana dâhil olmalarını cesaretlendirici bilgilendirme programları gerçekleştirilmelidir. Kadın örgütlerinin çalışmalarına maddi ve manevi desteklerin sağlanması da bu açıdan oldukça önemlidir. Kadınların sorunlarına çözüm üretmeye çalışan dernek, örgüt, birim gibi yapılara da aynı destekler sağlanmalıdır. Son olarak ayrı başlıklar halinde incelenecek olan kota ve pozitif ayrımcılık da kadınların siyasal yaşamda daha fazla yer alabilmeleri ve elde ettikleri konumlarda aktif siyaset yapabilmeleri

⁷⁰⁵ B. Üste, s. 125-126.

⁷⁰⁶ Z. Demir, (Stratejiler), s. 43.

⁷⁰⁷ Ercan Geçgin, “Türkiye’de Kadınların Siyasal Katılımı: Ankara’da AKP’li ve CHP’li Kadın Karşılaştırması” VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, “Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar, 6. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, s. 623-651’den aktaran Z. Demir, (Stratejiler), s. 43.

için gerekli uygulamalardır. Kota ve pozitif ayrımcılıkla, herhangi bir cinsin %40'ın altında temsil edilmemesi sağlanarak, kadınların bu alanda önlerini açılmalıdır⁷⁰⁸.

Uluslararası kadın platformlarınca ortaya konmuş ve Birleşmiş Milletler tarafından da resmi hedef kabul edilmiş olan %30'luk temsil sınırı da yine kadınların, fiili olarak temsil edilmesi için uygulanması gereken unsurlardan biridir. Türkiye'de de kadınların siyasal yaşama katılabilmeleri için birtakım önlemler alınmaya çalışılmıştır. Örneğin Mart 2002'de hazırlanan Anayasa önerisinde 8 kadın örgütü, ortaklaşa karar verdikleri önlemlerin Anayasa'da yer almasını istemişlerdir. Bu 8 kadın örgütüne 25 diğer kadın örgütleri de destek vermiştir. Ortaya konan önerilerde özellikle Anayasa'nın 127. Maddesinin 1. Fıkrasının yerel yönetimlerde cinsler arası eşit temsil ve katılımın sağlanmasına yönelik değişikliklerin yapılmasını öngörülmüştür. Siyasal parti ve seçim yasalarıyla ilgili önerilerinin başında ise, %30'luk cinsiyet kotasının getirilerek nüfusun yarını oluşturan kadınların sayısal anlamda da temsiliyetlerinin artırılması yer almıştır⁷⁰⁹.

Kadınların siyasal yaşama katılımlarını arttırmak adına, toplumsal cinsiyete duyarlı politikalar üretilmelidir. Bunun gerçekleştirilebilmesi adına Türkiye'de de dünyada olduğu gibi birtakım çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü bu alanda çalışmalar yürüten kurumlardan bir tanesidir. 1996 yılında yayınlanan Ulusal Eylem Planı'nda kadınları siyasal yaşama daha aktif katılmaları ve erkeklerle eşit temsil edilmeleri ele alınmıştır. Eylem planında yer alan maddeler, resmi belgelerde kullanılmış ve pek çok sivil toplum kuruluşu tarafından da desteklenmiştir fakat pratikte uygulanma alanı bulamamıştır⁷¹⁰.

Türkiye' de kadınların temsilini arttırmaya yönelik çalışmalar yürüten çok sayıda sivil toplum kuruluşu bulunsa da bu alanda kendi aralarında iş birliğini sağlayamamışlardır. İnanç, ideoloji gibi unsurların ön plana çıkmasından kaynaklı olarak, oluşturulması beklenen üst kadın kimliği etkisiz kalmıştır. Kadınların politik yaşamda var olan sorunlarını çözmek için sivil toplum kuruluşları farklılıkları değil, ortak hedefleri önceleyerek bir arada çalışmalar yürütmelidir⁷¹¹. Bahsedilen

⁷⁰⁸ Negiz ve Üçer, s. 19.

⁷⁰⁹ Ayten Alkan, Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?, https://politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/yerel_siyaset_kadınlar_icin_neden_onemli.pdf, (04.11.2021)

⁷¹⁰ Z. Demir (Stratejiler), s. 44.

⁷¹¹ Z. Demir, (Stratejiler), s. 46.

önerilerin gerçekleştirilebilmesi için devletlerin de yasal düzlemde çalışmalar yapması gerekmektedir. Pozitif ayrımcılık, kadınların siyasal yaşama girmelerini sağlayacak olan uygulamalarından birini oluşturmaktadır.

3.2.1. Pozitif Ayrımcılık

Pozitif ayrımcılık kelime anlamı olarak farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin Türk Dil Kurumu pozitif ayrımcılığı, “Toplumdaki diğer kişilerle eşit koşullarda yaşamadığı düşünülen belli gruplara çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak onları destekleme”⁷¹² şeklinde ifade etmiştir.

Literatürde pozitif ayrımcılıkla ilgili olarak farklı tanımlamalar yapılmıştır. Kelimenin ortaya çıkışına bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan ‘olumlu eylem’ terimini Nathan Glazer’in yorumlamasıyla gerçekleşmiştir⁷¹³.

Kanada da bu terim kullanılırken; Malezya’da toprağın oğulları, Avrupa Birliği’nin hukuk metinlerinde pozitif eylem, Sri Lanka’da standartlaştırma şeklinde kullanılmaktadır⁷¹⁴. Avrupa Birliği Hukuku’nda ve belgelerinde pozitif eylem, ayrımcılıktan kaynaklanan mevcut ve geçmişteki dezavantajlardan doğan zararı karşılamak amacıyla oluşturulan tedbirler şeklinde belirtilmiştir. Pozitif ayrımcılık ise tercihli muamele ve kota uygulamalarını tanımlamak için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, tersi bir durum oluşturacak ayrımcılıklar da hukuk dışı sayılmaktadır⁷¹⁵. Anlamsal bakımdan farklılıklar söz konusu olsa da her iki kavram için de toplumda ayrımcılığa uğrayarak sistematik şekilde dezavantajlı duruma düşürülmüş kişilerin, diğerleriyle eşit koşullara sahip olması adına alınan tedbirler şeklinde ifade edilebilir⁷¹⁶.

1789 Fransız Devrimi ile başlayan özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar, nüfusun da yarısını oluşturan kadınlar ve erkekler arasında da eşitliğin sağlanması

⁷¹² TDK, “Pozitif Ayrımcılık”, **Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>, (29.11.2021)

⁷¹³ Milena Dotcheva, **Çokkültürlülük**, çev. Tuğba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 97.

⁷¹⁴ Sowell, Thomas, "Affirmative Action" A Worldwide Disaster, Commentary 88/6, (1989): 21’den aktaran Duru Şahyar Akdemir, “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve ‘Pozitif Ayrımcılık’”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2014, s. 895.

⁷¹⁵ Mark Bell, Positive Action –Introducing the Concept’, Putting Equality into Practice-What Role for Positive Action? Avrupa Komisyonu, Belçika, 2007, s. 6’dan aktaran D. Akdemir, s. 896.

⁷¹⁶ Kamile Türkoğlu Üstün, “Kamu Hizmetine Girişte ve Yükselmede Kadınlara Pozitif Ayrımcılık Yapılması”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Kadın ve Hukuk özel sayısı, s.106

gerektiği yönünde tartışmalara neden olmuştur⁷¹⁷. Fakat pozitif ayrımcılık kavramı ilk kez 1987’de Fransız gazetesi olan Le Monde’ de kullanılmıştır⁷¹⁸.

1970’li yıllarda şekillenmeye başlayan pozitif ayrımcılık kavramı en fazla kadınlar için kullanılmıştır. Kadınların kamusal alana dâhil olmadan yalnızca ev işleriyle ilgilenmeleri, ekonominin zarar görmesine neden olmuştur. Bu dönemden sonra kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama dâhil edilmeleri sıklıkla tartışılan konular haline gelmiştir. Özellikle 1975 yılından itibaren politik alana kadınların daha fazla dâhil edilmeleri adına, seçim kanunlarına kota uygulamaları dâhil edilmeye başlanmıştır⁷¹⁹.

Pozitif ayrımcılığa baktığımızda bir gruba imtiyaz verildiği anlamına gelmemektedir. Pozitif ayrımcılık, mevcut devam eden ayrımcılığın ve eşitsizliğin ortadan kaldırılarak gruplar arasında eşitliğin sağlanmasını amaçlamaktadır. Yapısal eşitliğin yanı sıra sonuçların da adaletli olması adına bir tarafa verilen ayrıcalık şeklinde değerlendirilmektedir⁷²⁰.

İnsanlar arasında gerçek eşitlik bulunmamaktadır fakat demokrasi, yurttaşlar arasında hukuksal anlamda eşitliği sağlamaktadır. Kusursuz yönetimlerin var olmayacağı gibi, demokrasi de her ne kadar eşitliği sağlamaya çalışsa da tarih boyunca dışlanan ve ayrımcılığa maruz kalan gruplar var olmuştur⁷²¹. Özellikle 20. Yüzyılın başına kadar pek çok grup ayrımcılığa uğramıştır. Örneğin kadınlar, yurttaşlık başta olmak üzere pek çok alanda, hukuken eşitlikleri sağlanmış olsa da fiilen erkeklerin sahip olduğu pek çok avantajdan mahrum bırakılmışlardır⁷²².

Kadın ve erkek eşitliğinin sağlanamaması yalnızca cinsiyetten kaynaklı değil uzun yıllar boyunca devam eden eşitsizliklerden de kaynaklanmaktadır. Modern dönem demokrasi anlayışında, kadın ve erkeğin hukuksal ve fiziksel eşitliğinin sağlanması adına, özellikle feminist akımın çalışmaları eşliğinde kadınlara birtakım

⁷¹⁷ Ayşegül Yaraman, **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s. 9

⁷¹⁸ Sinem Servet Özdemir, **Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık İlkesi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 36.

⁷¹⁹ Tuğba Ünlü, **Eşitlik İlkesi Ve Pozitif Ayrımcılık** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 22.

⁷²⁰ Kıvılcım Turanlı, “Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Ayrımcılığı”, **Uluslararası Ayrımcılık Konferansı**, ESHİD Yayını, İstanbul, 2020, s. 103.

⁷²¹ Robert Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara, 1993, s. 397.

⁷²² Christopher Pierson, **The Modern State**, Routledge, Londra, 1996, s. 29.

öncelikli haklar verilmeye başlanmıştır. Pozitif ayrımcılık olarak adlandırılan bu öncelikli uygulamalar demokratik eşitliği bozmamakla birlikte, eşitliği sağlamak adına uygulanmaktadır⁷²³. Bununla ilgili olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi kişilere uygulanan özel önlemlerin, makul, meşru, nesnel ve bir amaca yönelik olması halinde ayrımcılığın ortaya çıkmayacağını belirtmiştir⁷²⁴. Pozitif ayrımcılık her ne kadar eşitsizliği ortadan kaldırmayı amaçlasa da ölçsüz, süresiz ve güncellenmemiş olması da eşitsizliğe yol açabilmektedir⁷²⁵.

Bu açıdan ele alındığında şekli eşitlik ve maddi eşitlik kavramlarının açıklanması önemli hale gelmektedir. Yurttaşların eşit bir şekilde hizmetlere ulaşmalarının sağlanması adına maddi eşitliğin uygulanması gerekmektedir. Şekli eşitlik, tüm yurttaşların farklı koşullara sahip olmalarından dolayı, demokratik eşitliği sağlamada yetersiz kalmaktadır. Maddi eşitlik ise şekli eşitliğin tam tersi bir şekilde, her yurttaşın farklı koşullara sahip olduğunu kabul ederek, dezavantajlı durumda bulunan bireylere imtiyaz sağlamaktadır. Toparlanacak olursa, maddi eşitliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan pozitif ayrımcılık; toplumdaki farklı koşullara sahip bireylerin, hizmetlere erişimde yaşadıkları ayrımcılıkları ve dezavantajları ortadan kaldırarak demokratik eşitliği sağlamaya yönelik kurum ve uygulamalardır⁷²⁶.

Pozitif ayrımcılık bireylerin cinsiyet, ırk, renk, din gibi farklılıklarından kaynaklanacak dezavantaj durumunu ortadan kaldırmaya yönelik tedbirlerden meydana gelmektedir. Bu tedbirlerin hukuksal ve yasal dayanağı olan pozitif ayrımcılık, şekli eşitliğin maddi eşitliği sağlayamadığı durumlarda, maddi eşitliği gerçekleştirebilmek adına hukuki eşitsizlik meydana getirmektedir. Örneğin kota; siyasal yaşamda kadın temsiline az olmasından dolayı, kadınların daha fazla karar alma sürecine katılmaları adına gerçekleştirilen pozitif ayrımcılık uygulamalarından biridir. Bu açıdan bakıldığında şekli eşitliğe aykırı olan pozitif ayrımcılığın,

⁷²³ Bihterin Dinçkol, “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, 2005, s. 115.

⁷²⁴ Meysa Baykal, “1982 Anayasası’nda Kadının Yeri”, **Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk**, (Ed. Ülker Yükselbaba vd.), 1.baskı, Tekin Yayınları, 2017, s.145.

⁷²⁵S. Özdemir, s.42-43.

⁷²⁶ Kasım Akbaş ve Gökhan Şen, “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık; Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Hukuk Fakültesi Özel Sayısı, s. 169.

anayasanın 10. Maddesi'nde 'demokratik eşitlik' prensibine aykırı olmadığı beyan edilmektedir⁷²⁷.

Anayasa'nın 10. Maddesi 1. Fıkrası uyarınca "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir"⁷²⁸. Söz konusu Anayasa hükümleri uyarınca 2004 ve 2010 yıllarında eklenen hükümlerle maddi eşitlik anlayışı ifade edilmiştir: "Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz"⁷²⁹. Anayasa'ya eklenen bu hükümler, Avrupa Birliği direktiflerine uygun olarak hazırlanmış olup; ilk defa pozitif ayrımcılığın anayasal düzeyde temsil edilmesine olanak sağlamıştır⁷³⁰.

Pozitif ayrımcılık uygulamalarına yasal olarak yer verilse de özellikle iş yaşamında fiili olarak imkân verilmemektedir. Örneğin belli bir sayıda kadın çalışan bulunduran şirketler, kreş ve gündüz bakım evleri açma zorunluluğu bulunduğu; normalde çalıştıracak olduğu kadın sayısından daha az çalıştırarak az maliyete girmektedir. Bu nedenle pozitif ayrımcılığın uygulanacağı alanlarda hem fiili hem de hukuksal zemin oluşturulmalıdır⁷³¹. Bu konuyla ilgili olarak önemli anlaşmalardan biri olan (*Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme*) CEDAW ve CEDAW Komitesinin Genel Tavsiyelerinde kanun önünde eşitliğin yanı sıra fiili eşitliğin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir⁷³².

Daha önce de belirtildiği gibi pozitif ayrımcılık dezavantajlı grubun hizmetlere diğer yurttaşlarla eşit şekilde katılmasını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Fakat pozitif ayrımcılığın yanlış değerlendirilmesi ayrımcılığa uğrayan grubun yaşadığı eşitsizliği derinleştirmektedir. Örneğin kadınların erkeklerden farklı olarak doğum yapmaları, birtakım özel önlemlerin kadınlara uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Fakat kadının doğum izinlerini kullanmasından dolayı iş bulamaması veya doğurganlığına zarar verir düşüncesiyle tehlikeli işlerde

⁷²⁷ Çiğdem Sever, "Anayasa Mahkemesi'nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri" **Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, s. 40.

⁷²⁸ Devrim Ulucan, "Eşitlik İlkesi Ve Pozitif Ayrımcılık", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Özel Sayı, 2013, s. 371.

⁷²⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, "Kanun önünde Eşitlik", <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>, (7/5/2004-5170/1 md.), (30.11.2021)

⁷³⁰ Ulucan, s. 372.

⁷³¹ Ünlü, s. 23.

⁷³² Ulucan, s. 381.

çalıştırılmaması eşitsizliği derinleştirmektedir⁷³³. Niteliğe bakılmaksızın sayısal anlamda eşitliğin sağlanmaya çalışılması da adaletsizliği meydana getirebilmektedir. Örneğin bir iş yerine pozitif ayrımcılık ilkesi gereği belli sayıda kadın alınması gerektiğinde, sırf kadın olduğu için daha nitelikli olan erkek işçinin yerine işe alınması, bahsedilen fiili eşitliği sağlamamaktadır. Buna benzer şekilde yalnızca şekli eşitliği sağlamaya yönelik olarak niteliğe bakılmaksızın kadın ve erkeğe cinsiyetlerinden dolayı aynı ücretin verilmesi de maddi eşitliğin tersine işlemesine neden olmaktadır⁷³⁴.

İpek İlkaracan bu konuyla ilgili olarak istihdam ve siyasette kadınlara yönelik gerçekleştirilen pozitif ayrımcılığın, eşitliği tersine işleyen bir olgu değil, eşit özelliklere sahip kişiler arasında cinsiyeti kadın olanın tercih edilmesi şeklinde ifade etmiştir⁷³⁵. Özetlemek gerekirse pozitif ayrımcılık; aynı eğitim, bilgi, beceri ve deneyime sahip kişilerin işe alım veya politik alana katılımları sırasında kadınların dezavantajlı olmalarından dolayı kadın adayın tercih edilmesi şeklinde ifade edilebilmektedir⁷³⁶.

Pozitif ayrımcılık sosyal devletle yakından ilişkilidir. Sosyal devlet, tüm yurttaşlarına insan onuruna yaraşır asgari yaşam standartlarını sunmakla yükümlüdür. İşçilerin emeklerinin karşılığını vermekle birlikte yaşlılık, işsizlik, sakatlanma gibi durumlarda da vatandaşların haklarını koruyacak tedbirler almaktadır⁷³⁷. Benzer şekilde Anayasa'nın 42. Maddesi'ne göre oğlan ve kız çocuklarına ilköğretim zorunlu aynı zamanda parasızdır. Bununla birlikte maddi durumu bulunmayan vatandaşların eğitimi devlet tarafından desteklenmektedir. Tüm bunlar sosyal devletin yerine getirmekte sorumlu olduğu ve dezavantajlı grubun hayat kalitesini arttırarak diğer bireylerle eşit koşullara sahip olması adına gerçekleştirdiği uygulamalardır⁷³⁸.

Meydana getirilen ayrımcılığın ortadan kaldırılarak pozitif ayrımcılığın sağlanması adına devlet tarafından sosyal yardım ve danışmanlık hizmetleri

⁷³³ Hilal Albal, Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Kadın-Erkek Eşitliği, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2020, s. 217-218.

⁷³⁴ Ulucan, s. 377-378.

⁷³⁵ Ulucan, s. 378.

⁷³⁶ Burcu Özçelik, "Şirketlerde Yeni Trend Kadın Erkek Eşitliği", <https://burcuozcelik.wordpress.com/2011/03/13/sirketlerde-yeni-trend-kadin-erkek-esitligi-2/>, (01.12.2021).

⁷³⁷ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 17. Basım, Ankara, 2017, s. 148.

⁷³⁸ Akbaş ve Şen, s. 170.

verilebilir. Bununla birlikte eğitim temelli programların geliştirilerek ayrımcılığa uğrayan kesimin bilinçlendirilmesi de bu açıdan önemlidir⁷³⁹.

Sonuç olarak kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal alanda etkinlik gösterebilmesi için hukuksal ve fiili olarak desteğe ihtiyaçları vardır. Bu desteğin sağlanması için de yerel yönetimden merkezi yönetime, sivil toplum kuruluşlarından siyasal partilere ve sendikalara kadar özellikle karar alma mekanizmalarında kadının yetki ve iradesinin daha fazla olması gerekmektedir. Bunun için de pozitif ayrımcılığın doğru bir şekilde yorumlanarak uygulamaya konulması önemlidir⁷⁴⁰.

3.2.1.1. Kota Uygulamaları

Kota, kelime olarak farklı anlamlara gelmektedir. Türk Dil Kurumu kotayı ekonomi, sanat gibi farklı alanlarda tanımlamıştır. Ekonomik anlamda bir ülkenin ithal edeceği malların oran, miktar veya çeşitlerinin olduğu liste şeklinde tanımlarken; sinema alanında ise bazı ülkelerde oynatılması belirli bir süre zorunlu olan yerli filmlerin yabancı filmlere oranı şeklinde belirtmiştir. Fakat çalışmanın bu bölümünde ele alınacak olan kotanın tanımı, dernek veya kuruluşlarda bir gruba tanınan kontenjan sayısıdır⁷⁴¹.

Kota bir pozitif ayrımcılık biçimidir. Tarihsel açıdan kelimenin kökenine bakıldığında ise “quota” yani pay anlamına gelen Latince kavramdan türemiştir⁷⁴². Cinsiyet kotaları özellikle kadınların eksik temsil edildikleri alanlarda dengeli dağılımı sağlamak ve bu alanlara kadınların daha kolay ulaşmalarını sağlamak amacıyla kullanılmaktadır. Kamusal alan eril özellikler göstermektedir ve bu durumun oluşması da bilinçli olarak gerçekleşmektedir. Kamusal alanların başında gelen siyasal hayatta kadın, erkeklere oranla düşük seviyede temsil edilmektedir⁷⁴³. Pozitif ayrımcılık başlığında da belirtildiği gibi kota uygulamaları kadınlara imtiyaz verilmesi anlamına gelmemektedir, aksine mevcut dezavantajlı durumu eşitleme

⁷³⁹ D. Akdemir, s. 896.

⁷⁴⁰ Ünlü, s. 23.

⁷⁴¹ TDK Sözlük, “Kota”, <https://sozluk.gov.tr/>, (02.12.2021)

⁷⁴² Zafer Gören, “Kota Düzenlemelerinin Anayasaya Uygunluğu”, **Anayasa Yargısı**, Cilt:16, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No:41, 1999, s.381’den aktaran S. Özdemir, s. 45.

⁷⁴³ Ömer Faruk Gençkaya, “Kadın Milletvekillerinin Yasama ve Denetim Faaliyetleri ve Roller (1935-2007)”, **Yasama Dergisi**, Cilt:6, Sayı:18, 2011, s. 7.

amacı taşımaktadır. Kota uygulamaları ile kadınlar, eksik temsil edildikleri siyasette daha fazla yer almakta ve kadın sorunlarıyla yakından ilgilenmektedirler⁷⁴⁴.

Kota uygulamasının temelini oluşturacak ilk uluslararası metinler, 1948 *Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi* ile 1976 *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*dir. Fakat daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi bu anlaşmalarda tüm yurttaşların eşit olduğu yazılı olsa da bahsedilen erkeklerdir. Bu durum tartışmalara neden olmuş; böylece 1979 yılında *Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme – CEDAW* kabul edilmiştir. Anlaşma'nın 3. ve 7. Maddelerine göre kadınların siyasal yaşamda uğrayabilecekleri tüm ayrımcılıkların önüne geçmek adına, yasama dâhil olmak üzere tüm önlemlerin alınması gerektiği beyan edilmiştir. Fakat yaptırımların ne ve nasıl olacağını belirtmemesinden dolayı sözleşmenin etkisi beklenildiği gibi olmamıştır⁷⁴⁵. Bununla birlikte sözleşmenin 4. Maddesi, kadın ve erkekler arasında fiili eşitliği sağlamak amacıyla, devletlerin alacağı geçici özel önlemlerin ayrımcılık olarak tanımlanmayacağını belirtmiştir⁷⁴⁶. Kota uygulamaları, 1995 yılına kadar uluslararası metinlerde açıkça beyan edilmemiştir fakat bu tarihte gerçekleştirilen 4. Dünya Kadınlar Konferansı'nda 'kadın ve erkeklerin siyasete/karar alma mekanizmalarına eşit katılımları' fikri ortaya atılmıştır. Bildirge, 189 ülkeyi toplumsal cinsiyet bakış açısıyla önlem almaya davet etmiş; böylece kota uygulamaları ilk kez uluslararası alanda açıkça dile getirilmiştir⁷⁴⁷.

Pozitif ayrımcılığın uygulama alanlarından biri olan kota, literatürde tartışmalara da neden olmaktadır. Örneğin Yaraman, kota uygulamasının azınlık durumunda bulunan gruplarda kullanıldığını, bu nedenle kadınların kendilerini azınlık olarak tanımlamamaları gerektiğini ifade etmektedir⁷⁴⁸. Bununla birlikte

⁷⁴⁴ Ece Öztan, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Olumlu Ayrımcılık Politikaları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 59, Sayı:1, 2004, s. 219.

⁷⁴⁵ Delphine Torres, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçütü Olarak Kotalar Siyasette Kadın Kotası Sistemi", <https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Turkish%20LTA%20Final.pdf>, (21.12.2021)

⁷⁴⁶ Türk Kadınlar Birliği, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi", <http://www.turkkadınlarbirligi.org/tr/kurumsal/4/CEDAW>, (21.12.2021).

⁷⁴⁷ Delphine Torres, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçütü Olarak Kotalar Siyasette Kadın Kotası Sistemi", <https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Turkish%20LTA%20Final.pdf>, (03.12.2021)

⁷⁴⁸ Yaraman, s. 36

siyasi partilerin aday göstermeleri sırasında belli sayıda kadına yer verilmesi, partiler üzerindeki baskı olarak görülmektedir ve özgürce aday seçilememesi şeklinde değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak da kota uygulamalarının doğru olmadığı belirtilmektedir⁷⁴⁹.

Kota uygulamaları sabit, oranlı, boş koltuk, fermuar listesi ve seçim çevresi olmak üzere farklı çeşitleri barındırmaktadır. Örneğin sabit kota, eksik temsil edilen ve dezavantajlı olduğu düşünülen cinse, belli bir oranda sandalye ayrılması anlamına gelmektedir. Bu kota çeşidine göre kadınların %20, 30, 40 gibi oranları temel alınarak seçim sistemi düzenlenmektedir. Sabit kota yasal veya anayasal yollarla sağlanabildiği gibi aynı zamanda siyasal partilerin kendi hukuki düzenlemeleri ile de gerçekleştirilebilmektedir. Oranlı kota, az temsil edilen cinsin katılım oranına göre değişmektedir, yani daha az temsil edilen kesimin katılım oranına bakılarak seçim kotası düzenlenmektedir. Siyasal partilerin farklı bölge veya illerdeki katılımcı kadın sayısı farklılık gösteriyorsa partiler, ortaya çıkabilecek sorunları önlemek adına orantılı kota sistemini kullanılabilmektedir. Örneğin A partisinin Aydın ilinde kadın üyesi %20, İzmir ilinde %30 ise A partisi seçim döneminde Aydın için %20; İzmir için %30 kadın kotası koymaktadır. Boş koltuk kotası ise, kadınların kendilerine ayrılan koltukları dolduramamaları durumunda, o koltukların boş bırakılmasıdır. Erkek egemenliğinin hâkim olduğu siyasal arenada, kadınların daha az yer almaları için; seçmen kütük ve yazılımlarında hile yapmak, yeterli sayıda aday göstermemek, adaylıklarını engellemek gibi durumlarla karşılaşılabilir. Bunun önüne geçmek için boş koltuk kotası uygulanmakta olup, o seçim döneminde hiçbir kadın seçilme dahi, kadınlar için ayrılan koltuklar boş bırakılmaktadır⁷⁵⁰.

Fermuar listesi olarak bilinen uygulamada, adaylar farklı cinslerden birer birer veya farklı bir ritimle karışık olarak listelenmektedir. Kota uygulamasının fiili olarak hayata geçirilmesini sağlayan bu sistem, sabit veya oranlı kota ile kullanıldığında daha verimli hale gelmektedir. Son olarak seçim çevresi kotası ise bir seçim bölgesinde, birden fazla adayın seçilme durumu yaşanırsa siyasal partiler her seçim çevresinden bir kadın adayı kota ile belirlemektedir. Bunu iki yolla

⁷⁴⁹ Nesrin Yıldız, “Siyasi Parti Tüzüklerinde Kadın Kotası”, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 88, Sayı: 6, 2014, s.549’dan aktaran S. Özdemir, s. 46.

⁷⁵⁰ Zeynep Kılıç, “Eşitlik İçin Kota Politikaları”, **Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, <http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2020/06/Zeynep-Kilic-esitlik-ve-kota-.pdf>, (03.12.2021)

gerçekleştirmektedirler: Birincisi, oyu almış olan kadın aday seçilir; ikincisi de en çok oy kazanan partinin üyesi olan kadın aday seçilmektedir. Bu uygulama ile bütün seçim bölgelerinden en az bir kadın temsilci seçilmektedir⁷⁵¹.

Siyasal partiler kota uygulamasını kullanırken iki tip liste üzerinden seçime gitmektedir: Birincisi tek liste, diğeri ise ayrı liste uygulamasıdır. Tek liste uygulamasında kadın ve erkekler tek listede aynı yarışın içinde yer almaktadır. Örneğin bir parti 10 yönetici seçeceği bir oylamada az temsil edilen grup için %30 kota uygulamasına gitmektedir. 10 kişiden 7'si erkek, 3'ü kadın olan bu seçimde kadınlar ve erkeklerin oyları ayrı ayrı sayılmaktadır. Basit bir uygulama olmasına rağmen kadınlar erkekler gibi normal yollardan değil, kota ile seçileceği için üyelerden, erkekler kadar oy alamayabilirler. Bu durumda en yüksek oy alan erkek ve kadın arasında önemli farklar ortaya çıkmaktadır. Ayrı liste uygulamasında ise kadın ve erkek adaylar için iki ayrı liste hazırlanarak iki farklı seçim gerçekleştirilmektedir. Böylece kadınlar ve erkekler listesinde, en yüksek oyu alan adaylar yönetici olarak seçilmektedir; bu da tek liste uygulamasının ortaya çıkarmış olduğu ayrımcılığı engellemektedir⁷⁵².

Kota uygulamaları zorunlu ve gönüllü olarak ikiye ayrılmaktadır. Zorunlu kota, devlet tarafından kurumlarına, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlaması adına yasa ve anayasa aracılığıyla uygulanmaktadır. Gönüllü kotalar ise, siyasi partilerin kendi iç tüzük ve prosedürlerinde belirledikleri kotalardır. Gönüllü kotalar, zorunlu kotalarda olduğu gibi uygulanmadıklarında yaptırımlara tabi tutulmazlar; bu kota türünde yaptırım, parti içi delegelerin baskı ve eleştirileriyle gerçekleştirilmektedir⁷⁵³.

Türkiye açısından bakıldığında gönüllü kota uygulamalarının olduğu görülmektedir. Anayasa ve yasalarda yaptırımı olmayan gönüllü kotalar, uygulandığı için siyasi partilerin kendi isteklerine bırakılmaktadır⁷⁵⁴.⁷⁵⁵

⁷⁵¹ Aldemir ve Budak, s. 47.

⁷⁵² Z. Kılıç, s. 29

⁷⁵³ Delphine Torres, "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçütü Olarak Kotalar Siyasette Kadın Kotası Sistemi", <https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Turkish%20LTA%20Final.pdf>, (03.12.2021)

⁷⁵⁴ Gökhan Gökulu, "Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Ve Kota Tartışmaları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt:6, Sayı:5, 2013, s. 36.

⁷⁵⁵ Cinsiyet kotasını ilk uygulayan parti ise 1990 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Parti karar alma organlarında %25 kadın kotasını uygulamıştır fakat gönüllü kota uygulamasından dolayı etkili

Türkiye örneklerine bakıldığında en “az temsil oranı” adı verilen %33 barajının Türkiye’de uygulanmadığı görülmektedir. Kadınların, bu oranın altında uygulanan kotalarla yeterli temsil edilmediği bilinmektedir. Bu nedenle kadınların gerçek anlamda siyaset sahnesinde yer almaları ve aktif olabilmeleri adına, %33’ün üzerinde temsil edilmeleri gerekmektedir. Siyasal partilerin kadınlara uygulayacak olduğu kotalar, yalnızca sandalye sayısı ile ilgili olmamalıdır. Özellikle parti toplantılarında kadınlara konuşma kotası ayrılarak daha aktif siyasete katılımları sağlanabilmektedir. Tüm bunları gerçekleştirirken erkek temsilcilerin sayısında azalmaya gitmek, kota uygulamalarına karşı eleştirilerin başlamasına neden olmaktadır. Eleştirilerin önüne geçmek ve adaletli kota uygulamalarını sağlamak adına, partilerde veya parlamentoda koltuk sayısını arttırmak daha sağlıklı görünmektedir⁷⁵⁶.

Sayın’a göre cinsiyet kotası %30 olması gerekirken, bu durumun hem kadın hem erkekler için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre daha az oranda temsil edilen cinsiyet karar verici durumda değildir. Bununla birlikte siyasi partilerin yalnızca seçimle görevlendirilme değil, atama ile görevlendirmelerin yapıldığı birimlerde de %30 kota uygulamasının kullanılması, cinsiyet eşitliği ve adalet açısından önemlidir⁷⁵⁷.

Pozitif ayrımcılığın sağlanmasında kullanılan kota uygulamaları cinsiyet eşitliğinin gerçekleşmesinde önemli bir yere sahiptir. Kota uygulamaları eşitliğin sağlanabilmesi için hem o ülkenin yasalarıyla zorunlu hale getirilmeli hem de siyasi partilerin kendi iç yapılanmalarında gönüllü olarak yer verilmelidir. Demokrasilerin yerleşebilmesi için gerekli olan ve kadın temsiline sağlanmasında kullanılan bu uygulamaları gönüllü olarak gerçekleştirmek için cinsiyet eşitliği bilinci toplumun her kesimine verilmelidir.

olmamıştır. Aynı dönemde Doğru Yol Partisi de %10’luk kotayı kullanmak istemiş fakat partinin muhafazakâr yapısı bu fikrin uygulanmasına engel olmuştur. 2007 yılı ise kota uygulamaları için ikinci bir dönem olarak görülebilmektedir. Bunun nedeni ise Demokratik Toplum Partisi, seçimlerde ilk defa kota uygulamasıyla meclise 8 kadın milletvekili sokabilmiştir. bkz: Serpil Sancar Üşür, “Siyasal Katılım”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, TÜSİAD ve KAGİDER yayınları, İstanbul, 2008, s.272

⁷⁵⁶Z. Kılıç, s. 27-28

⁷⁵⁷Aysun Sayın, **Kota El Kitabı Geçici Özel Önlem Politikası: Kota**, KA-DER yayınları, 2007, s. 31, 33.

SONUÇ

Demokrasinin yerleşmesi için, cinsiyet eşitliğinin hayatın her alanında sağlanması gerekmektedir. Özellikle kadın sorunlarının daha iyi analiz edilerek çözüm üretilmesi adına kadınların siyasete katılımı önem taşımaktadır. Siyaset kelime anlamı olarak 13. Yüzyılda karşımıza çıkmaktadır; fakat insanlık tarihi kadar eski olan bu kavram, genel anlamda bakıldığında erkek egemen bir alanı işaret etmektedir. Kadınlar Antik Yunan'dan beri var olan özel ve kamusal alan ayrımında özel alana hapsedilerek siyasetten uzak tutulmuştur. Siyasete katılımları yalnızca temsil düzeyinde değil, yurttaşlık anlamında da engellenmiştir. Birinci bölümde de bahsedildiği gibi politikanın ortaya çıkışı iki nedene bağlanmaktadır. Bu görüşlerden ilki, siyasetin ortaya çıkış nedeni olarak bir arada yaşamaya başlayan insanların birbirlerine duydukları güvensizlikten dolayı, çıkarlarını ve kişisel güçlerini maksimize etme yarışıdır. Diğer görüşe göre siyaset, insanlar arasındaki güvensizlikten kaynaklanacak olan sorunların çözümlenmesi için ortaya çıkmıştır. Tarihsel açıdan ele alındığında; erkek egemenliğinin hâkim olduğu bu alanda, söylemlerin ve davranışların güç göstergesinin üzerine kurulu bir yapısının olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kadınlar, özellikle tarım devriminin ardından toplumların bir arada yaşamaya başlamasıyla daha fazla özel alana dâhil edilmiştir. Avcı toplayıcı dönemde de evde kalarak hem çocuğun hem de yaşanan yerin bakımını üstlenen kadın, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte, bu alanda daha fazla vakit geçirmeye başlamıştır. Avcı dönemde erkeğin avlanmaya gitmesiyle birlikte kadın ailesini yırtıcılardan korumak adına erkekler gibi mücadele etmiştir. Bu durum özellikle konar-göçer toplumlarda da uzun süre görülen bir durum olmuştur.

Aynı dönem içinde Avrupa coğrafyası başta olmak üzere pek çok bölgede kadınlar erkeklerin himayesi altına girmiştir. Yunan coğrafyasında kadınlar, evlendikten sonra ailelerini ziyarete giderken eşlerinden onay almak zorunda olup dışarı çıkmak istediklerinde eşleri, babaları ya da erkek kardeşleri tarafından götürülmüşlerdir. Sosyal alanda kadınların görmüş oldukları ayrımcılık, siyasal yaşamda da kendini göstermektedir. Önemli fikirleriyle bilinen pek çok düşünür,

kadınlar hakkında benzer düşüncelere sahiptir. Rousseau, Platon, Aristoteles ve Schopenhauer gibi isimler özellikle yurttaşlık üzerine belirttikleri fikirlerinde erkeği ele alarak kadınları yurttaş olarak görmemişlerdir. Bu düşünürlerin birçoğuna göre Antik Yunan'da ortaya çıkan oikos ve koinion ayrımında kadınlar oikos ile ilgilenmeli ve siyaseti erkeklere bırakmalılardır. Zamanla Avrupa'daki kadınlar kendi yurttaşlık haklarının arayışına girmişlerdir. Fransız devriminde ortaya çıkan hak, eşitlik, yurttaşlık gibi kavramların kadınları kapsamamasından dolayı Olympe de Gouges, Marry Wallstonecraft gibi önemli isimler, kadınların da siyasal haklarının olduğunu ve erkeklerle eşit olmaları gerektiğini ifade etmişler ve bunun için mücadele etmişlerdir.

İlk Türk topluluklarına bakıldığında ise durum çok daha farklıdır. Örneğin göçebe olduğu bilinen Türk toplumlarında, uzun süre kadın erkeklerle eşit görülmüştür, öyle ki İskitler döneminde Tomris Han bozkırın kuyumcuları olarak bilinen topluluğa hükmetmiştir. Zamanla İslamiyet'in etkileri görülmeye başlanmış, Arap kültürünün etkisi altına girilmiştir. İslamiyet'te kadının ve erkeğin bir arada ibadet etmesi başta olmak üzere pek çok alanda ayrışmanın başlamasından dolayı Türk kadınları da zamanla özel alana hapsolmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğunun gerçekleştirdiği Doğu seferlerinin ardından Arap kültürü sosyal yaşam başta olmak üzere toplumda yerleşmeye başlamıştır. Bu dönemden sonra kadınların erkeklerle bir arada bulunmaları, açık veya ince kumaştan yapılmış kıyafetleri giymeleri, eğitim görmeleri ve siyasetle ilgilenmeleri gibi pek çok konuda yasak getirilmiştir.

İçerisinde bulundukları dönemin ve buna bağlı olarak getirilen yasakların da etkisiyle kadınlar; siyaset sahnesinden çekilmiş, yerlerini erkeklere bırakmışlardır. Avrupa'da başlayan modernleşme, Türk kadınlarının buradaki hemcinslerinin hak arayışlarına yol açmıştır; fakat Osmanlı İmparatorluğu savaşlardaki üstünlüğünü kaybedene kadar modernleşme adına herhangi bir adım atmamıştır; bu da Türk kadınlarının Avrupa'daki kadınlara göre çok daha geç, hak elde etmelerine neden olmuştur.

Avrupa'da kadınların erkeklerle eşitlik arayışına yol açan ve modernitenin de temellerini atan olaylar meydana gelmiştir. Kilisenin sorgulanmaya başlaması, bilimi hayatın merkezine oturtma, ticaret ve ekonomide meydana gelen değişimler,

modernizmin başlamasına yol açmış, bu da kadınların erkeklerle eşit yurttaşlar olma talebini meydana getirmiştir. Daha aktif siyasetin ve hak arayışının görüldüğü Avrupa'nın aksine, Osmanlının modernizmi geç okumasından kaynaklı olarak Türk kadınları daha pasif bir hak arayış mücadelesi yürütmüşlerdir. Gazete ve dergilerde erkek takma adlarıyla yazılar yazarak siyasal alanda var olmaya çalışan Türk kadını, eğitim ve çalışma gibi hakları imparatorluğun son yüzyılında elde edebilmiştir. İlk olarak saray ve çevresindeki nüfuzlu ailelere mensup kadınların elde ettikleri bu haklar, zamanla toplumsal alanda da kendini göstermeye başlamıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin olduğu bu dönemde kadınlar; ebelik okullarında, tekstil atölyelerinde veya öğretmenlik alanında çalıştırılmıştır. Çalışmalarını sürdürürken erkeklerden ayrı eğitim almışlar, bununla birlikte karar verici pozisyonda değil işçi olarak görevlendirilmişlerdir.

İmparatorluğun dağılmasının ardından kurulan yeni Cumhuriyet rejimine bakıldığında, kadının yeri çok farklıdır. Cumhuriyet rejiminin ve demokrasinin yerleşmesi adına yapılan çalışmalarda kadınlar da erkekler kadar görev almıştır. Özellikle milli mücadele döneminde kadının göstermiş olduğu üstün çaba, kadının ve erkeğin arasında ayrımın olduğu düşüncesinin yalnızca fikirsel düzeyde olduğunu göstermiştir. Kara Fatma gibi cephede büyük askeri birliklerin idare görevini başarıyla üstlenen pek çok kadın, cephe gerisinde de önemli işlere imza atmıştır. Milli mücadelenin önemli isimlerinden olan Halide Edip, Şükufe Nihal, Nakiye Elgün gibi isimler hukuki anlamda da hem cephede hem de cephe gerisinde görev almıştır. Özellikle miting gibi kalabalıkları toplama ve etkilemenin zor olduğu siyasal görevleri başarıyla gerçekleştirmiş, milli mücadelede halkın da bilinçlenmesini sağlamışlardır.

Avrupa tarihinde meydana gelen olaylarda kadınlar erkeklerle birlikte mücadele ederken, sonrasında erkeklere karşı da kendi haklarının mücadelesini vermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'ne bakıldığında savaşın ardından kurulan yeni devlette kadının göstermiş olduğu çabalar karşılıksız kalmamıştır. Avrupa'da meydana gelen Fransız Devrimi gibi siyaset tarihini değiştiren olaylarda kadın yurttaşlığa dâhil edilmezken yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınlar hak arayışına girmemişlerdir. Her ne kadar bu durumu tepeden inmecici olarak ele alan çalışmalar olsa da; Türk kadını istediği eşitliği milli mücadele döneminde göstermiş olduğu

abalarıyla ortaya koymuştur. Bu başarılar yöneticiler tarafından takdirle karşılanmış, Avrupa'daki hemcinslerinin aksine erkeklerle eşit konuma getirilmeye çalışılmıştır.

Kadınlara sosyal yaşamda erkelerle beraber taşıt kullanmaları, kılık kıyafet serbestliği, eğitim alma hakkı, siyasetle ilgilenme gibi pek çok hak ve özgürlük verilmiştir. Eleştirilere neden olan durumlardan biri de kadınlara verilen hakların temele oturtulmadan, modernleşmeyi hızlı bir şekilde gerçekleştirme çabası olarak ele alınmasıdır. Cumhuriyeti kuran bürokratik kesim, aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde görevli olan askerler; halkı da yine Osmanlı halkıdır. Bu açıdan bakıldığında yaşanılan değişim yalnızca devletin rejimidir. Toplum yapısının değişimi uzun süreceği için kadınlara verilen haklar benimsenememiştir. Sosyal alanda gerçekleştirilen değişimler daha kısa zamanda toplumda yer edinmiş olsa da özellikle siyasal alan başta olmak üzere erkek egemenliğinin olduğu alanlardaki kadın varlığı ciddiye alınmamıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Terakkiperver ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nda kadınlara yer verilse de temsil düzeyinde istenilen seviyeye ulaşılamamıştır; bu da kadınların sorunlarına çözüm üretilmesinin önüne geçmiştir. Nezihe Muhittin gibi bazı kadınlar siyasal yaşamda daha fazla yer alabilmek adına çalışmalar yürütmüşlerdir. Ortaya konan mücadeleler kadınların özellikle parlamentoda daha fazla yer almalarını sağlasa da istenilen düzeye erişim sağlanamamıştır. Mecliste yer alan kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerini benimsemelerinden dolayı yasa tekliflerinde veya meclis konuşmalarında ülke konularından ziyade sosyal yardımlar, ocuk ve kadın hakları gibi konular üzerinde durmuşlardır.

1950 sonrasında yaşanan Demokrat Parti iktidarı ile gerçekleşen çok partili yaşam, farklı partilerin kurulmasını ve kadınların da siyasal yaşamda daha fazla yer almalarını sağlamıştır. Bakanlık düzeyinde kadın temsili incelendiğinde ise daha geç dönemlere denk geldiği görülmektedir. Özellikle ülkenin demokrasi açısından sorunlar yaşadığı dönemlerde yönetici pozisyonlarına getirilmeleri, kadınların siyasette vitrin olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Bu durum Postmodern dönem olan 1980 sonrasında da devam etmiştir.

Kadınların günümüzde siyasal yaşama katılımlarının istenilen düzeyde olmamasının nedenleri tarihsel sebeplerle benzerlik göstermektedir. Bu sebeplerden

en belirgin olanı kadınların kendilerinin de benimsemiş oldukları rollerdir. Tarih boyunca özel alanda yer alan kadınlar bu durumu benimsemiş, aile içinde çocukların bakımını ve ev işlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Öncelikli görev olarak gördükleri bu rolleri kadınların siyasal yaşama katılımlarının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmuştur. Bu engelin oluşmasına neden olan pek çok unsur bulunmaktadır. Unsurlardan ilki olan kız çocuklarının okutulmaması, Osmanlı döneminde başlamış kültür olarak devam ettirilmiştir. Bu da kadınların kendi hakları konusunda bilinçlenmelerini, meslek sahibi olarak ekonomik özgürlüklerini elde etmelerini engellemiştir. Siyasal yaşamda ekonomik anlamda güç sahibi olmak; istenilen konuma sahip olma ve bulunduğu konumu koruma açısından önem taşımaktadır. Parti propagandasının yapılması, seçim dönemi ve sonrasında yapılacak olan harcamaların karşılanması açısından yalnızca çalışma yaşamında yer almak yetmemektedir. Erkek siyasetçilerin de aralarında gerçekleşen bu rekabetin kazananı olmak için ekonomik gücün diğerlerinden fazla olması gerekmektedir. Fakat kadınların çalışma yaşamında da önceliklerinin aile olması, iş yerindeki yöneticilerin mobbingleri ve cam tavan sendromu olarak adlandırılan zorlayıcı koşullarından dolayı kadınlar çalışma yaşamında erkekler kadar yükselememekte bu da ekonomik anlamda gücü elde etmelerinin önüne geçmektedir.

Siyaset kavramının algısına bakıldığında; genellikle erkek egemen alana işaret ettiği görülmektedir. Kadınların siyaset alanına girmeleri ise özellikle medya tarafından farklı yorumlanarak çeşitli algılamalara sebep olabilmektedir. Örneğin seçim dönemlerinde kadın adaylara yönelik hazırlanan haberlerde başlığın ‘kadın aday’ şeklinde servis edilmesi siyasetin erkek egemen bir alan olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Bu noktada medya, kadının siyasal yaşama katılımı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Medyada haberlerin hazırlanmasında görev alan kişilerin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimini almaları ve bu bilinçle hareket etmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Kadınların önünde engel teşkil eden unsurlardan bir diğeri de siyasetin kendi iç yapılanmasıdır. Kota uygulaması gibi pozitif ayrımcılığın anayasal düzeyde kullanılması ve parti içinde gönüllü olarak kadın erkek eşitliğini sağlayıcı çalışmaların yapılması kadın temsiliyetinin artışında önemlidir. Fermuar sisteminin

kullanılması ise listelerin oluşturulmasında kadın ve erkeklerin eşit olasılıklara sahip olmasını sağlamaktadır.

Literatür çalışmalarında kadınların temsil oranlarını arttırmaya yönelik pek çok tartışma bulunmaktadır. Pozitif ayrımcılık, kota uygulamaları, fermuar sistemi gibi yöntemlerin zorunlu hale getirilmesi istenilen temsil oranlarına ulaşmada önem arz etmektedir. Fakat fiili anlamda bakıldığında partilerin bu sistemleri kullanmadıkları görülmektedir bu nedenle de ortaya konan bu uygulamaların yalnızca teoride kaldığı düşünülmektedir. Kadın temsiline arttırılması için bu uygulamaların zorunlu olmasının yanında, sorunun temeline inmek daha etkili sonuçlar doğuracaktır. Kadınların eğitim hakkından daha fazla yararlanmaları, iş yaşamında erkeklerle eşit koşullara sahip olmaları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin toplumun her alanında uygulanması kadınların siyasete katılımında önlerine çıkan engelleri ortadan kaldıracağı gibi siyasete katılımları konusunda da onları teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

Acar, Hasan. “Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın”, **İnsan ve İnsan Dergisi**, Cilt:6, Sayı:21, 2019, ss. 395-411.

Ağaoğulları, Mehmet Ali. **Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2010.

Ahmetbeyoğlu, Ali. **Avrupa Hun İmparatorluğu**, TTK Yayınları, Ankara 2001.

Anadolu Ajansı, “Ruanda Meclis'i TBMM'yi dörde katladı”, **Habertürk**, [Ruanda Meclis'i TBMM'yi dörde katladı - Dünya Haberleri \(haberturk.com\)](http://www.haberturk.com), (23.04.2021).

Ansiklopedim, **Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi**, <http://www.ansiklopedim.info/?p=3122>, (10.11.2019).

Akbaş Kasım ve Gökhan Şen, “Türkiye’de Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık; Kavram, Uygulama ve Toplumsal Algılar”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Hukuk Fakültesi Özel Sayısı, ss. 165-187.

Akdemir, Duru Şahyar. “Ayrımcılığın İnsan Hakları Boyutu ve ‘Pozitif Ayrımcılık’”, **İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 4, 2014, ss. 890-908.

Aköz, Seçkin. “Politika kavramının Siyaset Kavramı Yerine Kullanılması ve Bilimsel Tartışmaları Bağlamında Devlet Olgusuyla İlişkisi”, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 3, Sayı:5, 2018, ss. 160- 180.

Aksoy, Dilek. **Siyasetin Cinsiyeti ve Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kadın Katılımı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Aksoy, İlhan. “Toplumsal ve Siyasal Süreçte Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1115392>, (09.03.2021).

Akşin, Sina. “Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusan”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt: 25, Sayı:1, 1970, ss. 19-39.

Aktan, Can ve Mehtap Tunç, “Bilgi Toplumu ve Türkiye”, [https://www.researchgate.net/publication/318672963 BILGI TOPLUMU VE TUR KIYE](https://www.researchgate.net/publication/318672963_BILGI_TOPLUMU_VE_TUR_KIYE), (12.12.2020).

Aktaş, Murat. “Demokrasi Kavramına Eleştirel Bir Bakış”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 1, 2015, ss. 87–105.

Akyılmaz, Gül. “Osmanlı Devleti’nde Mülkiyet Hakları Ve Mülkiyet İlişkileri Çerçevesinde Kadının Hukuki Statüsü”, https://cdn.istanbul.edu.tr/FileHandler2.ashx?f=osmanli-devleti%E2%80%99nde-mulkiyet-haklari-ve-mulkiyet-iliskileri-ercevesinde-kadinin-hukuki-statusu_gul-akyilmaz.pdf, (24.09.2021), ss. 195-289.

Albal, Hilal. Kamu Hizmetlerinden Yararlanmada Kadın-Erkek Eşitliği, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2020, ss. 213-227.

Aldemir, Ceray. Canan Budak, Cam Tavanı Kırarak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:16, Sayı: 61, 2018, ss. 37-64.

Alkan, Ayten. “Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli” <http://kasaum.ankara.edu.tr/gorsel/dosya/12161284579>, (10.05.2009).

Alkan, Mehmet. “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla)”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/939247>, (09.04.2021).

Altan, Cemal. “Eğitim- Siyasal Eğilim İlişkisi: Mersin Örneği”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, (Mersin) ss.313-329.

Altındal, Yonca. “Erkeksi Siyasetin ‘Erk’siz Dublörleri”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 21, 2009, ss.351-367.

Altındal, Yonca. **Kadının Siyasal Katılımı Bağlamında Partilerin Kadın Kollarının Sosyolojik Açidan Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2007,(Sosyolojik).

Altındal, Yonca ve Songül Sallan Gül, Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek, **Toplum ve Demokrasi**, 2015, Cilt:9, Sayı: 19, ss. 51-72.

Arıkan, Türkan. “Atatürk’ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet”, **Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu**, Türk Tarih Kurumu basımevi, 1984, Ankara, ss. 1-55.

Aristoteles, Politika, <https://docplayer.biz.tr/145893659-Aristoteles-politika-ceviren-mete-tuncay-kutuphaneci-remzi-kitabeve-ankara-caddesi-93-istanbul.html>, (09.11.2020).

Aslan, Mehmet. “Erillikten Dişiliğe Türkiye’de Kadın Belediye Başkanlığı”, **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Antalya, 2009.

AslanSeyfettin ve Abdullah Can Yılmaz, “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 93-108.

Atabay, Mithat. “Cumhuriyet Kültürü”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Cilt:11, sayı: 43, 2009, ss. 455-466.

Atatürk Ansiklopedisi, “Cumhuriyet Halk Fırkası (1923-1938)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cumhuriyet-halk-firkasi-1923-1938/>, (14.12.2021).

Atatürk Araştırma Merkezi, “Atatürk’ün Söylev ve Demeçlerinden Seçmeler”, http://ankaenstitusu.com/wp-content/uploads/2016/06/soylev_ve_demecleri.pdf, (09.04.2021).

Ateş, Nevin Yurdsever. “Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925- 1927)”, **Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 20.Yıl Özel Yayını**, 2009, ss. 18-59.

Atik Fatih ve Binnaz Saktanber, “Prens Hasan’ın Türk Teyzesi”, **Sabah**, <http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/17/b06.html>, (25.04.2021).

Arıkan, Gülay. “Atatürk, Cumhuriyet Ve Kadın Hakları”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687295>, **Dergipark**, (12.04.2021).

Aytekin, Arif. “Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Düşünsel, Ekonomik ve Bürokratik Kodları”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2013, ss. 313-329.

Avcı, Yasemin. Osmanlı Devleti’nde Tazminat Döneminde “Otoriter Modernleşme” Ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114056>, (08.03.2021).

Ayata, Ayşe ve Ayça Ergun, “Atatürk Ve Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687349>, **Dergipark**, (09.04.2021).

Ayata Güneş Ayşe, “Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı”, **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, Ed. Şirin Tekeli, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 261-278.

Aydın, Abdullah ve Murat Yıldız, “1950-1960 Döneminde Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Niteliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yasama Dergisi**, Sayı:33, 2016, ss. 50-67.

Aydın, Harun. “Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye’de Kadın”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/49985>, (15.03.2021).

Aydın, Kenan ve Volkan Özbek, “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerinde Etkisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 8, 2004, ss. 144-167.

Aydoğmuş, Özlem. “Modernite Kültürü Ve Türk Modernleşmesi”, **Sosyoloji Notları**, Cilt:2, Sayı:2, 2018, ss. 210-221.

Ayparçası, Fatma ve Harun Kırılmaz, “Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları”, **İnsan ve İnsan Dergisi**, Cilt:3, Sayı:8, 2016, s. 32-58.

Bakacak, Ayça Gelgeç. “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”,**Dergipark**, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1561/16955.pdf>, (09.04.2021), ss. 627-638.

Bakır, Melih.**Aristoteles’in Politika Felsefesinde Yurttaşlık Anlayışı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

Baktemur, Zeynep. “Aydınlanma Çağı Filozoflarına Göre Kadın: Schopenhauer, Kant ve Rousseau Örneği”, **İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:18, ss. 1-12.

Balcı, Meral ve Mervenur Tuzak, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nezihe Muhiddin Özelinde Türk Kadınlarının Siyasal Hakları İçin Mücadelesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/340930>, (04.04.2021).

Balaban, Ayhan. **İskit, Hun Ve Göktürklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Balin, Hatice. **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Açısından Kadının Siyasal Katılımı Ve Yükselmesinin Önündeki Engeller**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Baran, Murat. “Avrupa’da Gelişen Modernlik Ve Modernleşme Anlayışları Ve Bu Anlayışların Türkiye’ye Yansımalarına Tarihî Sosyolojik Açından Bir Bakış” **International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Cilt: 8, Sayı:11, 2013,ss. 55-79.

Baran, Rozerin “Türkiye’de kadın ve Siyaset”, **Akademik Kaynak**, 2018, <https://www.akademikkaynak.com/wp-content/uploads/2019/02/rozarin.pdf>, (11.10.2021), ss. 1-21.

Bayhan, Vehbi. “DEMOKRASİ ve SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN ENGELLERİ: PATRONAJ VE NEPOTİZM”, **C.Ü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 26, Sayı: 1, 2002, s. 1-13.

Baykal, Meysa.“1982 Anayasası’nda Kadının Yeri”, **Kadın, Kamusal Alan ve Hukuk**, (Ed. Ülker Yükselbaba vd.), 1.baskı, Tekin Yayınları, 2017.

Becermen, Cengiz. **Osmanlı-Türk Modernleşme Serüveni ve Bugünkü Durumun Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu, 2000.

Bek, Aslı ve İbrahim Tanju Akyol, “Türkiye’de Yerel Seçimlerde Kadın: 2000 Sonrası Yerel Seçimlerinde Kadınların Yerel Siyasetteki Yerinin Karşılaştırmalı

Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 13,2021, ss. 1-23.

Berkes, Niyazi. **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Berrak Burçak, 2008, “Modernization, Science and Engineering in the Early Nineteenth Century Ottoman Empire”, <http://www.jstor.org/stable/40262555>, (16.01.2021), ss. 69-83.

Birgül, Alev Kâhya. “Atatürk İnkılâbında Türk Kadını Ve Aile”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687300>, (07.04.2021).

Bora Aksu ve Ceren İşat, “Düğüm Bilgisi”, **Ka-Der Ankara**, 2006, <http://www.kaderankara.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/dugumbilgisi.pdf>, (04.10.2021).

Bozaslan Çokoğullar, Emel. “Siyasetle Alâkalı Mı Alâkasız mı?: Kadınlar Halk Fırkası'ndan Günümüze Kadın-Siyaset İlişkisi”, **Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2020, ss. 49-66.

Bozkurt, Emine. “Women’s Human Rights: Turkey’s Way to Europe”, **Turkish Policy Quarterly**, Cilt: 6, Sayı: 5, 2007, ss. 23-28.

Cangızbay, Kadir. **Hiç kimsenin Cumhuriyeti**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2000.

Cihan, Emel Zeliha. “Modernleşme ve Kadın”, **Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:8, Sayı: 1, 2018, ss. 269-280.

Civelek, Jale. "1789 Fransız Bildirisi Ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi", **Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 9, Sayı: 1, 1989.

Coşan, Pınar Erkal, Asena Altın Gülova, “Örgütsel Demokrasi”, **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2014, ss. 231-248.

Colognes, L. Capogrossi. “Roma egemenliği: Yurttaşlık ve Kölelik”, çev. Özcan Çelebican, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 43, Sayı: 1, 1993, ss. 299-311.

Cunbur, Müjgân. “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, Dergipark, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166401>, (08.04.2021).

Çağlar, Nedret. “KADININ SİYASAL YAŞAMA KATILIMI VE KOTA UYGULAMALARI”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt:3, Sayı:4, 2011, ss. 56-79.

Çalen, Kaan. **II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Çalışmaları (1908-1912)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2008.

Çelik, Ayşe Özgün. “Feminist Bir Politika Tahayyülü: Kadınların Yerel Yönetimlerde Temsili”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2019.

Çoban, Ebru. “Çok Partili Döneme Geçişin İlk Kadın Milletvekilleri ve Faaliyetleri”, **Tarih araştırmaları Dergisi**, Cilt:38, Sayı: 65, 2019, ss. 361- 394.

Çiçek, Atıl Cem ve diğerleri, “Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme”, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:9, 2015, ss. 269-284.

Çitçi. Oya ve Örsan Ö. Akbulut. **Yerel Seçimler Panoraması: 1963-1999**, TODAİE Yayınları, Ankara, 2001.

Çolak, Faruk. “Türklerde Lider Kadın Tipolojisi Ve Gülnar Hatun Efsanesi”, **Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2016, ss. 58-69.

Çolak, Filiz. “Demokrat Parti Dönemi’nde TBMM’deki Kadın Milletvekilleri Ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960)”, **Tarih Okulu Dergisi**, Cilt:10, Sayı:32, 2017, ss. 115-158.

Çolakoğlu, Hilal. “Antik Yunan ve Platon’da Cinsiyet Sorunu”, **Atatürk İletişim Dergisi**, 2015, Sayı:9, ss. 223-229.

Çuhadar, Seyran Gürsoy. “Aydınlanma, Eşitlik Ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme”, <http://emekarastirma.org/uploads/dergi/2929.pdf>, (23.08.2021), ss. 145-156.

Dahl, Robert. **Demokrasi ve Eleştirileri**, çev. Levent Köker, Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara, 1993.

Dağcı, Gül Tuğba. **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ordu Siyaset İlişkisi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi**, İlgi Yayınları, İstanbul, 2006.

Dağtaş, Seçil. “Tanzimat’ın Türk Modernleşmesindeki Yeri”, <http://kirpi.fisek.com.tr/index.php?metinno=tarih/20041219221512.txt>, (18.01.2021).

Dayı, Esin. Atatürk’e Göre Cumhuriyet Öncesi Ve Sonrasında Türk Kadını, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/26038>, (09.04.2021).

Deniz, Şadiye. **Türkiye’de Kadın ve Siyaset**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2019, (Siyaset).

Deniz, Şadiye. Kadın Parlamenterlerin Bakış Açısıyla Türkiye’de Kadınların Siyasal Hayattaki Temsili, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:7, 2007, (Temsil), ss. 2-16.

Demir, Hasan. **Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi Bağlamında Demokrasi Ve Demokrasi Karşıtı Görüşler: Giovanni Sartori Ve Carl Schmitt**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.

Demir, Hasan. **Yurttaşlık Düşüncesi Bağlamında Ulus Devlet Ve Sorunları**,(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

Demir, Ömer. “Siyaset”, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>, (04.10.2019).

Demir, Ömer. " Yurttaş", **Sosyal Bilimler Sözlüğü**(Online), <http://omer-demir.net/sosyal-bilimler-sozlugu/>, (28.10.2019).

Demir, Şeyhmus, Mutlu Sesli ve Veysel Yılmaz, “Türk Modernleşmesi: Eleştirel Bir Bakış”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 2, 2008, ss. 77-90.

Demir, Özcan Nilüfer “İkinci Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/597233>, (15.03.2021).

Demir, Zekiye. **Türkiye’de Kadın ve Siyaset**, (Kadın), Kadim Yayınları, Ankara, 2015.

Demir, Zekiye. " Kadınların Siyasete Katılımı ve Katılımı Artırmaya Yönelik Stratejiler", <https://9lib.net/document/nzwx4l0y-kad%C4%B1nlar%C4%B1n-siyasete-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1-ve-kat%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1>

<art%C4%B1rmaya-y%C3%B6nelik-stratejiler.html>, (Stratejiler), (15.11.2021), ss. 35-59.

Demirdirek, Aynur. **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikâyesi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Derdiyok, Bilge. “Yerel Seçimlerde Kadın Adayların Görünmezliği Sorunu”, **CEİM**, 2016, <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/65/ekutuphane4.2.10.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (17.10.2021), ss. 1-7.

Dikkaya, Mehmet. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türkiye’de İktidar-Muhalefet İlişkileri”, **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, (Ed. Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya), Savaş Yayınevi, Ankara, 2010, ss. 59-93.

Dinçkol, Bihterin. “Kadın-Erkek Eşitliği İçin Pozitif Ayrımcılık”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, 2005, ss. 101-117.

Doğan, Ayhan ve Mustafa Kılınç, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938)”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1196313>, (07.04.2021)

Doğan, Sabiha. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Aydın Kadınlar; Şair ve Yazarlar (1850-1950)**, Akademik Kitaplar, İstanbul, 2012.

Doğaner, Yasemin. “Hürriyet Ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı’da Basın”, **Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:29, sayı:1, 2012, ss. 109-121.

Doğramacı, Emel. “Cumhuriyet Döneminde Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/696738>, **Dergipark**, (11.04.2021)

Dotcheva, Milena. **Çokkültürlülük**, çev. Tuğba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Dulum, Sibel. **Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi Ve Çalışma Hayatı** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2006.

Duran, Hasan. “Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Tavşanlı– Kütahya Örneği”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 13, 2015, s. 131-152.

Dursun, D. "Siyaset ve Siyaset Bilimi", **Siyaset Bilimi**, Ed. Mustafa Altunoğlu, Davut Dursun, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2016.

Eğilmez, Mahfi. "Leviathan", 26.01.2017,
<http://www.mahfiegilmez.com/2017/01/leviathan.html>, (06.10.2019).

Erdem, Ali Rıza. “Atatürk’ün Kadına ve Kadın Eğitimine verdiği Önem”,
https://www.researchgate.net/publication/299411170_Ataturk'un_kadina_ve_kadin_e_gitimine_verdigi_onem_Ataturk's_point_of_view_concerning_women_and_women's_education, (06.04.2021).

Gazi Erdem, “İlanından Yüz Elli Yıl Sonra Avrupa Birliği Müzakereleri Bağlamında Islahât Fermânı’na Yeniden Bir Bakış”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/582458>, (08.03.2021).

Eren, S. Sabancılar. “Demokrasinin İki Farklı Yorumu: Liberal Ve Sosyal Demokrasinin Kuramsal Temelleri”, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 396-406.

Ergönül Eser ve Bayram Koca, “Erken Cumhuriyet Dönemi Resimlerinde Kadın İmgesi: Modernleşme Ve Milliyetçilik”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi**, Cilt:10, Sayı:20, 2017, ss. 761-786.

- Eroğlu, Cem. **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- Ersöz, Filiz Gülsevin. Tanzimat Ve Meşrutiyet Döneminde Kadın Haklarına İlişkin Basın Odaklı Genel Değerlendirme, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1290347>, (08.03.2021)
- Eser, Hamza Bahadır ve Pınar Sarışahin, “Cinsiyet- Siyasal Katılım İlişkisi: Sdü Örnek Olayı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 15, 2016, ss. 38-58.
- Erşan, Mesut. “Mustafa Kemal Atatürk’ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 3, 2006, ss. 40-50.
- Fidan, Şahin ve Fikret Çelik. “Osmanlı Modernleşmesinin Temel Olgularından Biri: Bürokrasi Osmanlı Modernleşmesinde Bürokrasinin Etkinliği ve Önemi”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi**, Sayı:23, 2011, ss. 113-128.
- Genç, Ersel Nail. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Siyasetinde Cinsiyetçilik** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018.
- Gençkaya, Ömer Faruk, “Kadın Milletvekillerinin Yasama ve Denetim Faaliyetleri ve Roller (1935-2007)”, **Yasama Dergisi**, Cilt:6, Sayı:18, Mayıs 2011, s.5-34.
- Gerçek Ç. Leyla. “Türkiye’de Kadın Haklarının Gelişimine Kısa Bir Bakış”, **Uluslararası – Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi Kongre Bildirileri – III. Cilt**, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü, 05-07.03.2009, Sakarya, ss. 94-101.
- Gerim, Giray. “Çağdaş Yurttaşlığı Kavramak: Temel Yaklaşımlar, Yeni Boyutlar Ve Yeni Bir Yurttaşlık Çerçevesi”, **Sosyoloji Konferansları Kitabı- İstanbul Journal of Sociological Studies**, 2017, s. 155-182.

Gülmez, Derman. **Ortaçağ'da Kadın Örgütleri Anadolu ve Avrupa Örneği** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.

Gürkan, Ülker. "Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları", **AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 1, 1978, ss. 381-396.

Güveloğlu, Gülşah. "Demokrat Parti'nin Kadın Milletvekillerinden Nazlı Tılabar (1950-1960)", **Tarih ve Gelecek Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2016, ss. 9-35.

Gouges, De Olympe. "Kadının Ve Kadın Yurttaşın Haklar Bildirgesi", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2716.pdf>, (25.11.2019).

Gökçimen, Semra. "Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1121313>, (04.04.2021).

Gökçe, Mustafa. "Türk Devlet Anlayışının Mitolojik Kökenleri", https://www.academia.edu/32062000/T%C3%BCrk_Devlet_Anlay%C4%B1%C5%9F%C4%B1n%C4%B1n_Mitolojik_K%C3%B6kenleri, (20.02.2021).

Gökulu, Gökhan. "Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili Ve Kota Tartışmaları", **The Journal of Academic Social Science Studies**, Cilt:6, Sayı:5, 2013, ss. 347-370.

Göksel, Burhan. "Atatürk ve Kadın Hakları", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1145292>, (09.04.2021).

Gönenç, Aslı. "Fransa'da ve Türkiye'de Kadın Hareketleri", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 27, 2006,ss. 63-84.

Gözler, Kemal. **Kısa Anayasa Hukuku**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2019.

Kemal Gözler, “Türk Anayasaları”, **Anayasa Hukuku Sitesi**, <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>, (14.12.2021).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği, “Yerel Yönetimlerde Kadın Ve Kayyum Raporu”, http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/370_1.pdf, (23.12.2021)

Güngör, Mehmet. "Bir Kimlik İnşası Olarak Ulus- Devlet Yurttaşlığı ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü", **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:2, 2017, ss.438-464.

Günsoy Kaya, Funda. "Ulus, Devlet Ve Yurttaşlık: Fransa Modeli", **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:23, 2013.

Hamzaoglu, Mehtap. “Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet Dönemine Türk Toplumsal Ve Siyasal Yaşamında Öne Çıkan Kadınlar”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/lectio/issue/34436/360636>, (08.03.2021).

Hancı, Hatice Altınova. **Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı Ve Temsili: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2020.

Hatıpler, Mustafa. "Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika", **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2019, ss. 410-425.

Herodotos, **Tarih**, 8. Basım, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Hobbes, Thomas, **Leviathan**, çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Kahriman, Âdem. **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçkinler Yapısı Ve Seçkin Dönüşüm**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Karal. Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Islahat Fermanı Devri** 6.Cilt, (7. Baskı) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Kantar, Gökmen. “Modernleşme Kuramı Ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 3, 2019, ss. 366-383.

Karaaslan, Derya. “Antik Yunan’da Kadın Olmak”, **Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, ss. 159-174.

Karaca, Şahika. “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”,
<https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/286582/makaleler/1/31/arastirmax-fatma-aliye-hanimin-turk-kadin-haklarinin-dusunsel-temellerine-katkilari.pdf>,
(26.03.2021).

Kapani, Münci. **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Kaplan, Leyla. **Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

Kaya, Gürcü. **Kadın Derneklerinin Kadın Siyasal Yaşama Etkisi**, KA-DER Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Kaymaz, İhsan Şerif. Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/20516>, (15.03.2021).

Kılıç, Neslihan. “Osmanlı Kadın Dergilerine Bir Örnek: Mürüvvet”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı: 3, 2015, ss. 744-769.

Kılıç, Yavuz. "Hobbes, Locke ve Rousseau'da “Doğa Durumu” Düşüncesi", **Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi**, Sayı: 2, ss. 97-117.

Kılıç, Zeynep. “Eşitlik İçin Kota Politikaları”, **Ankara üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi**, <http://kasaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/34/2020/06/Zeynep-Kilic-esitlik-ve-kota-.pdf>, (03.12.2021).

Kiriş, Hakan. “Kentte ve Kırdaki Siyasal Katılma Biçimleri Üzerine Bir Araştırma” **SDÜ İİBF Dergisi**, Cilt:11, Sayı: 1, 2006, ss. 337-356.

KOÇAK, Doğan. “Türk Sinema Tarihine Bir Katkı: Tarihsel Süreç İçerisinde Milli Mücadele Konulu Üç Film”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:7, Sayı:2, 2018, (Film), s.97-118
Koçak, Doğan. “17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak Ve Özgürlükleri”, **Atatürk Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2019, (Hak), ss. 79-98.

Kodaman, Bayram. “Tanzimat’tan Sonra Türk Kadını”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20255/215073>, (08.03.2021).

Konan, Belkıs. “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 60, Sayı:1, ss. 157-174.

Koray, Meryem. **Günümüzdeki Yaklaşımlar Işığında Kadın ve Siyaset**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, İstanbul.

Köse, Özlem. Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Kadınların Var Olma Mücadelesi, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:13, Sayı:71, 2020.

Kuçuradi, İoanna. “Devrim Kavramı Ve Atatürk’ün Kültür Devrimi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Atatürk’ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı, 2006, ss. 1-10.

Şefika Kurnaz, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi, [http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli Egitim Dergisi/143/14.htm](http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/14.htm), (Eğitim), (05.03.2021).

Kurnaz, Şefika. "Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını," (Cumhuriyet) http://www.ceidizleme.org/ekutuphaneresim/dosya/792_1.pdf, (15.03.2021).

Kuyaksil, Ali. “Türk Anayasalarında Kadın Hakları Ve Gelişimi”, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19558/208495>, (08.03.2021).

Lafçı, Selin. “Osmanlı Basın Hayatında Kadın”, https://www.academia.edu/20106962/Osmanli%C4%B1_Bas%C4%B1n_Hayat%C4%B1nda_Kad%C4%B1n, (23.03.2021).

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (5. Baskı), çev. Metin Kırıatlı, Atatürk, Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Luggat, "Osmanlıca-Türkçe Sözlük", <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>, (10.04.2019).

Malkoç, Selda ve Duygu Vefikuluçay Yılmaz, “Osmanlı Dönemi Kadın Dergileri”, https://www.sosyalarastirmalar.com/cilt12/sayi63_pdf/4sosyoloji_psikoloji_felsefe/malkoc_selda_duyguvefikulucayyilmaz.pdf, (22.03.2021), ss. 654-659.

Mardin, Şerif. **Türk Modernleşmesi: Bütün Eserleri 6, Makaleler 4**, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s.10.

Mardinli, İsmail. “Tanzimat’tan Günümüze Türk Modernleşme Sürecinde Bürokratik Elitlerin Rolü”, **Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 6, 2020, ss. 1-20.

Martin, Volkan. “Cumhuriyet’in İlk Beş Yılında Sosyal Hayat”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 2, 2017, ss. 70-94.

Menteşe, Sabit. “Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma: Tunceli İli Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2014, ss. 83-113.

Mutlu, Ahmet “Niteliksel Bağlamda Kadının Siyasetteki Yeri Ve Anlamı”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:9, 2017, ss. 24-46.

Mutlu, Nermin. **Popüler Kadın Dergilerinde Kadın Temsili** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Mızrak Dilan, Özgür Temiz., "Türkiye’de Yaşanan Olağanüstü Dönemlerin Edebiyat Eserleri Işığında İncelenmesi", <http://www.ankarabarusu.org.tr/Siteler/1944-2010/Dergiler/AnkaraBarosuDergisi/2009-2.pdf>, 09.27.2019.

Nacak, Osman. “Temsili Demokrasinin Sorun Alanları ve Çözüm Noktasında Yeni Bir Model: Katılımcı Demokrasi”, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 32, 2014, s. 194-214.

Negiz, Nilüfer ve Nilay Üçer, “Yerel Siyasette Seçil(e)meyen Kadın: 2004- 2009 Mart Seçimleri Düzleminde Analitik Bir İnceleme”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt: 21, Sayı: 2, 2012, ss. 2-23.

Nizamü'l-mülk, **Siyasetname**, 5. Basım, Çev. Mehmet Taha Ayar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Odyakmaz Zehra ve Bayram Keskin, “Tarihimizde Ve Günümüzde Türk Kadının İnsan Hakları”, **TED Ankara Kolejliler Tarih Dergisi**, Sayı:128, 2017, ss. 4-27.

Oran, Baskın. “1980-1990 Batı Bloku Ekseninde Türkiye-2” **Türk Dış Politika Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Ortaylı, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Oruç, Selin Gizem. **Türk Kadın Birliği (1924-1935)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Öner, Mustafa. "Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti ve Türkçe Devrimi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 17, ss. 75-80.

Öngen, A. Gamze. “Cumhuriyet Dönemi Modernleşme Politikasının Erkek Giyim Tarzına Etkisi”, **Akdeniz Sanat Dergisi**, 2015, Cilt 8, Sayı 15, ss. 2-11.

Özalp, Ahmet. "Homo Politicus Versus Homo Economicus: Yurttaş/ Birey İkiliğini Aşmak”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı: 2, 2011, ss. 23-33.

Özalp, Havva. **Toplumsal Cinsiyet ve Siyaset İlişkileri (Kadınların Siyasette Aday Olması ve Seçilmesinin Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Özbudun, Ergun. **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 17. Basım, Ankara, 2017.

Özçelik, Burcu. "Şirketlerde Yeni Trend Kadın Erkek Eşitliği", <https://burcuozcelik.wordpress.com/2011/03/13/sirketlerde-yeni-trend-kadin-erkek-esitligi-2/>, (01.12.2021).

Özdemir, Gülen. "Türk Kadınının Toplumsal Konumunun Gelişim Süreci", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/791984>, (12.04.2021).

Özdemir, Sinem Servet. **Kadın Hakları Bağlamında Türkiye’de Pozitif Ayrımcılık İlkesi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Özkazanç, Alev. "Toplumsal Vatandaşlık Ve Neo-Liberalizm Sorunu", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:64, Sayı:1, 2009, ss. 248-271.

Özkiraz, Ahmet. **Modernleşme Teorileri ve Postmodern Durum**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1993.

Özkiraz, Ahmet ve Nazan Arslanel, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak" **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, 2011, Cilt:3, Sayı: 1, ss. 1-10.

Öztan, Ece. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Olumlu Ayrımcılık Politikaları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 59, Sayı:1, 2004, ss. 203-235.

Öztürk, Zerrin Ayşe. "Uluslararası Siyasette Ve Karar Alma Mekanizmalarında Kadın", **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2012, ss. 2-33.

Platon, **Devlet**, Çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Pınarcıoğlu, Nihal Şirin. “Eril Siyasette Kadın Temsili (mi?)”, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, 2017, ss. 12-24.

Pierson, Christopher. **The Modern State**, Routledge, Londra, 1996.

Pustu, Yusuf. “Osmanlı-Türk Devlet Geleneğinde Modernleştirici Unsur Olarak Bürokratik Elitler”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı: 2, 2007, ss. 197 - 214.

Rousseau, J.J. **İnsanlar arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı**, çev. Rasih Nuri İleri, Say Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Rousseau, J.J.. **Toplum Sözleşmesi**, çev. Işık Ergüden, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2018, (Toplum).

Sağ, Vahap. “Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001, ss. 9-23.

Sağıt, Damla. **Yerel Yönetimlerde Kadının Siyasal Katılımı: İzmir İli Üzerine Bir Araştırma**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Sağlam, Müzeyyen. “Meşrutiyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşme Serüveni: Handan”,
https://www.academia.edu/25148274/Mesrutiyet_Donemi_Turk_Kadininin_Modernlesme_Seruvani_Handan?auto=download, (11.03.2021).

Sallan, Songül Gül. “22 Temmuz Seçiminin Galibi Kim? Bıyıklı Kadınlar mı Yoksa Eril Siyaset mi?”, **Toplum ve Demokrasi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2007, ss. 1-26.

Sarıçoban, Gülay. “Milli Mücadele’de Anadolu Kadını”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:21, Sayı: 4, 2017, ss. 1331-1346.

Sarısamam, Sadık. “Sosyal alanda Yapılan İnkılaplar ve Bu İnkılapların Özümsenmesi Meselesi”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1150472>, (09.04.2021).

Sayın, Aysun. **Kota El Kitabı Geçici Özel Önlem Politikası: Kota**, KA-DER yayınları, 2007.

SCHOFIELD, Malcolm. **Founders Of Modern Political And Social Thought; Plato**, (ed. Mark Philp), Oxford University Press, New York, 2006.

Sever, Çiğdem. “Anayasa Mahkemesi’nin Kadın-Erkek Eşitliği Yaklaşımına Bir Eleştiri” **Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları**, Atılım Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2013, ss. 34-50.

Sezgin Sezgin, “Yerel Siyasette Kadın Temsili: 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri: Kırklareli İli Örneğinde Bir Değerlendirme”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi**, Cilt:8, Sayı:2, ss.21-47.

Sırım, Veli. “Osmanlı Kadınının Ekonomik Hayata Etkin Katılımı: Bacıyân-ı Rum Örneği”, **Hak İş UluslararasıEmek ve Toplum Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, 2015, ss. 118-125.

Sieyes, Emmanuel. "Tiers Etat Nedir?", <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0001118&lng=1>, (16.11.2020)

Sitembölükbaşı, Şaban. “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, **Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 10, 2005, ss. 139-162.

Smith, Anthony. **Toplumsal Değişme Anlayışı İşlevselci Toplumsal Değişme Kuramının Bir Eleştirisi**, Çev. Ülgen Oskay, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1988.

Soyer, Dündar. **Cumhuriyetle Adım Adım Olaylar, Anılar...** 2. Basım, BÜKE Yayınları, İstanbul, 2001, s. 36.

Şahin, Cemile. **Türk Parlamentolarındaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2010.

Şahin, Cemile ve Mustafa, “Osmanlı Son Dönemi İle Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasî Ve Askerî Faaliyetler”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/184895>, (25.03.2021).

Şahin, Elmas. “Geçmişten Günümüzde Kadın Süreli Yayınlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, **Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:16, 2018, ss. 86-105.

Şahin, Hatice Kübra. **Türk Kadının Siyasete ve İktisadi Hayata Girişi** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Şahin. Veysel, “Aynadaki Ben/lik “Handan”ın İmgesel Halleri ve Varoluş Süreci”, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20EDEBIYATI/veysel_sahin_aynadaki_benlik.pdf, (11.03.2021).

Zeynep Şahin, “Yerel Siyasette ‘Kadın Temsili Sorunsalının’ 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçları Özelinde Analizi: Trabzon İli Örneği”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2021, ss. 232-250.

Şaşman Kaylı, Derya. “Türkiye’deki Yazılı Basında Parlamentodaki Siyasi Partilerin Kadın Politikalarının Temsili: 2011 Genel Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”, **Journal Of Yasar University**, Cilt:9, Sayı: 36, 2014, ss. 6261- 6380.

Şeyhanlıoğlu, Hüseyin. “Modernleşme Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun Siyasal Sistemi Ve Gelişen Siyasi Düşünce Akımları”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:42, 2014, s. 289-300.

Şıvgın, Hale. “Atatürk Ve Türk Kadın Hakları”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/687498>, (12.04.2021).

Şimşir, Bilal. **İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri**, çev. Şinasi Orel, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.

Taş, Kemalettin. “Tanzimat ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:7, 2002, ss. 87-94.

Taşkın, Ali. "Platon’un Demokrasi Paradoksu, Popper’ın Yorumları ve Türkiye’de Demokrasi Tartışmaları", **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı: 16, 2011, ss. 61-73.

Taşkın, Yüksel. "Siyaset Nedir", **Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler**, Ed. Yüksel Taşkın, İletişim Yayıncılık, İstanbul, ss. 19-45.

Tatar, Taner. **Siyaset Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Taylan, Ömer ve Hamza Bahadır Eser. “Doğrudan ve Temsili Demokrasi Modelleri Üzerine Bir Eleştiri Denemesi”, **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Cilt:13, Sayı:16, 2016, ss. 283 - 298.

T.B.M.M Meclis Tutanağı, Dönem:9, Cilt:1, 3. Birleşim, 29.05.1950.

TBMM, **Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlamenterler 1935-2009**, TBMM Yayını, Ankara, 2009.

TDK, "Siyaset" **Güncel Türkçe Sözlük**, 26.09.2006, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5d8df5c3e9b337.78472109, (27.09.2019).

TDK Sözlük, "Kota", <https://sozluk.gov.tr/>, (02.12.2021).

TDK, "Modernizm", <https://sozluk.gov.tr/>, (09.12.2020).

TDK, "Pozitif Ayrımcılık", **Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>, (29.11.2021).

TDK, Yurttaş", **Güncel Türkçe Sözlük**, <https://sozluk.gov.tr/>, (28.10.2019).

Terzi, Arzu. "Türk Siyaset Kültüründe Kadınların Rolü", **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2012, ss. 17-24.

Tekeli, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

Tekeli, Şirin. "Kadınlar Neden Politikada Yoklar?", **Sosyalist Feminist Kaktüs**, Sayı: 5, 1989, (Politikada), ss. 5-80.

Tepekaya, Muzaffer ve Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 10, 2003, ss. 147-202.

Toker, Nilgün. "Modern Devletin İcrası Olarak Modernleşme", <https://birikimdergisi.com/guncel/99/modern-devletin-icrasi-olarak-modernlesme>, (30.01.2021).

Topçu, İlyas. "Demokrat Parti'li Kadın Milletvekilleri ve Meclisteki Faaliyetleri (1950-1960)", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:17, 2019, ss. 143-162.

Toprak, Seydi Vakkas. İlk Osmanlı Seçimleri Ve Parlamentosu", **Sosyoloji Dergisi**, Sayı:26, 2013, ss. 171- 192.

Toprak, Zafer. "Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkasından Arsiulusal Kadınlar Birliği Kongresine (1923-1935)", **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/7122>, (09.04.2021).

Topukcu, Aslı. **Kuramsal ve Hukuksal Açidan Doğrudan Demokrasi**,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

Torres, Delphine. "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçütü Olarak Kotalar Siyasette Kadın Kotası Sistemi", <https://learningpartnership.org/sites/default/files/resources/pdfs/Turkish%20LTA%20Final.pdf>, (03.12.2021).

Touraine, Alain. **Modernliğin Eleştirisi**, çev. Hülya Tufan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

Tuik, "İstatistiklerle Kadın, 2020", **Haber Bülteni**, 05 Mart 2021, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jHgYEHZcfnAJ:https://data.tuik.gov.tr/Bulten/GetBultenPdf%3Fid%3D37221+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, (20.10.2021)

TUİK, "Milletvekili Genel Seçimleri (1923-2011)", <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/1923-2011-MVSecimleri-Tuik.pdf>, (25.04.2021), ss. 1-260.

Turanlı, Kıvılcım. " Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Ayrımcılığı", **Uluslararası Ayrımcılık Konferansı**, ESHİD Yayını, İstanbul, 2020, ss. 99-103.

Tuna, Semiha. “Köy Enstitüleri’nde Kadın Olmak”, **Fe Dergi - Feminist Eleştiri**, Cilt:1, Sayı:1, 2009, ss. 20-28.

TÜBA, "Siyaset", **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, (04.10.2019).

TÜBA, " Yurttaş", **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü**, <http://www.tubaterim.gov.tr/>, (28.10.2019).

TÜSİAD, Seçim Sistemleri ve Siyasal Partiler Araştırması, Yayın No. TÜSİAD-T/2001-11/312, İstanbul, 2001.

TÜSİAD, “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset”, 2000, <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1866-kadin-erkek-esitligine-dogru-yuruyus-egitim-calisma-yasami-ve-siyaset>, (22.10.2021).

Türk Kadınlar Birliği, “Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”, <http://www.turkkadinlاربirligi.org/tr/kurumsal/4/CEDAW>, (21.12.2021).

Uçarol, Rıfat. **Siyasi Tarih (1789-1994)**, (4. Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Ulucan, Devrim. “Eşitlik İlkesi Ve Pozitif Ayrımcılık”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 15, Özel Sayı, 2013, ss. 369-383.

Ulusoy, Demet. “Cumhuriyet Öncesi Türk Modernleşmesi”, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı: 52, 2015, ss.511-558.

Urhan, Betül. “Sendika İçi Demokrasi ve Sendika İçi Kadın Örgütlenmesi”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389543>, **Dergipark**, (11.10.2021), ss. 29-58.

Uzun, Hakan. “Türk Demokrasi Tarihinde 1. Meşrutiyet Dönemi”, **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi**, Cilt: 6, Sayı: 2, 2005, s. 145-162.

Ünlü, Tuğba. **Eşitlik İlkesi Ve Pozitif Ayrımcılık** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

Üste, Bahar. “Yerel Seçimlerin Cinsiyeti: Seçimler Ve Kadın Temsili”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt: 18, Sayı:1, 2017, ss. 101-131.

Üstel, Füsun. **Makbul Vatandaşın Peşinde İkinci Meşrutiyetten Günümüze Vatandaşlık Eğitimi**, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Üstün Türkoğlu, Kamile. “Kamu Hizmetine Girişte ve Yükselmede Kadınlara Pozitif Ayrımcılık Yapılması”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Kadın ve Hukuk özel sayısı, ss. 93-124.

Üşür Sancar, Serpil. “Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği”, **Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset**, Yayın No. TÜSİAD-T/2000-12/290, 2000, ss. 19-262.

Üşür Sancar, Serpil., “Siyasal Katılım”, **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri** TÜSİAD ve KAGİDER Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 217-299.

Ünür, Emre. **Geçmişin Görünmez Kadınları: Geleneksel Kadınların Siyasallaşma Süreci** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.

Vikipedi, “Birinci Meşrutiyet”,
[https://tr.wikipedia.org/wiki/Birinci Me%C5%9Frutiyet](https://tr.wikipedia.org/wiki/Birinci_Me%C5%9Frutiyet), (19.01.2021).

Vikipedi, “İkinci Meşrutiyet”,
https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0kinci_Me%C5%9Frutiyet, (14.03.2021).

Vikipedi, “Sadiye Hanım”,
https://tr.wikipedia.org/wiki/Sadiye_Han%C4%B1m#:~:text=1950%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20Mersin'de%20Belediye,ilk%20kad%C4%B1n%20belde%20belediye%20ba%C5%9Fkan%C4%B1%22, (12.04.2021).

Wallstonecraft, Marry. **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Çev. Deniz Hakyemez, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Weber, Max. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Çev. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999.

Yalçın, Hülya. **Cumhuriyet Dönemi Kadın İmajı İnşası (1928-1938)** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019.

Yaman, Fatih T, “Katılımcı Demokrasi: Kapsam ve Unsurlar”, **Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2017, s. 136-160.

Yaraman, Ayşegül. **Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

Yaşar, Gamze A. “Ortaçağ’dan Günümüze “Modernite”: Doğuşu ve Doğası”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 7, 2011, ss. 10-26.

Yavuz, Şefik Gökalp. **Türkiye’de Modernleşme Sürecinde Devlet Geleneğinin Etkisi**. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005.

Yıldırım, Yavuz. “Fransız Devrimi’nde Yurttaşlık Ve Etkilerine Dair Bir Değerlendirme”, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 21, Ek Sayı, 2019, ss. 251-271.

Yıldızdöken, Çiğdem. “Platon’da Demokratia Kavramı”, **Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, Sayı:25, 2015.

Yılmaz, Ahmet. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:20, 2010, ss. 191-212.

Yılmaz, Zafer. “Özel Alan Kamusal Alan Ayrımının Tarihsel Temelleri ‘Antik Yunan’”, **Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı:14, 2005, ss. 359-371.

Yüceer, Saime. Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:9, Sayı:14, ss. 131-151.

Yüksel, Rahime Fulya ve Yunus Demir, Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?,**Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/384010>, (09.04.2021).

Yürüt, Berna. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi ve Hukuki Talepleri”, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2017-2017-1728>, (14.03.2021).

Zafer, Ayşenur Bilge. “Cumhuriyet İle Birlikte Değişen Türk Aile Yapısı Ve Kadının Durumu”, **Dergipark**, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272236>, (09.04.2021).

Zihnioglu, Yaprak. **Kadınsız İnkılap (Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası. Kadın Birliği)**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.